Qamariddin Usmonov

O‘ZBEKISTON TARIXI

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA’LIMI MARKAZI

QAMARIDDIN USMONOV

O‘ZBEKISTON TARIXI

Milliy istiqlol davri

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarining 2-kurs talabalari uchun darslik

To‘ldirilgan beshinchi nashri

„O‘QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI
TOSHKENT — 2007

63.3
У759

Mas'ul muharrir **M. Sharifxo'jayev**, akademik.

Mazkur darslik O'zbekiston Fanlar Akademiyasi tarix instituti qoshidagi „*Tarixiy adabiyotlarni nashrga tayyorlash* va chop etish bo'yicha Respublika ekspert guruhi"ning xulosasiga binoan nashr etishga tavsiya etilgan.

Taqrizchilar: **E. Nuriddinov,** tarix fanlari doktori, O'zR FA Tarix instituti „O'zbekistonning istiqlol davri tarixi" bo'limi mudiri.
S. Atabekova, tarix fanlari nomzodi, M. Ulug'bek nomidagi O'zMU tarix fakulteti dotsenti.

SAMARQAND IQTISOD" OT
VA SERVIS INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
№ 439379

U 05030209O4 57
353(04) 2007

Qat'iy buyurtma — 2007

© „O'qituvchi" 2003.
© „O'qituvchi" NMIU, 2007. tuzatishlar bilan

ISBN 978-9943-02-047-4

KIRISH

Aziz o'quvchi!

Qo'lingizdagi darslik Vatanimizning milliy istiqlol davri tarixini yoritishga bag'ishlangan. O'zbekiston xalqi XX asrning so'nggi o'n yilligi boshlarida sovet tuzumiga qaramlikdan ozod bo'lib, o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini qo'lga kiritdi. 1991-yil 31- avgustda Prezident Islom Karimov Oliy Kengashning navbatdan tashqari oltinchi sessiyasida O'zbekistonning davlat mustaqilligini e'lon qildi. Xalqimizning asriy orzusi ro'yobga chiqib, siyosiy mutelik va zug'umdan qutuldi. Dunyo xaritasida yana bitta mustaqil davlat — O'zbekiston Respublikasi paydo bo'ldi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda demokratik-huquqiy davlat qurish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish, tartibga solinadigan bozor iqtisodiyotiga o'tish maqsadida keng qamrovli demokratik islohotlar amalga oshirildi. Mazkur darslikni o'qish, o'rganish jarayonida Siz mustaqillik yillarida milliy-huquqiy davlat qurilishi jarayonini — markaziy va mahalliy davlat hokimiyati organlari barpo etilishi va ularning faoliyatini, shuningdek, ochiq fuqarolik jamiyati asoslarining yaratilishi, o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat tashkilotlarning vujudga kelishi va ularning faoliyatini bilib olasiz. Mazkur darslik mustaqillik yillarida amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarning mazmun-mohiyatini, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonini idrok etishda, ko'p ukladli iqtisodiyot va mulkdorlar tabaqasining shakllanishini, yuksak texnologiyalar asosida bunyod etilgan yangi zamonaviy korxonalar va ularning faoliyatini, sanoat, transport, aloqa, qishloq xo'jaligi sohasida erishilgan yutuqlarni o'rganishda Sizga yordam beradi. Shuningdek, Siz mamlakatimizning ma'naviy-madaniy hayotida sodir bo'lgan chuqur o'zgarishlarni, bu sohada erishilgan yutuqlarni bilib olasiz. Qo'lga kiritilgan yutuqlarimizga Yurtboshimiz Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan taraqqiyotning „o'zbek modeli" asos bo'lib xizmat qilganini, bu yo'lning mazmun-mohiyatini qalban anglab yetasiz, deb umid qilamiz.

Mustaqillik yillarida ona-Vatanimiz — O'zbekiston jahon hamjamiyatiga qo'shildi. Dunyodagi yirik, rivojlangan mamlakatlar bilan siyosiy-diplomatik, iqtisodiy, madaniy aloqalar o'rnatildi, o'zaro manfaatli aloqalar tobora kengayib bormoqda. O'zbekiston xalqaro muammolarni hal etishdagi qat'iy siyosati va amaliy faoliyati bilan xalqaro maydonda obro'-e'tibor qozondi. O'zbekiston jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallagan, o'zining mustaqil ovoziga ega bo'lgan davlat darajasiga ko'tarildi. Qo'lingizdagi darslik O'zbekiston tarixining bu sohadagi yorqin sahifalarini bilib olishda Sizga ko'maklashadi, albatta.

Mazkur darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi tomonidan tasdiqlangan „O'zbekiston tarixi" fani o'quv dasturi asosida tayyorlandi.

I BOB | Mustaqil O‘zbekiston davlatining tashkil topishi

1- §. O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligining e’lon qilinishi va umumxalq tomonidan ma’qullanishi

Mustaqillik Deklaratsiyasi

1990- yil 18- iyun kuni XII chaqiriq respublika Oliy Kengashining ikkinchi sessiyasi ochildi. Deputatlarning taklifi bilan O‘zbekistonning Mustaqillik Deklaratsiyasini qabul qilish masalasi sessiya kun tartibiga kiritildi. Oliy Kengashning doimiy komissiyalari, faol deputatlar va huquqshunos mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan Mustaqillik Deklaratsiyasi matni sessiyada qizg‘in muhokama qilindi va 20- iyun kuni qabul qilindi.

Mustaqillik Deklaratsiyasida xalqimizning xohish-irodasiga to‘la mos keladigan oliy maqsad 12 moddadan iborat bo‘lib, ularda quyidagicha muhim tartib-qoidalar belgilab qo‘yildi:

„O‘zbekiston SSR Oliy Kengashi:

— o‘zbek xalqining davlat qurilishidagi tarixiy tajribasi va tarkib topgan boy an’analari;

— har bir millatning o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqini ta’minlashdan iborat oliy maqsad haqi;

— har bir kishining farovon hayot kechirishini ta’minlashni oliy maqsad deb bilgan holda;

— O‘zbekiston xalqlarining kelajagi uchun tarixiy mas’uliyatni chuqur his etgan holda;

— xalqaro huquq qoidalariga, umumbashariy qadriyatlarga va demokratiya prinsiplariga asoslanib O‘zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasining davlat mustaqilligini e’lon qiladi“.

O‘zbekiston SSR ning davlat mustaqilligi O‘zbekiston SSR demokratik davlatining o‘z hududida, barcha tarkibiy qismlarida va barcha tashqi munosabatlarda tanho hokimligidir .

O‘zbekiston SSR davlat hududi chegarasi daxlsiz va bu hudud xalqning muhokamasiga qo‘yilmay turib o‘zgartirilishi mumkin emas.

SSSR Oliy Soveti qabul qiladigan qarorlar O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga muvofiq O'zbekiston SSR Oliy Kengashi tomonidan tasdiqlangandan keyingina O'zbekiston hududida kuchga ega bo'ladi.

O'zbekiston SSR davlat hokimiyati vakolatiga O'zbekiston SSR ichki va tashqi siyosatiga tegishli barcha masalalar kiradi.

O'zbekiston SSR xalqaro huquqning asosiy prinsiplarini tan oladi, hurmat qiladi va hokazo.

Mustaqillik Deklaratsiyasining qabul qilinishi mamlakatimizning tom ma'nodagi haqiqiy mustaqillikka erishish yo'lida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Shundan e'tiboran mamlakatimizning siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotiga doir masalalar mustaqil tarzda hal etila boshlandi.

O'zbekistonning Ittifoq shartnomasini yangilashga munosabati

O'zbekistonning mustaqillik sari intilayotgani uning yangi Ittifoq shartnomasini ishlab chiqish jarayoniga respublika manfaati nuqtayi nazaridan kelib chiqqan holda, qat'iylik bilan yondashayotganida yaqqol namoyon bo'ldi.

Sobiq Ittifoqqa kiruvchi respublikalar rasman teng va suveren deb yuritilsa-da, amalda qaram edilar. Ular o'z yerlari, suvlari, o'rmonlari va yer osti boyliklariga, ko'pdan ko'p korxonalariga o'zlari egalik qilolmas edilar. 80- yillarning oxirlari, 90- yillarning boshlarida ko'pchilik respublikalar mavjud vaziyatni o'zgartirish talablarini ilgari sura boshladilar. O'zbekiston Respublikasining rahbari I. A. Karimov 1989- yil 20- sentabrda Moskvada bo'lib o'tgan KPSS MQ sining plenumida so'zlagan nutqida respublikalar bilan Ittifoq o'rtasidagi vakolatlarni aniq-ravshan ajratib qo'yishni ko'zda tutadigan yangi shartnoma ishlab chiqish zarurligi to'g'risida o'z fikrini bildirib: ***„Biz Ittifoq va respublikalarning vazifalarini, burchlarini va o'zaro majburiyatlarini aniq-ravshan belgilab qo'yish, respublikalar mustaqilligini har jihatdan mustahkamlash tarafdorimiz"***, — degan edi.

Biroq markaziy hokimiyat respublikalarga erkinlik berish haqidagi talab-takliflarni e'tiborga olishni istamas, to'g'rirog'i ularga erkinlik berishni xohlamas edi. Markazning qaysarligi hamda respublikalar jamoatchiligining ta'siri ostida markazdan ajralish harakati kuchayib bordi. 1990- yil bahorida Boltiqbo'yidagi Latviya, Litva, Estoniya Respublikalari, keyinroq Gruziya va Ozarbayjon Respublikalari Ittifoq tarkibidan chiqqanligini e'lon qildilar.

Ittifoq bo'yicha o'z milliy davlat tuzilmalaridan tashqarida yashayotgan 60 milliondan ortiq aholi milliy-etnik muammolar, mojarolarga duchor bo'ldi.

Rossiya, Ukraina, Belarus parlamentlari davlat suvereniteti to'g'risida Deklaratsiya qabul qildilar. Ittifoqdosh respublikalar ketidan RSFSR ga kiruvchi muxtor respublikalar ham suverenitet haqida deklaratsiyalar qabul qilishdi. Markazda va joylarda SSSR Konstitutsiyasi va qonunlari ustunmi yoki respublika Konstitutsiyasi va qonunlari ustunmi, degan masalada bahs va munozaralar kuchaydi. Markazdagilar „Kuchli markaz — kuchli respublikalar" desa, joylardagilar „Kuchli respublikalar — kuchli markaz" der edilar.

Markaziy hokimiyat jamoatchilikning talabi ostida Ittifoq shartnomasini yangilash zarurligini e'tirof etishga majbur bo'ldi. SSSR Oliy Soveti mazkur masala bilan shug'ullanuvchi maxsus delegatsiya tuzdi va uning tarkibini tasdiqladi. 1990- yil iyulda Moskvada markaz vakillari bilan respublikalar delegatsiyalari yangi shartnoma matnini tayyorlashga kirishdilar. 1990-yil avgust oyida Ittifoqni yangilash dasturi ishlab chiqildi.

Dasturda respublikalar o'z hududlaridagi butun milliy boyliklarga egalik qilish, foydalanish, tasarruf etish huquqiga ega ekanligi ta'kidlangan edi. Ammo shartnomaga bunday yondashuv markazdagilarga yoqmadi. SSSR Oliy Soveti mazkur dasturni qabul qilmadi. SSSR Oliy Soveti respublikalarning istak va manfaatlarini batamom inkor etgan yangicha shartnoma loyihasini tuzib respublikalarga tarqatdi. Respublikalar, shu jumladan O'zbekiston, markaz loyihasini qabul qilmadi. Shu tariqa, shartnoma loyihasini tuzish harakatining birinchi bosqichi natijasiz tugadi.

1991- yil fevral — mart oylarida Ittifoq shartnomasi loyihasi ustida ishlashning ikkinchi bosqichi bo'lib o'tdi. Unda Boltiqbo'yi respublikalari, Gruziya, Armaniston, Moldova vakillari qatnashmadi, Ozarbayjon kuzatuvchi bo'lib qatnashdi. Bu bosqichda Ittifoq bilan respublikalar vakolatlarini farqlab qo'yishga harakat qilindi. Nihoyat, Ittifoq va respublikalar vakolatlari belgilab qo'yilgan yangi shartnoma loyihasi matbuotda e'lon qilindi. Respublikalarda mazkur loyiha muhokama qilindi. Respublikalar, jumladan O'zbekiston, markaziy idoralar hali o'zining eskicha hukmron mavqeyini saqlash ruhi singdirilgan bu hujjatdan qanoatlanmaganliklarini bildirdilar.

SSSR Oliy Soveti Ittifoq shartnomasini o'zgartirish, SSSRni teng huquqli suveren respublikalar Federatsiyasi sifatida yangilash xususida xalqning fikrini bilish maqsadida 1991- yil 17- mart kuni Butunittifoq referendumini o'tkazishga qaror qildi.

1991- yil 20- fevralda O'zbekiston Oliy Kengashining rayosati ham referendum o'tkazishni ma'qulladi va SSSR Oliy Soveti tomonidan tayyorlangan byulleten bilan birga yana bitta qo'shimcha byulletenni ovozga qo'yishga qaror qildi.

Qo'shimcha byulletenga „Siz O'zbekistonning mustaqil teng huquqli respublika sifatida yangilangan Ittifoq (Federatsiya) tarkibida qolishiga rozimisiz?" degan savol qo'yildi. Ovoz berishda qatnashgan saylovchilarning 93 foizi bu savolga „Ha" deb javob berdilar. Demak, o'zbekistonliklar o'z mamlakatini mustaqil davlat sifatida Federativ Ittifoqda bo'lishini, O'zbekistonning suveren respublika sifatida rivojlanishini yoqlab ovoz bergan edilar.

O'zbekiston rahbariyati referendum natijalariga asoslanib, respublikalarga to'la mustaqillik berishni ko'zlamaydigan shartnoma loyihasini rad etdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimov O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qo'mitasining 1991- yil 12- martda bo'lgan IV plenumida so'zlagan nutqida: ***„Ittifoq shartnomasini imzolash uchun eng qulay payt qo'ldan boy berib qo'yildi. Ikki yil muqaddam bu masalani ko'targan kishilarning ovoziga hech kim quloq solmadi. Markaz 1922- yildagi shartnomaga mahkam yopishib olib, oqilona takliflarni qabul etmadi, ishni paysalga soldi"***, — degan edi. Bu fikrning to'g'riligini hayot to'la isbotladi.

1991- yil aprelda Kiyevda Ukraina, Rossiya, Belarus, O'zbekiston, Qozog'iston Respublikalari rahbarlarining uchrashuvi bo'ldi. Uchrashuvda mustaqil respublikalar manfaatlariga mos keladigan Ittifoq shartnomasini tuzishga yondashish yo'llari ishlab chiqildi va tegishli bayonot imzolandi. Bu hujjatni Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston Respublikalari ham imzolashga rozilik bildirdi. Markaz yon berishga majbur bo'ldi.

1991- yil aprelda Novo-Ogoryovoda SSSR Prezidenti M.S.Gorbachyovning 9 respublika rahbarlari bilan uchrashuvi bo'ldi. Ishtirokchilar tomonidan „Mamlakatdagi vaziyatni barqarorlashtirish va tanglikni bartaraf etishga doir kechiktirib bo'lmaydigan choralar to'g'risida qo'shma Bayonot" imzolandi. Bu hujjat „9+1" (9 respublika + markaz) degan nomni oldi. Uning mazmuni markazning yon berganini, Kiyevda bildirilgan fikr-mulohazalarga rozi bo'lganini ko'rsatadi.

1991- yil 3- iyunda Novo-Ogoryovoda SSSR Oliy Soveti vakillari bilan Respublika rahbarlari o'rtasida uchrashuv bo'ldi. Mulk, til va yangi shartnomani tasdiqlash tartibi to'g'risida keskin munozara bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimov mavjud Ittifoq, uning tuzilmasi, markaz bilan respublikalar o'rtasida vakolatlar taqsimoti hech kimni qoniqtirmasligini keskin qilib qo'ydi, markazchilik nuqtayi nazarini o'tkazishga urinuvchilarni qattiq tanqid qildi. Uchrashuvda ishtirokchilarning fikr-mulohazalari asosan inobatga olingan „Mustaqil davlatlar ittifoqi to'g'risida shartnoma" loyihasi ishlab chiqildi. Loyiha barcha Respublikalar Oliy Kengashlariga muhokama uchun jo'natildi.

Mazkur shartnoma loyihasi O'zbekiston Oliy Kengashida 1991- yil 14- iyunda muhokama qilindi. Kengash Federatsiya tamoyillari asosida Mustaqil davlatlar ittifoqini tuzish tarafdori ekanligini bildirdi. Shu bilan birga respublikalar vakolatlarini yanada kengaytirishga doir takliflarni ilgari surdi.

1991- yil iyul oyining oxirlarida Novo-Ogoryovoda yangi shartnoma loyihasini uzil-kesil tayyorlash uchun markaz vakillari va respublika rahbarlarining uchrashuvi bo'ldi. Markazni ham, respublikalar rahbarlarini ham qanoatlantiradigan „Mustaqil davlatlar ittifoqi to'g'risida shartnoma" loyihasi tayyorlandi. Ammo hamma rozi bo'lgani holda „Mustaqil davlatlar ittifoqi to'g'risidagi shartnoma"ni imzolash 1991- yil 20- avgust kuniga qoldirildi. SSSR Prezidenti M. S. Gorbachyov Foros (Qrim)ga dam olish uchun jo'nab ketdi. Markaziy hokimiyatni saqlab qolish, respublikalarga mustaqillikni bermaslik payida yurganlar uchun qandaydir bir „imkoniyat" vujudga kelgan edi.

1991- yil avgust

Moskvada markaziy hokimiyatni saqlab qolishga, respublikalar jilovini o'z qo'lida ushlab qolishga urinuvchilar tomonidan fitna tayyorlandi. Fitnachilar 1991- yil 18- avgust kuni tayyorlangan va 19- avgustda matbuotda e'lon qilingan „Sovet rahbariyatining Bayonoti"da M. S. Gorbachyovning salomatligi yomonlashdi, shu sababli uning SSSR Prezidenti vazifalarini ijro etish imkoniyati yo'q, degan soxta axborot bilan chiqdilar. Bayonotda Prezident vakolatlari vitse-prezident G. I. Yanayevga o'tkazilganligi e'lon qilindi. Aslida esa Prezident M. S. Gorbachyov sog'-salomat edi, ammo o'zini himoya qila olmadi. Fitnachilar uni mamlakatdan, xalqdan, dunyodan ajratib, barcha aloqa vositalarini uzib, 72 soat qamal qilib qo'ygan edi. Fitnachilar tomonidan mamlakatni idora qilish uchun quyidagi tarkibda SSSRda favqulodda holat davlat qo'mitasi (FXDQ) tuzildi:

O. D. Baklanov — SSSR Mudofaa Kengashi Raisining birinchi o'rinbosari, V. A. Kryuchkov — SSSR Davlat xavfsizligi qo'mitasining raisi, V. S. Pavlov — SSSR Bosh vaziri, B. K. Pugo — ichki ishlar vaziri, V. A. Starodubsev — SSSR dehqonlar uyushmasi raisi, I. Tizyakov — SSSR sanoat, qurilish, transport va aloqa davlat korxonalari hamda inshootlari uyushmasining Prezidenti, *D. T. Yazov — SSSR mudofaa vaziri, G. I. Yanayev — SSSR* Prezidenti vazifasini bajaruvchi. Shu tariqa fitnachilar M.S.Gorbachyovni noqonuniy yo'l bilan hokimiyatdan chetlashtirib, o'zlari hokimiyatni egallab oldilar.

Mazkur qo'mita sovet rahbariyatining Bayonoti, sovet xalqiga murojaatnoma, davlatlar va hukumatlarning boshliqlariga hamda BMT Bosh kotibiga murojaat va boshqa qarorlarni e'lon qildi.

Butunittifoq doirasida mo'rtlashib qolgan ijtimoiy-siyosiy vaziyat yanada taranglashdi. Mamlakatdagi siyosiy kuchlar vaziyatga turlicha munosabat bildirdilar.

Qaltis vaziyatda 1991- yil 19- avgustda O'zbekiston Prezidenti I. A. Karimov Hindistonga qilgan rasmiy tashrifidan qaytib keldi va Toshkent shahri faollari bilan uchrashuv o'tkazdi. Uchrashuvda Prezident O'zbekistonning nuqtayi nazarini bildirib, respublikamizda favqulodda holat joriy etishga hojat yo'qligi, O'zbekistonda vaziyat barqarorligi, qonunga xilof ko'rsatmalar bajarilmasligini qat'iy ta'kidladi.

1991- yil 20- avgust kuni Toshkentda O'zbekiston SSR Oliy Kengashi rayosati va O'zbekiston Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining Qoraqalpog'iston, viloyatlar va Toshkent shahar rahbarlari ishtirokidagi qo'shma majlisi bo'lib o'tdi. Majlis mamlakatda vujudga kelgan vaziyatni muhokama qilib Bayonot qabul qildi. Bayonotda O'zbekiston Respublikasi tinch vaqtda kuch, avvalo, harbiy kuch ishlatishga qarshi ekanligi ta'kidlandi. Unda tinchlik, osoyishtalikni saqlash va mustahkamlash, har qanday ig'vogarona harakatlarning oldini olish, hamma joyda qattiq intizom va tartibni saqlash, mish-mishlar va ehtiroslarga berilmaslik vazifalari ilgari surildi. Bayonotda O'zbekiston davlat mustaqilligi to'g'risidagi Deklaratsiya qoidalarini og'ishmay va izchil amalga oshirish yo'lidan boraveradi, deb ko'rsatildi.

O'zbekiston Prezidenti I. A. Karimov 1991- yil 20- avgust kuni respublika aholisiga o'zining murojaatini e'lon qildi: „Hozircha mamlakatning hokimiyat doiralari qanday yo'l bilan, nimalar orqali, qanday siyosat orqali bu

maqsadlarga erishish mumkinligi haqida to'liq, hozircha batafsil ma'lumot berganicha yo'q. Bu ma'lumotlar bilan chuqur tanishganimizdan keyingina bo'layotgan o'zgarishlarga o'zimizning munosabatimizni albatta bildiramiz". Prezident xalqqa: „Biz birovning gapiga kirib ish tutmaymiz, biz o'zimiz tanlagan yo'limizdan va belgilab olgan maqsadimizdan qaytganimiz yo'q. Ishonamanki, bu og'ir sinovlardan ham eson-omon o'tamiz", — deb murojaat qildi. Xalqni og'ir sinovlardan o'tayotgan bir paytda sabr-toqatli, bardoshli va vazmin bo'lishga, tinchlikni saqlash maqsadida jipslashishga chaqirdi.

I. A. Karimovning Respublika aholisiga murojaatidan. „Sovet O'zbekistoni" gazetasi, 1991- yil, 21- avgust soni.

1991- yil 21- avgustda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti o'z farmoni bilan O'zbekiston hududida hokimiyat va boshqaruv idoralari, korxonalar, tashkilotlar hamda muassasalarning qabul qilgan barcha qarorlari va ularning ijrosi SSSR va O'zbekiston SSR Konstitutsiyalariga hamda qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlariga va Vazirlar Mahkamasining qarorlariga so'zsiz mos kelishi kerak, deb belgilab qo'ydi. Farmonda SSSR da favqulodda holat davlat qo'mitasining SSSR Konstitutsiyasi hamda qonunlariga, O'zbekiston SSR Konstitutsiyasi hamda qonunlariga zid keladigan farmonlari va qarorlari haqiqiy emas, deb belgilab qo'yildi.

Fitnachilarning qonunga xilof ravishda urinishlari natijasida 1991- yil 19—21- avgust kunlari Moskvada fojiali hodisalar ro'y berdi. Rossiya Federatsiyasi rahbariyati tashabbusi bilan demokratik kayfiyatdagi Moskva aholisi tomonidan fitna bostirildi. Fitnani uyushtiruvchilar qamoqqa olindi. M.S.Gorbachyov Prezidentlik lavozimiga qaytib keldi. Biroq mamlakatdagi siyosiy vaziyat tang ahvolga tushib qoldi. Markaziy hokimiyat falaj bo'lib qoldi. Sovet Ittifoqi Kommunistik partiyasi ham halokatga uchradi.

I. A. Karimov favqulodda holat davlat qo'mitasi faoliyatiga o'z munosabatini bildirmagan qo'rqoq va prinsipsiz mavqeda turgan KPSS Markaziy Qo'mitasi Siyosiy Byurosi va Kotibiyati yuz minglab kommunistlarning sha'ni va qadr-qimmatini zarba ostiga qo'yganini qoraladi. Buning ustiga respublika kommunistlarini chalg'itishga va davlat to'ntarishini qo'llab- quvvatlashga majbur qilishga urinish bo'lganini oshkora aytdi. I. A. Karimov bundan keyin KPSS Markaziy Qo'mitasi Siyo-

siy Byurosining tarkibida qola olmasligi to'g'risida bayonot berdi. Mazkur Bayonotni O'zbekiston Kompartiyasi MQ byurosi va Markaziy nazorat komissiyasi rayosati ma'qulladi.

1991- yil 25- avgustda O'zbekiston Prezidentining maxsus farmoni e'lon qilindi. Farmonga binoan Respublika ichki ishlar vazirligi va Davlat xavfsizlik qo'mitasi O'zbekiston SSRning qonuniy tasarrufiga olindi.

Respublika hududida joylashgan SSSR ichki ishlar vazirligining ichki qo'shinlari bevosita O'zbekiston Prezidentiga bo'ysundirildi.

Respublika ichki ishlar vazirligi, Davlat xavfsizligi qo'mitasi, prokuraturasi va adliya organlari, shuningdek, respublika hududida joylashgan ichki qo'shinlar, Turkiston harbiy okrugi qismlari va qo'shilmalari partiyadan butunlay holi qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov Oliy Kengash rayosatiga juda qisqa muddatda Respublikaning davlat mustaqilligi to'g'risidagi qonun loyihasini tayyorlash va uni Oliy Kengashning navbatdan tashqari sessiyasi muhokamasiga taqdim etishni taklif qildi.

Respublika Oliy Kengashining rayosati 1991- yil 26- avgust kuni O'zbekistonning davlat mustaqilligi to'g'risida qonun loyihasini tayyorlash haqida farmoyish chiqardi. 1991- yil 28- avgustda O'zbekiston Oliy Kengashining rayosati „Respublika Oliy Kengashining navbatdan tashqari oltinchi sessiyasini 1991- yil 31- avgust kuni chaqirish haqida qaror" qabul qildi va sessiyada O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi haqidagi masalani muhokama qilish belgilab qo'yildi.

1991- yil 28- avgust kuni O'zbekiston Kompartiyasi MQ va Markaziy nazorat komissiyasining qo'shma plenumi bo'lib o'tdi. Plenumda Prezident I. A. Karimovning mamlakatda 19—21- avgust kunlari sodir bo'lgan voqealar va respublika partiya tashkilotlarining vazifalari to'g'risidagi axboroti tinglandi va muhokama qilindi. Plenum Respublika Kompartiyasini KPSS MQ bilan har qanday aloqalarni to'xtatishga, KPSSning barcha tuzilmalaridan chiqishga, uning markaziy organlaridagi o'z vakillarini chaqirib olishga qaror qildi.

O'zbekiston davlat mustaqilligining e'lon qilinishi

1991- yil 31- avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari oltinchi sessiyasi bo'lib o'tdi.

Prezident I. A. Karimov O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e'lon qilmoqda.

Sessiyada O'zbekiston Prezidenti I. A. Karimov nutq so'zlab, sobiq Ittifoqda so'nggi paytlarda yuz bergan ijtimoiy-siyosiy voqealarni, davlat to'ntarishiga antikonstitutsiyaviy urinish oqibatlarini tahlil qilib, ular O'zbekiston taqdiriga, xalqimiz taqdiriga bevosita daxldor ekanligini har tomonlama asoslab berdi.

Prezident I. A. Karimov O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e'lon qildi va uni mustaqillik to'g'risidagi *qonun bilan mustahkamlashni taklif etdi.*

Sessiyada „O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi to'g'risida Oliy Kengash Bayonoti" qabul qilindi.

O'tmishdan saboq chiqarib va SSR Ittifoqining siyosiy hamda ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlarni e'tiborga olib,

— *xalqaro huquqiy hujjatlarda qayd etilgan o'z taqdirini* o'zi belgilash huquqiga asoslanib,

— O'zbekiston xalqlarining taqdiri uchun butun mas'uliyatni anglab,

— shaxsning huquq va erkinliklari, mustaqil davlatlar o'rtasidagi chegaralarning buzilmasligi to'g'risidagi Xelsinki shartnomalariga qat'iy sadoqatini bayon etib,

— millati, diniy e'tiqodi va ijtimoiy mansubligidan qat'iy nazar, respublika hududida yashovchi har bir kishining munosib hayot kechirishini, sha'ni va qadr-qimmatini ta'minlaydigan insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etishga intilib,

— Mustaqillik Deklaratsiyasini amalga oshira borib, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi O‘zbekistonning davlat mustaqilligini va ozod suveren davlat — O‘zbekiston Respublikasi tashkil etilganligini tantanali ravishda e’lon qiladi.

O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to‘g‘risidagi Oliy Kengash Bayonotidan.

O‘zbekiston Respublikasi, — deb ta’kidlanadi Bayonotda, — to‘la davlat hokimiyatiga ega, xalqaro munosabatlarda mustaqil davlat, oldindan hech qanday shart qo‘ymagan holda barcha sheriklar bilan teng huquqli, o‘zaro manfaatli bitimlar hamda shartnomalar tuzish uchun o‘zini **ochiq** deb e’lon qiladi.

Oliy Kengash sessiyasi **„O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e’lon qilish to‘g‘risida“** qaror qabul qilib, O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to‘g‘risidagi Oliy Kengash Bayonotini tasdiqladi va respublikani bundan keyin **O‘zbekiston Respublikasi** deb atashni belgilab qo‘ydi.

1- sentabr O‘zbekiston Respublikasining Mustaqillik kuni deb belgilansin va 1991- yildan boshlab bu kun bayram va dam olish kuni deb e’lon qilinsin.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi qaroridan.

Oliy Kengash **„O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida“** Qonun qabul qildi. Bu qonun 17 moddadan iborat bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini huquqiy jihatdan mustahkamlab berdi.

Qonunning birinchi moddasida: *„O‘zbekiston Respublikasi o‘z tarkibidagi Qoraqalpog‘iston Respublikasi bilan birga, mustaqil, demokratik davlatdir“*, — deb qonunlashtirib qo‘yildi.

Qonunda O‘zbekiston Respublikasining xalqi suverendir va respublikada davlat hokimiyatining birdan-bir sohibidir. U o‘z hokimiyatini ham bevosita, ham vakillik idoralari tizimi orqali amalga oshiradi, deb belgilab qo‘yildi.

Mustaqillik asoslari to‘g‘risidagi qonunda O‘zbekiston Respublikasi to‘la davlat hokimiyatiga ega, o‘zining milliy davlat va ma’muriy-hududiy tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv idoralari tizimini mustaqil belgilaydi, davlat chegarasi, hududi

daxlsiz va bo'linmas bo'lib, uning xalqi o'z xohish-irodasini erkin bildirmasdan turib o'zgartirilishi mumkin emas, deb qat'iy qonunlashtirib qo'yildi.

Mazkur qonunda respublika hududidagi yer, yer osti boyliklari, suv va o'rmonlar, o'simlik va hayvonot dunyosi, tabiiy va boshqa resurslar, respublikaning ma'naviy boyliklari O'zbekiston Respublikasining milliy boyligi, mulki hisoblanadi, deb belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasi o'z hududida oltin, boshqa qimmatbaho metallar va toshlarni qazib chiqarish, qayta ishlash va saqlashni mustaqil amalga oshiradi hamda nazorat qiladi, o'z oltin zaxirasini yaratadi, deyiladi bu qonunda.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining VII sessiyasi 1991- yil 30- sentabr kuni **„O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"**gi Qonunga Konstitutsiyaviy qonun maqomini berishga qaror qildi. Qarorda O'zbekiston Respublikasining amaldagi Konstitutsiyasi moddalari **„O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"**gi Qonunning moddalariga zid kelgan hollarda mazkur qonunga amal qilinsin, deb belgilab qo'yildi.

Mustaqillik to'g'risida Referendum.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991- yil noyabrda bo'lgan VIII sessiyasi davlat mustaqilligi masalasi bo'yicha referendum o'tkazish haqidagi masalani ko'rib chiqdi. Oliy Kengash sessiyasi 1991- yil 18- noyabr kuni **„O'zbekiston Respublikasi referendumini o'tkazish to'g'risida"** qaror qabul qildi. Qarorda 1991- yil 29- dekabr, yakshanba kuni O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risidagi masala bo'yicha referendum o'tkazish belgilandi.

„O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan e'lon qilingan O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini ma'qullaysizmi?"

Referendumda ovoz berish byulleteniga kiritilgan savol ana shunday ta'riflangan edi.

Referendumga puxta tayyorgarlik ko'rildi. Markaziy saylov komissiyasi, 13 saylov okrugi, 7ming uchastka saylov komissiyasi tuzildi. 1991- yil 29- dekabr kuni bo'lib o'tgan referendumda 9.898.707 kishi yoki saylov ro'yxatiga kiritilganlarning

Mustaqillik xalq tomonidan olqishlanmoqda.

94,1 foizi qatnashdi. Ovoz berishda qatnashganlarning 98,2 foizi referendumda qo'yilgan savolga „Ha", ya'ni, ***O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini ma'qullaymiz,*** deb ovoz berdi.

Markaziy saylov komissiyasi „O'zbekiston Respublikasi referendumi to'g'risida"gi qonunning 26- moddasiga asosan O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan e'lon qilingan O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi umumxalq tomonidan ma'qullandi deb topdi.

Markaziy saylov komissiyasi bayonnomasidan.

Shunday qilib, xalqimizning asriy orzusi ro'yobga chiqdi. Mamlakatimiz, xalqimiz siyosiy qaramlikdan, asorotdan qutuldi.

Davlat mustaqilligining qo'lga kiritilishi O'zbek xalqining hayotida muhim tarixiy voqea bo'ldi. Mustaqillik xalqimizga o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zlari uchun munosib turmush yaratish erkinligini berdi.

Tarixdan bizga ma'lumki, qadim zamonlardan boshlab u yoki bu mintaqalarda yirik imperiyalar vujudga kelib, ko'plab xalqlarni o'z manfaatlariga bo'ysundirgan, asoratga solgan. Biroq ularning barchasi mazlum xalqlarning ozodlik, mustaqillik uchun kurashlari natijasida parchalanib ketgan.

Bu tarixiy jarayon XX asrda ham takrorlandi. Mazlum xalqlarning milliy-ozodlik harakati natijasida jahon mustamlakachilik tizimi barbod bo'ldi, imperiyalar quladi. Dunyodagi yirik imperiyalardan biri bo'lmish SSSRning parchalanishi ham ana shu tarixiy-qonuniy jarayonning natijasi bo'ldi. O'zbekiston

Respublikasi davlat mustaqilligining qo'lga kiritilishi ham qonuniy-tarixiy jarayon bo'lib, xalqimizning uzoq yillar davomidagi milliy istiqlol uchun olib borgan qahramonona kurashining natijasidir.

1991- yil 31- avgustdan e'tiboran Vatanimiz tarixida yangi davr — milliy istiqlol davri boshlandi. O'zbekiston xalqi o'z taqdirini o'z qo'liga oldi, siyosiy, ma'naviy mutelikdan qutuldi. Dunyo xaritasida yana bitta mustaqil, to'la huquqli, suveren davlat — **O'zbekiston Respublikasi** paydo bo'ldi.

O'zbekiston xalqi va rahbariyatining donishmandligi, sabot-liligi va qat'iyatligi, uzoqni ko'ra bilishi natijasida uning davlat mustaqilligi tinch, demokratik, parlament yo'li bilan, ijtimoiy larzalarsiz, qurbonlar va vayronagarchiliksiz amalga oshdi.

Mustaqil O'zbekiston dunyoga, jahonga yuz tutdi, qariyb yuz yildan ortiq vaqt davomida yopib qo'yilgan chegaralari ochildi. Jahon hamjamiyati O'zbekistonni quchoq ochib qabul qildi. Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq O'zbekiston Respublikasini suveren davlat sifatida Turkiya, Amerika Qo`shma Shtatlari, Kanada, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Saudiya Arabistoni, Eron, Pokiston, Hindiston, Xitoy singari yirik davlatlar tan oldilar.

Qadrli janob Prezident, mamlakatingizda yuz bergan tarixiy o'zgarishlarni va sobiq Sovet Ittifoqi respublikalarini birlashtirib turgan Ittifoqning tugaganligini hisobga olib, Qo'shma Shtatlar hukumati O'zbekistonni mustaqil davlat sifatida taniganligini Sizga xabar qilishdan mamnunman.

AQSH Prezidenti Jorj Bushning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovga yo'llagan shaxsiy maktubidan.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Nima sababdan ittifoqdosh respublikalar SSSR tarkibidan chiqa boshladilar?
2. SSSR o'rniga qanday ittifoq tuzish masalasi ko'tarildi, u qanday prinsipda tuzilishi kerak edi?
3. Referendumning ma'nosini bilasizmi?
4. „9+1" deb nom olgan hujjat qachon imzolangan, uning mazmuni nima?
5. Qanday kuchlar, nima maqsadda Moskvada fitna uyushtirdilar?
6. O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimovning [illegible] Bayonotida nimalar deyilgan edi?

SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
U29370

– Q. Usmonov

7. 1991- yil 25- avgustda O'zbekiston Prezidentining qanday farmoni e'lon qilindi?
8. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991- yil 31- avgustda bo'lgan sessiyasida qanday hujjatlar qabul qilindi?
9. O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risidagi Oliy Kengash Bayonoti haqida so'zlab bering.
10. Oliy Kengashning O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e'lon qilish to'g'risidagi qarorining mazmunini bilasizmi?
11. „O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunni kutubxonadan toping va daftaringizga yozib oling.
12. Mustaqillik to'g'risidagi referendum va uning natijalarini bilasizmi?
13. O'zbekiston Davlat mustaqilligini qo'lga kiritishning tarixiy ahamiyati nimalardan iborat?

2- §. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va davlat ramzlarining qabul qilinishi

Dunyoda suveren deb e'tirof etilgan har bir mamlakat o'zining Konstitutsiyasi, davlat ramzlari — gerbi, bayrog'i, madhiyasiga ega. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq o'zining davlat ramzlarini yaratishga alohida e'tibor bilan qaradi. Oliy Kengash Davlat bayrog'i, Davlat gerbi va Davlat madhiyasi haqida qonun loyhalarini tayyorlash, Oliy Kengash sessiyasi muhokamasiga taqdim etish to'g'risida qaror qabul qildi.

Oliy Kengash Qo'mitalari Konstitutsiya komissiyasi bilan hamkorlikda o'zbek xalqining tarixi, ma'naviy qadriyatlari, mustaqil davlatimiz siyosatining mazmun-mohiyatiga mos davlat ramzlari variantlari tayyorlandi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi mustaqil davlatning Asosiy qonuni

Jahon tajribasi ko'rsatadiki, mustaqil demokratik, huquqiy davlatning tashkil topishi va rivojlanishining asosiy sharti Konstitutsiyaning mavjudligidir. Mustaqillik qo'lga kiritilgach, bir qator omillar respublika Konstitutsiyasini yaratishni zarur qilib qo'ydi.

Mamlakatimizda milliy huquqiy davlat qurish, demokratik jamiyat barpo etish, bozor munosabatlarini shakllantirish kabi dolzarb vazifalar mustaqil O'zbekiston Konstitutsiyasini ishlab chiqishni taqozo etardi. Vujudga kelayotgan yangi siyosiy partiyalar, jamoat harakatlari, jamoat tashkilotlarining yuridik manfaatlari, jamiyatimizda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni, milliy totuvlikni ta'minlash masalalari yangi Konstitutsiya qabul qi-

lishga ehtiyoj tug'dirdi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining xalqaro huquq subyektiga aylanishi, mustaqil davlat sifatida jahonga tanilishi ham Konstitutsiya qabul qilinishini talab qilardi.

„Mustaqillik Deklaratsiyasi" qabul qilingan O'zbekiston Oliy Kengashining 1990- yil 20- iyunda bo'lgan ikkinchi sessiyasidayoq yangi Konstitutsiya ishlab chiqish lozim, degan xulosaga kelingan edi. Sessiya O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov boshchiligida 64 kishidan iborat Konstitutsiya loyihasini tayyorlash bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida qaror qabul qiladi. Komissiya tarkibiga Oliy Kengash deputatlari, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar vakillari, davlat, jamoat tashkilotlari va xo'jaliklarning rahbarlari, olimlar, mutaxassislar kiritildi.

Konstitutsiyaviy komissiya O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini ishlab chiqish ustida qariyb 2,5 yil ishladi. Konstitutsiyaviy komissiyaning 1991- yil 12- aprelda bo'lgan yig'ilishida komissiya a'zolari hamda yetakchi mutaxassislar va olimlardan iborat 32 kishilik ishchi guruhi tuzildi. Konstitutsiya bo'limlarini tayyorlash bo'yicha 50 kishidan iborat 6 ta kichik guruhlar tuzildi. 1991- yil 31- avgustda O'zbekiston davlat mustaqilligining e'lon qilinishi va **„O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"** gi Qonunning qabul qilinishi, bu qonunga Konstitutsiyaviy maqom berilishi Konstitutsiyaviy komissiya mas'uliyatini yanada kuchaytirdi.

Konstitutsiya loyihasini ishlab chiqishda konstitutsiyaviy rivojlanishning jahon tajribasi o'rganildi, inson huquqlari, demokratiya va qonunchilik sohasida jahonda qo'lga kiritilgan yutuqlar hisobga olindi. Milliy davlatchiligimizning tajribasi, Amir Temur va boshqa allomalarimizning davlatni idora qilish sohasidagi g'oyalari yangi Konstitutsiyaga asos qilib olindi.

1992- yil 26- sentabrda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi loyihasi umumxalq muhokamasi uchun matbuotda e'lon qilindi. Muhokama 2 oycha davom etdi. Muhokama jarayonida bildirilgan takliflar asosida tuzatishlar kiritilgan loyiha 1992- yil 26- noyabrda matbuotda ikkinchi marta e'lon qilindi. Umumxalq muhokamasi davrida 6 mingdan ortiq taklif va mulohazalar bildirildi, ular inobatga olindi. Konstitutsiyamiz xalqimizning siyosiy dahosi va tafakkurining mahsuli bo'ldi. Prezident I. A. Karimov O'zbekiston Konstitutsiyasini ishlab chiqishga rahbarlik qildi va o'zining katta hissasini qo'shdi.

Oliy Kengashning 1992- yil dekabrda bo'lgan XI sessiyasi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini qabul qilish masalasini muhokama qildi. „Shuni alohida ta'kidlashimiz

kerakki, — degan edi Prezident I. A. Karimov sessiyada so'zlagan nutqida, — yangi Konstitutsiya loyihasini yaratishda Birlashgan Millatlar Tashkiloti hujjatlariga, Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasiga, xalqaro huquqning barcha e'tirof etgan qoidalariga amal qilindi. Shuningdek, rivojlangan demokratiya mamlakatlari hisoblanmish Amerika Qo'shma Shtatlari, Yaponiya, Kanada, Germaniya, Fransiya, Portugaliya, Italiya, Shvetsiya, Turkiya, Ispaniyaning hamda Sharq mamlakatlari Hindiston, Pokiston, Misr davlatlarining Konstitutsiya tajribasidan ijodiy foydalanildi". (I. A. Karimov. Asarlar, t.1, 127- bet.)

Sessiyada deputatlar loyihaga 80 ga yaqin o'zgartirish, qo'shimcha va aniqliklar kiritdilar. Shunday qilib, 1992- yil 8- dekabr kuni O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilindi.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilinganligini nishonlash maqsadida Konstitutsiya qabul qilingan kun — 8- dekabr umumxalq bayrami — O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi kuni deb e'lon qilinsin.

8- Dekabr dam olish kuni hisoblansin.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilingan kunini umumxalq bayrami deb e'lon qilish to'g'risidagi qarordan.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 6 bo'lim, 128 moddadan iborat. U **„Mustaqillik Deklaratsiyasi", „O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"** gi Qonunda mustahkamlangan tamoyillar va g'oyalarni o'zida to'la mujassamlashtirdi, ularni rivojlantirdi.

O'zbekiston Respublikasining Asosiy qonuni, pasporti hisoblanuvchi Konstitutsiya sobiq Ittifoq davridagi barcha Konstitutsiyalardan tubdan farq qiladi. **Birinchidan,** yangi qabul qilingan Konstitutsiya mustaqil O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi bo'lib, barcha moddalari haqiqiy mustaqillik g'oyalari bilan sug'orilgan. Ilgarigi Konstitutsiyalar esa O'zbekistonning mustaqilligini ta'minlay olmaydigan, respublikaning **„suveren"** ligi haqida quruq so'zlar yozilgan, huquqiy qoidalari qog'ozda qolib ketadigan, rasmiy bir hujjat edi.

Ikkinchidan, yangi Konstitutsiya ijodkor xalqimizning xohish-irodasi va dono fikr-mulohazalari asosida va jahonda to'plangan eng ilg'or Konstitutsiyaviy rivojlanish tajribasini va

milliy davlatchiligimiz xususiyatlarini hisobga olgan holda mustaqil ishlab chiqildi. Ilgarigi Konstitutsiyalar esa Markaziy hokimiyat tomonidan tayyorlangan Ittifoq Konstitutsiyasi nusxalaridan ko'chirib olinar edi. Shu boisdan ham yangi Asosiy qonunimiz mustaqil O'zbekistonning birinchi Konstitutsiyasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini o'rganish jarayonida uning mohiyatini ochib beruvchi asosiy tamoyillarini bilib olishga ahamiyat berish zarur. O'zbekiston *Konstitutsiyasining birinchi tamoyili* — davlat suverenitetidir. 1—6- moddalarda O'zbekiston — suveren demokratik respublika, davlat xalq manfaatlariga xizmat qiladi, mustaqil ichki va tashqi siyosat yuritadi, o'zbek tili davlat tilidir, deb belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyada davlatning **„O'zbekiston Respublikasi"** va **„O'zbekiston"** degan nomlari bir ma'noni anglatadi, deb belgilab qo'yilgan.

Ikkinchi Konstitutsiyaviy tamoyil — xalq hokimiyatchiligidir. 7—14- moddalarda xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbayidir, O'zbekiston xalqini millatidan qat'iy nazar uning fuqarolari tashkil etadi, davlat o'z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko'zlab amalga oshiradi, deb ko'rsatilgan.

Uchinchi Konstitutsiyaviy tamoyil — davlat hokimiyatining uch tarmoqqa bo'linishidir. O'zbekiston davlat hokimiyati tizimi hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga bo'linishi qonunlashtirildi. Uch hokimiyatdan har biri faoliyatda mustaqil bo'lib, faqat qonunga bo'ysunadi. O'zbekistonda qonun chiqaruvchi hokimiyat — **Oliy Majlis,** ijro etuvchi hokimiyat — **Prezident** rahbarligida faoliyat ko'rsatuvchi **Vazirlar Mahkamasidir.** Sud hokimiyati — **Konstitutsiyaviy Sud,** O'zbekiston Respublikasining **Oliy Sudi** va **Oliy xo'jalik Sudi,** Qoraqalpog'iston Respublikasining **Oliy Sudi** va **Oliy xo'jalik Sudi,** viloyatlar, Toshkent shahar, tuman va shahar sudlari va xo'jalik sudlaridan iborat. Konstitutsiyaning 76—88- moddalarida Oliy Majlisning tuzilishi, vakolatlari, qonunlarni ishlab chiqish va qabul qilish qoidalari belgilab berilgan. 88—98- moddalarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat va ijro etuvchi hokimiyat boshlig'i ekanligi, uning vakolatlari va vazifalari, Vazirlar Mahkamasining faoliyat yuritish qoidalari qonunlashtirilgan.

To'rtinchi Konstitutsiyaviy tamoyil — bu demokratiyaga sodiqlikdir. Konstitutsiyada demokratiya va ijtimoiy adolatga sadoqat e'lon qilinadi hamda insonparvar demokratik-huquqiy davlat

barpo etish nazarda tutiladi. Konstitutsiyada umuminsoniy demokratik tamoyillarning, xalqaro huquq sohasida umum e'tirof etilgan qoidalarning ustunligi tan olingan. O'zbekiston Konstitutsiyasida inson hayoti, erkinligi, or-nomusi, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari eng oliy qadriyat ekanligi belgilab qo'yilgan.

Beshinchi Konstitutsiyaviy tamoyil — Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligidir. Konstitutsiyaning 15- moddasida „O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'radilar", deb belgilab qo'yilgan.

Konstitutsiyaning 16- moddasida birorta ham qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiya normalari va qoidalariga zid kelishi mumkin emasligi qayd etilgan.

Oltinchi Konstitutsiyaviy tamoyil — xalqaro andazalar darajasida ifodalangan fuqarolar huquqlari, erkinliklari va majburiyatlarining tengligi va daxlsizligidir. O'zbekiston fuqarolarining huquqlari muhim xalqaro hujjatlar — **„Inson huquqlari butun jahon Deklaratsiyasi", „Iqtisodiy, sotsial va madaniy huquqlar to'g'risida xalqaro Pakt", „Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida xalqaro Pakt"** va boshqalar asosida bayon etilgan. Konstitutsiyaning 18—52- moddalari inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlariga bag'ishlangan. O'zbekiston davlati tomonidan fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida tan olingan va ular himoya qilinadi. Konstitutsiya bo'yicha har bir shaxsning o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishi kafolatlanadi.

Konstitutsiyada har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli ekanligi, O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakldagi mulk tashkil etishi, barcha mulk shakllarining teng huquqli ekanligi belgilab qo'yilgan.

Konstitutsiyaning 21- moddasiga binoan O'zbekiston Respublikasining butun hududida yagona fuqarolik o'rnatilgan. O'zbekiston Respublikasining millati, elatidan qat'iy nazar barcha fuqarolari O'zbekiston xalqini tashkil etadi.

Yettinchi Konstitutsiyaviy tamoyil — qonuniylikdir. Qonuniylik jamiyatning bir maromda hayot kechirishini, davlat organlarining maromli faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'rgandagina jamiyatda barqarorlik va taraqqiyot bo'ladi.

Mazkur tamoyil davlatga va uning organlariga, siyosiy partiyalar va jamoat uyushmalariga o'z faoliyatlarini O'zbekiston Respublikasi qonunlari asosida amalga oshirishlarini talab qiluvchi Konstitutsiyaviy normadir. Konstitutsiyada siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalari, ommaviy axborot vositalarining tuzilishi va faoliyatining huquqiy jihatlari asoslab berilgan.

Sakkizinchi Konstitutsiyaviy tamoyil — O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy qoidalarini aniq belgilab qo'yilganligidadir. Konstitutsiyaning 17- moddasida: „O'zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to'la huquqli subyektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi", deb belgilab qo'yilgan.

Konstitutsiyada davlat xalqning manfaatlari va xavfsizligini ta'minlash maqsadida boshqa davlatlar bilan ittifoq va do'stona aloqalar o'rnatishi hamda davlatlararo tuzilmalarga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkinligi qonunlashtirilgan.

To'qqizinchi Konstitutsiyaviy tamoyil — mahalliy o'zini o'zi boshqarishdir. O'zbekistonda o'zbek davlatchiligi rivojining tarixiy tajribasiga tayangan holda mahalliy hokimiyat boshlig'i bo'lgan *hokim instituti* joriy etildi. Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda hokimiyatning vakillik organlari xalq deputatlari kengashlari bo'lib, ularga viloyat, tuman va shahar hokimlari boshchilik qiladilar. Konstitutsiyaning 99—104- moddalarida mahalliy davlat hokimiyati asoslari, hokimlarni tayinlash va tasdiqlash tartiblari, ularning vazifalari belgilab berilgan.

Konstitutsiyada fuqarolik jamiyati qurishning muhim omili bo'lgan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini tuzish tartiblari belgilangan. 105- moddada: „Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi", deb belgilab qo'yilgan.

O'ninchi Konstitutsiyaviy tamoyil — odil sudlov, sudyalarning mustaqilligi va daxlsizligidir. Sudya faqat qonunga bo'ysunadi. Konstitutsiyaning 106—116- moddalarida O'zbekistonda sud tizimi va ularning vazifalari belgilab berilgan. Konstitutsiyada sudya deputatlikka saylana olmasligi, siyosiy partiyalar va hara-

1- chizma

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYAVIY TUZUMINING PRINSIPLARI

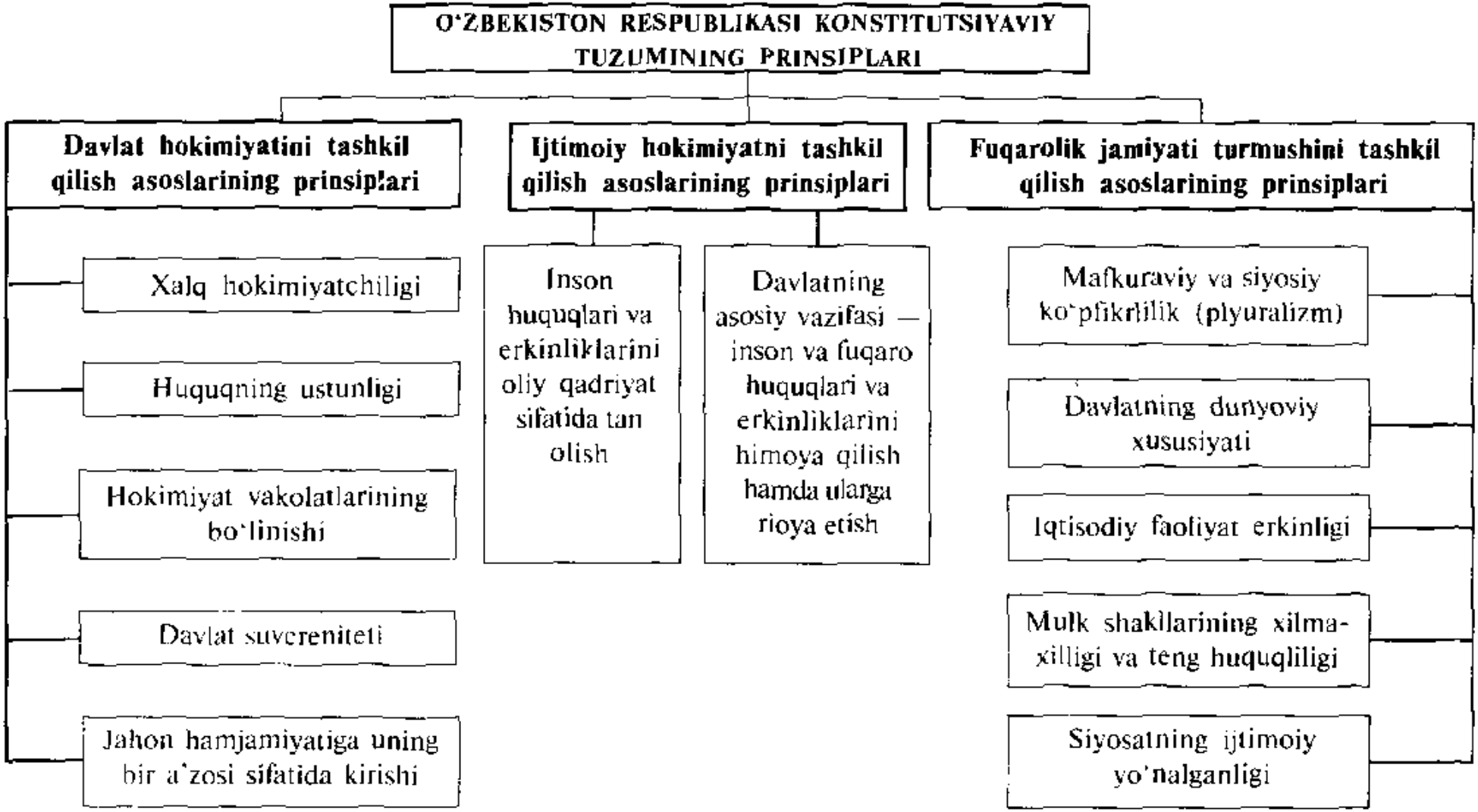

2- chizma

KONSTITUTSIYA NORMALARI

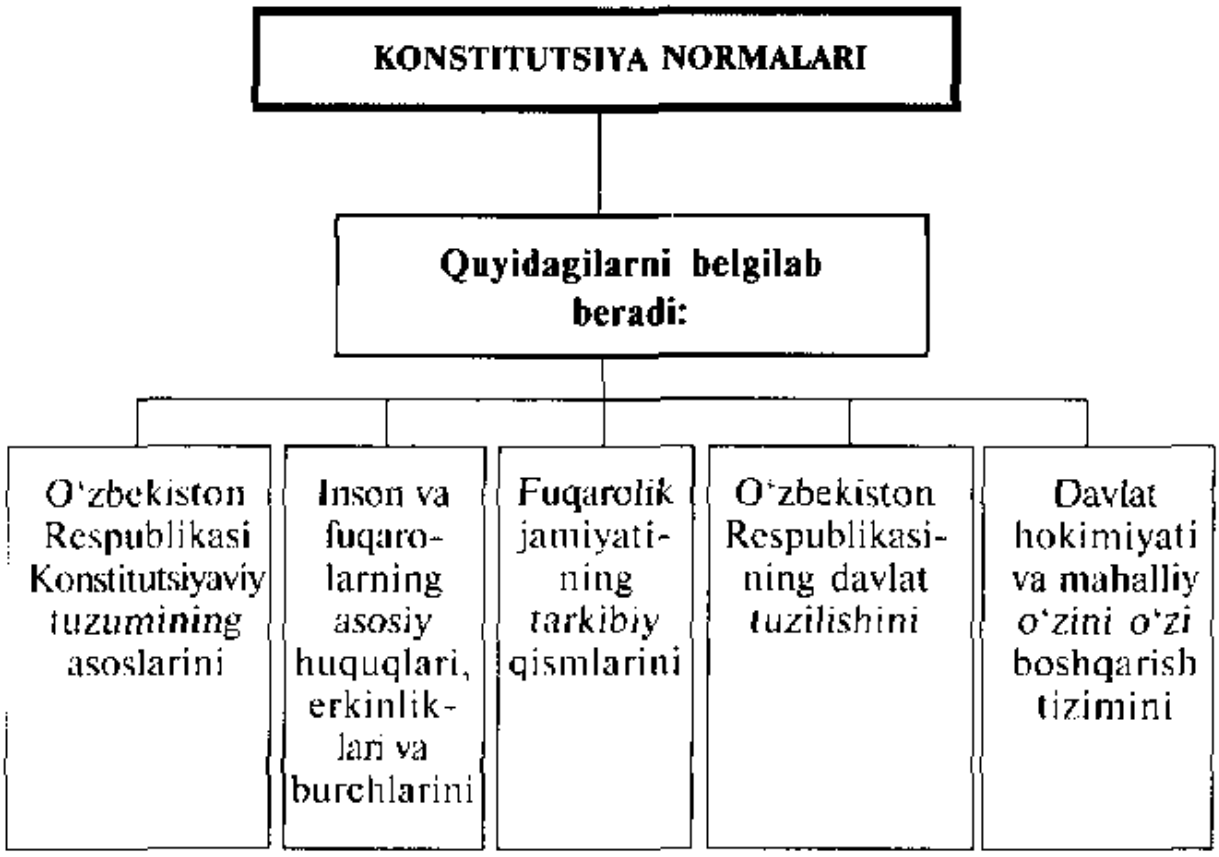

3- chizma

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASINING O'ZIGA XOS BELGILARI

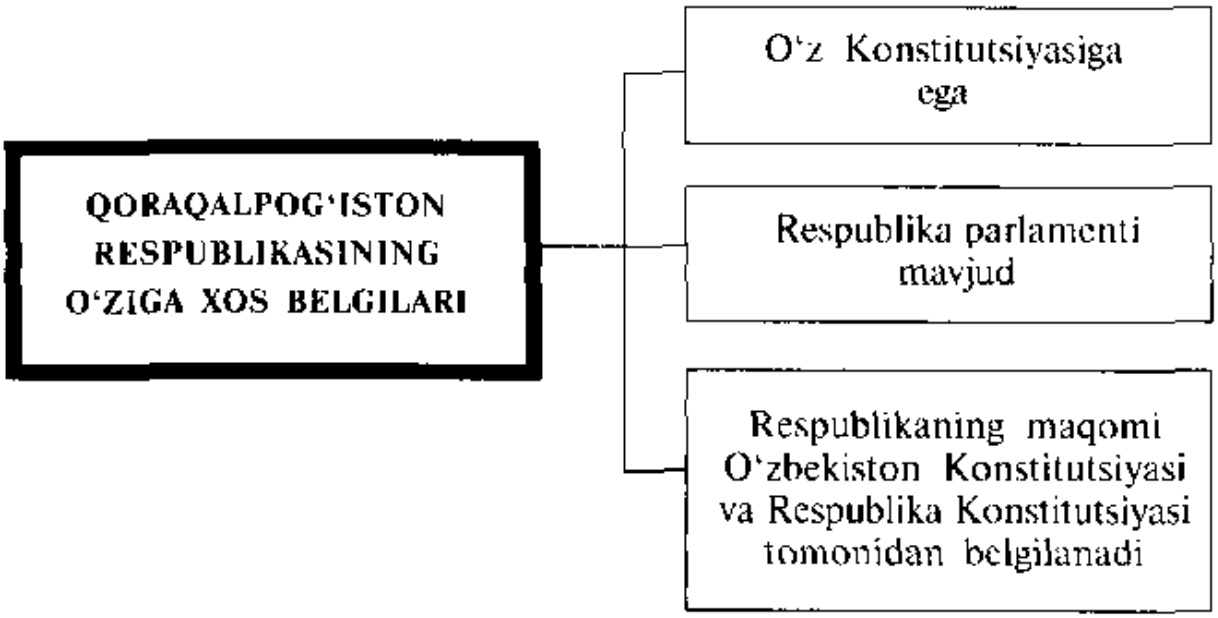

katlarning a'zosi bo'la olmasligi qonuniylashtirilgan. Sud majlisi ochiq va oshkora olib boriladi, sud ishlari davlat tilida yuritiladi va zarur holda boshqa tilda yuritilishi ham mumkin.

Sud hokimiyati davlat hokimiyatining muhim bir tarmog'i bo'lib, Konstitutsiyada sudning hujjatlari barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, muassasalar va tashkilotlar, mansabdor shaxs va fuqarolar uchun majburiy ekanligi qonunlashtirib qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasida Qoraqalpog'iston Respublikasining huquqiy maqomi, O'zbekiston bilan o'zaro munosabatlarning huquqiy asoslari belgilab berilgan.

Hur O'zbekistonimizning tarixida birinchi Konstitutsiyani qabul qilish — jumhuriyatimizning yangidan tug'ilishidir, haqiqiy mustaqilligimizga mustahkam poydevor qurishdir.

Qabul qilingan Konstitutsiyamiz asosiy qonunimiz sifatida davlatni davlat qiladigan, millatni millat qiladigan qonunlarga asos bo'lishi muqarrar.

Islom Karimov. Asarlar, 1- jild, 128- bet.

Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi mamlakatimiz hayotida katta ahamiyatga ega bo'ldi. U mamlakatimizda qonunchilikning rivojlanishi uchun, huquqiy islohotlar uchun asos bo'lib qoldi. Yuzlab qonunlar, kodekslar, milliy dasturlar ishlab chiqildi, umumxalq muhokamasidan o'tdi, qabul qilindi va hayotimizning barcha jabhalarida amal qilinmoqda.

O'zbekiston Konstitutsiyasi davlatimiz suverenitetini ro'yobga chiqardi. O'zbekistonni dunyodagi barcha nufuzli davlatlar tan oldi, ular bilan siyosiy, diplomatik, iqtisodiy, madaniy, aloqalar o'rnatildi.

Asosiy Qonunga kiritilgan o'zgartishlar va qo'shimchalar

2003- yil 24—25- aprel kunlari bo'lib o'tgan Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining o'n birinchi sessiyasida „O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonun loyihasi muhokama qilindi va mazkur Qonun qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga jamiyatni yanada erkinlashtirish va demokratiyalash, ikki palatali

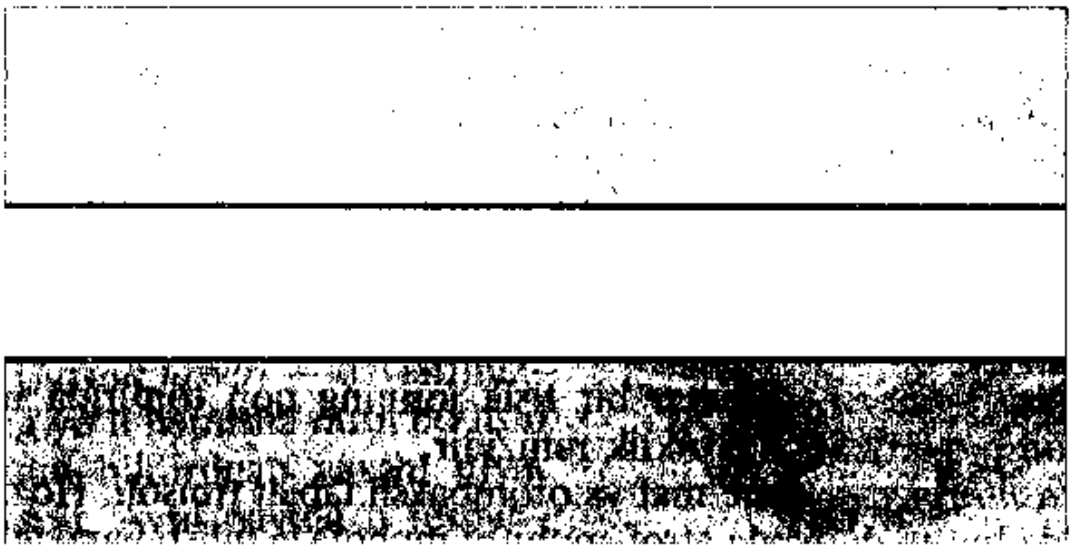

O‘zbekiston Respublikasining Davlat bayrog‘i.

parlament tuzish zaruriyatidan kelib chiqqan holda o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritildi. Asosiy Qonunimizning mazmun va mohiyati, maqsad va vazifalariga daxl qilmagan holda, avvalo Oliy Majlisning roli va ahamiyatini kuchaytirish, uning palatalari maqomi va vakolatlariga doir 76—88- moddalarga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritildi (bu haqda II bobning 7-§ ida tanishasiz).

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti vakolatlari hamda vazifalariga doir 89, 90, 93, 95, 96, 97- moddalarga ham o‘zgartishlar kiritildi. 89- moddaning „O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti ayni vaqtda Vazirlar Mahkamasining Raisi hisoblanadi“ deyilgan ikkinchi qismi olib tashlandi (bu haqda II bobning 8- § ida tanishasiz).

Muxtasar aytganda, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari o‘rtasidagi vakolatlar yanada demokratik ravishda qayta taqsimlanadi. Kiritilgan o‘zgartish va qo‘shimchalar O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining, hukumatning mas’uliyatini kuchayishiga, jamiyat siyosiy hayotining faollashuviga, saylov tizimining yanada takomillashuviga xizmat qiladi.

Davlat bayrog‘i

„O‘zbekiston Respublikasi davlat bayrog‘i to‘g‘risida“gi Qonun 1991-yil 18- noyabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining VIII sessiyasida qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasining davlat bayrog‘i ramzi mamlakatimiz hududida ilgari mavjud bo‘lgan g‘oyat qudratli saltanatlar bayroqlariga xos bo‘lgan eng yaxshi an’analarni davom ettirgan holda respublika tabiatiga xos xususiyatlarni, xalqimizning milliy va madaniy o‘zligini ham aks ettiradi.

Bayroqdagi *moviy rang* — mangu osmon va musaffo suv ramzidir. Yaxshilikni, donishmandlikni, shon-shuhratga sadoqatni bildiruvchi moviyrang Sharqda azaldan qadrlanadi, o'z vaqtida buyuk Amir Temur ham o'z bayrog'iga bu rangni tanlagan.

Oq rang — tinchlik va poklik timsolidir. Yosh mustaqil davlat o'z yo'lida baland dovonlardan oshib o'tishi kerak. Bayrog'imizdagi oq rang yo'limizning musaffo va charog'on bo'lishi uchun yaxshi niyat ramzidir.

Qizil yo'llar — bu har bir tirik jonning qon tomirida urib turgan hayotiy kuch, tiriklik ramzidir.

Yashil rang — serne'mat va orombaxsh tabiat timsoli. Hozirgi vaqtda butun dunyoda atrof-muhitni muhofaza qilish harakatlari keng yoyilmoqda, uning ramzi ham yashilrangdir.

Yarim oy — O'zbekiston xalqining ko'p asrlik an'analariga muvofiq keladi. Yarim oy va yulduzlar — musaffo osmonning va tinchlikning ramzlaridir.

Bayrog'imizda 12 yulduz tasviri bor, bu o'lkamizda qadimdan buyon barkamollik, mukammallik timsoli hisoblanadi.

Davlat bayrog'i — bizning o'tmishimiz, bugungi kunimiz va kelajagimiz ramzidir.

O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i Nyu-York shahrida joylashgan Birlashgan Millatlar Tashkiloti qarorgohida dunyodagi suveren davlatlar bayroqlari qatorida turibdi. O'zbekiston bayrog'i xorijiy mamlakatlarda Prezidentimiz boshliq davlat delegatsiyasini qabul qilish marosimlarida, chet el davlat delegatsiyalarini O'zbekistonda qabul qilish marosimlarida ko'tariladi.

O'zbekiston bayrog'i O'zbekiston Prezidenti qarorgohi Oqsaroy binosi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi binosi tepasiga ilib qo'yilgan. O'zbekiston sportchilari jahon sport musobaqalarida g'oliblikni qo'lga kiritib, shohsupaga ko'tarilgan paytlarda ham O'zbekiston bayrog'i ko'tariladi. Shu boisdan mamlakatimizda va jahon uzra O'zbekiston bayrog'ining ko'tarilishi, bir tomondan, davlatimiz shon-shuhratini ko'tarsa, ikkinchi tomondan, barchamizga quvonch, faxrlanish, g'urur bag'ishlaydi.

Davlat gerbi

„O'zbekiston Respublikasining davlat gerbi to'g'risida"gi Qonun 1992- yil 2- iyulda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida qabul qilingan.

Gerbning markazida tasvirlangan — qanotlarini keng yozib turgan **Humo qushi** — baxt-saodat va erksevarlik ramzidir. Buyuk bobokalonimiz Alisher Navoiy Humo qushini barcha tirik mavjudotlar ichida eng saxovatlisi deb ta'riflagan.

Gerbning yuqori qismida respublikamizning sobit va barqarorligining ramzi sifatida sakkiz qirrali yulduz tasvirlangan. U „qutlug'" degan ma'noni anglatadi. Uning ichida yarim oy va besh qirrali yulduz ifodalangan.

Quyosh tasviri — davlatimizning yo'li hamisha nurli bo'lishi uchun bildirilgan yaxshi niyat timsoli. Ayni paytda u respublikamizning noyob iqlim sharoitini ham ko'rsatib turadi.

O'zbekiston Respublikasining Davlat gerbi.

Boshoqlar — rizq-ro'zimiz bo'lmish g'allaning timsoli, oppoq bo'lib ochilayotgan paxta chanoqlari tasvirlangan g'o'za shoxlari — serquyosh yurtimizning dong'ini butun dunyoga taratgan asosiy boyligimiz ramzidir. Bug'doy boshoqlari va paxta chanoqlarining davlat bayrog'iga o'xshagan lenta bilan o'rab qo'yilganligi — bu respublikada yashayotgan xalqlar yakdilligining timsolidir.

Gerb rangli tasvirda bo'lib, Humo qushi kumushrangda; quyosh, boshoqlar, paxta chanog'i va „O'zbekiston" degan yozuv tillarangda; g'o'za shoxlari va barglari, vodiylar yashilrangda; tog'lar havorangda; chanoqdagi paxta, daryolar, yarim oy va yulduz oqrangda; O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i tasvirlangan lenta to'rt xil rangda berilgan.

Gerb suveren davlatimiz ramzi sifatida ijtimoiy-siyosiy hayotda keng qo'llaniladi. O'zbekistonning xorijiy mamlakatlar bilan tuzilgan bitim va shartnomalarida, davlatlararo aloqa va diplomatik hujjatlarda O'zbekiston Respublikasining davlat gerbi tasviri tushirilgan bo'ladi. Shuningdek, gerb davlat ahamiyatiga molik ichki hujjatlarda, davlat korxonalari va muassasalarining muhrlarida, o'zaro aloqa hujjatlarida ham gerb tasviri bo'ladi. Milliy valutamiz — so'mda ham davlat gerbi o'z ifodasini topgan.

Davlat madhiyasi

„O'zbekiston Respublikasi davlat madhiyasi to'g'risida" gi Qonun 1992- yil 10- dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XI sessiyasida qabul qilindi.

Shoir Abdulla Oripov va bastakor Mutal Burhonov tomonidan tayyorlangan variant tasdiqlandi.

Davlat madhiyasi davlat mustaqilligining timsoli bo'lib, u O'zbekiston fuqarosida vatanparvarlik tuyg'ularini uyg'otadi.

O'zbekiston Respublikasining davlat madhiyasi jamoatchilik oldida ijro etilganida ishtirokchilar uni tik turib, qo'lini ko'ksiga qo'yib kuylaydilar va tinglaydilar.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING DAVLAT MADHIYASI

Abdulla Oripov *so'zi* ***Mutal Burhonov*** *musiqasi*

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh mehribon.
Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqarot

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqarot

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Milliy valuta —so'mning muomalaga kiritilishi

Mustaqil, erkin davlatning asosiy belgisi, asl poydevori — **milliy valutadir.** O'z valutasiga ega bo'lmagan davlat o'z manfaatlarini ko'zlab mustaqil ravishda moliya-kredit, bank siyosatini yurita olmaydi, o'z taqdirini, tashkilotlar, xo'jaliklar va fuqarolar taqdirini belgilay olmaydi. Ichki bozorni naqd pul bilan ta'minlash, pul chiqarish miqdori, uning xarid kuchi, kelajak istiqboli uchun sarmoya ajratish, kimga qarz berish va kimdan qarz olish, qarzni

to'lash va undirib olish, foiz stavkalarini belgilash kabi masalalarni mustaqil hal qila olmaydi. Pirovardida bunday davlat boshqa kuchli davlatlar ko'rsatmalariga qaram bo'lib qoladi, uni hech kim haqiqiy mustaqil davlat deb tan olmaydi. Shu boisdan milliy valutaga o'tish O'zbekiston uchun oliy maqsad edi.

Biroq milliy valutaga o'tish oson ko'chmaydi, yangi valutani muomalaga kiritish inqilob bilan teng. Dunyo tajribasi ko'rsatadiki, davlatlar o'z milliy valutasiga erishish uchun uzoq va mashaqqatli yo'llar bosib o'tgan, bor qudratini safarbar etgan.

O'zbekistonda milliy valutani muomalaga kiritish uchun ham ma'lum vaqt, tajriba kerak edi. Avvalo, haqiqiy mustaqil iqtisodiyotga erishish lozim edi. Shu boisdan O'zbekiston mustaqillikning dastlabki payti 1991—1993- yillarda sobiq Ittifoqdan meros qolgan *rubl* zonasida bo'lib turdi. Biroq sovetlardan keyingi makonda yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarishning keskin pasayishi natijasida rublning qadri ham shunga mos ravishda tushib bordi. 1993- yil may oyi boshlarida 800—900 rublning qadri 1 AQSH dollari darajasiga tushib ketgan edi. Shu yili Rossiyada oldingi rubl kursiga tenglashtirilgan yangi namunadagi rubl chiqarildi. Rossiya hukumati 1993- yil 26- iyulda O'zbekiston mutasaddi vakillarini Moskvaga taklif qilib, birgalikda rubl zonasida bo'lamiz deb aytdi. Keyinroq Rossiya, O'zbekiston va Qozog'iston rahbarlari Moskvada uchrashib, rubl zonasini saqlashga, O'zbekiston va Qozog'istonni 1993- yilgi yangi rubl namunasi bilan ta'minlashga qaror qilindi.

Biroq, amalda boshqacha yo'l tutildi, to'g'rirog'i Rossiya hukumati bu tadbirlardan o'z manfaati yo'lida foydalanmoqchi bo'ldi. Rossiya hukumati O'zbekiston oldiga o'z shartlarini qo'ydi. **Birinchidan**, kerakli rublni davlatlararo qarz sifatida, keyinchalik boylik yoki mahsulot bilan to'lash sharti qo'yildi. **Ikkinchidan,** rublni olishdan oldin uning 50 % miqdoridagi AQSH dollari yoki O'zbekiston oltinini garovga qo'yish talab qilindi. **Uchinchidan,** O'zbekistonda muomalada bo'lgan 1961—1992- yilgi namunadagi pulni (rubl) yangi 1993- yil namunasidagi rublga uchga bir nisbati bilan almashtirish sharti qo'yildi. **To'rtinchidan,** birorta shart bajarilmay qolsa, tovon puli to'lash majburiyati belgilandi. **Beshinchidan,** O'zbekiston Markaziy Banki Rossiya Markaziy Bankiga hisobot berishi, ya'ni tobe bo'lishi kerak edi.

O'zbekiston bunday shartlarga rozi bo'lolmas edi, rozi bo'lmadi ham. Shu boisdan muomalaga yangi milliy valuta kiri-

tish ishiga jiddiy kirishildi. O'zbekiston rahbariyati „katta og'a" ning o'yinlariga qarshi oldindan chora-tadbirlar ko'rib qo'ygan edi. 1992- yildayoq muomalaga chiqarishga mo'ljallangan so'm-kupon nusxalari tayyorlab qo'yilgan edi. Nihoyat, 1993- yil 1 noyabrda O'zbekistonda so'm-kupon muomalaga kiritildi, uning kursi oldin muomalada bo'lib kelgan rublga tenglashtirilgan edi. Shu yil noyabr oyi davomida aholi qo'lidagi rubl namunasidagi pullarini jamg'arma banklari orqali so'm-kuponga almashtirish ta'minlandi. So'm-kupon joriy etilayotgan dastlabki paytlarda chetdan rubl oqib kelmoqda, degan mish-mishlar ko'paydi. Bozorda narxlar osmonga chiqdi. Toshkent bozorlarida bir kg go'sht 25 ming so'm-kupongacha ko'tarildi. Hukumat buning oldini olish choralarini ko'rdi. Aholi ortiqcha tashvish, aziyat chekmadi, aksincha aholi, iqtisodiyot himoya qilindi. O'zbekiston rahbariyati so'm-kuponlar asosida zarur tajriba orttirdi, haqiqiy milliy valutani joriy qilish tadbirlarini ko'rdi.

1994- yil 16- iyundagi **„O'zbekiston Respublikasining milliy valutasini muomalaga kiritish to'g'risida"** gi Prezident farmoni va Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan 1994- yil 1- iyuldan boshlab milliy valuta — so'm muomalaga kiritildi. 1 so'm kursi 1000 so'm-kuponga tenglashtirilgan holda joriy qilindi.

Milliy valuta — so'm O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qiymati **1,3,5,10,25,50,100** so'm bo'lgan bank qog'oz pullari (banknotlar) holida muomalaga chiqarildi. Aholi qo'lidagi so'm-kuponlar jamg'arma banklari orqali 1000 ga 1 qiymatda almashtirildi. Keyinroq **200, 500, 1000** so'mlik qog'oz pullari ham muomalaga kiritildi. Shuningdek, qiymati har xil miqdordagi tangalar ham naqd pul holida muomalaga chiqarildi.

„Milliy valuta — milliy iftixor, davlat mustaqilligining ramzi, suveren davlatga xos belgidir. Bu respublikaga tegishli umumiy boylik va mulkdir".

Islom Karimov. Asarlar. 3- jild, 331- bet.

Milliy valutaning muomalaga kiritilishi mamlakatimiz hayotida muhim voqea bo'ldi. O'zbekistonning xalqaro maydonda mavqeyi oshdi, o'zining pul-kredit, moliya siyosatini amalda mustaqil yuritadigan bo'ldi. Bu iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish uchun qulay imkoniyat yaratdi. 2003- yil 15- oktyabrdan boshlab, so'm qisman konvertatsiyalanadigan valuta maqomiga ko'tarildi.

O‘quvchilar uchun ma’lumotlar
Davlat mukofotlari

1993- yil 7- mayda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan birinchi orden — birinchi va ikkinchi darajali **„Sog‘-lom avlod uchun“** ordeni ta’sis etildi.

1994- yil 5- mayda quyidagilar ta’sis etildi:

— **„O‘zbekiston Qahramoni“** unvoni va **„Oltin Yulduz“** medali.

— **„Mustaqillik“** ordeni.

— **„Do‘stlik“** ordeni.

— **„Jasorat“** medali.

— **„Shuhrat“** medali.

1995- yil 30- avgustda quyidagilar ta’sis etildi:

— **„Mehnat shuhrati“** ordeni.

— Birinchi va ikkinchi darajali **„Shon-sharaf“** ordeni.

1996- yil 26- aprelda:

— **„Amir Temur“** ordeni.

— **„Buyuk xizmatlari uchun“** ordeni.

1998- yil 17- avgustda:

— **„El-yurt hurmati“** ordeni.

2000- yil 30- avgustda:

— **„Jaloliddin Manguberdi“** ordeni

1996- yil 26- aprelda O‘zbekiston Respublikasining quyidagi faxriy unvonlari ta’sis etilgan:

„*O‘zbekiston Respublikasi san’at arbobi*“.

„O‘zbekiston Respublikasi fan arbobi“.

„O‘zbekiston Respublikasi xalq yozuvchisi“.

„O‘zbekiston Respublikasi xalq artisti“.

„O‘zbekiston Respublikasi xalq rassomi“.

„O‘zbekiston Respublikasi xalq shoiri“.

„O‘zbekiston Respublikasi xalq o‘qituvchisi“.

„O‘zbekiston Respublikasi xalq hofizi“.

„ O‘zbekiston Respublikasi xalq baxshisi“ (2000- yil).

„O‘zbekiston Respublikasi xalq ustasi“.

„O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan aloqa xodimi“.

„O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan artist“.

„O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan jurnalist“.

„O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan irrigator“.

„O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan ixtirochi va ratsionalizator“.

„O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan qishloq xo‘jalik xodimi“.

„O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan iqtisodchi“.

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan quruvchi".

„ O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan me'mor".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yoshlar murabbiysi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan paxtakor".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan pillachi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sanoat xodimi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sog'liqni saqlash xodimi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sportchi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sport ustozi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan xalq ta'limi xodimi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan transport xodimi".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan fuqaro aviatsiyasi xodimi" (1996- yil 27- dekabrda ta'sis etilgan).

„O'zbekiston Respublikasida kommunal, maishiy, savdo sohasida xizmat ko'rsatgan xodim".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan chorvador".

„O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist".

„ O'zbekiston iftixori" (1998- yil 25- avgustda ta'sis etilgan).

O'zbekiston Respublikasining 1992- yil 2- iyunda qabul qilingan **„Bayram kunlari haqida"** gi qonuniga va 1995- yil 21- dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 137- moddasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi hududida quyidagi kunlar bayram — dam olish kunlari deb belgilandi:

1- yanvar — Yangi yil.

8- mart — Xotin-qizlar kuni.

21- mart — Navro'z bayrami.

9- may — Xotira va qadrlash kuni.

1- sentabr — Mustaqillik kuni.

1- oktabr — O'qituvchilar va murabbiylar kuni.

8- dekabr — Konstitutsiya kuni.

Ro'za hayiti (Iyd al Fitr) — diniy bayramning birinchi kuni.

Qurbon hayiti (Iyd al Adha) — diniy bayramning birinchi kuni.

? *Savol va topshiriqlar*

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini ishlab chiqish, qabul qilish jarayonini tushuntirib bering.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy tamoyillarini bilasizmi?
3. Davlat ramzlari deganda nimalarni tushunasiz?
4. O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'ini tasvirlab bering, u qanday hollarda ko'tariladi?
5. O'zbekiston Respublikasining davlat gerbini tasvirlang, undan qanday paytlarda foydalaniladi?
6. O'zbekiston Respublikasining davlat madhiyasini yoddan bilasizmi?
7. Milliy valuta nima. Uni muomalaga kiritish zarurati-chi?
8. O'zbekiston Respublikasida milliy valutani muomalaga kiritish jarayoni qanday bo'ldi?
9. O'zbekiston Respublikasida qanday davlat mukofotlari mavjud?
10. O'zbekistonning faxriy unvonlarini bilasizmi?

3- §. O'zbekistonning ma'muriy-hududiy tuzilishi, aholisi va moddiy imkoniyatlari

O'zbekistonning ma'muriy-hududiy tuzilishi

O'zbekiston Respublikasi o'zining milliy davlat hududiga ega bo'lib, uning ma'muriy-hududiy tuzilishini o'zi mustaqil belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyo mintaqasining o'rtasida, Amudaryo bilan Sirdaryoning oralig'ida joylashgan. O'zbekiston hududi shimoli-g'arbda Turon pasttekisligining, janubi-sharqda Tyanshan va Olay tog'larining va janubi-g'arbda Qizilqum cho'llarining bir qismini egallaydi. O'zbekiston Respublikasining hududi 448,9 ming kv. km. ni tashkil etib, sharqdan g'arbgacha 1425 km ga, janubdan shimolgacha 930 km ga cho'zilgan. Uning hududi va chegaralari daxlsiz, davlat tomonidan qo'riqlanadi. O'zbekiston qadimda ham, hozir ham sharq va g'arb, shimol va janub orasidagi ko'pdan ko'p xalqlar va mamlakatlar orasidagi aloqalarni bir-biri bilan bog'lovchi mamlakatdir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 68—69- moddalarida O'zbekiston Respublikasi viloyatlar, tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar, ovullar, shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasidan iborat bo'lib, ularning chegaralarini o'zgartirish, shuningdek viloyatlar, shaharlar, tumanlar tashkil qilish va ularni tugatish O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining roziligi bilan amalga oshiriladi, deb belgilab qo'yilgan.

4- chizma

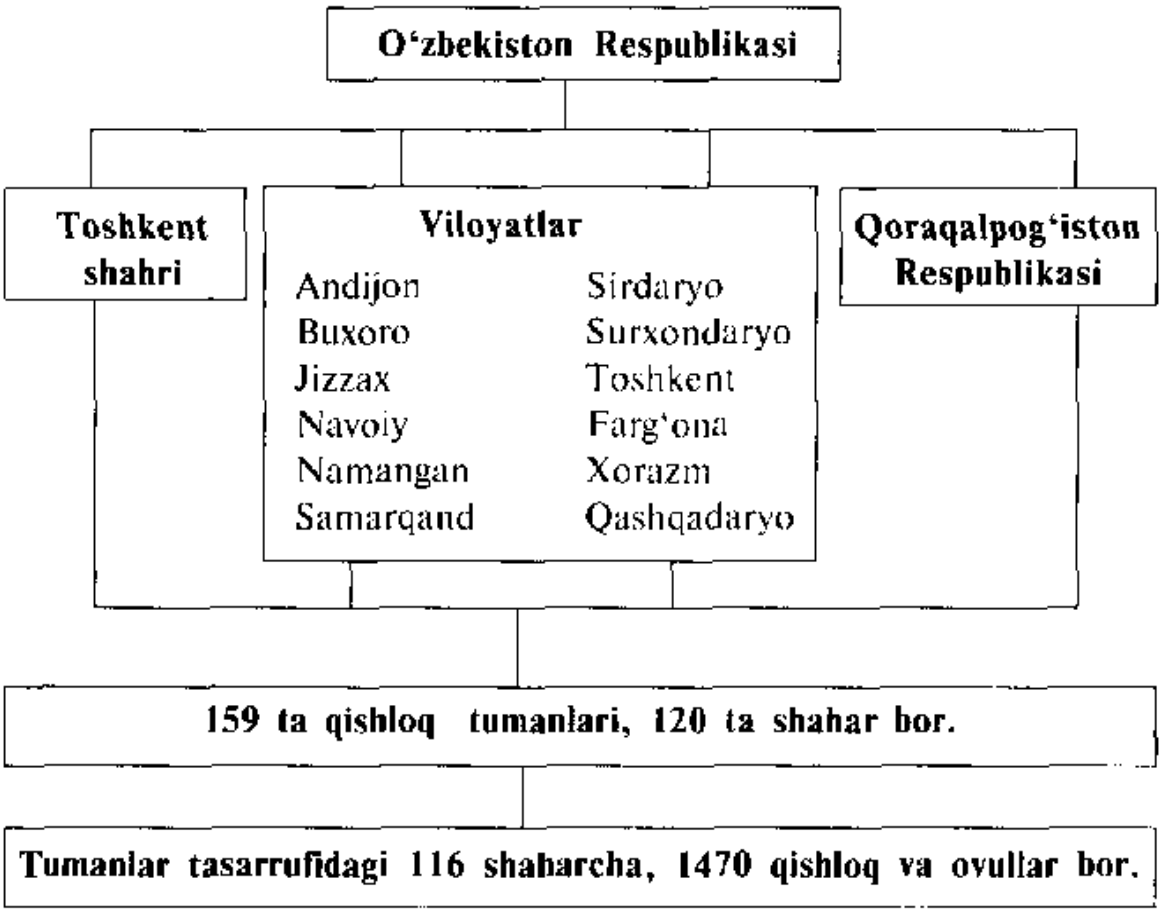

O'zbekiston Respublikasi tarkibiga Qoraqalpog'iston Respublikasi va 12 ta ma'muriy viloyat kiradi. Uning poytaxti Toshkent shahridir. Quyidagi jadval O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishini aniq va yaqqol ko'rsatadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi (sobiq Qoraqalpog'iston muxtor respublikasi) 1992- yil 9- yanvarda suveren respublika maqomini oldi. Uning maydoni 166,6 ming kvadrat kilometrga teng bo'lib, 1530,2 ming kishi yashaydi. Qoraqalpog'iston Respublikasi tarkibiga 14 ta qishloq tumani (Amudaryo, Beruniy, Kegayli, Mo'ynoq, Nukus, Taxtako'pir, To'rtko'l, Xo'jayli, Chimboy, Shumanay, Ellikqal'a, Qonliko'l, Qorao'zak, Qo'ng'irot) va 12 ta shahar (Nukus, Beruniy, Bo'ston, Mang'it, Mo'ynoq, Taxiatosh, To'rtko'l, Xalqobod, Chimboy, Shumanay, Xo'jayli, Qo'ng'irot) kiradi. Qoraqalpog'istonning poytaxti Nukus shahri bo'lib, unda 236700 kishi yashaydi.

Andijon viloyati — (1941- yil 6- martda tashkil etilgan) maydoni 4,2 kv. km ni tashkil etadi, aholisi 2222,6 ming kishi. Andijon viloyati tarkibida 14 ta qishloq tumani (Andijon, Asaka, Baliqchi, Buloqboshi, Bo'z, Jalolquduq, Izboskan, Marhamat, Oltinko'l, Ulug'nor, Xo'jaobod, Shahrixon, Qo'rg'ontepa, Paxtaobod) va 11 ta shahar (Andijon, Asaka, Marhamat,

Oxunboboyev, Paxtaobod, Poytug', Xonobod, Xo'jaobod, Shahrixon, Qorasuv, Qo'rg'ontepa) mavjud. Viloyatning markazi **Andijon** shahridir.

Buxoro viloyati — (1938- yil 15- aprelda tashkil etilgan) maydoni 40,3 ming kvadrat kilometrni tashkil etadi, aholisi 1442,2 ming kishi. Buxoro viloyati tarkibida 11 ta qishloq tumani (Buxoro, Vobkent, Jondor, Kogon, Olot, Peshku, Romiton, Shofirkon, Qoravulbozor, Qorako'l, G'ijduvon) va 11 ta shahar (Buxoro, Kogon, G'ijduvon, G'alaosiyo, Vobkent, Olot, Gazli, Romiton, Shofirkon, Qorako'l, Qorovulbozor) bor. Viloyatning markazi **Buxoro** shahridir.

Jizzax viloyati — (1973- yil 29- dekabrda tashkil etilgan) maydoni 21,2 ming kvadrat kilometrni tashkil etadi, viloyatda 996,9 ming kishi yashaydi. Viloyat tarkibida 12 ta qishloq tumani (Arnasoy, Baxmal, Do'stlik, Jizzax, Zarbdor, Zafarobod, Zomin, Mirzacho'l, Paxtakor, Forish, Yangiobod, G'allaorol) va 7 ta shahar (Dashtobod, Do'stlik, Jizzax, Marjonbuloq, Gagarin, Paxtakor, G'allaorol) mavjud. Viloyat markazi **Jizzax** shahridir.

Navoiy viloyati — (1982- yil 20- aprelda tashkil etilgan, 1988- yil 6- sentabrda tugatilib, 1992- yil 28- iyunda qayta tiklandi) maydoni 110,9 ming kvadrat kilometrga teng bo'lib, 794,1 ming kishi yashaydi. Viloyat hududida 8 ta qishloq tumani (Konimex, Navbahor, Karmana, Nurota, Tomdi, Uchquduq, Xatirchi, Qiziltepa) va 6 ta shahar (Zarafshon, Navoiy, Nurota, Uchquduq, Karmana, Qiziltepa) mavjud. Viloyat markazi **Navoiy** shahridir.

Namangan viloyati — (1941- yil 6- martda tashkil etilgan, 1960- yil 25- yanvarda tugatilib, 1967- yil 18- dekabrda qayta tiklangan) maydoni 7,4 ming kvadrat kilometr bo'lib, 1959,2 ming kishi yashaydi. Viloyat tarkibida 11 ta qishloq tumani (Kosonsoy, Mingbuloq, Namangan, Norin, Pop, To'raqo'rg'on, Uychi, Uchqo'rg'on, Chortoq, Chust, Yangiqo'rg'on) va 8 ta shahar (Kosonsoy, Namangan, Pop, To'raqo'rg'on, Uchqo'rg'on, Chortoq, Chust, Haqqulobod) mavjud. Viloyat markazi **Namangan** shahridir.

Samarqand viloyati — (1938- yil 15- yanvarda tashkil etilgan) maydoni 16,8 ming kvadrat kilometr bo'lib, 2718,7 ming kishi yashaydi. Viloyat hududida 14 ta qishloq tumani (Bulung'ur, Jomboy, Ishtixon, Kattaqo'rg'on, Narpay, Nurobod, Oqdaryo, Payariq, Pastdarg'om, Paxtachi, Samarqand, Toyloq, Urgut, Qo'shrobod) va 11 ta shahar (Bulung'ur, Jomboy, Juma, Ishtixon, Kattaqo'rg'on, Nurobod, Oqtosh, Payariq, Samarqand, Urgut, Chelak) mavjud. Viloyat markazi **Samarqand** shahridir.

Sirdaryo viloyati — (1963- yil 16- fevralda tashkil etilgan) maydoni 4,3 ming kvadrat kilometr bo'lib, 653,6 ming kishi yashaydi. Viloyat tarkibida 8 ta qishloq tumani (Boyovut, Guliston, Sardoba, Mirzaobod, Oqoltin, Sayxunobod, Sirdaryo, Xovos) va 5 ta shahar (Baxt, Guliston, Sirdaryo, Shirin, Yangiyer) bor. Viloyat markazi **Guliston** shahridir.

Surxondaryo viloyati — (1941- yil 6- martda tashkil etilgan) maydoni 20,1 ming kvadrat metr bo'lib, 1774,4 ming kishi yashaydi.

Viloyat hududida 14 qishloq tumani (Angor, Bandixon, Boysun, Denov, Jarqo'rg'on, Muzrabod, Oltinsoy, Sariosiyo, Termiz, Uzun, Sherobod, Sho'rchi, Qiziriq, Qumqo'rg'on) va 8 ta shahar (Boysun, Denov, Jarqo'rg'on, Termiz, Sharg'un, Sherobod, Sho'rchi, Qumqo'rg'on) mavjud. Viloyat markazi **Termiz** shahridir.

Toshkent viloyati — (1938- yil 15- yanvarda tashkil etilgan) maydoni Toshkent shahri bilan birga hisoblaganda 15,6 ming kvadrat kilometr bo'lib, 4520,4 ming kishi yashaydi. Viloyat tarkibida 15 ta qishloq tumani (Bekobod, Bo'ka, Bo'stonliq, Zangiota, Oqqo'rg'on, Ohangaron, Parkent, Pskent, Toshkent, Chinoz, Yuqori Chirchiq, Yangiyo'l, O'rta Chirchiq, Qibray, Quyi Chirchiq) va 16 ta shahar (Angren, Bekobod, Bo'ka, „Do'stobod", Keles, Olmaliq, Ohangaron, Oqqo'rg'on, Parkent, Pskent, To'ytepa, Chinoz, Chirchiq, Yangiobod, Yangiyo'l, G'azalkent) mavjud. Viloyat markazi **Toshkent shahrida** joylashgan.

Farg'ona viloyati — (1938- yil 15- yanvarda tashkil etilgan) maydoni 6,7 ming kvadrat kilometr bo'lib, 2709,3 ming kishi yashaydi. Viloyat tarkibida 15 ta qishloq tumani (Beshariq, Bag'dod, Buvayda, Dang'ara, Yozyovon, Oltiariq, Oxunboboyev, Rishton, So'x, Toshloq, Uchko'prik, Farg'ona, Furqat, O'zbekiston, Quva) va 9 ta shahar (Farg'ona, Marg'ilon, Quva, Quvasoy, Qo'qon, Beshariq, Rishton, Yaypan, Hamza) bor. Viloyat markazi **Farg'ona** shahridir.

Xorazm viloyati — (1938- yil 15- yanvarda tashkil etilgan) maydoni 6,1 ming kvadrat kilometr bo'lib, 1350,1 ming kishi yashaydi. Viloyat hududida 10 ta qishloq tumani (Bog'ot, Gurlan, Urganch, Xiva, Hazorasp, Xonqa, Shovot, Yangiariq, Yangibozor, Qo'shko'pir) va 3 ta shahar (Drujba, Urganch, Xiva) mavjud. Viloyat markazi **Urganch** shahridir.

Qashqadaryo viloyati — (1943- yil 20- yanvarda tashkil etilgan) maydoni 28,6 ming kvadrat kilometr bo'lib, 2215,8 ming kishi

yashaydi. Viloyat hududida 13 ta qishloq tumani (Dehqonobod, Kasbi, Kitob, Koson, Mirishkor, Muborak, Nishon, Chiroqchi, Shahrisabz, Yakkabog', Qamashi, Qarshi, G'uzor) va 12 ta shahar (Beshkent, Kitob, Koson, Muborak, Tollimarjon, Chiroqchi, Qamashi, G'uzor, Yakkabog', Yangi Nishon, Shahrisabz) mavjud. Viloyat markazi **Qarshi** shahridir.

Toshkent shahrida 2156,5 ming kishi yashaydi. Toshkentda 11 ta — Uchtepa, Bektemir, Mirzo Ulug'bek, Mirobod, Sirg'ali, Sobir Rahimov, Chilonzor, Shayhontohur, Yunusobod, Yakkasaroy, Hamza tumanlari mavjud.

Aholisi

O'zbekiston aholisi tez o'sib borayotgan mamlakatlar qatoriga kiradi. 1991- yilda O'zbekiston aholisining soni 20,7 mln. kishini tashkil etgan bo'lsa, mustaqillikdan keyingi 14 yil davomida aholi soni 125,6 foizga o'sdi va 2006- yilning 1- yanvarida 26 mln.dan oshdi.

O'zbekistonda 120 dan ortiq millat va elatlarning vakillari yashaydi. Aholi sonida o'zbeklarning salmog'i yildan yilga o'sib bormoqda. Aholi tarkibida o'zbeklarning salmog'i 1989- yilda 71,4 foizni tashkil etgan bo'lsa, 1997- yilda 78- foizga yetdi.

O'zbekistonning haqiqiy boyligi uning mehnatsevar, saxiy va mehmondo'st xalqidir. O'zbekistonni yoshlar mamlakati deyish mumkin, negaki bolalar, o'smirlar, yoshlar aholining uchdan ikki qismini tashkil etadi, mamlakat aholisining o'rtacha yoshi 24 yoshga teng.

O'zbekiston qudratli mehnat salohiyatiga ega. Uning mehnat zaxiralari butun aholining deyarli 50 foizini tashkil etadi va mehnatga yaroqli aholi soni har yili o'rtacha 210—220 ming kishiga ko'payib bormoqda. Respublika aholisining savodxonlik darajasi 99,06 foizni tashkil etadi. 15 va undan katta yoshdagi har ming kishiga hisoblaganda, oliy va to'liqsiz oliy ma'lumotlilar soni 143 kishini, o'rta maxsus ma'lumotlilar soni 200 kishini tashkil etadi. Bilim darajasi jihatidan respublikamiz haqli suratda o'qimishli mamlakatlar qatoridan o'rin oladi.

O'zbekiston boy imkoniyatlar mamlakati

O'zbekistonning iqlim sharoiti qulay, uning zaminida ulkan yoqilg'i, energetika, mineral xomashyo, strategik va qurilish materiallari zaxiralari mavjud.

O'zbekiston hududida g'oyat muhim strategik manbalar — neft va gaz kondensati, tabiiy gaz bo'yicha 155 ta kon, qimmatbaho metallar bo'yicha 40 dan ortiq, rangli, nodir va radioaktiv

metallar bo'yicha 40 ta, konchilik-kimyo xomashyosi bo'yicha 15 ta kon qidirib topilgan. Gaz zaxiralari 2 trln. kubometrga yaqin, ko'mir — 2 mlrd. tonnadan ortiq.

Eng yirik gaz va neft konlari Ustyurt, Buxoro-Xiva, Janubig'arbiy Hisor, Surxondaryo, Farg'ona mintaqalarida joylashgan. Farg'ona, Oltiariq va Buxoro neftni qayta ishlash zavodlarida xilma-xil neft va gaz mahsulotlari ishlab chiqarilmoqda. Ko'mir Angren, Sharg'un va Boysun konlarida qazib chiqarilmoqda.

Mamlakatimiz katta gidroenergiya salohiyatiga ega. Chorvoq, G'azalkent, Farhod GESlari, jami 28 gidroelektroenergetik stansiyalari ishlamoqda. Shuningdek, Sirdaryo, Navoiy, Angren va boshqa issiqlik elektrostansiyalari mavjud.

O'zbekistonda dunyoda juda katta oltin, kumush, mis, qo'rg'oshin, rux, volfram va boshqa qimmatbaho hamda yer bag'rida kam uchraydigan metal zaxiralariga boy konlar topilgan va ulardan foydalanilmoqda. Oltinning asosiy zaxiralari, konlari Markaziy Qizilqumda joylashgan. Muruntov oltin koni dunyodagi eng yirik konlar jumlasiga kiradi. O'zbekistonda 40 dan ortiq oltin konlari topilgan bo'lib, ulardagi zaxiralar bo'yicha respublikamiz dunyoda to'rtinchi o'rinda turadi.

O'zbekistonda kumush qazib olinayotgan ko'plab kumush konlari mavjud. Shulardan eng yirigi Namangan viloyatidagi Oqtepa kumush konidir. Shuningdek, rangli metallar — mis, qo'rg'oshin, rux, volfram, molibden, kadmiy, reniy, nikel va boshqalar qazib olinadi. Rangli metallar zaxiralari Olmaliq — ruda konlarida ko'proq jamlangan. Olmaliq kon metallurgiya kombinati O'zbekistondagi eng yirik inshootlardan bo'lib, unda Qalmoqqir va boshqa konlardan qazib olinayotgan rangli metallar qayta ishlanadi. Qo'rg'oshin-rux, asosan, Jizzax viloyatining Uchquloch va Surxondaryo viloyatining Xondiza konlarida qazib olinadi.

Respublikada 20 ta marmar,15 ta granit va gabbro koni topilgan. Ulardan eng yiriklari G'ozg'on, Nurota, Forish va Zarband konlaridir. Xalq xo'jaligida oqrangdan to qoraranggacha xilma-xil bezakbop toshlardan keng foydalanilmoqda.

O'zbekiston fosforitlarga boy bo'lib, fosfat o'g'itlar — ammofos va ammoniylashtirilgan superfosfat ishlab chiqaradigan yirik korxonalar ishlab turibdi. Shulardan eng kattasi Qizilqum fosfarit kombinatidir. Shuningdek, katta miqdordagi zaxiralarga ega kaliy tuzi, tosh tuzi konlari mavjud bo'lib, ulardan kaliyli o'g'itlar, kalsiy va kaustik sodalar ishlab chiqarilmoqda. Qo'ng'irot soda zavodi eng yirik korxonalardan biri hisoblanadi.

Respublika kimyo korxonalarida g'oyat qimmatli yarim tayyor mahsulot — kaprolaktam ishlab chiqarish yo'lga qo'yilgan. Kaprolaktamni qayta ishlash natijasida kapron tolalari va iplari, ulardan gazlama, gilam, noto'qima materiallar va boshqa xalq iste'moli mollari tayyorlanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston o'z yer osti boyliklari bilan haqli suratda faxrlanadi — bu yerda mashhur Mendeleyev davriy sistemasining deyarli barcha elementlari topilgan. Hozirga qadar 2700 dan ziyod turli foydali qazilma konlari va ma'dan mavjud bo'lgan joylar aniqlangan. Umumiy mineral xomashyo potensiali 3,3 trln. AQSH dollaridan ortiqroq baholangan.

O'zbekiston tuprog'i unumdor, sug'orma-dehqonchilik rivojlangan. O'zbekistonning yer fondi 44,74 mln. gektarni tashkil etadi, shulardan 32 mln. gektari qishloq xo'jalik ishlab chiqarishida foydalaniladi. Qishloq xo'jalik yerlarining katta qismi (83,5 foizi) o'tloq va yaylovlardan iborat. Sug'oriladigan yerlarning umumiy maydoni 4,3 mln. gektar bo'lib, ular, asosan, Farg'ona va Zarafshon vodiylari, Qashqadaryo, Surxondaryo va Xorazm vohalari, Mirzacho'l massivida joylashgan.

O'zbekistonda tashqi bozorda talab katta bo'lgan mahsulot — paxta tolasi yetishtiriladi. Buxoro, Andijon va Farg'ona to'qimachilik kombinatlari, 30 dan ortiq ip yigiruv-to'quv fabrikalari, ko'plab paxtani qayta ishlash va yog' zavodlari ishlamoqda. Respublika paxta tolasi ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda to'rtinchi va uni eksport qilish bo'yicha ikkinchi o'rinda turadi.

O'zbekiston meva-sabzavot, uzum, qorako'l teri, jun yetishtirish bo'yicha dunyodagi yetakchi mamlakatlar qatoridan o'rin egallaydi. Ekologik jihatdan sof, ko'p miqdorda qimmatli oziq moddalari va darmondorilarga boy uzum, anjir, anor, olma, nok, shaftoli kabi xaridorgir mevalari bilan ham jahonda tanilgan. Har yili 16,5 mln. dekalitr hajmida 30 dan ortiq xildagi vino, shampan, konyak ishlab chiqariladi. O'zbekiston vinolari xalqaro yarmarka, tanlov va ko'rgazmalarda 92 ta medal bilan taqdirlangan.

Muxtasar qilib aytganda, O'zbekistonning noyob mineral-xomashyo va qishloq xo'jalik resurslari xorijiy mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli hamkorlik qilish, respublika iqtisodini rivojlantirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

? *Savol va topshiriqlar*

1. O'zbekiston Respublikasi tarkibiga qanday respublika va viloyatlar kiradi? Ularni xaritadan ko'rsatib bering.
2. O'zingiz yashayotgan viloyatda qanday shahar va tumanlar joylashgan?

3. O‘zingiz yashayotgan shaharda qanday mahallalar bor? Shahringiz xaritasini tuzing.
4. O‘zingiz yashayotgan tumandagi qishloq, ovullarning nomlarini bilasizmi? Tumaningiz xaritasini tuzing.
5. O‘zbekistonda qancha aholi yashaydi, aholining milliy, etnik tarkibini bilasizmi?
6. O‘zbekiston aholisi yiliga 2 foizdan o‘sib borsa, 2005 va 2010-yillarda aholi soni qanchaga yetadi? Hisoblab ko‘ring.
7. Nima uchun O‘zbekistonni yoshlar mamlakati deb atash mumkin?
8. O‘zbekistonning qaysi mintaqalari neft, gaz, ko‘mir zaxiralariga boy?
9. Nodir va rangli metallarning qaysi turlari O‘zbekistonda bor, ularning nomlarini ayting.
10. Siz yashayotgan hududda qanday konlar va ular bilan bog‘liq korxonalar mavjud?
11. Siz yashayotgan hududda yerdan qanday maqsadlarda foydalaniladi?

4- §. Islom Karimov — O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti

O‘zbekistonda davlat boshqaruvining yangi, demokratik tizimini shakllantirishga kirishildi. Huquqiy demokratik davlat barpo etish yo‘lini tanlagan O‘zbekiston uchun tabiiy ravishda davlat boshlig‘i — Prezidentning umumxalq tomonidan saylanishini ta’minlash zarur edi.

O‘zbekiston Prezidenti saylovi

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991- yil 18- noyabrda bo‘lgan VIII sessiyasida **„O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida“** Qonun qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qilib yoshi 35 dan kam va 65 dan ortiq bo‘lmagan, davlat tilini yaxshi biladigan, saylovgacha kamida 10 yil O‘zbekiston hududida muqim yashagan O‘zbekiston fuqarosi saylanishi mumkin. O‘zbekiston Prezidenti 5 yil muddatga saylanadi, bir fuqaroning o‘zi ketma-ket ikki muddatdan ortiq O‘zbekiston Prezidenti bo‘lishi mumkin emas.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risidagi qonundan.

5- chizma

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINI SAYLASHNING ASOSIY PRINSIPLARI

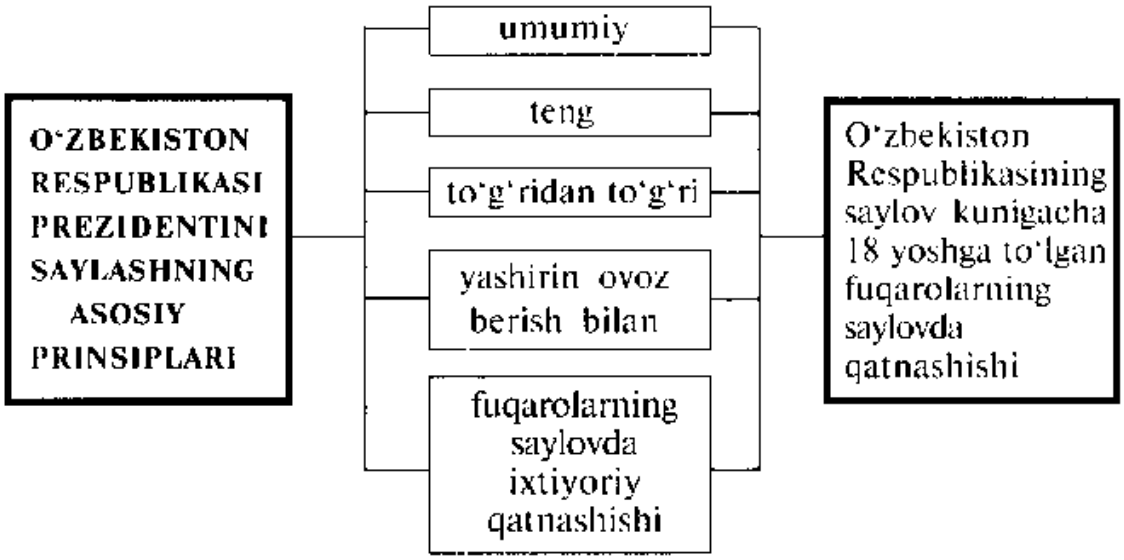

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991- yil 18-noyabrda bo'lgan VIII sessiyasida „O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovini tayinlash to'g'risida" qaror qabul qilindi va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi 1991- yil 29- dekabr, yakshanba kuniga belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish O'zbekiston Respublikasi xalq deputatlari saylovini o'tkazuvchi Markaziy saylov komissiyasining zimmasiga yuklandi. Saylovga puxta tayyorgarlik ko'rildi. 13 ta okrug va qariyb 7 mingta uchastka saylov komissiyalari tuzildi. O'zbekiston Prezidenti saylovi respublikada birinchi bor o'tayotganligi inobatga olinib, bu tadbirni uyushqoqlik bilan o'tkazish maqsadida saylov komissiyalari Xalq demokratik partiyasidan, O'zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasidan, yozuvchilar uyushmasi va boshqa jamoat tashkilotlaridan ko'pgina vakillar kiritildi.

Markaziy saylov komissiyasi 1991- yil 22- noyabrda O'zbekiston Prezidentligiga O'zbekiston xalq demokratik partiyasi va kasaba uyushmalari Federatsiyasidan ko'rsatilgan Islom Abdug'aniyevich Karimov hamda „Erk" demokratik partiyasidan ko'rsatilgan Salay Madaminov nomzodlarini ro'yxatga oldi va yashirin ovoz berish byulleteniga kiritdi.

Markaziy saylov komissiyasi saylovga doir barcha hujjatlarni, 11 mln. nusxadagi Prezident sayloviga doir byulletenlarni

markazlashtirilgan tartibda tayyorladi hamda okrug va uchastka saylov komissiyalari ular bilan o'z vaqtida ta'minlandi. Prezidentlikka nomzodlar uchun saylovoldi kompaniyasida, ularning saylovchilar bilan uchrashuvlarida va o'z dasturlarini ommaviy axborot vositalarida e'lon qilishlariga keng sharoit yaratildi. Saylovchilarning ro'yxatlarini tuzish, binolarni ovoz berish uchun jihozlash ishlari amalga oshirildi. Prezident saylovi jarayonida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotiga teng huquqli va erkin a'zolar sifatida qatnashuvchi mustaqil mamlakatlardan, Amerika Qo'shma Shtatlari, Turkiya, Malayziya va boshqa davlatlardan, xalqaro tashkilotlardan kelgan kuzatuvchilar qatnashdi. Ular O'zbekiston Prezidenti saylovi puxta tashkil etilganligini tasdiqladilar.

1991- yil 29- dekabrda demokratik me'yor va tartiblarga mos ravishda, umumiy, teng, to'g'ridan to'g'ri saylash huquqi asosida tarixda birinchi marta O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga muqobillik asosida umumxalq saylovi bo'lib o'tdi. Saylovda 9 mln. 900 ming 958 kishi yoki ovoz berish huquqiga ega bo'lgan fuqarolarning 94,2 foizi ishtirok etdi.

Islom Abdug'aniyevich Karimov nomzodi uchun 8 mln. 514 ming 136 saylovchi yoki saylovda qatnashganlarning 86 foizi ovoz berdi.

1991- yil 30- dekabr kuni Markaziy saylov komissiyasi okrug komissiyalari majlis bayonlarini ko'rib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risidagi qonunning 35- moddasiga asosan Islom Abdug'aniyevich Karimovni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylangan deb hisoblashga qaror qildi.

1992- yil 4- yanvarda bo'lib o'tgan O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari IX sessiyasida O'zbekiston Prezidenti saylovi yakunlari haqidagi masala ko'rib chiqildi va mazkur masala bo'yicha Markaziy saylov komissiyasining qarori tasdiqlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risidagi qonunning 38- moddasiga muvofiq Islom Abdug'aniyevich Karimov 1991- yil 31- dekabrdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishgan deb hisoblansin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining qaroridan. 1992- yil 4- yanvar

O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I. A. Karimov.

Oliy Majlisning mazkur sessiyasida Islom Karimov so‘zga chiqib, o‘ziga bildirilgan ishonch uchun butun respublika xalqiga samimiy minnatdorchilik bildirdi va qasamyod qildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qasamyodi:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimini bajarishga kirishar ekanman, respublikamiz xalqlariga sadoqat bilan xizmat qilishga, fuqarolarning huquq va erkinliklariga kafolat berishga, zimmamga yuklangan yuksak vazifalarni vijdonan bajarishga qasamyod qilaman.

1992- yil 4- yanvar

Islom Abdug‘aniyevich Karimov O‘zbekiston Respublikasining umumxalq saylagan birinchi Prezidenti bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I. A. Karimovning tarjimayi holi.

Islom Abdug‘aniyevich Karimov *— 1938- yil 30- yanvarda Samarqand shahrida xizmatchi oilasida tug‘ilgan.*

Millati — o'zbek. Oliy ma'lumotli, O'rta Osiyo politexnika va Toshkent xalq xo'jaligi institutlarini tugatgan. Muhandis-mexanik va iqtisodchi mutaxassisliklariga ega. Mehnat faoliyatini 1960- yilda Toshkent qishloq xo'jalik mashinasozligi zavodida boshlagan.

1961- yildan 1966- yilgacha V.P. Chkalov nomidagi Toshkent Aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasida muhandis, yetakchi muhandis-konstruktor bo'lib ishladi.

1966- yilda O'zbekiston SSR davlat plan komitetiga ishga o'tib, bosh mutaxassislikdan Respublika davlat plan komiteti raisining birinchi o'rinbosarigacha bo'lgan yo'lni bosib o'tdi.

1983-yilda I. Karimov O'zbekiston SSR Moliya ministri, 1986-yilda O'zbekiston SSR Ministrlar Soveti Raisining o'rinbosari, Respublika davlat plan komitetining raisi etib tayinlanadi.

1986—1989-yillar mobaynida Qashqadaryo viloyati partiya komitetining birinchi kotibi, 1989- yilning iyunidan boshlab O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining birinchi kotibi lavozimlarida ishladi.

1990- yil 24- mart kuni O'zbekiston SSR Oliy Kengashining sessiyasida I. Karimov O'zbekiston SSR Prezidenti etib saylandi.

1991- yil 31- avgust kuni I. Karimov tarixiy voqea — O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e'lon qildi.

1991- yil 29- dekabridan muqobillik asosida o'tkazilgan umumxalq saylovida I. Karimov O'zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi.

1995- yil 26- martida bo'lib o'tgan umumxalq referendumi yakunlariga ko'ra I. Karimovning Prezidentlik vakolati 2000-yilga qadar uzaytirildi.

2000- yil 9- yanvarda bo'lib o'tgan saylovda I.A.Karimov ikkinchi muddatga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylandi.

2002- yil 27- yanvarda bo'lib o'tgan referendumda uning prezidentlik vakolati 5 yildan 7 yilga uzaytirildi.

I. Karimov „O'zbekiston Qahramoni" unvoni va „Oltin Yulduz" medali sohibi (1994), „ Mustaqillik" (1996), „ Amir Temur" (1998) ordenlari bilan mukofotlangan.

I. Karimov xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, tinchlikni mustahkamlash, ma'naviyatni tiklash, sportni rivojlantirish sohasidagi xizmatlari uchun bir qator xalqaro tashkilotlar va nufuzli xorijiy davlatlarning orden va medallari bilan mukofotlangan.

U oilali, ikki nafar farzandi, uch nabirasi bor. Rafiqasi T.A. Karimova — iqtisodchi ilmiy xodim.

O'zbekiston Prezidentining Konstitutsiyaviy maqomi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19- bobida O'zbekiston Prezidentining Konstitutsiyaviy maqomi aniq belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning 89- moddasida O'zbekiston Respublikasining Prezidenti O'zbekiston Respublikasida davlat va ijro etuvchi hokimiyat boshlig'idir, deb belgilab qo'yilgan. Prezidentning shaxsi daxlsizdir va qonun bilan muhofaza etiladi.

Konstitutsiyaning 93- moddasida O'zbekiston Prezidentining vazifalari, uning vakolatiga kiradigan masalalar doirasi belgilab berilgan.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti:

- fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafilidir;
- O'zbekiston Respublikasining suvereniteti, xavfsizligi va hududiy yaxlitligini muhofaza etish, milliy davlat tuzilishi masalalariga doir qarorlarni amalga oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko'radi;
- mamlakat ichkarisida va xalqaro munosabatlarda O'zbekiston Respublikasi nomidan ish ko'radi;
- muzokaralar olib boradi hamda O'zbekiston Respublikasining shartnoma va bitimlarini imzolaydi, respublika tomonidan tuzilgan shartnomalarga, bitimlarga va uning majburiyatlariga rioya etilishini ta'minlaydi;
- o'z huzurida akkreditatsiyadan o'tgan diplomatik va boshqa vakillarning ishonch va chaqiruv yorliqlarini qabul qiladi;
- respublika Oliy Majlisiga har yili ichki va xalqaro ahvol xususida ma'lumotnoma taqdim etadi;
- viloyatlar hokimlarini va Toshkent shahar hokimini tayinlaydi va lavozimidan ozod qiladi, bu masalalarni tegishli xalq deputatlari kengashining tasdig'iga kiritadi;
- O'zbekiston Respublikasining qonunlarini imzolaydi va e'lon qiladi, qonunga o'z e'tirozlarini ilova etib, uni takroran muhokama qilish va ovozga qo'yish uchun Oliy Majlisga qaytarishga haqli;
- Respublika Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni hisoblanadi, Qurolli Kuchlarning oliy qo'mondonlarini tayinlaydi va vazifasidan ozod qiladi, oliy harbiy unvonlarni beradi;
- O'zbekiston Respublikasining ordenlari, medallari va yorlig'i bilan mukofotlaydi, O'zbekiston Respublikasining malakaviy va faxriy unvonlarini beradi;

• O'zbekiston Prezidenti Konstitutsiya va qonunlarga asoslanib hamda ularni ijro etish yuzasidan respublikaning butun hududida majburiy kuchga ega bo'lgan farmonlar, qarorlar va farmoyishlar chiqaradi.

Vakolati tugashi munosabati bilan iste'foga chiqqan Prezident umrbod senat a'zosi lavozimini egallaydi.

6- chizma

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING HUQUQ VA MAJBURIYATLARI

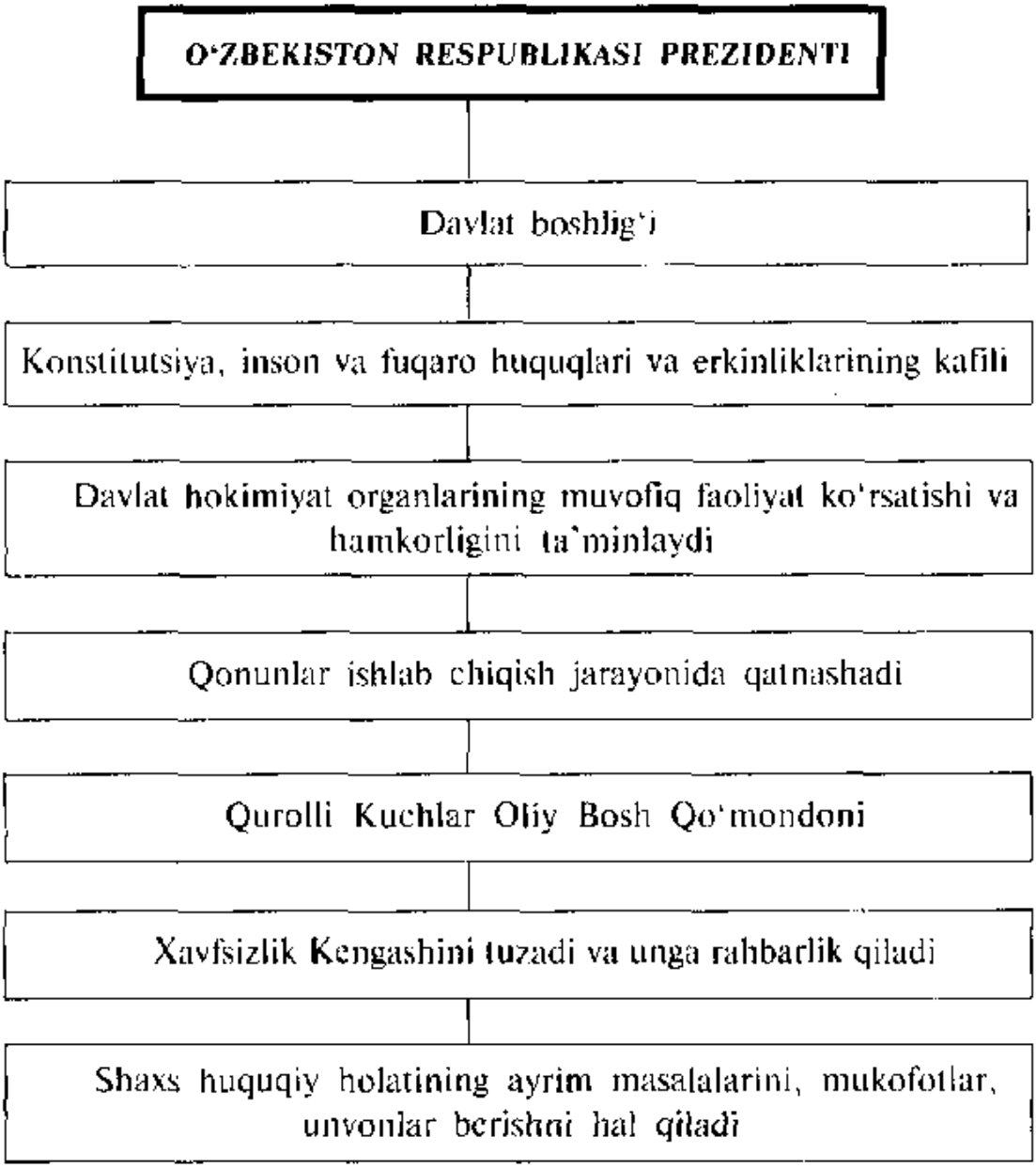

1995- yil 26- martda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qaroriga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vakolat muddatini 1997- yildan 2000- yilgacha uzaytirish masalasi bo'yicha umumxalq referendumi bo'lib o'tdi.

Unda 11 mln. 245 028 kishi yoki ovoz berish huquqiga ega bo'lgan fuqarolarning 99,3 foizi ishtirok etdi.

„O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vakolat muddatini 1997- yildan 2000- yilgacha uzaytirishga siz rozimisiz?" degan savolga 11 mln. 199 ming 415 kishi, yoki ovoz berishda qatnashganlarning 99,6 foizi ijobiy javob berdi.

Shunday qilib, mamlakat fuqarolarining mutlaq ko'pchiligi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning vakolat muddatini 2000- yilgacha uzaytirishni ma'qulladilar va referendum natijalari Markaziy saylov komissiyasi qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining tegishli qarori bilan mustahkamlandi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1999- yil 19—20- avgust kunlari bo'lib o'tgan XV sessiyasi I.A.Karimovning Prezidentlik vakolati muddati 1999- yil oxirlarida tugashini e'tiborga olib, 2000- yil 9- yanvarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovini o'tkazishga qaror qildi. Markaziy saylov komissiyasi O'zbekiston **„Fidokorlar"** milliy demokratik partiyasi nomzodi Islom Abdug'aniyevich Karimovni hamda O'zbekiston xalq demokratik partiyasidan ko'rsatilgan Abdulhafiz Jalolovni Prezidentlikka nomzod etib ro'yxatga oldi, yashirin ovoz berish byulleteniga kiritdi.

2000- yil 9- yanvarda muqobillik va demokratik tamoyillar asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi bo'lib o'tdi.

Saylovda ro'yxatga olingan saylovchilarning 95,10 foizi, 12 mln 123 ming 199 saylovchi qatnashdi. Saylovda qatnashganlarning 91,90 foizi Islom Karimov uchun, 4,17 foizi A. Jalolov uchun ovoz berdi. 3,93 foiz byulleten haqiqiy emas deb topildi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi Islom Abdug'aniyevich Karimovning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga saylanganligi to'g'risida qaror qabul qildi.

I. A. Karimovning ikkinchi bor O'zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylanishi, uning mustaqillik yillarida yuritgan

ichki va tashqi siyosatining umumxalq tomonidan ma'qullanishi va qo'llab-quvvatlanishi, mamlakat barcha aholisining unga bo'lgan to'la ishonchidan guvohlik beradi.

Respublika fuqarolari O'zbekistonning davlat mustaqilligiga erishuvini, iqtisodiy mustaqilligini, mamlakat xavfsizligining mustahkamlanishi va jahon hamjamiyatida uning obro'-e'tiborining ortib borishini haqli ravishda I. A. Karimov faoliyati bilan bog'laydilar.

? *Savol va topshiriqlar*

1. O'zbekiston Prezidenti saylovi qanday qonun asosida tashkil etiladi?
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga kimlar saylanishi mumkin?
3. Prezident saylovi kunini qaysi hokimiyat organi tayinlaydi?
4. Saylov okrugi va uchastkalari deganda nimalarni tushunasiz?
5. Saylov byulleteni nima?
6. O'zbekiston Prezidentligiga birinchi umumxalq saylovi qachon bo'ldi? Natijalarini bilasizmi?
7. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimovning tarjimayi holini so'zlab bering.
8. O'zbekiston Prezidentining Konstitutsiyaviy maqomini bilasizmi?
9. O'zbekiston Prezidentining vakolat muddatini uzaytirish to'g'risidagi referendum qachon bo'lib o'tdi?
10. 2000- yil 9- yanvarda bo'lib o'tgan O'zbekiston Prezidentligiga saylov natijalarini bilasizmi?

5- §. O'zbekistonning o'z taraqqiyot yo'li

Yangi yo'l tanlash zarurati

Mustaqillikning qo'lga kiritilishi bilan Vatanimiz hayotida tarixiy burilish sodir bo'ldi. Endi O'zbekiston oldida boshqa davlatning qosh-qovog'iga qaramasdan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyot masalalarini milliy manfaatlarga mos ravishda mustaqil hal qilish, jamiyatni yangilash, demokratik davlat qurish yo'llarini ishlab chiqish kabi dolzarb va mas'uliyatli vazifalar turardi.

Mustaqillikning dastlabki kunlaridayoq O'zbekiston qanday taraqqiyot yo'lidan boradi, qanday jamiyat, qanday davlat quradi, uning qiyofasi qanday bo'ladi, degan savollar ko'ndalang turardi.

Ma'lumki, 90-yillar boshlarida mustaqillikka erishgan ayrim davlatlarda eski tuzumni rad etib, uni buzib, demokratik jamiyat

va bozor munosabatlari dasturini e'lon qilib, birdaniga demokratik davlat quramiz, birpasda rivojlangan mamlakatlar darajasiga erishamiz, deb jar solgan edilar. O'sha paytdayoq O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bunday shov-shuvlarga xomxayol, quruq gap deb baho bergan edi, amalda ham shunday bo'lib chiqdi.

Islom Karimov mustaqillikning dastlabki yillaridayoq eski tuzum o'z o'rnini osonlikcha bermasligini, uning zaharli mafkurasi odamlar ongini tez va yengil o'z iskanjasidan chiqarmasligini ta'kidlagan edi. Eng muhimi, yangi ijtimoiy munosabatlarning zarur asosini, zaminini, poydevorini qurib olish uchun ma'lum vaqt, jamiyatni isloh qilish va yangilash jarayonini boshqaradigan va ta'minlaydigan, yangicha fikrlaydigan odamlarni tayyorlash-tarbiyalash kerak edi.

„Farovon turmushga erishishning ham albatta o'z tosh-tarozisi bor. Boshqacha aytganda, odamzod bir narsaga erishmoq uchun ma'lum vaqt huzur-halovatdan voz kechishiga ham to'g'ri keladi".

Islom Karimov. Asarlar, 7- jild, 375- bet.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, dunyodagi hamma mamlakatlar uchun maqbul bo'lgan bir xil taraqqiyot yo'li, bir xil andaza bo'lishi mumkin emas. Mustaqillikka erishgan har bir mamlakat o'ziga xos taraqqiyot yo'lini izlaydi, yangi jamiyat barpo etishda o'z andazasini ishlab chiqishga intiladi. O'zbekiston oldida ham nazariy-ilmiy va amaliy jihatdan puxta asoslangan o'ziga xos yo'lni ishlab chiqish zarur edi.

Milliy taraqqiyotning „O'zbek modeli"

Vatan, millat taqdiri hal bo'layotgan mustaqillikning dastlabki murakkab, mas'uliyatli pallasida Prezident Islom Karimov o'zining hayotiy tajribasi, boshidan kechirgan achchiq-chuchuk voqealardan olgan saboqlari va har bir voqeaga ilmiy asosda yondashish, kelajakni ko'ra bilish qobiliyatiga tayanib O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'lini ishlab chiqishga bosh-qosh bo'ldi.

Islom Karimov o'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari to'qqizinchi sessiyasida (1992- yil 4- yanvarda) so'zlagan dasturiy nutqida hamda 1992- yil avgust oyida nashr etilgan **„O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li"** asarida O'zbekistonning taraqqiyot yo'lini har tomonlama puxta asoslab berdi.

O‘z yo‘limiz qanday shart-sharoit va zaminlarga tayanadi?

O‘zbekiston yo‘li, **birinchidan,** bozor iqtisodiyoti asosida taraqqiy topgan davlatlarning tajribasiga tayangan holda ishlab chiqildi. Bu biron-bir taraqqiyot yo‘lini ko‘r-ko‘rona ko‘chirib olishni emas, balki boshqa davlatlar taraqqiyoti jarayonida to‘plangan va bizning mamlakatimiz sharoitiga tatbiq qilsa bo‘ladigan barcha ijobiy va maqbul tajribalardan foydalanish, degan ma’noni bildiradi.

Ikkinchidan, soxta inqilobiy sakrashlarsiz, ijtimoiy larzalarsiz, evolutsion yo‘l bilan madaniyatli taraqqiyotga o‘tish — tanlab olingan yo‘lning asosiy mazmuni va mohiyatidir.

Uchinchidan, O‘zbekiston yo‘li o‘zbek xalqining milliy xususiyatlari, davlatchilik tajribasi, ma’naviy qadriyatlari, Sharq madaniyatiga mansublik, ijtimoiy hamkorlik, vatanparvarlik, millatlararo totuvlik kabi fazilatlarga mos ravishda belgilandi.

To‘rtinchidan, o‘z yo‘limizni belgilashda islom dini, uning jamiyat ma’naviy hayotidagi o‘rni, musulmon davlatlar bilan o‘zaro aloqalarni kengaytirishdagi ahamiyati hisobga olindi.

Beshinchidan, yangi yo‘lni tanlashda O‘zbekistonning geostrategik mavqeyi, mustaqillikka erishgan paytdagi iqtisodiy imkoniyatlari, shart-sharoitlari, tabiiy resurslari asos qilib olindi.

Oltinchidan, respublikadagi o‘ziga xos demografik vaziyat, aholi va mehnat resurslarining tez o‘sib borishi ham inobatga olindi.

Yettinchidan, odamlarning ijtimoiy ongi, dunyoqarashi ham e’tiborga olindi. Negaki, sovetlar zamonida kishilarda shakllangan yaxshi ishlasa ham, yomon ishlasa ham davlat boqadi, degan boqimandalik, tayyorga ayyorlik, mulkka nisbatan bepisandlik ruhiyatini tezlik bilan o‘zgartirib bo‘lmas edi, buni hisobga olish zarur edi, albatta.

Milliy istiqlolning dastlabki kunidanoq chinakam Mustaqil O‘zbekistonni barpo etish, har qanday „izm“ lardan xoli xalqchil, adolatli jamiyat qurish bosh maqsad qilib qo‘yildi. Davlatimiz ichki va tashqi siyosatining asosiy yo‘nalishlari ana shu bosh maqsaddan kelib chiqqan holda belgilandi.

O‘zbekiston — kelajagi buyuk davlat. Bu — mustaqil, demokratik, huquqiy davlatdir. Bu — insonparvarlik qoidalariga asoslangan, millati, dini, ijtimoiy ahvoli, siyosiy e’tiqodlaridan qat’iy nazar fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta’minlab boradigan davlatdir.

Xalq davlat hokimiyatining manbayidir. Uning xohish-irodasi davlat siyosatini belgilab beradi.

I. A. Karimov. O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li. T. „O‘zbekiston“, 1992, 15—16- betlar.

Kelajagi buyuk O'zbekiston davlatining siyosati inson va jamiyatning erkinligini, fuqarolarning farovon turmushini ta'minlashga qaratilgan. Yurtboshimiz o'zining mazkur asarida jamiyatning siyosiy va davlat tuzilishini insonga siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy turmush tarzini o'zi erkin tanlab olishini kafolatlaydigan darajada isloh etish, tubdan yangilash vazifalarini belgilab berdi.

Siyosiy sohada bu quyidagilarni bildiradi:

— xalq manfaatlariga mos keladigan haqiqiy demokratiya tamoyillarini qaror toptirishni, xalq ham bevosita, ham o'z vakillari orqali davlat hokimiyatini amalga oshirishda to'liq imkoniyatga ega bo'lishini;

— qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati vakolatlarini ajratish asosida milliy davlatchilikni barpo etishni, jamiyatning siyosiy tizimini, davlat idoralarining tuzilmasini tubdan yangilashni, respublika hokimiyati bilan mahalliy hokimiyatning vakolatlarini aniq belgilab qo'yish va adolatli qonunchilikni vujudga keltirishni;

— barcha fuqarolarning qonun oldidagi huquqiy tengligini va qonunning ustuvorligini, jamiyat manfaatlari va aholi xavfsizligini kafolatlaydigan huquqiy davlatni barpo etishni;

— O'zbekistonda tug'ilgan, uning zaminida yashayotgan va mehnat qilayotgan har bir kishi, milliy mansubligidan va e'tiqodidan qat'iy nazar respublikaning teng huquqli fuqarosi bo'lishga munosibdir, degan insonparvarlik qoidasini ro'yobga chiqarishni;

— ozchilikdan iborat millatlarning manfaatlari va huquqlarini himoya qilish, ularning madaniyati, tili, milliy urf-odatlari va an'analari saqlanishi hamda rivojlanishini kafolatli ta'minlashni;

— bir mafkuraning, bir dunyoqarashning yakka hokimligidan voz kechish, siyosiy tashkilotlar, mafkuralar va fikrlar xilma-xilligini tan olishni;

— chinakam demokratiyaning zarur va qonuniy tarkibi sifatida ko'ppartiyaviylikni amalda shakllantirishni bildiradi.

Iqtisodiy sohada:

— milliy boylikning ko'payishini, odamlarning turmush va ish sharoitlarini munosib ta'minlaydigan qudratli, barqaror va jo'shqin rivojlanib boruvchi iqtisodiyotni barpo etishni;

— ijtimoiy jihatdan yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini bosqichma-bosqich shakllantirishni, tashabbuskorlik va ishbilarmonlikni rivojlantirishni;

— mulk egalari huquqlarining davlat yo'li bilan himoya qilinishini ta'minlash va barcha mulkchilik shakllarining huquqiy tengligini qaror toptirishni;

— iqtisodiyotni o'ta markazlashtirmaslik hamda yakka hokimlikka barham berish, korxonalar va tashkilotlarning mustaqilligini kengaytirish, davlatning xo'jalik faoliyatiga bevosita aralashuvidan voz kechishni;

— mehnat qilish, dam olish, ta'tilga chiqish, ishsiz bo'lib qolgan taqdirda ijtimoiy muhofazaga bo'lgan Konstitutsiyaviy huquqni ro'yobga chiqarishni;

— tabiiy resurslardan ayovsiz foydalanishga, atrof-muhitga, ekologik vaziyatga ziyon yetkazishga yo'l qo'ymaslikni bildiradi.

Ijtimoiy va ma'naviy sohada:

— umuminsoniy qadriyatlarga, insonparvarlik g'oyalariga sodiqlikni, inson, uning hayoti va shaxsiy daxlsizligi, erkinligi, qadr-qimmati, yashash joyini tanlash huquqini, inson huquqlariga doir xalqaro me'yorlarni qaror toptirishni;

— ma'naviyat va axloqiylikni qayta tiklash, fuqarolarning vatanparvarlik his-tuyg'ularini rivojlantirish, tarixiy yodgorliklarni saqlash va ta'mirlashni;

— o'zbek tilini rivojlantirishni, bu tilning davlat maqomini to'liq ro'yobga chiqarishni;

— hurfikrlilikni, vijdon va din erkinligi qoidalarini qaror toptirishni;

— ijtimoiy adolat qoidalarini ro'yobga chiqarish, aholining eng nochor qatlamlari — keksalar, nogironlar, yetim-yesirlar, ko'p bolali oilalar, o'quvchi-yoshlarning davlat tomonidan iqtisodiy muhofazaga bo'lgan kafolatli huquqlarini ta'minlashni;

— hamma uchun ma'qul sifatli tibbiy xizmatni ta'minlash, onalik va bolalikni muhofaza qilishni;

— yangi demokratik ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish, umumiy ta'lim olish, kasbni va tegishli maxsus tayyorgarlikni o'tishni erkin tanlashda barchaga baravar huquq berishni;

— ijodning barcha turlarini rivojlantirish, odamlarning iste'dod va qobiliyatlarini namoyon etish uchun shart-sharoit yaratish, ma'naviy mulkni himoya qilishni bildiradi.

Mana shunday siyosiy, davlat va Konstitutsiyaviy tuzumga erishishning kaliti fuqarolarning tinchligi va millatlararo totuvlikni ta'minlash, qonuniylik va huquq-tartibotni qaror toptirishdir.

Huquqiy davlatning quroli ham, himoyasi ham, ko'zi ham, so'zi ham qonundir... Qonunni buzishga hech kimning haqqi yo'q.

I. A. Karimov. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi sessiyasida 1992- yil 4- yanvarda so'zlagan nutqidan

O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li Islom Karimovning keyingi asarlari, ma'ruza va nutqlarida yangi ma'no-mazmun bilan to'ldirilib, aniqlashtirilib borildi.

1993- yilda nashr etilgan „O'zbekiston — bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li" nomli asarida Islom Karimov *yangi jamiyat qurishning besh tamoyilini asoslab berdi.*

1. Iqtisodiyotni mafkuradan xoli etish, iqtisodning siyosatdan ustunligi, o'ziga xos ichki qonunlarga muvofiq rivojlanishi.

2. Davlat bosh islohotchi, iqtisodiy o'zgartirishlarning tashabbuskori.

3. Qonun ustuvorligi, qonun oldida hammaning barobarligi va hammaning qonunga bo'ysunishi.

4. *Bozor iqtisodiyotiga* o'tishning barcha bosqichlarida kuchli ijtimoiy siyosat yuritish, aholining muhtoj tabaqalarini ijtimoiy himoyalashning ustuvorligi.

5. Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich va izchil ravishda o'tish, islohotlarni inqilobiy sakrashlarsiz amalga oshirish.

Shunday qilib, O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li nazariy va amaliy jihatdan puxta belgilab olindi. Taraqqiyotning „o'zbek modeli" bundan oldin yaratilgan va mavjud bo'lgan modellarning birontasini takrorlamagan holda o'z mohiyati va mazmuni jihatidan butunlay yangi taraqqiyot modelidir. Bu yo'l xalqimiz tomonidan ham, xalqaro maydonda ham taraqqiyotning **„o'zbek modeli"** deb qabul qilindi.

Tanlangan yo'l yengil-yelpi yumush emas edi, u xalqimizdan matonatni, mashaqqatli va ulkan bunyodkorlik ishlarini amalga oshirishni talab qilardi. Yangi jamiyat qurish ishlarini bir yo'la, siltov yo'li bilan bajarib bo'lmasligi davlat rahbarlaridan boshlab oddiy fuqarolargacha hammaga tushunarli edi. Shoshma-shosharlikka yo'l qo'ymasdan, tadrijiy yo'l bilan keng qamrovli siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy islohotlar o'tkazish lozim edi.

O‘zbekistonga xos taraqqiyot yo‘lining nazariy, ilmiy, amaliy jihatdan puxta ishlab chiqilishi bizning eng katta yutug‘imizdir. Tanlangan yo‘lning to‘g‘riligini xalqimiz, dunyodagi nufuzli davlat arboblari, siyosatchilar, iqtisodchi olimlar e’tirof etdilar.

Yurtboshimiz I. A. Karimov ana shunday keng qamrovli islohotlarning ijodkori bo‘ldi, ularni hayotga tatbiq etishga boshqosh bo‘ldi. Mustaqillik nuriga to‘lgan O‘zbekistonning o‘tgan 14 yili davomida siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy-ma’rifiy islohotlar, yangilanish yo‘lidan borib, o‘zimiz tasavvur etishimiz ham qiyin bo‘lgan ulkan zafarlarga erishildi.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Vatanimiz hayotida tarixiy burilish sodir bo‘ldi, deganda nimani tushunasiz?
2. Nima sababdan O‘zbekiston oldida yangi yo‘l tanlash zarur bo‘lib qoldi?
3. Prezident Islom Karimovning „O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li“ nomli asarini o‘qing va mazmunini qisqa qilib daftaringizga yozib qo‘ying.
4. O‘zbekistonning o‘ziga xos taraqqiyot yo‘lini ishlab chiqishda nimalar asos qilib olindi?
5. O‘zbekiston — kelajagi buyuk davlat, deganda nimani tushunasiz?
6. Siyosiy sohada qanday vazifalar ilgari surildi?
7. Iqtisodiy sohada-chi?
8. Ijtimoiy va ma’naviy sohadagi vazifalarni bilasizmi?
9. Taraqqiyotning „o‘zbek modeli“ mavzusida insho yozib ko‘ring.
10. Besh tamoyil nima?

II BOB | Siyosiy islohotlar. Milliy davlat hokimiyat organlarining barpo etilishi

6- §. O'zbekiston Respublikasi parlamenti — Oliy Majlisning tashkil etilishi

Mustaqillik yillarida O'zbekistonning siyosiy mustaqilligini mustahkamlashga, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurishga yo'naltirilgan chuqur siyosiy islohotlar o'tkazildi. Siyosiy hayotni tubdan o'zgartirish ishlarining ko'lamini anglash uchun sobiq Ittifoqdan, eski mustabid tuzumdan qanday siyosiy meros qolganini yana bir karra eslash zarur bo'ladi.

O'zbekiston keyingi 130 yil davomida siyosiy qaramlik, mustamlakachilik zulmini boshidan kechirdi. Xalqimiz o'z taqdirini o'zi belgilash huquqidan mahrum etilgan, o'z taraqqiyot yo'lini o'zi belgilay olmas edi. Milliy davlatchiligimiz inkor etilib, mamlakatimiz, xalqning xohish-irodasiga qarshi o'laroq, sobiq Ittifoqning ma'muriy-hududiy qismiga aylantirilgan edi. Xalq o'z yurtboshisini tanlash, saylashdan mahrum edi. Respublika rahbari, hukumat a'zolari, vazirlik va idoralar boshliqlari, hatto viloyat rahbarlari ham markaz tomonidan tayinlanardi, unga to'la bo'ysundirilgan edi. Oddiy ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy masalalar ham markazning ruxsatisiz hal etilmas, mustaqil faoliyat yuritishga uringanlar hibsga olinar, quvg'in qilinar edi.

Sobiq Ittifoq poydevori ma'muriy-buyruqbozlik boshqaruv usuliga qurilgan, o'ta mafkuralashgan, xalqni yuvosh, itoatkor olomon deb biladigan totalitar tuzum bo'lib qolgan edi.

Mustaqillik xalqimizga o'z taqdirini o'z qo'liga olish, o'z taraqqiyot yo'lini o'zi belgilash, milliy davlatchilikni tiklash, demokratik-huquqiy davlat barpo etish, mustaqil ichki va tashqi siyosat yuritish imkoniyatini yaratdi. Mustaqillik davlat boshlig'ini, hokimiyatning vakillik organlarini xalq tomonidan demokratik yo'l bilan erkin saylab qo'yilishini ta'minladi.

Mustaqillik yaratgan imkoniyatlar sharofati bilan mamlakatimizda inson manfaatlari, tinchligi va farovonligiga xizmat qiluvchi erkin, ochiq ijtimoiy-siyosiy tuzim barpo etishni ta'minlovchi chuqur, keng qamrovli siyosiy islohotlar amalga oshirilmoqda.

Prezident Islom Karimov „O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" asarida yangilangan jamiyatning siyosiy va davlat tuzilishini quyidagicha ta'riflaydi: *„Qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati vakolatlarini ajratish asosida milliy davlatchilikni barpo etish, jamiyatning siyosiy tizimini tubdan yaxshilash, respublika hokimiyati bilan mahalliy hokimiyatning vakolatlari va vazifalarini aniq belgilab qo'yish, adolatli va insonparvar qonunchilikni vujudga keltirish lozim bo'ladi".*

I. A. Karimov. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. T., O'zbekiston, 1992, 16- bet.

O'zbekistonda oliy davlat vakillik organi — parlamentni shakllantirishda xalqaro tan olingan huquqiy tamoyillarga va rivojlangan davlatlar tajribasiga tayanildi.

„Parlament" fransuzcha **„parler" — gapirmoq** so'zidan kelib chiqqan bo'lib, rasmiy so'zlashish joyi ma'nosini anglatadi. Parlament davlatning oliy vakillik organi hisoblanadi va qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi. Parlament qonun bo'yicha belgilangan sondagi deputatlardan iborat bo'lib, hududiy saylov okruglari bo'yicha ko'ppartiyaviylik asosida belgilangan yoshga to'lgan fuqarolardan saylanadi.

Parlament tarixi asrlar bilan o'lchanadi. Parlamentarizm g'oyasi milodning birinchi ming yillik bo'sag'asida Rimda, Angliya, Fransiya, Ispaniyada xalq majlislari shaklida vujudga kelib, davlat hokimiyati darajasiga ko'tarilgunga qadar yana bir necha taraqqiyot bosqichlaridan o'tgan. Parlament Angliyada 1215-yilda qabul qilingan **„Erkinlikning Buyuk Xartiyasi"** dan boshlanadi va 1265- yilda davlat hokimiyatining vakillik organi sifatida ta'sis etiladi. XVII—XVIII asrlarda boshqa mamlakatlarda ham parlament vujudga keladi. Parlament xorijiy mamlakatlarda turlicha nom bilan yuritiladi. Masalan: AQSH va Lotin Amerikasi mamlakatlarida Kongress, Buyuk Britaniyada Parlament, Finlyandiya va Polshada Seym, Germaniyada Bundestag, O'zbekistonda Oliy Majlis va hokazo.

O'zbekiston mustaqilligi e'lon qilingan paytda 1990- yil fevralda saylangan qonun chiqaruvchi hokimiyat organi — Oliy Kengash faoliyat ko'rsatmoqda edi. O'zbekiston demokratik islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish yo'lidan borib, birdaniga Oliy Kengashni tarqatib yubormadi. U 1990—1994- yillarda qonun chiqaruvchi hokimiyat organi sifatida faoliyat ko'rsatdi.

Mustaqil O'zbekistonning taraqqiyoti dastlab sobiq Ittifoq tuzumidan meros bo'lib qolgan qonunlar doirasida boshlandi. Shu boisdan Oliy Kengash O'zbekistonning mustaqilligini huquqiy jihatdan mustahkamlash, demokratik islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan yangi qonunchilik tizimini vujudga keltirish yo'lidan bordi va uni qadam-baqadam shakllantira boshladi. Oliy Kengash mamlakatimiz tarixida birinchi bor O'zbekiston Prezidentini sayladi, Mustaqillik Deklaratsiyasini, O'zbekistonning davlat mustaqilligi asoslari to'g'risidagi Konstitutsiyaviy qonunni va boshqa muhim hujjatlarni ishlab chiqdi va qabul qildi. 1990—1994- yillarda Oliy Kengash 200 ga yaqin qonun va 500 dan ziyod qaror qabul qildi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida demokratik tamoyillarga asoslangan yangi parlamentni shakllantirishning huquqiy asoslari belgilab berildi. Uning 76- moddasida: „O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi oliy davlat vakillik organi bo'lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi", — deb belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaga muvofiq O'zbekiston Respublikasida bir palatali parlament — Oliy Majlisni shakllantirishga kirishildi.

Parlamentni shakllantirishning konstitutsiyaviy - huquqiy asoslari

1993- yil 28- dekabrda bo'lib o'tgan Respublika Oliy Kengashining XIV sessiyasida **„O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar to'g'risida"**, 1994- yil 22- sentabrda bo'lib o'tgan XVI sessiyada **„O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi to'g'risida"** qonunlar qabul qilindi. Ularda qonunchilik sohasida tub islohotlarni amalga oshirish zaruriyati kun tartibiga qo'yiladi. Negaki, **birinchidan,** sobiq Ittifoq davridan qolgan bir qator qonun va me'yoriy hujjatlar hamon amalda bo'lib, ular mazmun va mohiyati jihatidan yangilanayotgan davlat va jamiyat uchun mutlaqo mos kelmas edi, qo'yilgan maqsadlarni amalga oshirishga monelik qilardi.

Ikkinchidan, har qanday mafkuraviy ta'sirdan xoli, xalqning o'ziga xos tarixiy, axloqiy-ma'naviy qadriyatlariga mos keladigan adolatli, demokratik-huquqiy davlat qurish, taraqqiyotning bozor iqtisodiyotiga asoslangan yo'lidan borish va fuqarolik jamiyatini shakllantirishga huquqiy asos bo'ladigan yangi qonunlar yaratish zarur edi. Bu borada rivojlangan mamlakatlar qonunchilik tajribasidan foydalanish lozim edi.

Oliy Majlis oliy davlat vakillik organi bo'lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi, hududiy saylov okruglari

bo'yicha ko'ppartiyaviylik asosida besh yil muddatga saylanadigan 250 nafar deputatdan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va „O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi to'g'risida" gi qonunga muvofiq Oliy Majlisning mutlaq vakolatlari jumlasiga:

• O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini qabul qilish, unga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish;

• O'zbekiston Respublikasining qonunlarini qabul qilish hamda ularga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish;

• O'zbekiston Respublikasi ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilash va davlat strategik dasturlarini qabul qilish;

• ma'muriy-hududiy tuzilish masalalarini qonun yo'li bilan tartibga solish, O'zbekiston Respublikasining chegaralarini o'zgartirish;

• boj, valuta va kredit ishlarini qonun yo'li bilan tartibga solish;

• davlat budjetini qabul qilish va uning ijrosini nazorat etish, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni joriy qilish;

• qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari tizimini va vakolatlarini belgilash;

• xalqaro shartnomalarni va bitimlarni ratifikatsiya (tasdiqlash) va denonsatsiya (barvaqt to'xtatish) qilish;

• Oliy Majlisga va mahalliy vakillik organlariga saylov tayinlash, Markaziy saylov komissiyasini tuzish;

• vakolati tugashi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylov kunini tayinlash;

• Konstitutsiyaviy, Oliy va Oliy xo'jalik sudlarini saylash;

• Vazirlar Mahkamasi a'zolarini, Bosh prokuror va uning o'rinbosarlarini tayinlash va lavozimidan ozod etish to'g'risidagi Prezident farmonlarini tasdiqlash hamda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshirish kiradi.

Saylov kunigacha 25 yoshga to'lgan O'zbekiston Respublikasining fuqarolari parlamentga saylanish huquqiga egadirlar. Bunda ularning kelib chiqishi, ijtimoiy va moddiy ahvoli, irqiy va milliy mansubligi, jinsi, ma'lumoti, tili, dinga munosabati, faoliyat turi bo'yicha hech qanday cheklashlarga yo'l qo'yilmaydi. Shu bilan birga, „Oliy Majlisga saylovlar to'g'risida"gi Qonunda belgilanganidek, sudlangan, saylov tayinlangan kungacha o'tgan 5 yil mobaynida O'zbekiston hududida yashamagan, harbiy ixtisosli, diniy xizmatchi fuqarolar deputatlikka nomzodlar ro'yxatiga olinmaydilar.

Hokimiyatni taqsimlash tamoyilini amalda bajarish maqsadlaridan kelib chiqib, shu narsa belgilab qo'yilganki, hukumat a'zolari, sudyalar, prokuratura organlarining mansabdor shaxslari, vazirlik idoralari rahbarlari va ularning o'rinbosarlari, ijro etuvchi hokimiyat organlarining mansabdor shaxslari (viloyat, tuman, shahar hokimlari bundan mustasno) Oliy majlis deputati bo'la olmaydilar.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1994- yil sentabrda bo'lib o'tgan XVI sessiyasi 1994- yil 25- dekabr kuni Oliy Majlisga, viloyat, shahar va tuman kengashlariga saylovlar o'tkazishga qaror qildi.

1994- yil 14—15- noyabrda Toshkentda Oliy Majlisga saylov o'tkazuvchi okrug saylov komissiyalari raislarining uch kunlik seminari bo'lib o'tdi. Seminarda respublikada saylov tizimini isloh qilish, saylovni muvaffaqiyatli o'tkazish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish masalalari muhokama etildi. Seminar-kengashda Birlashgan Millatlar Tashkilotining O'zbekistondagi vakili **Xolid Malik,** AQSHning O'zbekistondagi Favqulodda va muxtor elchisi **Genri Li Klark,** Rossiya elchisi **F.F.Sidorskiy,** Turkiya elchisi **Erdugan Aytun** va boshqalar ishtirok etib, saylovga taalluqli xalqaro tajribalar haqida o'z fikr-mulohazalarini bildirdilar. Jumladan, Xolid Malik seminar-kengashni tarixiy sana — saylovlar oldidan O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo qilish yo'lida oldinga bosilgan qadam bo'ldi, deb baholadi.

Saylovlarni qonun talablari asosida o'tkazish uchun Respublika bo'yicha 250 okrug va 7192 uchastka saylov komissiyasi tuzildi. Ular tarkibiga mehnat jamoalarida obro'-e'tibor va hurmat qozongan, partiyasiz bo'lgan munosib kishilar kiritildi. Saylovga nomzodlar qo'yishda ko'ppartiyaviylik va muqobillik ta'minlandi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi deputatligiga **„Xalq demokratik partiyasi"** dan, **„Vatan taraqqiyoti"** partiyasidan, hokimiyatning vakillik organlaridan jami 700 nomzod ro'yxatga olindi. Har bir saylov okrugida ikki-uch nomzod deputatlik uchun kurashdi. Saylovchilar birinchi marta nomzodlarni tanlab olish imkoniyatiga ega bo'ldi. Ovoz berishda ro'yxatga olingan 11 million 248 ming 464 saylovchining 93,6 foizi, ya'ni 10 million 526 ming 654 kishi qatnashdi. 1994- yil 25- dekabr kuni hamma joyda saylovlar qonun talablariga muvofiq umumiy, teng, to'g'ridan to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish

yo'li bilan o'tdi. Nomzodlardan birontasi ham yetarli ovoz ololmagan saylov okruglarida 1995- yil 8- va 25- yanvar kunlari takroriy saylovlar bo'ldi.

Saylov okruglari va uchastkalarida jahonning 30 ga yaqin mamlakatlari va xalqaro tashkilotlardan 68 nafar vakil kuzatuvchi sifatida qatnashdi. Shuningdek, **„Reyter"**, **„Interfaks"** agentliklari, **„Bi-Bi-Si"** radiokompaniyasi, **„Ostankino"** telekompaniyasi va boshqa xorijiy matbuot vakillaridan 10 nafar vakil ishtirok etdi.

Saylovchilar xalqning munosib farzandlari uchun yakdillik bilan ovoz berdilar. Oliy Majlisga 250 deputat saylandi. Shu tariqa, mamlakatimizda ilk bor yangi parlamentga bo'lgan saylovlar muvaffaqiyatli yakunlandi. Bu demokratik yo'l bilan parlamentni shakllantirishning mamlakatimiz tarixidagi dastlabki tajribasi bo'ldi.

Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasi

1995- yil 23—24- fevral kunlari yangi saylangan Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasi bo'lib o'tdi. Sessiyada O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Raisi va to'rt kishidan iborat Rais o'rinbosarlari saylandi. **E. H. Xalilov** Oliy Majlis Raisi, **B. I. Bugrov, B. A. Shodiyeva, A. Q. Qosimov,** Qoraqalpog'iston Respublikasi vakili — Qoraqalpog'iston Juqorg'i Kengesi Raisi **U. Ashirbekov** Rais o'rinbosarlari qilib saylandilar, sessiyada Mandat komissiyasi tuzildi.

Qonunlarni ishlab chiqishning asosiy yo'nalishlarini hisobga olgan holda Oliy Majlisning quyidagi 12 ta qo'mitasi tashkil etildi:

- Byudjet, bank va moliyaviy masalalar bo'yicha.
- Iqtisodiy islohotlar va ishbilarmonlikni rivojlantirish bo'yicha.
- Qonunchilik va sud-huquq masalalari bo'yicha.
- Xalqaro ishlar va parlamentlararo aloqalar bo'yicha.
- Fan, ta'lim, madaniyat va sport bo'yicha.
- Sanoat, energetika, transport, aloqa va aholiga xizmat ko'rsatish bo'yicha.
- Agrar, suv xo'jaligi masalalari va oziq-ovqat bo'yicha.
- Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish bo'yicha.
- Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish masalalari bo'yicha.
- Qurilish va uy-joy xo'jaligi bo'yicha.
- Matbuot va axborot bo'yicha.
- Mudofaa va xavfsizlik masalalari bo'yicha.

O'zbekiston parlamenti Birinchi sessiyada hokimiyat vakillik

organlaridan saylangan 120 kishidan iborat deputatlar blokini, 69 deputatdan tarkib topgan **Xalq demokratik partiyasi** fraksiyasini, 47 deputatni uyushtirgan **„Adolat"** sotsial-demokratik partiyasi fraksiyasini, 14 deputatdan iborat **„Vatan taraqqiyoti"** partiyasi fraksiyasini ro'yxatga oldi. Mazkur partiya fraksiyalari qonunlarni ishlab chiqish va qabul qilishda faol qatnashdilar. Shu tariqa, Oliy Majlis faoliyatida ko'ppartiyaviylik tamoyili qaror topdi.

Sessiya qarori bilan Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) instituti joriy etildi va vakil huzurida fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga rioya etilishi komissiyasini tuzish haqida qaror qabul qilindi. Birinchi sessiyada **„O'zbekiston Respublikasida deputatlarning maqomi to'g'risida"**gi Qonun qabul qilindi, Oliy Majlis Raisi rahbarligida „Oliy Majis Qo'mitalari va Komissiyalari to'g'risidagi Nizom" qabul qilindi. Parlamentning ishini tashkil etish uchun Oliy Majlis Raisi rahbarligida Oliy Majlis Kengashi tuzilib, uning tarkibiga Oliy Majlis Raisi o'rinbosarlari, qo'mitalarning raislari, Mandat komissiyasi raisi, parlamentdagi deputatlar bloki va fraksiyalarning rahbarlari kiritildi.

Oliy Majlis birinchi sessiyasida qabul qilingan qonunlar va qarorlar parlament faoliyatini zamon talablari darajasida tashkil etish, uning ishini tashkiliy jihatdan puxta uyushtirish imkonini berdi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng davlat hokimiyatining eng muhim institutlaridan biri — milliy parlamentimiz tashkil topdi.

7- chizma

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISINING TUZILISHI (1995—2004- YILLAR)

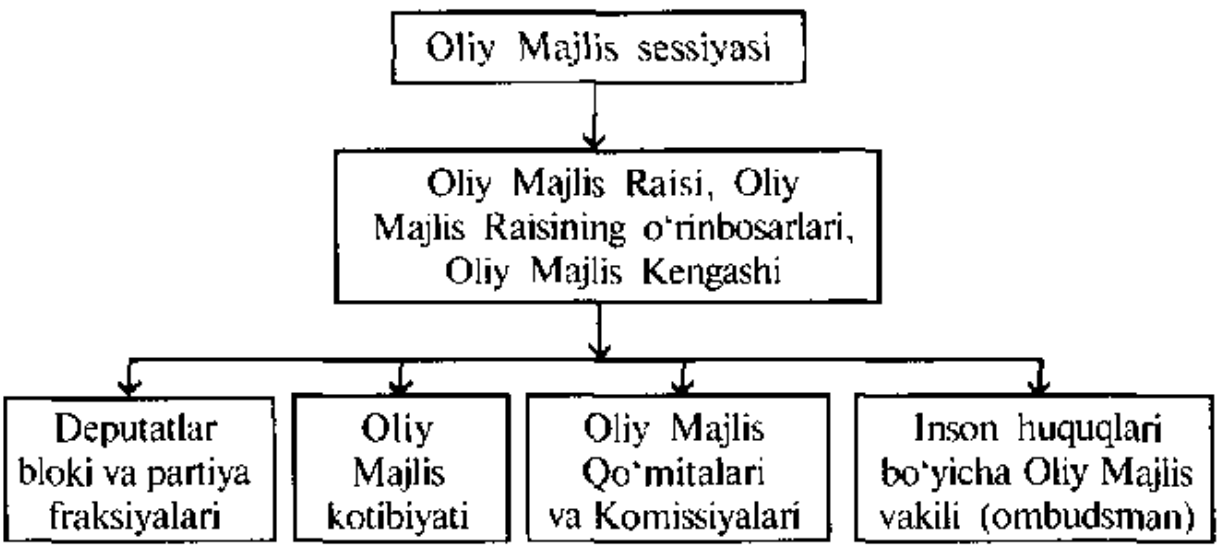

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi o'zining shakllanishi, o'z *faoliyatini tashkil etish tartibotlari, ish yuritish mazmun*-mohiyati bilan yangi, zamonaviy parlament bo'lib, avvalgi Oliy Kengashdan butunlay farq qiladi.

Birinchidan, mustaqillikkacha bo'lgan davrda Respublika Oliy Kengashi rasman O'zbekiston davlat hokimiyatining oliy organi deb hisoblansa-da, u qonun chiqarishda mustaqil emasdi, markaz tomonidan qabul qilingan qonunlarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirar edi, xolos. Oliy Majlis esa mustaqil O'zbekiston davlatining oliy vakillik organi bo'lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni mustaqil amalga oshirmoqda. Oliy Majlis faoliyatida xorijiy davlatlarning parlamentlari bilan hamkorlik qilish yo'lga qo'yildi.

Ikkinchidan, Oliy Kengash sayloviga hokimiyat organlari tomonidan yakka-yu yagona nomzod tavsiya etilardi va saylanardi. Oliy Majlisga esa deputatlar saylovi ko'ppartiyaviylik va muqobillik asosida o'tkaziladi. Oliy Majlis vakillik hokimiyatini vujudga keltirishning jahonda e'tirof etilgan demokratik tamoyillari asosida shakllandi.

Uchinchidan, avvalgi saylovlarda Oliy Kengashni shakllantirish jarayonida ishchilar, kolxozchi dehqonlar, ziyolilarning o'rni va soni oldindan belgilab qo'yilar edi. Oliy Majlisga saylovlarni tashkil qilishda sinfiy yondashuv nodemokratik tamoyil sifatida rad etildi. Oliy Majlis deputatlari turli partiya va harakatlarning vakillaridan iborat nomzodlar orasidan muqobillik asosida saylanadi. Respublika fuqarolari saylovlarda, nomzodlarning ijtimoiy kelib chiqishini emas, aksincha, ularning ishchanlik sifatlarini va saylovoldi dasturlarining mazmun-mohiyatini inobatga olib ovoz berish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

To'rtinchidan, mustaqillikkacha bo'lgan davrda Oliy Kengash professional parlament shaklida faoliyat yuritolmas edi. Uning vazifalarini Oliy Kengash Prezidiumiga saylangan deputatlargina doimiy ishlab amalga oshirardilar, xolos. Oliy Majlis faoliyatida esa deputatlarning bir qismi doimiy (professional) asosda ishlamoqda. Deputatlarning ko'pchilik qismi esa oldingi xizmat vazifalarini deputatlik vakolati bilan qo'shib olib bormoqda. Oliy Majlis deputatlari o'z saylovchilari bilan yaqindan aloqada va muloqotda bo'lmoqda. Avvallari bu masalaga uncha e'tibor berilmas edi. Deputatlar saylovchilarga Oliy Majlisda qanday qonunlar muhokama qilinayotgani va qabul etilayotgani haqida xabardor qilib turmoqda, hayotning qaynoq nuqtalarida aholi bilan birga bo'lmoqda. Shuningdek, Respublika ommaviy axborot

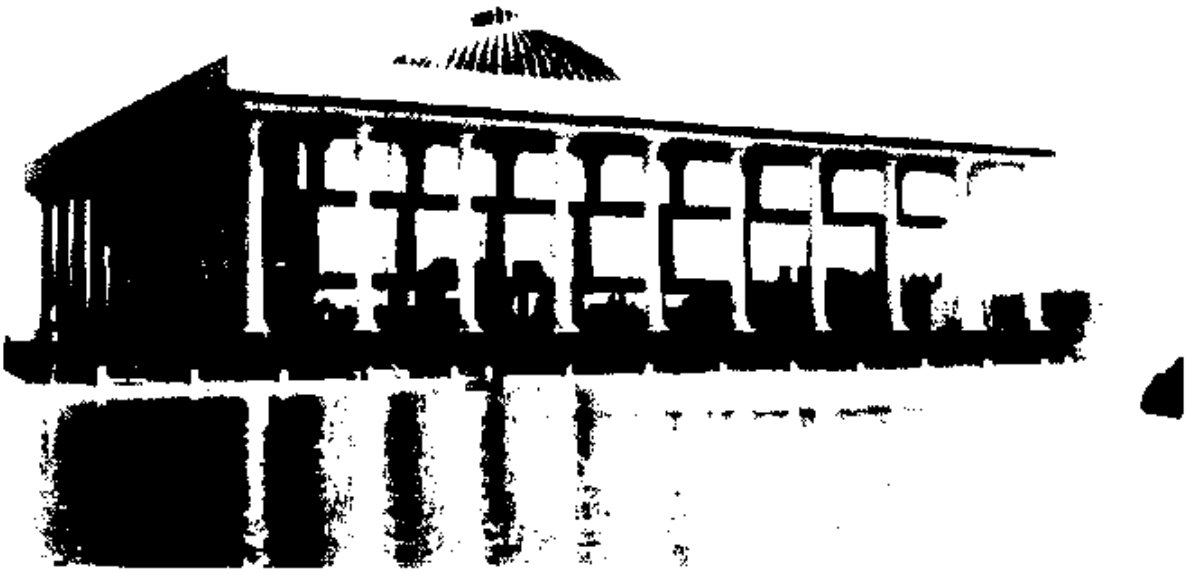

Oliy Majlis binosi.

vositalari ham Oliy Majlis faoliyati bilan aholini tanishtirib bormoqda. Bu tadbirlar xalqning huquqiy madaniyatini, siyosiy ongini yuksaltirishga, islohotlarning sobitqadamlik bilan amalga oshishiga, jamiyatda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Oliy Majlis sessiyalarida xorijiy mamlakatlar diplomatiya korpuslarining, xalqaro tashkilotlarning vakillari, chet el ommaviy axborot vositalarining O'zbekistonda akkreditatsiya qilingan jurnalistlari hozir bo'lmoqdalar.

Mustaqillik yillarida Oliy Majlisning xalqaro parlamentlar bilan aloqalari o'rnatildi va chuqurlashdi. O'zbekiston Milliy parlament guruhi tuzildi, respublikaning Parlamentlararo Ittifoq, Yevropada Xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining Parlament Assambleyasi va Yevroparlament bilan aloqalari yo'lga qo'yildi.

Oliy Majlis **„O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1996—1999- yillarga mo'ljallangan faoliyat dasturi"** ni ishlab chiqdi va respublika parlamenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti tashkil etildi. Bu chora-tadbirlar Oliy Majlis faoliyatining barcha asosiy yo'nalishlarini qamrab olishga, qonunchilikni yangi pog'onaga ko'tarishga ko'maklashmoqda.

O‘zbekiston parlamentining birinchi sessiyasida ta’sis etilgan Inson huquqlari bo‘yicha vakil (ombudsman) instituti xalqaro amaliyotni o‘rganish asosida ishlab chiqilgan va Oliy Majlis Rayosati tomonidan tasdiqlangan Nizom asosida faoliyat olib bordi. Oliy Majlis vakili huzurida 1995- yilda tuzilgan Fuqarolarning konstitusiyaviy huquq va erkinliklariga rioya etilishi bo‘yicha maxsus komissiyasi faoliyat yuritmoqda. Parlamentning sakkizinchi sessiyasida 1997- yil 24- aprelda qabul qilingan **„Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) to‘g‘risida“** gi qonun muhim hujjatlardan biri. U respublikada insonning shaxsiy huquq va erkinliklari, fuqarolarning ijtimoiy huquqlari himoya qilinishini huquqiy jihatdan ta’minlashga xizmat qilmoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. O‘zbekistonga sobiq sovet mustabid tuzumidan qanday siyosiy meros qolgan edi?
2. Mustaqillik siyosiy jihatdan qanday imkoniyatlar yaratdi?
3. Parlament nima? Oliy Majlis-chi?
4. O‘zbekiston parlamentini shakllantirish bo‘yicha qanday huquqiy asoslar yaratildi?
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining vakolatiga qanday vazifalar kiradi?
6. Oliy Majlisga qanday kishilar va qancha deputat saylanishi mumkin?
7. Oliy Majlisga birinchi saylov qachon bo‘lib o‘tdi, saylov natijalarini bilasizmi?
8. Birinchi chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasi qachon bo‘lib o‘tdi va unda qanday masalalar ko‘rildi?
9. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida qanday qo‘mita va komissiyalar tuzildi, ularning vazifalarini bilasizmi?
10. Oliy Majlis ilgarigi Oliy Kengashdan nimalar bilan farq qiladi?
11. Ombudsman instituti nima, u qachon tuzildi?
12. Siz yashayotgan hududdan Oliy Majlisga kim deputat etib saylangan?
13. Partiya fraksiyalari nima?
14. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida qanday partiya fraksiyalari va deputatlar bloki faoliyat ko‘rsatadi?

7- §. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qonun ijodkorligi

Qonun loyihasini tayyorlash va qabul qilish tamoyillari

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 82- moddasida qonunchilik tashabbusi huquqiga ega bo‘lgan subyektlar aniq belgilab

qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida qonunchilik tashabbusi huquqiga O'zbekiston Respublikasining Prezidenti, o'z davlat hokimiyatining oliy organi orqali Qoraqalpog'iston Respublikasi, Oliy Majlis deputatlari, Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi, Oliy Sudi, Oliy xo'jalik sudi va Bosh prokurori egadirlar.

Oliy Majlis qonun loyihalari tayyorlash ishlarini olib borish, Oliy Majlisga taqdim etiladigan masalalarni dastlabki tarzda ko'rib chiqish va tayyorlash uchun deputatlar orasidan qo'mitalar va komissiyalar saylaydi.

Parlamentning navbatdagi sessiyaga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish bo'yicha qo'mita va komissiyalar rahbarlaridan iborat maxsus ishchi guruhi tuziladi. Oliy Majlis zarur bo'lgan hollarda doimiy hamda muvaqqat ishlovchi deputatlik, taftish va boshqa kichik komissiyalar tuzadi va ularning tarkibiga olimlar, mutaxassislar jalb etiladi.

Qonunlar loyihalarini ko'rib chiqish, tayyorlash jarayonida partiya fraksiyalari va deputatlar bloklari, Oliy Majlisning tegishli qo'mita va komissiyalarining butun tarkibi faol qatnashadilar. Parlament sessiyalariga tayyorgarlik ko'rish qanday borayotganligi ommaviy axborot vositalari orqali muntazam yoritib boriladi. Qonunlar loyihalarini Oliy Majlisda doimiy ishlamaydigan deputatlarga oldindan yuborish, ularning takliflari va fikr-mulohazalarini olish tartibi joriy qilingan. Qonunlar loyihalarini nazariy va amaliy jihatdan mukammalroq, puxtaroq ishlab chiqish maqsadida ular haqida tegishli vazirliklar va idoralar, konsernlar, uyushmalar va mehnat jamoalarining xulosalari olinadi, xalqaro tashkilotlarning ekspertizasidan o'tkaziladi.

Sessiya muhokamasiga kiritiladigan barcha qonun loyihalari bo'yicha bildirilgan takliflar, fikr-mulohazalar, ekspert xulosalarini Oliy Majlis Raisi va uning o'rinbosarlari huzurida tegishli qo'mitalar, kotibiyat, bo'limlar va partiya fraksiyalari rahbarlari, ishchi guruhlarining a'zolari va ekspertlar ishtirokida puxta va atroflicha muhokama etish yo'lga qo'yildi. Qonun loyihasini tayyorlashga bunday yondashuv, ularning puxta va sifatli bo'lishiga ijobiy ta'sir etmoqda.

Sessiyalar ishida O'zbekiston Prezidentining bevosita ishtiroki, uning qonunlarni ishlab chiqish jarayonini yanada yaxshilashga muttasil e'tibor berishi O'zbekiston parlamenti faoliyatining takomillashib borishida, qabul qilinayotgan qonunlarning samaraligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi 1995—1999- yillarda 15 ta sessiya o'tkazdi. Sessiyalarda 10 ta kodeks, 2ta milliy dastur, 145 qonun, 452 qaror qabul qilindi. Amaldagi qonunlarga jami 216 ta qo'shimcha va o'zgarishlar kiritildi. Shuningdek, Oliy Majlis 70 ta xalqaro shartnomani ratifikatsiya qildi (tasdiqladi), xalqaro konvensiyalarga qo'shilish to'g'risida 58 ta qaror qabul qildi.

Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining yakunlovchi XV sessiyasida Prezident Islom Karimov ma'ruza qilib, uning faoliyatiga yuksak baho berdi:

> **„Eng muhimi, birinchi chaqiriq asosida tashkil topgan parlamentimiz faoliyatining asosiy mezoni shundan iboratki, o'tgan davr mobaynida ko'ppartiyaviylik shakllangan, turli harakatlar, jamoat birlashmalari siyosat maydoniga chiqqan, turli ijtimoiy toifa va tabaqalar vujudga kela boshlagan murakkab bir sharoitda, Oliy Majlis hokimiyatning boshqa tarmoqlari bilan hamkorlikda jamiyatimizda siyosiy muvozanatni, tinchlik va barqarorlikni saqlab turishda ishonchli omil bo'ldi".**
>
> **I. A. Karimov.** Vatan ozodligi — oliy saodat. Asarlar, 8- jild, 60- bet.

Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar

Birinchi chaqiriq respublika Oliy Majlisining 1999- yil 19—20- avgust kunlari bo'lib o'tgan o'n beshinchi sessiyasi ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi deputatlari saylovini 1999- yil 5- dekabr kuniga belgilash to'g'risida qaror qabul qildi.

1999- yil, 5- dekabr kuni Ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisga saylovlar bo'lib o'tdi. 1999- yil 5- dekabr kuni bo'lgan saylovlarda nomzodlardan birontasi ham yetarli ovoz ololmagan 66 ta saylov okrugida 19- dekabr kuni takroriy saylov tashkil etildi. Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovda 7 ta subyekt — beshta siyosiy partiya, hokimiyat vakillik organi va saylovchilarning tashabbuskor guruhlaridan jami 1010 nafar nomzod qatnashdi. Saylovlar aholining faol ishtiroki va yuqori siyosiy ko'tarinkiligi bilan o'tdi, jami 250 nafar vakil deputat etib saylandi. Natijalar O'zbekistondagi saylovlar xalqaro tan olingan demokratik saylov tizimi, uning huquqiy

bazasiga to'la mos ravishda, chinakamiga muqobillik asosida bo'lib o'tganligidan dalolat beradi.

Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2000- yil 22- yanvar kuni bo'lib o'tgan birinchi sessiyasining birinchi majlisida hokimiyat vakillik organlaridan saylangan 111 kishidan iborat deputatlar bloki, **Xalq-demokratik partiyasidan** saylangan 48 kishidan, **„Fidokorlar"** milliy-demokratik partiyasidan saylangan 34 kishidan, **„Vatan taraqqiyoti"** partiyasidan saylangan 20 kishidan, **„Adolat sotsial-demokratik"** partiyasidan saylangan 11 kishidan va **„Milliy tiklanish"** partiyasidan saylangan 10 kishidan iborat deputatlar fraksiyalari, saylovchilar tashabbuskor guruhlaridan saylangan, 16 kishidan iborat deputatlar bloki ro'yxatga olindi. Bu holat Oliy Majlis tarkibida faoliyat yuritadigan partiya fraksiyalari va bloklari sonining ilgarigiga nisbatan ancha ko'payganligini ko'rsatadi. Bu o'z navbatida Oliy Majlis foaliyatining yanada qizg'in o'tishi, xilmaxil fikrlar, qarashlar bildirilishi, qonunlarning yanada pishiq-puxta tayyorlanishi uchun imkoniyatlarni kengaytirdi.

Mazkur sessiyada O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining quyidagi qo'mitalari va komissiyalari tashkil etildi:

- Budjet, bank va moliya masalalari qo'mitasi.
- Qonunchilik va sud-huquq masalalari qo'mitasi.
- Xalqaro ishlar va parlamentlararo aloqalar qo'mitasi.
- Agrar, suv xo'jaligi masalalari va oziq-ovqat qo'mitasi.
- Sanoat, qurilish, transport va aloqa masalalari qo'mitasi.
- Iqtisodiy islohotlar va tadbirkorlik masalalari qo'mitasi.
- Ijtimoiy masalalar va bandlik qo'mitasi.
- Fan, ta'lim, madaniyat va sport masalalari qo'mitasi.
- Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish masalalari qo'mitasi.
- Matbuot va axborot qo'mitasi.
- Mudofaa va xavfsizlik masalalari qo'mitasi.
- Demokratik institutlar, nodavlat tashkilotlar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari qo'mitasi.
- Yoshlar ishlari komissiyasi (mazkur komissiya ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2000-yil 30—31- avgust kunlari bo'lgan uchinchi sessiyasi qarori bilan **„Yoshlar ishlari qo'mitasi" shaklida qayta tuzildi**).
- Reglament, odob va deputatlar faoliyatining ta'minoti komissiyasi.
- Oila va ayollar muammolari komissiyasi.
- Normativ-huquqiy atamalar komissiyasi.

Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi o'zining tarkibiy tuzilishi va unda faoliyat yuritayotgan partiya fraksiyalari va deputatlar uyushgan bloklar soni jihatidan birinchi chaqiriq Oliy Majlisga nisbatan anchagina yangilandi. Qabul qilinayotgan qonunlarning mazmun-mohiyati ham yanada mukamallashdi. Bu mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlarning tobora chuqurlashib borayotganligidan kelib chiqadigan tabiiy holdir.

Ikkinchi chaqiriq Oliy Majlis qo'mitalari va komissiyalarining tarkibiy tuzilishi, uning faoliyatida 5 ta partiya fraksiyalari va 2 ta deputatlar blokining faol ishtiroki milliy parlamentni rivojlantirishda yangi bosqich bo'ldi. Prezident Islom Karimov tashabbusi bilan mamlakatimiz aholisining yarmidan ziyodini tashkil etgan yoshlarning manfaatlari, intilishlari, muammolarining yechimlarini topishiga yo'naltirilgan **„Yoshlar ishlari komissiyasi"**ning tuzilishi va keyinroq uning **„Yoshlar ishlari qo'mitasi"**ga aylantirilishi parlamentning bu dolzarb masalaga e'tiborini, mas'uliyatini oshirdi. Parlament tarkibida **„Oila va ayollar muammolari komissiyasi"**ning tuzilishi oilani mustahkamlash, xususan yosh oilalarni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy mavqeyini ko'tarish bilan bog'liq bo'lgan muammolarning huquqiy yechimlarini topish va amalga oshirish imkoniyatlarini yanada kengaytirdi.

Oliy Majlis tarkibida **„Demokratik institutlar, nodavlat tashkilotlar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari qo'mitasi"** ning tuzilishi va yangi qonunlar ishlab chiqishdagi faoliyati ijtimoiy-siyosiy hayotni erkinlashtirish jarayonini tezlashtirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qonun ijodkorligi

O'zbekistonning mustaqil taraqqiyoti davrida respublika bir palatali parlamenti yangi jamiyat qurishning ishonchli huquqiy asoslarini yaratuvchi 446 ta dan ortiq qonun, 10 ta kodeks, 2 ta milliy dastur va mingdan ortiq qarorlar qabul qildi.

Yuqorida qayd etilgan raqamlardan ko'rinib turibdiki, respublika parlamenti bir palatali bo'lsa-da, qonun chiqarish jarayoni ancha jadallik bilan bordi. Birinchi galda hayotning o'zi talab qilayotgan eng kerakli qonunlar ishlab chiqildi va qabul qilindi. Natijada, mustaqillik munosabati bilan dastlabki paytda *vujudga kelgan huquqiy vakuum tezroq to'ldirildi.* Respublika parlamenti jamiyatimizda siyosiy muvozanatni, tinchlik va barqarorlikni saqlab turishda ishonchli omil sifatida faoliyat yuritdi.

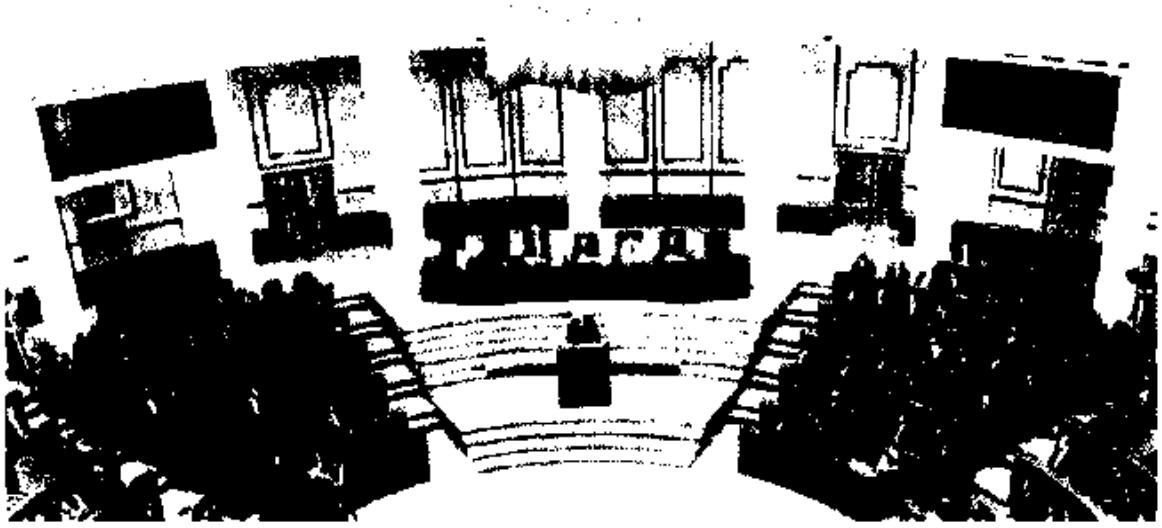

Oliy Majlis sessiyasi yangi qonun qabul qilmoqda.

Qabul qilingan qonunlar turkumini ularning mazmuniga ko'ra besh yo'nalishga bo'lish mumkin.

Birinchi yo'nalishga — O'zbekistonning davlat mustaqilligini mustahkamlash, demokratik huquqiy davlat asoslarini yaratish, davlat boshqaruv tizimini yangilashga doir qonunlar kiradi.

• **„O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"** Qonun, 1991- yil 31- avgust. 1991- yil 30- sentabrda ushbu qonunga konstitutsiyaviy maqom berish to'g'risida qonun qabul qilingan.

• **„O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i to'g'risida"** Qonun, 1991- yil 18- noyabr.

• **„O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"** Qonun, 1991- yil 18- noyabr.

• **„O'zbekiston Respublikasi davlat gerbi to'g'risida"** Qonun, 1992- yil 2- iyul.

• **„Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida"** va **„Muqobil xizmat to'g'risida"** Qonunlar, 1992- yil 3- iyul

• **„O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi",** 1992- yil 8- dekabr.

• **„O'zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi to'g'risida"** Qonun, 1992- yil 10- dekabr.

• **„O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"** Qonun, 1993- yil 6- may.

• **„Davlat sirlarini saqlash to'g'risida"** Qonun, 1993- yil 7- may.

• **„O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy Sudi to'g'risida"** Qonun, 1993- yil 2- sentabr.

• **„Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish to'g'risida"** Qonun, 1993- yil 2- sentabr.

8- chizma

QONUNCHILIK JARAYONI

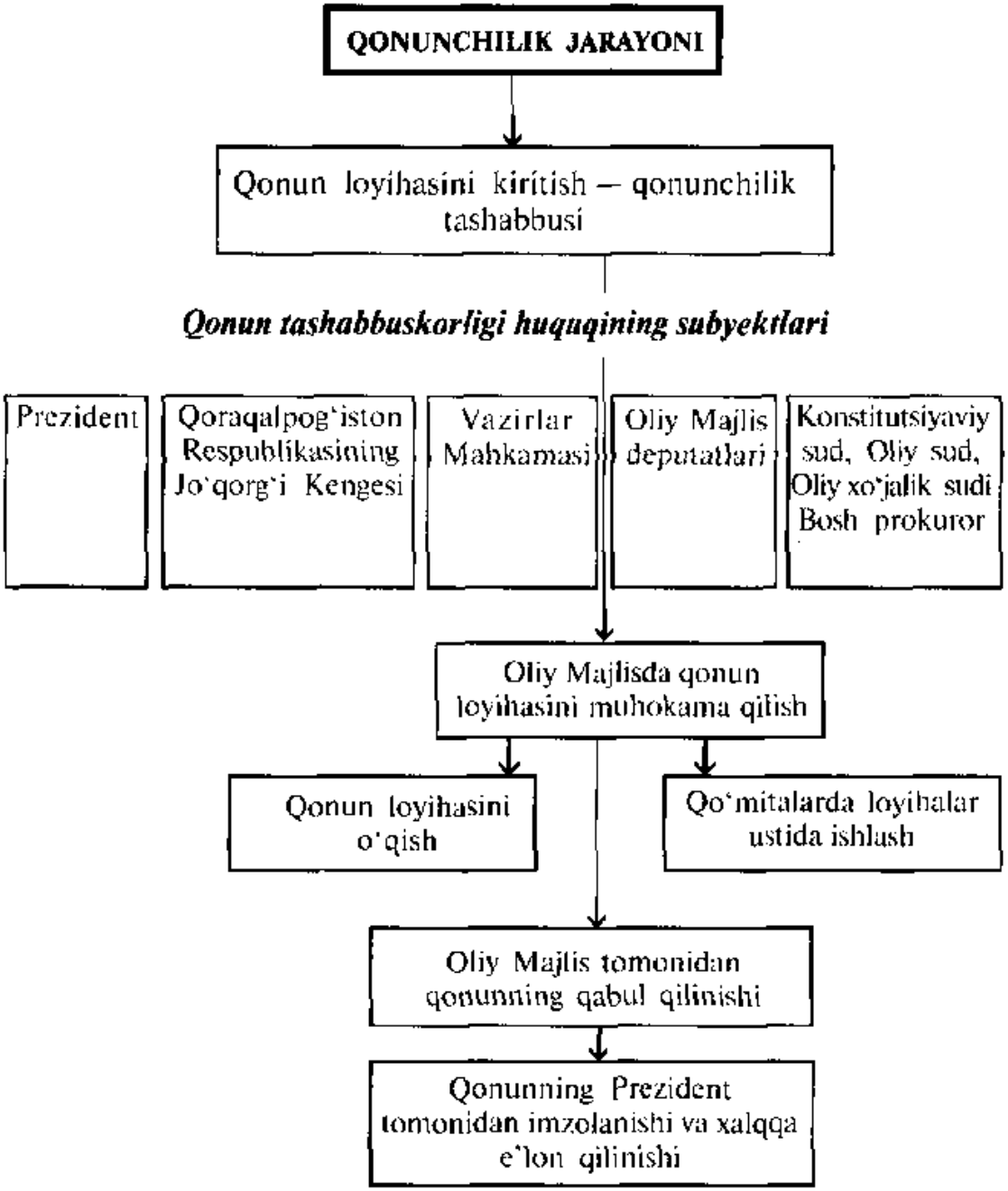

• **„O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"** Qonun, 1993- yil 28- dekabr.

• **„Xalq deputatlarining viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylovlar to'g'risida"** Qonun, 1994- yil 15- may.

• **„Milliy xavfsizlik to'g'risida"** Qonun, 1996- yil 24- aprel. 1997- yil avgust.

• **„O'zbekiston Respublikasi Davlat chegarasi to'g'risida"** Qonun, 1999- yil 20- avgust.

• **„Terrorizmga qarshi kurash to‘g‘risida“** Qonun, 2000- yil 15- dekabr.

• **„Mudofaa to‘g‘risida“** Qonun, 1992- yil 2- iyun. Bu qonun 2000- yil 11- mayda yangi tahrirda qabul qilindi.

• **„Sudlar to‘g‘risida“** Qonun, 1993- yil 2- sentabr. Mazkur qonun 2000- yil 14- dekabrda yangi tahrirda qayta qabul qilindi.

• **„Prokuratura to‘g‘risida“** Qonun, 1992- yil 9- dekabr. Bu qonun 2001- yil 29- avgustda yangi tahrirda qayta qabul qilindi. Shuningdek, mazkur yo‘nalish bo‘yicha yana bir qator qonunlar qabul qilindi.

Ikkinchi yo‘nalishga — inson va fuqarolarning huquqlari va erkinliklari, siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalari va ommaviy axborot vositalariga doir qonunlar kiradi.

• **„Jamoat birlashmalari to‘g‘risida“** Qonun, 1991- yil 15- fevral.

• **„O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi to‘g‘risida“** Qonun, 1992- yil 3- iyul.

• **„Kasaba uyushmalari, ularning huquqlari va faoliyatining kafolatlari to‘g‘risida“** Qonun, 1992- yil 2- iyul.

• **„Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida“** Qonun, 1994- yil 5- may.

• **„O‘zbekiston Respublikasida deputatlarning maqomi to‘g‘risida“** Qonun, 1995- yil 5- may.

• **„Fuqarolarning murojaatlari to‘g‘risida“** Qonun, 1994- yil 6- may.

• **„Fuqarolarning huquq va erkinliklarini buzadigan harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to‘g‘risida“** Qonun, 1995- yil 30- avgust.

• **„Fuqarolik kodeksi“,** 1995- yil 21- dekabr.

• **„Mehnat kodeksi“,** 1995- yil 21- dekabr.

• **„Siyosiy partiyalar to‘g‘risida“** Qonun, 1996- yil 26- dekabr.

• **„Advokatura to‘g‘risida“** Qonun, 1996- yil 27- dekabr.

• **„Oliy Majlisning inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) to‘g‘risida“** Qonun, 1997- yil 24- aprel.

• **„Oila kodeksi“,** 1998- yil 30- aprel.

• **„Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida“,** 1998- yil 30- aprel.

• **„Uy-joy kodeksi“,** 1998- yil 24- dekabr.

• **„Fuqarolar muhofazasi to‘g‘risida“** Qonun, 2000- yil 26- may.

• **„Qonunlar loyihalarining umumxalq muhokamasi to'g'risida"** Qonun, 2000- yil 14- dekabr.

• **„O'zbekiston Respublikasi referendumi to'g'risida"** Qonun, 1991- yil 18- noyabr. Mazkur qonun 2001- yil 30- avgustda yangi tahrirda qayta qabul qilindi.

• **„Noshirlik faoliyati to'g'risida"** Qonun, 1996- yil 2- avgust.

• **„Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"** Qonun, 1996- yil 2- avgust.

• **„Axborot olish kafolatlari va erkinligi to'g'risida"** Qonun, 1997- yil 24- aprel.

• **„Jurnalistning kasb faoliyatini himoya qilish to'g'risida"** Qonun, 1997- yil 24- aprel.

• **„Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"** Qonun, 1997- yil 26- dekabr va boshqalar.

Uchinchi yo'nalishga — ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tish, bozor munosabatlarini shakllantirish, mulkchilik, xo'jalik yuritishning yangi mexanizmini yaratishga doir g'oyat faol rivojlanib borayotgan qonunlar kiradi.

• **„Mulkchilik to'g'risida"** Qonun, unga 1993- yil 7- may va 1994- yil 23- sentabrda o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi.

• **„Korxonalar to'g'risida"** Qonun, unga 1994- yil 23- sentabrda o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi.

• **„Tadbirkorlik to'g'risida"** Qonun, unga 1993- yil 7- mayda o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi.

• **„Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida"** Qonun, 1991- yil 18- noyabr.

• **„Birjalar va birja faoliyati to'g'risida"** Qonun, 1992- yil 2- iyun, bu qonun 2001- yil 29- avgustda yangi tahrirda qayta qabul qilindi.

• **„Auditorlik faoliyati to'g'risida"** Qonun, 1992- yil 3- iyul, bu qonun 2000- yil 26- mayda yangi tahrirda qayta qabul qilindi.

• **„Davlat uy-joy fondini xususiylashtirish to'g'risida"** Qonun, 1993- yil 7- may.

• **„Qimmatli qog'ozlar va birja fondi to'g'risida"** Qonun, 1993- yil 2 sentabr.

• **„Bankrotlik haqida"** Qonun, 1994- yil 5- may.

• **„Xususiy tadbirkorlikni rag'batlantirish va rivojlantirish to'g'risida"** Qonun, 1995- yil 21- aprel.

• **„Markaziy bank to'g'risida"** Qonun, 1995- yil 21- dekabr.

• **„Banklar va bank faoliyati to'g'risida"** Qonun, 1996- yil 23- aprel.

• **„Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida“** Qonun, 1996- yil 25- aprel.

• **„Tovar bozorlarida monopolistik faoliyatni cheklash va raqobat to‘g‘risida“** Qonun, 1996- yil 27- dekabr.

• **„Soliq kodeksi“,** 1997- yil 24- aprel.

• **„Qishloq xo‘jalik shirkati to‘g‘risida“** Qonun, 1998- yil 30- aprel.

• **„Fermer xo‘jaligi to‘g‘risida“** Qonun, 1998- yil 30- aprel.

• **„Dehqon xo‘jaligi to‘g‘risida“** Qonun, 1998- yil 30- aprel.

• **„Yer kadastri to‘g‘risida“** Qonun, 1998- yil 30- aprel.

• **„Xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy — huquqiy bazasi to‘g‘risida“** Qonun, 1998- yil 29- avgust.

• **„Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida“** Qonun, 2000- yil 25- may.

• **„Xo‘jalik shirkatlari to‘g‘risida“** qonun, 2001- yil 6- dekabr.

• **„Qimmatli qog‘ozlar bozorida investorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida“** Qonun, 2001- yil 30- avgust va boshqalar.

To‘rtinchi yo‘nalishga — odamlarning ma’naviy, ijodiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga, madaniyat, ta’lim va sog‘liqni saqlash muammolariga, aholini ijtimoiy himoyalash masalalariga doir qonunlar kiradi.

• **„Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti asoslari to‘g‘risida“** Qonun, 1993- yil 2- sentabr.

• **„Aholining bandligi to‘g‘risida“** yangi tahrirdagi Qonun, 1998- yil 30 aprel.

• **„Nogironlarni ijtimoiy himoyalash to‘g‘risida“** Qonun.

• **„Yoshlarga oid davlat siyosati asoslari to‘g‘risida“** Qonun,

• **„O‘zbekiston Respublikasida bayram kunlari to‘g‘risida“** Qonun, 1992- yil 3- iyul.

• **„Davlat tili to‘g‘risida“** Qonun, 1998- yil 21- oktabr, 1995- yil 21- dekabrda yangi tahrirda qabul qilindi.

• **„Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida“** Qonun, 1993- yil 2- sentabr, unga 1995- yil may oyida o‘zgartirishlar kiritildi.

• **„Ta’lim to‘g‘risida“** Qonun, 1997- yil 27- avgust.

• **„Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“** haqidagi Qonun, 1997- yil 27- avgust.

• **„Fuqarolar sog‘lig‘ini saqlash to‘g‘risida“** Qonun, 1996- yil 29- avgust.

• **„Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to‘g‘risida“** Qonun, 1997- yil 25- aprel.

• **„Arxivlar to‘g‘risida“** Qonun, 1999- yil 15- aprel.

• **„Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida“** Qonun, 1992- yil 14 yanvar. Mazkur qonun 2000- yil 26- mayda yangi tahrirda qabul qilindi.

• **„Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida“** Qonun, 2001- yil 30- avgust va boshqalar.

Beshinchi yo‘nalishiga — O‘zbekistonning xalqaro munosabatlariga, tashqi siyosiy va iqtisodiy faoliyatiga, chet ellik sarmoyadorlar bilan o‘zaro manfaatli hamkorlik qilishga doir qonunlar kiradi.

• **„O‘zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatiya vakolatxonalari boshliqlarini tayinlash va chaqirib olish tartibi to‘g‘risida“** Qonun, 1992- yil 2- iyun.

• **„O‘zbekiston Respublikasining diplomatiya xodimlari uchun diplomatiya daraja va martabani belgilash to‘g‘risida“** Qonun, 1992- yil 3- iyul.

• **„Tashqi iqtisodiy faoliyat to‘g‘risida“** Qonun.

• **„O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to‘g‘risida“** Qonun, 1995- yil 22- dekabr.

• **„Erkin iqtisodiy zonalar to‘g‘risida“** Qonun, 1996- yil 25- aprel.

• **„O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosiy faoliyatining asosiy prinsiplari to‘g‘risida“** Qonun, 1996- yil 26 dekabr.

• **„Chet el investitsiyalari to‘g‘risida“** Qonun, 1998- yil 30- aprel.

• **„Chet ellik investorlar huquqlarining kafolatlari va ularni himoya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida“** Qonun, 1998- yil 30- aprel va boshqalar.

Mazkur qonunlar jamiyatimizda xalq hokimiyati, qonun ustuvorligi tamoyillarining qaror topishiga, shaxs erkinligi va huquqlarining himoya qilinishiga xizmat qilmoqda. Yangi qonun hujjatlari, bir tomondan, mamlakatimizda ma’muriy-buyruqbozlik tizimining hukmronlik qilishiga chek qo‘yish, ikkinchi tomondan, milliy davlatchiligimizning eng yaxshi an’analari, o‘zbek xalqining ma’naviy-madaniy qadriyatlarini tiklash, uchinchi tomondan, xalqaro huquq normalarini hamda umum e’tirof etilgan demokratik va insonparvarlik qadriyatlarini inobatga olish yo‘lida rivoj topdi. Respublika parlamenti jamiyatimizda siyosiy muvozanatni, tinchlik va barqarorlikni saqlab turishda ishonchli omil sifatida mustahkamlandi.

Ikki palatali parlament haqida

Prezident Islom Karimov 2000- yil 25- may kuni ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining ikkinchi sessiyasida ikki palatali parlament tuzish g'oyasini ilgari surdi. Bu demokratik islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish tamoyiliga mos ravishda respublika parlamentini ikki palatali asosda yanada takomillashtirishni nazarda tutgan g'oyadir.

2001- yil 6—7- dekabr kunlari bo'lib o'tgan ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining yettinchi sessiyasida ikki palatali parlament tuzish masalasi muhokama qilindi. Sessiya ikki palatali professional parlament faoliyati uchun eng zarur bo'lgan omil — yuqori malakali siyosatshunoslar, yuristlar, iqtisodchilar korpusi shakllanib yetilganligini, jamiyatimizda huquqiy madaniyat darajasining ortganligini inobatga oldi va parlamentni ikki palatali qilib tuzish zarur, degan xulosaga keldi.

Ikki palatali parlamentni shakllantirish masalasi hayotning o'zidan, hokimiyat tarmoqlarini aniq ajratish asosida milliy davlatchilik institutlarini yanada mustahkamlash zaruratidan kelib chiqadi. Ma'lumki, demokratik mamlakatlarning aksariyatida parlament ikki palatalidir. XX asrning so'nggi o'n yilliklarida ikki palatali tizim parlamentarizm taraqqiyotining asosiy tendensiyasiga aylandi.

9- chizma

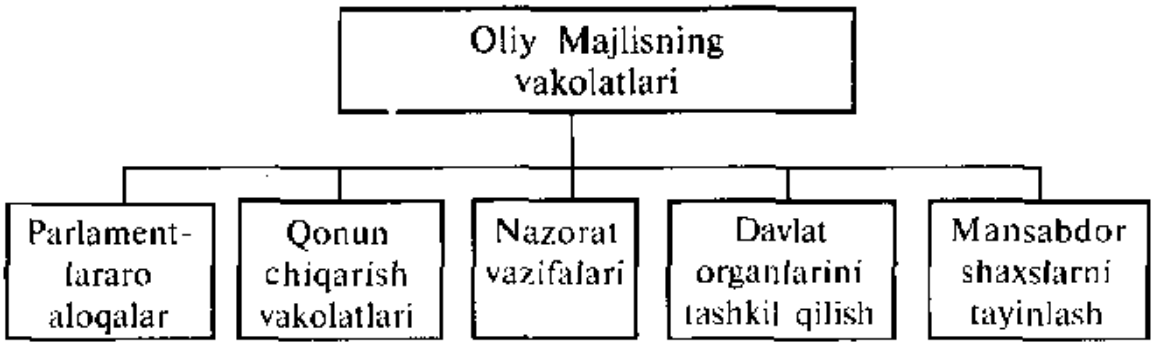

Ikki palatali parlamentning bir qator ijobiy tomonlari bor:

- **populistik maqsadni, ayrim guruhlar manfaatini ko'zlovchi, mukammal bo'lmagan qonunlar qabul qilinishiga yo'l qo'yilmaydi;**
- **mamlakat mintaqalari (viloyatlar, Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi)ning manfaatlari to'laroq inobatga olinadi;**

• milliy davlatchilik institutlari tizimi o'rtasida parlamentning nufuzi ortadi, qonun chiqaruvchi va ijro hokimiyati o'rtasidagi munosabat mutanosiblashadi;

• parlament qabul qilayotgan qonunlarning sifatini yaxshilashga, xalqning xohish-irodasini to'laroq namoyon bo'lishiga imkon beradi;

• parlament ishida demokratik fikrlar xilma-xilligi ko'proq namoyon bo'ladi;

• jamiyatni liberallashtirishni tezlashtiradi;

• deputatlar faoliyatini professionallashga, siyosatchilar tabaqasini shakllantirishga ko'proq imkoniyat yaratadi.

Oliy Majlis 2002- yil 27- yanvar kuni kelgusi chaqiriqda ikki palatali parlamentni shakllantirish masalasi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Referendumini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi. Referendumda ovoz berish byulleteniga *„Siz kelgusi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi parlamenti ikki palatali qilib saylanishiga rozimisiz?"* degan savol kiritildi.

Markaziy saylov komissiyasi O'zbekiston Respublikasi Referendumini o'tkazish bo'yicha tegishli okrug va uchastka saylov komissiyalarini o'z vaqtida tashkil etdi. Referendum qatnashchilariga o'z xohish-irodalarini erkin bildirishlari uchun barcha imkoniyatlar yaratildi. Referendum 2002- yil 27- yanvar kuni keng demokratik asosda, ochiq va oshkora, keng jamoatchilik vakillari, xorijiy davlatlar, xalqaro tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari, fuqarolarning tashabbuskor guruhlari kuzatuvchilari ishtirokida bo'lib o'tdi. Referendumda ovoz beruvchilar ro'yxatiga kiritilgan 13.266.602 nafar fuqarolarning 12.113.070 nafari yoki 91,58 foizi ishtirok etdi.

„Siz kelgusi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi parlamenti ikki palatali qilib saylanishiga rozimisiz?" degan masala yuzasidan ovoz berishda qatnashgan fuqarolarning 11.344.242 nafari yoki 93,65 foizi yoqlab ovoz berdi. Saylovchilar ikki palatali parlament tuzish masalasini qo'llab-quvvatladilar.

Referendum yakunlari xalqimizning bir tomondan, demokratik davlat va ochiq fuqarolik jamiyati qurish, erkin bozor iqtisodiyotiga o'tishdan iborat O'zbekiston yo'lini qo'llab-quvvatlayotganligini ko'rsatdi. Ikkinchi tomondan, islohotlarni izchil va qat'iyatlik bilan davom ettirish va yanada chuqurlashtirishni katta umid bilan kutayotganligini bildirdi.

2002- yil 4—5- aprel kunlari bo'lib o'tgan ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining sakkizinchi sessiyasida **„Referendum yakunlari hamda davlat hokimiyati tashkil etilishining asosiy prinsiplari to'g'risida"** Konstitutsiyaviy qonun va „2002- yil 27- yanvarda o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi Referendumining yakunlari bo'yicha amalga oshiriladigan qonunchilik ishlarining asosiy yo'nalishlari to'g'risida" qaror qabul qildi. Bu hujjatlar ikki palatali parlament tuzish ishlarini boshlashga huquqiy asos bo'lib xizmat qildi.

2002- yil 12—13- dekabr kunlari bo'lib o'tgan Oliy Majlisning o'ninchi sessiyasi xalqimizning xohis-irodasi bilan **„O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida"** va **„O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"** konstitutsiyaviy qonunlarni hamda ularni amalga kiritish to'g'risida qarorlarni qabul qildi. Shuningdek, 2003- yil 24- aprelda „O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida to'plangan parlamentarizm tajribasi, O'zbekiston xalqining qadriyatlari va mentalitetini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan mazkur qonunlar bo'lg'usi parlamentning ikkala palatasi vakolatlarini aniq belgilab berdi.

Bundan keyin ham O'zbekiston Respublikasining oliy davlat vakillik organi — parlamentning nomi Oliy Majlis deb ataladi. Uning tarkibida ikkita palata tuziladi. Yuqori palata — **Senat,** quyi palata — **Qonunchilik palatasi**, deb ataladi. Ikkala palataning vakolat muddati — 5 yil etib belgilangan.

2004-yil dekabr — 2005- yil yanvar oylarida mamlakatimizda ilk bor ikki palatali parlamentga saylovlar bo'lib o'tdi.

Quyi palataga saylov okruglari bo'yicha ko'ppartiyaviylik asosida 120 ta deputat saylandi. Senatga Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrining har biridan teng miqdorda — 6 nafardan, jami 84 kishi saylandi. Senatning 16 nafar a'zosi fan, san'at, adabiyot, ishlab chiqarish sohasida hamda davlat va jamiyat faoliyatining boshqa tarmoqlarida katta amaliy tajribaga ega bo'lgan hamda alohida xizmat ko'rsatgan eng obro'li fuqarolar orasidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlandi.

Qonunchilik palatasining 2005-yil 27- yanvar kuni bo'lib o'tgan birinchi majlisida E.H. Xalilov Qonunchilik palatasining Spikeri etib saylandi. Shuningdek, Spiker o'rinbosarlari, qo'mita rahbarlari saylandi, siyosiy partiyalar fraksiyalari tashkil etilib ro'yxatga olindi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2005-yil 27- yanvar kuni bo'lib o'tgan birinchi majlisida M. Sharif-

xo'jayev Senat raisi etib saylandi. Shuningdek, Senat raisi o'rinbosarlari hamda Senat qo'mitalari raislari saylandi. Shunday qilib, ikki palatali parlament tashkil etildi va o'z faoliyatini boshladi. Ikki palatali parlamentning tashkil etilishi natijasida Qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati o'rtasida vakolatlar yanada demokratik asosda qayta taqsimlandi. Parlamentning jamiyat hayotidagi mavqei o'sdi. Qonun loyihalari dastlab Qonunchilik palatasida ko'rib chiqiladi va qabul qilinadi. So'ngra Senat tomonidan ko'rib chiqiladi va tasdiqlanadi. Qonun Prezident tomonidan imzolanib, matbuotda e'lon qilingan kundan boshlab kuchga kiradi.

Prezident vakolatlarining bir qismi — davlat, sud tizimi va maxsus xizmatlarning rahbarlarini, chet ellar xalqaro tashkilotlardagi diplomatik vakillarni tayinlash va tasdiqlash Senat vakolatiga o'tkazildi va Senat tomonidan amalga oshirilmoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Qanday hokimiyat organlari qonunchilik tashabbusi huquqiga ega?
2. O'zbekiston Respublikasi qonun loyihalari qanday tayyorlanadi va qabul qilinadi?
3. Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qancha qonunlarni qabul qildi?
4. Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar qachon bo'lib o'tdi, ularda qanday subyektlar o'z nomzodlarini qo'ydilar?
5. Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida qanday qo'mita va komissiyalar tuzildi?
6. Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida qanday partiya fraksiyalari va deputatlar bloki ro'yxatga olindi?
7. O'zbekiston Respublikasi parlamenti tomonidan qabul qilingan qonunlarni qanday yo'nalishlarga bo'lish mumkin?
8. Inson va fuqarolarning huquqlari, erkinliklari haqida qanday kodeks va qonunlar qabul qilingan?
9. O'zbekistonning xalqaro munosabatlariga doir qanday qonunlar qabul qilingan?
10. Ikki palatali parlament tuzish haqida referendum qachon bo'lib o'tdi, uning natijalarini bilasizmi?
11. Oliy Majlis qanday palatalardan iborat bo'ladi?
12. Oliy Majlis palatalari haqida qachon va qanday qonunlar qabul qilingan?

8- §. Milliy davlat boshqaruv hokimiyati tizimining shakllantirilishi

Vazirlar Mahkamasi

Mustaqillik yillarida davlat boshqaruv hokimiyati tubdan isloh qilindi. Avvalo, sobiq Ittifoq davrida faoliyat yuritib kelgan O'zbekiston davlat hokimiyatining ijro qiluvchi va boshqaruvchi oliy organi — Ministrlar Sovetining maqomi tubdan o'zgartirildi. 1990- yil 24- martda O'zbekistonda prezidentlik lavozimi ta'sis etilgandan keyin hayotning o'zi ijro etuvchi hokimiyat maqomini o'zgartirishni talab qildi. 1990- yil 15-noyabrda O'zbekiston Prezidentining „**O'zbekiston SSR Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining tarkibini tasdiqlash to'g'risida**" farmoni chiqdi. Unga muvofiq O'zbekiston Prezidenti huzurida Vazirlar Mahkamasi tuzildi, Prezident uning Raisi bo'ldi. Respublikada Vitse-Prezident lavozimi ta'sis etilib, uning zimmasiga Vazirlar Mahkamasiga rahbarlik qilish va uning ishini uyushtirish vazifasi yuklandi.

1992- yil 4- yanvarda Vitse-Prezident lavozimi tugatildi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Bosh vaziri lavozimi ta'sis etildi. Bosh vazir zimmasiga Vazirlar Mahkamasiga rahbarlik qilish, uning ishini tashkil etish vazifasi yuklandi.

O'zbekistonda davlat ijroiya hokimiyatini takomillashtirishda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi muhim omil bo'ldi. Konstitutsiyaning 98- moddasiga muvofiq Vazirlar Mahkamasining tarkibi O'zbekiston Respublikasining Prezidenti tomonidan shakllantiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh Vaziri nomzodi Prezident taklifiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tomonidan ko'rib chiqiladi va tasdiqlanadi. Vazirlar Mahkamasi a'zolari tarkibiga Bosh vazir, uning o'rinbosarlari, vazirlar, davlat qo'mitalari raislari va Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining raisi kiradi.

Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasining hukumati bo'lib, ijro etuvchi hokimiyatdir.

Uning vazifalari:

- davlat budjetini ishlab chiqadi va Oliy Majlisga taqdim etadi hamda uning bajarilishini ta'minlaydi;
- Oliy Majlisga davlat budjetining bajarilishi haqida hisobot beradi;

• yagona moliya, kredit va pul siyosati yuritilishini ta'minlaydi;

• madaniyat, fan, maorif, ijtimoiy ta'minot, ekologiya sohasidagi yagona davlat siyosati yuritilishini ta'minlaydi;

• mamlakatni mudofaa qilish, davlat xavfsizligi, tashqi siyosatni amalga oshirishni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi;

• qonuniylik, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, xususiy mulk va jamoat tartibini muhofaza qilish, jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi;

• iqtisodiyotning, ijtimoiy va ma'naviy sohalarning samarali faoliyatiga rahbarlik qiladi;

10- chizma

VAZIRLAR MAHKAMASI—IJRO ETISH HOKIMIYATINI AMALGA OSHIRUVCHI ORGAN

Vazirlar Mahkamasining tarkibi	O'zbekiston Respublikasi Bosh Vaziri, uning birinchi o'rinbosari va o'rinbosarlari, vazirlar, davlat qo'mitalarining raislari, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining Raisi
Vazirlar Mahkamasi	— Davlat budjetini ishlab chiqadi va Oliy Majlisga taqdim etadi hamda uning bajarilishini ta'minlaydi; — Oliy Majlisga davlat budjetining bajarilishi haqida hisobot beradi; — yagona moliya, kredit va pul siyosati yuritilishini ta'minlaydi; — madaniyat, fan, maorif, ijtimoiy ta'minot, ekologiya sohasida yagona davlat siyosati yuritilishini ta'minlaydi; — mamlakatni mudofaa qilish, davlat xavfsizligi, tashqi siyosatini amalga oshirishni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi; — qonuniylik, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, xususiy mulk va jamoat tartibini muhofaza qilish, jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi.

• O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Oliy Majlis qarorlari, Prezident farmonlari, qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta'minlaydi;

• barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi.

Islohotlar jarayonida Vazirlar Mahkamasining tarkibi tobora takomillashib, qisqartirib borildi. Agar 1990- yil 30- martda Respublika ijroiya hokimiyati 41 kishidan iborat etib tuzilgan bo'lsa, 1995- yil 5- mayda Vazirlar Mahkamasi 35 kishidan iborat etib tuzildi. 2000- yil 11- fevralda bo'lgan Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi Prezident tavsiyasiga ko'ra Vazirlar Mahkamasi tarkibini 34 kishidan — Bosh vazir, Bosh vazirning birinchi o'rinbosari, 8 nafar Bosh vazir o'rinbosarlari, 15 nafar vazir va 9 nafar Davlat qo'mitalari raislaridan iborat etib tasdiqladi.

2003- yil 24—25- aprel kunlari bo'lib o'tgan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining XI sessiyasida qabul qilingan „O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartishlar" va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonunga muvofiq Vazirlar Mahkamasining tarkibi, uni tuzish va tasdiqlash tartibi o'zgartirildi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 89- moddasining „O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ayni vaqtda Vazirlar Mahkamasining Raisi hisoblanadi" deyilgan qismi olib tashlandi. Vazirlar mahkamasi tarkibida Rais lavozimi bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri nomzodini avval Qonunchilik palatasida, so'ngra Senatda ko'rib chiqiladi va tasdiqlanadi. Vazirlar Mahkamasining boshqa a'zolari esa Bosh vazirning taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi. Bu holat mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik jarayonlarni yanada chuqurlashtirishga ko'maklashadi. Bosh vazirning, hukumat va butun hukumat tizimlarining vakolatlari oshadi, mas'uliyati kuchayadi.

Boshqaruv tizimidagi islohotlar

O'zbekistonda boshqaruv tizimi tubdan isloh qilindi. Bozor iqtisodiyotiga o'tishni ta'minlovchi, bozor munosabatlarining faoliyati uchun imkon beruvchi yangi boshqaruv tuzilmasi yaratildi. Markazlashtirilgan tartibda qayta taqsimlash mexanizmidan bozor mexanizmiga, qattiq mahkamachilik va ma'muriy-buyruqbozlikdan huquqiy boshqaruvga, iqtisodiy omillar orqali o'zini-o'zi idora etishga o'tildi.

Ma'muriy-buyruqbozlik, to'rachilik tizimining o'zagini tashkil etgan bir qator Davlat qo'mitalari, vazirliklar, ularning ma'muriy apparatlari tugatildi.

Davlat reja qo'mitasi o'rniga Makroiqtisodiyot vazirligi tuzildi. Bu vazirlik iqtisodiyotni isloh qilish qoidalari va ustuvorliklari, ularni amalga oshirish mexanizmlari asosida islohotlarni tahlil etish, baho berish, takliflar ishlab chiqish, O'zbekistonning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish istiqbollarini belgilash ishlari bilan shug'ullanmoqda.

Taqsimot bo'yicha yakkahokim bo'lib olgan Davlat ta'minot qo'mitasi tugatilib, Respublika ulgurji va birja savdosi aksiyadorlik uyushmasi tuzildi. Uyushma tarkibiga respublika aksiyadorlik tovar-xomashyo birjasi, aksiyadorlik birja banki, hududiy aksiyadorlik tijoratchi vositachi kompaniyalar kiradi. Uyushma tovar ishlab chiqaruvchilar, iste'molchilar va tadbirkorlar uchun tovar resurslari bozorida erkin ishtirok etishga teng imkoniyatlar yaratish, ularga tijorat-vositachilik, savdo va marketing xizmatlar ko'rsatish ishlari bilan shug'ullanmoqda.

Davlat narx qo'mitasi tugatilib, Moliya vazirligi tarkibida narxlarni nazorat qilish, narxlarni belgilashda yakkahokimlikka yo'l qo'ymaslik, raqobatchilik muhitini shakllantirish ishlariga ko'maklashuvchi maxsus boshqarma tuzildi.

Respublikada moliya va bank tizimi tubdan o'zgardi. Moliya vazirligi respublika budjetini shakllantirish bilan bir qatorda, davlat soliq siyosatini, moliya siyosatini belgilamoqda, valuta ishlarini boshqarmoqda. Bank tizimi isloh etildi. Davlat banki va uning bo'linmalari tugatildi. **Markaziy bank, Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki,** Ixtisoslashtirilgan aksiyadorlik-tijorat banklari — **„O'zsanoatqurilishbank", „Paxtabank", „O'zjamg'armabank", „G'allabank", „Tadbirkorbank", „Savdogarbank",** xususiy banklar va boshqa banklar tuzildi. Banklarning mustaqilligi va pul muomalasidagi ahvol uchun javobgarligi oshirildi.

Davlat nazorati tizimi tartibga solindi. Davlat soliq qo'mitasi, Bojxona qo'mitasi tuzildi. Davlat nazorati qo'mitasi, uning joylardagi organlari tugatildi, Prezident devonida nazorat inspeksiyasi, hokimiyatlarda tegishli nazorat inspeksiyalari tuzildi.

Davlat suverenitetini amalga oshiruvchi tuzilmalar — Tashqi ishlar vazirligi, Mudofaa vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Oliy attestatsiya komissiyasi va boshqa hukumat organlari tashkil etildi.

Islohotlarni chuqurlashtirish va muvofiqlashtirish maqsadida Prezident huzurida Iqtisodiy islohot, tadbirkorlik va chet el in-

vestitsiyalari bo'yicha idoralararo Kengash tuzildi. Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasi tashkil etildi. Bu qo'mita mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish dasturlarini ishlab chiqishda, ko'p ukladli iqtisodiyotni shakllantirishda muhim tadbirlarni amalga oshirdi. Qo'mita investitsiya fondlari, fond birjalari, ko'chmas mulk birjalari, auditorlik xizmatlari va boshqa bozor strukturasi tuzilmalarini tashkil etmoqda.

O'zbekistonning xorijiy mamlakatlar bilan aloqasini yo'lga qo'yish maqsadida respublika tarixida birinchi marta Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi tuzildi, Vazirlik tovarlar va xizmatlar xalqaro bozorini tahlil qilish, tashqi iqtisodiy faoliyat sohasidagi strategiyani ishlab chiqish, eksport-import bo'yicha markazlashgan tartibda mahsulotlar yetkazib berish ishlarini tashkil etmoqda. Vazirliklar, idoralar, korxonalarda tashqi iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi bo'limlar, tashkilotlar, firmalar tuzildi. Respublikada tashqi aloqalarni ta`minlaydigan yaxlit tizim tarkib topdi.

11- chizma

O'zR vazirliklari	O'zR davlat qo'mitalari	O'zR agentliklari
Adliya vazirligi Ichki ishlar vazirligi Madaniyat va sport ishlari vazirligi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi Moliya vazirligi Mudofaa vazirligi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi Sog'liqni saqlash vazirligi Tashqi ishlar vazirligi Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Xalq ta'limi vazirligi Iqtisodiyot vazirligi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi	Davlat arxitektura va qurilish qo'mitasi Davlat bojxona qo'mitasi Davlat geologiya va mineral resurslari qo'mitasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri bo'yicha davlat qo'mitasi Davlat soliq qo'mitasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi Davlat statistika qo'mitasi Davlat mulk qo'mitasi Monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi	O'zkommunxizmat agentligi Energetika va elektrlashtirish agentligi O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi Aloqa va axborotlashtirish agentligi

O'zbekistonning ishlab chiqarish, transport bo'yicha tarmoq vazirliklari tugatilib, ular o'z-o'zini mablag' bilan ta'minlaydigan uyushmalarga, konsernlarga, korporatsiyalarga va boshqa xo'jalik birlashmalariga aylantirildi. Avtomobil transportida, qurilishda boshqaruv tizimi qayta tuzildi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Madaniyat ishlari vazirligining strukturasi, faoliyati va ish yuritish usullari tubdan o'zgardi.

Umummilliy ahamiyatga molik bo'lgan tarmoqlarda, masalan sayyohlik, transport, madaniyat, kino, televideniye va radio tizimi va boshqalarda iqtisodiy jihatdan mustaqil bo'lgan milliy kompaniyalar tashkil etildi.

Shunday qilib, mustaqillik qo'lga kiritilgandan beri o'tgan qisqa tarixiy davrda huquqiy davlat, uning zamonaviy hokimiyat organlari barpo etildi, ixcham, ochiq rivojlanishga ega bo'lgan ijtimoiy-siyosiy tizim yaratildi.

Mahalliy davlat hokimiyatining tashkil topishi

Mahalliy davlat hokimiyati tubdan isloh qilindi. Islohotlar O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, **„Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"** gi qonun (1993- yil 2- sentabr), **„Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashlariga saylovlar to'g'risida"** gi Qonun (1994- yil 5- may) asosida amalga oshirildi.

Konstitutsiyaning 99- moddasida viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo'ysunadigan shaharlar, shuningdek, shahar tarkibiga kiruvchi tumanlardan tashqari) hokimlar boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organlari bo'lib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini ko'zlab o'z vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etadilar, deb belgilab qo'yildi.

Konstitutsiyada mahalliy hokimiyatning ikki mustaqil organga — vakillik va ijro hokimiyat organlariga bo'linishi belgilandi. **„Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"** gi Qonunning 1-moddasida *„Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo'ysunadigan shaharlardan, shuningdek shaharlar tarkibiga kiruvchi tumanlardan tashqari) xalq deputatlari Kengashlari davlat hokimiyatining vakillik organlaridir"*, deb aniq belgilab qo'yildi. Shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarda va tumanga bo'ysunuvchi shaharlarda vakillik organlari tuzilmaydi.

„Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida" gi Qonunda vakillik organlariga 21 yoshga to'lgan fuqarolar saylanadi. Saylovlar ko'ppartiyaviylik, muqo-

billik asosida o'tadi. Xalq deputatlari viloyat va Toshkent shahar Kengashlariga 60 tadan ko'p bo'lmagan, tuman va shahar Kengashlariga esa 30 tadan ko'p bo'lmagan deputatlar 5 yil muddatga saylanadi. Mustaqillik yillarida ikki marta — 1994- yil dekabrda va 1999- yil dekabr oyida xalq deputatlari viloyat, tuman, va shahar Kengashlariga ko'ppartiyaviylik, muqobillik asosida saylovlar bo'lib o'tdi, 1999- yilgi saylovda xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga 6145 nafar deputat saylandi.

Hokimlikning tashkil etilishi

O'zbekiston Respublikasida mahalliy ijroiya hokimiyati organi qayta tashkil etildi. Bu borada milliy davlatchilik tarixi tajribasidan ijodiy foydalanildi. Jumladan, Amir Temur davridagi davlatchilikka nazar tashlasak, o'sha zamonlarda viloyatlar, shaharlar hokimlar tomonidan yakkaboshchilik asosida boshqarilganiga guvoh bo'lamiz.

1992- yil 4- yanvarda **„O'zbekiston Respublikasining mahalliy hokimiyat idoralarini qayta tashkil etish to'g'risida"** Qonun qabul qilindi. Mazkur qonunga muvofiq respublikaning hamma hududida mahalliy ijro hokimiyati organi sifatida hokim lavozimi ta'sis etildi. Hokimlar faqatgina ijro hokimiyati organlarigagina emas shuningdek, mahalliy vakillik organlariga ham rahbarlik qiladigan organ sifatida mustahkamlandi. Hokimning vakolat muddati 5 yil bo'lib, u tegishli hududda vakillik organiga ham, ijro hokimiyatiga ham boshchilik qiladigan mansabdor shaxs hisoblanadi.

Ijro organlarida bog'liqlikni ta'minlash maqsadida, viloyat hokimlari O'zbekiston Prezidenti tomonidan, tuman va shahar hokimlari viloyat hokimi tomonidan lavozimiga tayinlanadi va

Toshkent shahar hokimiyati binosi.

lavozimidan ozod qilinadi hamda bu masalalar tegishli xalq deputatlari Kengashlari tomonidan tasdiqlanadi. Vakillik organlari tuzilmaydigan shahar tarkibidagi tumanlarda va tumanga bo'ysunuvchi shaharlarda ham hokimiyatlar ta'sis etildi, ularning apparati — hokimiyat tashkil etildi. Viloyat hokimlari va Toshkent shahar hokimi O'zbekiston Prezidentining shu joylardagi vakili hisoblanadi. Toshkent shahar tumanlari hokimlari esa Toshkent shahar hokimining vakillari hisoblanadi.

1992- yilda Toshkent shahrida va 12 ta viloyatda, 159 ta qishloq tumani va 18 ta shahar tumanida hamda 120 ta shaharda hokimlar tayinlandi va tasdiqlandi, ularning apparati — hokimiyatlar tuzildi.

Mahalliy hokimiyat organlari vakolatiga kiradigan masalalar va vazifalar Konstitutsiyaning 100- va 101- moddalarida aniq belgilab qo'yilgan. Ular quyidagilardan iborat:

- qonuniylikni, huquqiy tartibotni va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash;
- hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish;
- mahalliy budjetni shakllantirish va uni ijro etish, mahalliy soliqlar, yig'imlarni belgilash, budjetdan tashqari jamg'armalarni hosil qilish;
- mahalliy kommunal xo'jalikka rahbarlik qilish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish;
- fuqarolik holati aktlarini qayd etishni ta'minlash;
- normativ hujjatlarni qabul qilish hamda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va O'zbekiston Respublikasi qonunlariga zid kelmaydigan boshqa vakolatlarni amalga oshirish;
- O'zbekiston Pespublikasi qonunlari, Prezident farmonlari, davlat hokimiyati yuqori organlarining qarorlarini amalga oshirish;
- xalq deputatlari quyi Kengashlari faoliyatiga rahbarlik qilish, respublika va mahalliy ahamiyatga molik masalalarni muhokama qilishda qatnashish.

Mustaqillik yillarida mahalliy hokimiyatni shakllantirish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar natijasida ijro hokimiyati bilan vakillik hokimiyati bir-biridan rasman ajratildi. Hokimlar xalq deputatlari Kengashlariga bo'ysunmaydi, ammo Kengash oldida hisob berib turadi. Shu bilan birga hokimlarni joylarda ham vakillik, ham ijro hokimiyati organlariga boshchilik qilish holatini vakillik organlari hokimlarga bo'ysunadi, deb tushunmaslik kerak. Vakillik organlari hokimlarga bo'ysunmaydi, vakillik organlari ishini tashkil qilishga hokimlar boshchilik qiladilar.

Hokim mahalliy ahamiyatga molik barcha masalalarni fuqarolarning manfaatiga mos ravishda hal qilish bilan shug'ullanadi.

Shu maqsadda barcha korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, birlashmalar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan qarorlar qabul qiladi. Hokimlar o'zlari rahbarlik qilayotgan organlarning qarorlari va faoliyati uchun shaxsan javobgardir.

O'zbekistonning mustaqil taraqqiyot tarixi guvohlik beradiki, ayrim hokimlar o'z faoliyatida jiddiy xatolarga yo'l qo'ymoqdalar. O'zlariga yuklatilgan mas'uliyatli vazifalarni bajarishni uddalay olmagan, o'z lavozimini suiiste'mol qiluvchi hokimlar ham uchrab turadi. Bunday hollarda ular vakolat muddatidan oldin hokimlik lavozimidan chetlashtirilmoqda.

Shunday qilib, Mustaqillik yillarida markaziy, viloyat, shahar va tumanlar darajasidagi davlat hokimiyati va boshqaruv tartiblari tubdan yangi shaklda barpo etildi. Mahalliy davlat hokimiyatini shakllantirishda o'zbek milliy davlatchiligining tarixiy an'analari, rivojlangan davlatlarning zamonaviy tajribalari inobatga olindi.

Sud hokimiyati

Demokratik davlat qurilishida sud hokimiyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Sud hokimiyati demokratik davlatda uchinchi, mustaqil hokimiyat hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil holda ish yuritadi. (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 106- moddasi).

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va 1993- yil 2-sentabrda qabul qilingan „*Sudlar to'g'risida*" gi qonun asosida sud islohotlari o'tkazildi. O'zbekiston tarixida birinchi marta O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyaviy nazorat qo'mitasi tuzildi. Konstitutsiyaviy sud siyosat va huquq sohasidagi mutaxassislardan tuziladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy Sudi:

• qonunlarning, Prezident farmonlarining, hukumat va davlat hokimiyati mahalliy organlari qarorlarining, O'zbekiston Respublikasi davlatlararo shartnomalarining va boshqa majburiyatlarning O'zbekiston Pespublikasi Konstitutsiyasiga mosligini aniqlaydi;

• Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyasining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlarining O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiqligi to'g'risida xulosa beradi;

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI SUD TIZIMI

12- chizma

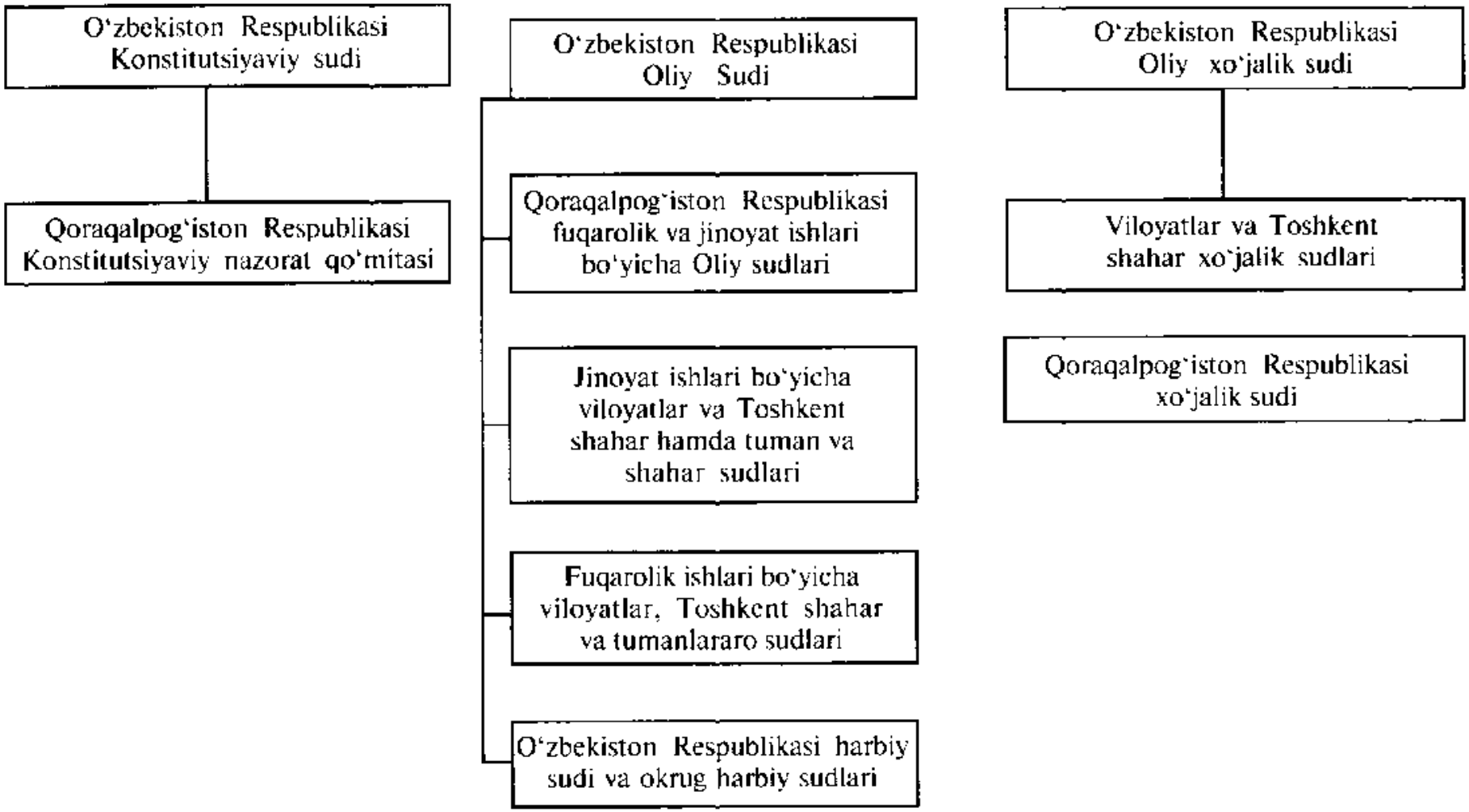

• O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari normalariga sharx beradi;

• O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari bilan berilgan vakolat doirasida boshqa ishlarni ham ko'rib chiqadi.

O'zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasi sud tizimining boshqa tarmoqlari tashkil etildi (12- chizma).

O'zbekiston Respublikasi sud hokimiyati 2000- yil 14- dekabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi **„Sudlar to'g'risida"** va 2001- yil 29- avgustda qabul qilingan **„Jinoiy jazolarni liberallashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining jinoyat, jinoyat-protsessual kodekslari hamda ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish haqida"** gi qonunlar asosida yanada takomillashib bormoqda. Sud ishlarida qonuniylikka amal qilishga, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining sud himoyasi huquqi bilan ta'minlanishiga, fuqarolar huquq va erkinliklarining himoyalanishiga e'tibor tobora yaxshilanib bormoqda. Sud hokimiyati qonunning ustunligini, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligini ta'minlash yo'lida faoliyat ko'rsatmoqda.

Muxtasar aytganda, O'zbekiston Respublikasida prezidentlik-respublika boshqaruv tizimi qaror topdi. Qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari bir-biriga daxlsiz holda faoliyat yuritmoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Vazirlar Mahkamasi qachon tuzildi?
2. Vazirlar Mahkamasi tarkibini kim tuzadi, u qanday organ tomonidan tasdiqlanadi?
3. Vazirlar Mahkamasi tarkibiga kimlar kiradi?
4. Vazirlar Mahkamasi vazifalari nimalardan iborat?
5. Boshqaruv tizimida o'tkazilgan islohotlarni bilasizmi?
6. O'zbekistonda qanday yangi vazirliklar tuzildi?
7. O'zbekistonda qanday davlat qo'mitalari tuzildi?
8. O'zbekistonda qanday sudlar tuzildi?
9. Mahalliy davlat hokimiyati qanday qonunlar asosida isloh qilindi?
10. Viloyat, tuman va shaharlardagi vakillik organlarining nomi nima, ular qanday shakllantiriladi?
11. Hokim lavozimi qachon ta'sis etildi?
12. Hokimni kim tayinlaydi va qanday organ tasdiqlaydi?
13. Mahalliy davlat hokimiyat organlarining vazifalari nimalardan iborat?
14. O'zingiz yashayotgan viloyat, tuman yoki shaharda hokim kim?
15. Hokim qanday qarorlar qabul qilishi mumkin?

III BOB | Fuqarolik jamiyati asoslarining shakllantirilishi

9- §. Mahalliy o'zini o'zi boshqarishning tashkil etilishi

O'zbekiston taraqqiyotining bosh yo'li jamiyatni demokratlashtirish, adolatli, ochiq fuqarolik jamiyati qurishdan iboratdir.

Demokratik jamiyat qurish bobida hamma davlat uchun tayyor qolip va andazalar yo'q. Islom Karimov dunyoda birbiriga o'xshagan ikkita inson bo'lmaganidek, bir-biriga aynan o'xshagan ikki davlat ham yo'q deganida haqlidir. To'g'ri, demokratik jamiyatning xalqaro miqyosda e'tirof etilgan tamoyillari bor: insonning o'z xohish-irodasini erkin bildirishi va uni amalga oshirishi; ozchilikning ko'pchilikka bo'ysunishi; davlat va jamiyat boshqaruvida qonun ustuvorligi; davlat hokimiyat organlarining saylab qo'yilishi va ularning saylovchilar oldida hisob berishi va boshqalar. O'zbekiston demokratik jamiyat qurishda ana shu tamoyillarga, umumjahon sivilizatsiyasiga asoslandi. Shuningdek, xalqimizning necha ming yillik tarixiy va ma'naviy taraqqiyotining hosilini, milliy davlatchiligimiz negizlarini, buyuk madaniyatimiz tomirlarini, ma'naviy merosimiz ildizlarini, milliy xususiyatlarimiz va boy an'analarimizni yangi jamiyat qurilishiga tatbiq etish yo'lidan bormoqda.

Demokratik jarayonning individualizm falsafasiga tayanuvchi, inqilobiy o'zgarishlarga moyil g'arb namunasi O'zbekistonga unchalik to'g'ri kelavermaydi. Sharq falsafasi va islom dini ta'limotlarini aks ettiruvchi hamjihatlik g'oyasi va jamoatchilik fikrining ustuvorligiga tayanuvchi sharqona demokratik qadriyatlar O'zbekiston uchun asos qilib olindi. O'zbekistonda shoshma-shosharlikka yo'l qo'yilmasdan, odamlarning tafakkuri va ijtimoiy saviyasi bilan demokratik o'zgarishlar darajasi va sur'atlari bir-biriga qanchalik mutanosib ekanligi hisobga olinmoqda.

O'zbekiston yangi jamiyat qurishda adolat va haqiqat g'oyasiga asoslanmoqda. Respublikamizda odamlar o'z qobiliyati va ehtiyojlarini to'la namoyon qilish va amalga oshirishlari uchun zarur bo'lgan dastlabki teng imkoniyatlarni, shu jarayonni vujudga keltiradigan huquqiy mexanizmni yaratishga katta e'tibor berildi. Negaki, busiz adolatli jamiyat qurib bo'lmaydi. Ana shunday imkoniyatlar yaratilgandan keyingina, har bir insonning taqdiri, turmushi, jamiyatdagi o'rni uning o'ziga, salohiyatiga, mehnat qilish istagi, oqil-u uddaburonligiga bog'liq bo'ladi.

Mahalla

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish masalalari fuqarolik jamiyatini shakllantirishning ajralmas qismidir. Vatanimiz tarixi guvohlik beradiki, O'zbek jamiyatida jamoa bo'lib yashashning sinalgan shakli mahalladir. „Mahalla" so'zi arabcha „Mahallun" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, aholi yashaydigan joy, guzar, uy-joy mavzelari degan ma'noni anglatadi. Mahalla shaharlar ichidagi kichik hududiy birlik bo'lib, o'tmishdan meros bo'lib kelmoqda. Ma'lum bir mahallada istiqomat qiluvchi odamlar faqat qo'ni-qo'shnichilik rishtalari bilangina emas, balki ichki tartib-qoida, ma'naviy-axloqiy normalar, urf-odatlar, an'analar, umumiy manfaatlar va majburiyatlar bilan ham bog'liqdir. Agar Yevropa mamlakatlaridagi shaharlarda odamlar ijtimoiy kelib chiqishiga qarab *„aslzodalar kvartali"*, *„kambag'allar kvartali"* va hokazolarga bo'linib yashasa, bizning Vatanimizdagi mahallalarda aholining turli ijtimoiy tabaqalari yonma-yon yashab kelmoqda.

Mahalla hayotining jamoa bo'lib yashash tarzi jamoatchilik asosida faoliyat yuritadigan o'zini o'zi boshqarish tizimini keltirib chiqardi. Mahallaga uning hududida yashaydigan aholi tomonidan saylab qo'yiladigan oqsoqol boshchilik qilgan.

El ishonchiga sazovor bo'lgan oqsoqol katta-yu kichikning boshini qovushtirib, mahalladoshlarning og'irini yengillashtirish ishlari bilan shug'ullanardi. Mahalla oqsoqoli, uning maslahatchilari mahalladoshlarining to'ylari, ma'rakalari, rasm-rusumlarining boshida turar, ularni kerakli ro'zg'or ashyolari—idish-tovoq, samovar-choynak, stol-stul, ko'rpacha-yu dasturxon bilan ta'minlardi. Shuningdek, oilaviy nizolarni bartaraf qilish, bir-biri bilan kelisholmay qolgan kelin va qaynonaning orasiga tushish, qo'ni-qo'shni o'rtasidagi kelishmovchiliklarga hakamlik qilish, beboshroq yoshlarni tartibga chaqirish singari vazifalarni ham bajarardi.

Xalqimizning turmush tarzi, ruhiy-ma'naviy ehtiyojidan kelib chiqqan bunday jamoatchilik boshqaruvi — mahalla qo'mitalari davlat ishlariga aralashmasa-da, sovet tuzumi „mahalla" so'zini mahalliychilik o'zagi deb bilar, faoliyatini cheklashga urinardi. Biroq aholining noroziligiga sababchi bo'lmaslik uchun mahallalarni taqiqlay olmadi, lekin uni jamiyatni boshqarish tizimiga kiritmadi. Mahalla qo'mitalari o'zining hayotchanligi tufayli mazkur davrda ham o'zini saqlab qololdi. Toshkent shahrida va respublikaning boshqa yirik shaharlarida o'nlab, yuzlab mahalla qo'mitalari faoliyat yuritardi.

Ular aholiga yashash joyi, oila tarkibi to'g'risida ma'lumotnomalar ham berardi. Mahalla oqsoqoliga davlat tomonidan maosh ham berilmasdi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, yirik shaharlarda qad ko'targan ko'p qavatli binolar, gavjum bo'lgan turar joy mavzelari, kvartallari mahalla maqomiga ega emasdi, ularda mahalla qo'mitalari ham tuzilmasdi. Nihoyat mustaqillik sharofati bilan 1992- yil boshlaridan boshlab bunday mavze (kvartal)larga ham mahalla maqomi berilib, ularning har biriga joylashgan hududining tarixiy atalishiga mos keladigan nomlar qo'yildi. Yangi mahallalarda fuqarolar yig'ini o'tkazilib, mahalla oqsoqoli va mas'ul kotiblar saylandi.

Sobiq Ittifoq davrida O'zbekiston qishloq va posyolka (shaharcha)larida vakillik boshqaruv organlari tuzilgan bo'lib, ular qishloq sovetlari yoki posyolka sovetlari deb atalardi va faoliyat yuritardi. Mazkur sovetlar mustaqil hokimiyat organi bo'lmay, xalq deputatlari tuman yoki shahar kengashlari, ularning ijroiya qo'mitalariga bo'ysunar edi.

O'zini o'zi boshqarishning huquqiy asoslari

O'zbekiston davlat mustaqilligi qo'lga kiritilgach, mahallaga munosabat tubdan o'zgardi, mahalliy o'zini o'zi boshqarish tizimi tubdan isloh qilindi. Bu borada fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tizimini davlat hokimiyati tizimidan ajratish tomon yo'l tutildi.

Biz fuqarolik jamiyatini qurishga intilmoqdamiz. Buning ma'nosi shuki, davlatchiligimiz rivojlana borgan sari boshqaruvning turli xil vazifalarini bevosita xalqqa topshirish, ya'ni o'zini o'zi boshqarish organlarini yanada rivojlantirish demakdir.

I. A. Karimov. O'zbekistonning siyosiy - ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. Asarlar, 4- jild, 11- bet.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida o'zini o'zi boshqarish organlarini shakllantirishning huquqiy asoslari o'z ifodasini topdi.

O'zbekiston Konstitutsiyasining 105- moddasida „Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi", deb belgilab qo'yildi.

1993- yil 2- sentabrda „Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilindi. Unga binoan, qishloq, posyolka (shaharcha)larda davlat hokimiyati vakillik organlari — qishloq, posyolka sovetlari tuzilmaydigan bo'ldi, ularning o'rniga o'zini o'zi boshqarish organlari — mahalla qo'mitalari tuzildi. Shunday qilib, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari mahalliy hokimiyat tizimidan ajratildi. Biroq ular bir-biridan mutlaqo ajratilgan holda faoliyat ko'rsatmaydi, ularning bog'liq tomonlari mavjud. Ular o'rtasidagi munosabatlarning huquqiy asoslari **„Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"** gi qonunda belgilab qo'yilgan. Har ikkalasi ham mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qiladi. Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar kengashlari fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishga ko'maklashadi, o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini yo'naltirib turadi.

Mahallalarga davlat homiyligi

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini shakllantirishga davlat homiylik qilmoqda. Bu borada O'zbekiston Prezidentining Respublika **„Mahalla"** xayriya jamg'armasini tuzish to'g'risida 1992- yil 12- sentabrdagi hamda „Mahalla" xayriya jamg'armasiga mablag' ajratish to'g'risida 1992- yil 8- oktabrdagi farmonlari katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo'ldi. Davlat homiyligida Respublika „Mahalla" jamg'armasi, viloyat, shahar, tuman „Mahalla" jamg'armalari tashkil etildi. Mahallalar faoliyatini yurituvchi „Mahalla" gazetasi (1994- yil) ta'sis etildi. Davlatning „Mahalla" jamg'armalari orqali ko'rsatayotgan homiyligi mahalla qo'mitalarining o'z hududlarida istiqomat qiluvchi kam ta'minlangan oilalarga, nogironlarga, yolg'iz keksalarga moddiy yordam berish, aholini ijtimoiy muhofaza qilish borasidagi ishlariga katta ko'mak bo'lmoqda.

Hukumat mahallalarga dastlab davlat budjeti hisobidan 25 million so'm mablag' ajratdi. Viloyat, tuman, shahar hokimliklari tomonidan mahallalar rolini oshirish, ular faoliyatini takomillashtirish uchun qulay imkoniyatlar yaratildi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining faoliyatini yo'lga qo'yish uchun tegishli binolar ajratildi, ularni jihozlashga ko'maklashdi. Mahalla oqsoqoli va kotiblariga oylik ish haqi belgilandi. Bu maqsadlar uchun hokimiyatlar mahalliy budjetdan zarur mablag'lar ajratdilar.

1994- yilgi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, butun respublika hududida 12 mingdan ortiq mahalla shakllantirildi. 1994- yilda barcha mahallalarda fuqarolar yig'ini bo'lib, mahalla oqsoqollari va mas'ul kotiblar saylandilar.

O‘zini o‘zi boshqarish organlarining vakolatlari va faoliyati

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining vakolatlari, vazifalari O‘zbekiston Respublikasining **„Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida“** gi qonunda aniq belgilab qo‘yilgan.

Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining vazifalari:

- **fuqarolarga jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda qatnashish huquqini amalga oshirishda ko‘maklashish;**
- **o‘z hududlarida ijtimoiy va xo‘jalik vazifalarini hal qilish, ommaviy-madaniy tadbirlarni o‘tkazish;**
- **davlat hokimiyati organlariga O‘zbekiston Respublikasi qonunlarini, Prezident va hukumat hujjatlarini, xalq deputatlari kengashlari va hokimliklarning qarorlarini bajarishda yordamlashish maqsadida fuqarolarni birlashtirish.**

Fuqarolar yig‘ini kollegial organ bo‘lib, uni rais (oqsoqol) tegishli xalq deputatlari Kengashi yoki hokim bilan kelishgan holda, zaruratga qarab chaqiradi. Fuqarolar yig‘ini, barcha aholini yig‘ishning iloji bo‘lmagan hollarda, belgilangan vakillik me’yorlari asosida o‘tkaziladi. Rais (oqsoqol), uning maslahatchilari fuqarolar yig‘inida saylanadi. Fuqarolar yig‘ini raisi (oqsoqol) doimiy ishlovchi bo‘g‘in. Rais o‘z mahkamasiga ega bo‘lib, uning miqdori rais o‘z vazifasini bajarishga imkoniyat yaratadigan darajada tuziladi.

O‘zbekistonda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarini takomillashtirish, zarur holatlarda yiriklashtirish tadbirlari ko‘rilmoqda. Agar 1994- yilda 12 mingdan ortiq o‘zini o‘zi boshqarish organlari shakllantirilgan bo‘lsa, ularning soni 2001- yilda 7847 tani tashkil etdi. 1999- yil 14- aprelda qabul qilingan „Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida“gi yangi tahrirdagi qonunda ularning vakolatlari va huquqi kengaytirildi. Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga, shuningdek, mahalla fuqarolar yig‘iniga: aholi manfaatlarini ifodalash va uning nomidan qarorlar qabul qilish; qonun hujjatlarining, shuningdek o‘z qarorlarining ijro etilishi bo‘yicha jamoatchilik nazoratini amalga oshirish; atrof-muhitni muhofaza qilish va obodonlashtirish yuzasidan o‘z hududida joylashgan korxona, muassasa va tashkilotlar rahbarlarining hisobotlarini eshitish huquqlari berildi.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga saylovlar aholining ijtimoiy faolligi, siyosiy ongi tobora yuksalib borayotganligidan guvohlik beradi. 1998- yil noyabr-dekabr oylarida bo'lib o'tgan saylovlar bilan bog'liq bo'lgan fuqarolar yig'inlarida 8,4 mln kishi yoki respublikadagi katta yoshdagi aholining 70 foizi ishtirok etdi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga 7574 nafar rais va 71034 nafar maslahatchi saylandi. O'zini o'zi boshqarish organlari rahbarlarining ma'lumot darajasi ham oshib bormoqda. 1998- yilda saylangan rais (oqsoqol)larning 65,5 foizi oliy ma'lumotli mutaxassislar ekanligi buning guvohidir.

2001- yil iyun-iyul oylarida Samarqand viloyatidagi 1042 ta fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bo'lgan saylovlarga 1 mln. 120 mingdan ortiq fuqaro vakillari ishtirok etdi. 1042 nafar rais (oqsoqol) saylandi, ularning 68 nafari xotin-qizlardir.

2001- yilda respublikamizda 6289 ta mahalla fuqarolar yig'ini, 108 ta shaharcha, 1320 ta qishloq va 131 ta ovul fuqarolar yig'ini, ular tomonidan saylangan o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyat ko'rsatdi. Ular qonunchilikni ta'minlash, Prezident farmonlarini, hukumatning, hokimiyat vakillik organlari va hokimlarning qarorlarini ijro etish borasida davlat hokimiyati va boshqaruv organlariga ko'maklashmoqda.

Hududlarni obodonlashtirish, kichik korxonalar, fermer va dehqon xo'jaliklarini tashkil etish, tomorqa uchastkalaridan samarali foydalanish masalalarini hal qilish o'zini o'zi boshqarish organlarining diqqat markazida turibdi. Bu organlar barqarorlikni saqlab turish, diniy mutaassiblik kayfiyatidagi ko'rinishlarning oldini olish, *„o'zingni, o'z oilangni o'zing asra"* shiori ostida odamlarni ogohlikka chaqirish, mahalla posbonlarini shakllantirish va ularning faoliyatini yo'naltirish, oilaviy tantanalar va marosimlarni o'tkazishda dabdababozlik va manmanlikka yo'l qo'ymaslik ishlari bilan shug'ullanmoqda.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari O'zbekiston Prezidentining 1999- yil 13- yanvarda chiqqan **„Aholini aniq yo'naltirilgan ijtimoiy madad bilan ta'minlashda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari rolini oshirish to'g'risida"** gi farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining 2002- yil 25- yanvardagi **„Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini aniq yo'naltirilgan tarzda qo'llab-quvvatlashning 2002—2003- yillarga mo'ljallangan dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"** gi Qarori talablarini amalga oshirmoqdalar.

Kam ta'minlangan oilalarga yordam ko'rsatish, ko'p bolali muhtoj oilalarga nafaqalar tayinlash bo'yicha ajratilgan mablag'lardan o'z o'rnida samarali foydalanishni ta'minlamoqdalar. Faqat 2000- yilning o'zida aholining kam ta'minlangan qismiga fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari orqali 54,2 mlrd so'm miqdorida nafaqa, ko'mak va boshqa turdagi yordamlar berildi. O'zini o'zi boshqarish organlari tarbiyaga oid masalalar yuzasidan ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qilish, voyaga yetmagan yoshlar bilan ishlash, ularning huquqlarini himoya qilish, qariyalarga shafelik qilish, aholini ish bilan ta'minlash kabi ishlarga bosh-qosh bo'lmoqdalar.

Prezidentimiz Islom Karimov tashabbusi bilan 2003-yil „Obod mahalla yili" deb e'lon qilindi va „Obod mahalla yili" dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha respublika komissiyasi tuzildi. Mazkur komissiya yil davomida amalga oshirilishi zarur bo'lgan tadbirlarning dasturini ishlab chiqdi. 2003-yil 7- fevralda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining „Obod mahalla yili" dasturi to'g'risida qarori e'lon qilindi.

Mazkur dastur quyidagi muhim maqsad va vazifalarni hayotda ro'yobga chiqarishga qaratilgan:

- mahallaning davlat va jamiyat boshqaruvidagi, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotidagi roli va maqomini mustahkamlash;
- mahalla faoliyatining amaldagi me'yoriy-huquqiy bazasini takomillashtirish, uning vakolatlarini kengaytirish va fuqarolik jamiyati instituti sifatidagi mas'uliyatini oshirish;
- mahalla faoliyatining moddiy bazasini mustahkamlash, mahalla hududida tadbirkorlikni, xizmatlar ko'rsatish va savdo sohalarini rivojlantirish, shular hisobiga yangi ish o'rinlari barpo etish;
- mahallaning ijtimoiy-infratuzilmasini rivojlantirish, uning hududlarini obodonlashtirish, kommunal tarmoqlarni rivojlantirish;
- mahalla tomonidan kam ta'minlangan oilalarga aniq yo'nalishli moddiy yordamni va yosh oilalarni qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish;
- keksa avlodga e'tibor va g'amxo'rlikni kuchaytirish;
- mahalla aholisiga tibbiy va sanatoriy-kurort xizmati ko'rsatilishini yaxshilash, bolalar sportini rivojlantirish;
- mahallaning aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzi, ijtimoiy adolat, o'zaro mehr-oqibat va ma'naviy-axloqiy tarbiya bilan

bog'liq milliy qadriyat va urf-odatlarimizni keng targ'ib qilish, ularni asrab-avaylash sohasidagi faoliyatini takomillashtirish.

„Obod mahalla yili" dasturini bajarilishini ta'minlash maqsadida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini rivojlantirish bo'yicha maxsus jamg'armalar tashkil etildi. Mahallalarda kichik va o'rta biznes, shuningdek xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, shular hisobiga yangi ish o'rinlarini yaratish, aholini tabiiy gaz va toza ichimlik suvi bilan ta'minlovchi tarmoqlar qurish, uy-joy fondini va yo'llarni ta'mirlash, mahallalarni obodonlashtirish, zamonaviy mahalla guzarlarini va bolalar sport inshootlarini barpo etish borasidagi ishlar hajmi aniq belgilandi. „Obod mahalla yili" dasturini to'la amalga oshirish uchun davlat budjeti, budjetdan tashqari jamg'armalar, nodavlat tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar grantlari va kredit mablag'lari hisobiga 375,9 milliard so'm jalb etilishi nazarda tutilgan.

Mahallalarimizni yanada obod qilish maqsadida obodonlashtirish ishlari amalga oshirildi. 1,7 mlrd so'm miqdorida mablag' sarflanib 310 ta mahalla guzari bunyod qilindi. Ming kilometrlik suv tarmog'i va 1 ming 322 kilometrlik gaz tarmog'i ishga tushirildi. Mahallalarda 36,2 mlrd so'mlik kredit mablag'lari hisobiga kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari tashkil etilib qariyib 155 mingta yangi ish o'rinlari yaratildi. 1,2 mlrd so'mlik xayriya yordami berildi.

Shunday qilib, mahalla O'zbekistonda tarixda birinchi marta fuqarolarning o'zini o'zi boshqaradigan tashkilotga aylandi. Mahalla yig'ini raisi (oqsoqol), mas'ul kotibi lavozimi qonuniy asosda ta'sis etildi. Mahalla yig'ini raisi (oqsoqoli) va mas'ul kotiblariga oylik maosh beriladigan bo'ldi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining mustaqillik yillaridagi faoliyatiga baho berib, ishonch bilan aytish mumkinki, ular jamiyatni boshqarishning sharqona va milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan fuqarolik jamiyatining negizi, demokratik institut sifatida o'zini to'la oqladi.

Jamiyatni demokratiyalashda, ijtimoiy adolatni ro'yobga chiqarishda Vatan ichra kichik bir vatan bo'lmish mahallaning roli g'oyat kattadir.

O'zbekistonda mahalla xalq ishonchini qozongan adolat maskani hamda aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmi bo'lib qoldi. Mahallalari obod bo'lgan mamlakatgina ildam qadamlar bilan taraqqiy etadi, albatta.

Xorijiy mamlakatlarning rasmiy vakillari O'zbekistonda shakllangan mahalla tizimi bilan qiziqib, uning faoliyati bilan yaqindan tanishmoqdalar. Ular O'zbekistondagi mahalla tizimi fuqarolik jamiyatining asosi ekanligiga yuksak baho bermoqdalar.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Mahalla deganda nimani tushunasiz?
2. Mahalla yig'ini nima?
3. Qanday joylarda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tuziladi?
4. „Mahalla" xayriya jamg'armasi qachon va nima maqsadda tuzilgan?
5. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga kimlar rahbarlik qiladi, ular qanday tartibda va necha yilga saylanadi?
6. Muhtoj, kam ta'minlangan oilalarga o'zini o'zi boshqarish organlarining g'amxo'rligi haqida nimalarni bilasiz?
7. „Obod mahalla yili" dasturida qanday vazifalar qo'yilgan?
8. Mahallangiz tarixi to'g'risida referat yozing.
9. O'zingiz yashayotgan mahallaning nomi nima, uning rahbarlarini bilasizmi?

10- §. Inson huquqlari, erkinliklari kafolatlarining va demokratik saylov tizimining yaratilishi

Inson, uning huquqi va erkinligi masalasi demokratik huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatining muhim belgilaridan biri bo'lib, u davlat va jamiyatning qay darajada rivojlanganini ko'rsatuvchi mezondir.

Xalqaro huquq normalarining tan olinishi

O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgan kundan e'tiboran, inson huquqlari va erkinligini aniq belgilash, ularning kafolati uchun zarur shart-sharoitlar yaratish yo'lidan bordi. 1991- yil 31- avgustda qabul qilingan **„O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida Oliy Kengash Bayonoti"** da O'zbekiston Respublikasi xalqaro huquq doirasida hamma e'tirof etgan qonun-qoidalar ustunligini tan oladi, deb bildirildi.

O'zbekistonda inson huquqlari va erkinliklariga doir BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan **„Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi"** (1948- yil 10- dekabr) **„Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risida Xalqaro Pakt"** (1966-

yil 19- dekabr), **„Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi Xalqaro Pakt"** (1966- yil 19- dekabr) kabi xalqaro hujjatlar tan olindi va ularga sadoqat bilan amal qilinmoqda. O'zbekiston BMT kotibiyatining inson huquqlari va erkinliklariga doir 21 ta deklaratsiya, pakt va konvensiyalarga qo'shildi.

O'zbekiston Yevropada Xavfsizlik va hamkorlik Tashkiloti hujjatlarini tan oldi va uning demokratik institut va inson huquqlari bo'yicha Byurosi bilan inson huquqlarini himoya qilish sohasida hamkorlik qilmoqda.

Inson huquqlari va erkinliklari — oliy qadriyat

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida O'zbekistonda demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi, deb belgilab qo'yildi.

Konstitutsiyada qonunlashtirib qo'yilganidek, O'zbekistonda barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy mavqeyidan qat'iy nazar, qonun oldida tengdirlar.

O'zbekiston Respublikasida yagona fuqarolik qabul qilingan, ayni vaqtda Qoraqalpog'iston Respublikasining fuqarosi O'zbekiston fuqarosi hisoblanadi.

Konstitutsiyaning 7- bobida respublika fuqarolarining shaxsiy huquq va erkinliklari quyidagicha ta'riflab berilgan:

- yashash huquqi;
- erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi;
- aybsizlik prezumpsiyasi;
- shaxsiy hayotga aralashishdan himoyalanish va uy-joy daxlsizligi huquqi;
- bir joydan ikkinchi joyga ko'chish huquqi;
- fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi;
- fuqarolarning o'z huquq va manfaatlariga daxldor bo'lgan hujjatlar bilan tanishib chiqish huquqi;
- vijdon erkinligi.

Mazkur huquq va erkinliklarga har bir shaxs ega bo'ladi, hamda o'zi tomonidan mustaqil amalga oshiriladi. Inson hayoti qonun bilan qo'riqlanadigan muqaddas qadriyatdir.

Insonning shaxsiy huquq va erkinliklari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, **„Fuqarolik kodeksi"** (1995- yil 21- dekabr), **„Fuqarolarning murojaatlari to'g'risida"** (1994- yil 6- may), **„Fuqarolar muhofazasi to'g'risida"** (2000- yil 26-

may), **„Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"** (1998 yil 1- may kuni yangi tahrirda qabul qilingan) va boshqa qonunlar bilan kafolatlangan.

Siyosiy huquqlar, ularning kafolatlari

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarida fuqarolarning siyosiy huquqlari mustahkamlangan. Ular quyidagilardan iborat:

- davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda qatnashish;
- o'z ijtimoiy faolliklarini mitinglar, namoyishlar va yig'ilishlar shaklida amalga oshirish;
- kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga, jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish;
- vakolatli davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish.

Fuqarolarning siyosiy huquqlari Konstitutsiya, **„Jamoat tashkilotlari to'g'risida"**, **„Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"**, **„Siyosiy partiyalar to'g'risida"** va boshqa qonunlar bilan himoya qilinadi.

Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarida respublika fuqarolarining iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari mustahkamlanib qo'yilgan:

- uy-joyga ega bo'lish;
- mulkdor bo'lish va undan erkin foydalanish;
- mehnat qilish, erkin kasb tanlash, ishsizlikdan himoyalanish;
- yollanib ishlaganda dam olish;
- qariganda, mehnat qobiliyatini yo'qotganda, boquvchisidan mahrum bo'lganda ijtimoiy ta'minot olish;
- malakali tibbiy xizmatdan foydalanish;
- bilim olish;
- ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish.

Fuqarolarning ijtimoiy va iqtisodiy huquqlari O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy sohalardagi qonunlari bilan kafolatlangan. Kafolat deganda, fuqarolarga belgilab qo'yilgan huquq va erkinliklarni amalga oshirishni ta'minlaydigan vositalar, usullar va shart-sharoitlar tushuniladi. Zarur bo'lgan hollarda inson huquqlari sudda himoya qilinadi yok

tiklanadi. **„Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida"** gi Qonun (1995- yil 30- avgust) ana shu maqsadlarga xizmat qilmoqda.

Fuqarolarning burchlari

Fuqaro va davlat bir-biriga nisbatan bo'lgan huquqlari va burchlari bilan o'zaro bog'langan. Davlat fuqarolar huquqlari va erkinliklarini ham o'z hududida, ham uning tashqarisida himoya qiladi, ularga homiylik qiladi. Shuningdek, barcha fuqarolar davlat, jamiyat va boshqa fuqarolar oldida muayyan burchlarni, majburiyatlarni ham o'taydi. Fuqarolarning burchlari, majburiyatlari Konstitutsiya va qonunlarda belgilab qo'yilgan. Fuqarolarning burchlari:

- Konstitutsiya va qonunlarga rioya etish;
- Vatanni himoya qilish;
- harbiy yoki muqobil xizmatni o'tash.
- boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish;
- O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy meros obyektlarini avaylab-asrash;
- qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'imlarni to'lash;
- tabiat va atrof-muhitni saqlash, tabiiy boyliklarga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish.

O'zbekiston Respublikasining **„Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"**, **„Yer to'g'risida"**, **„Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"**, **„Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"** va boshqa qonunlarida fuqarolarning tabiat bilan bo'ladigan muloqotdagi majburiyatlari belgilab berilgan.

13- chizma

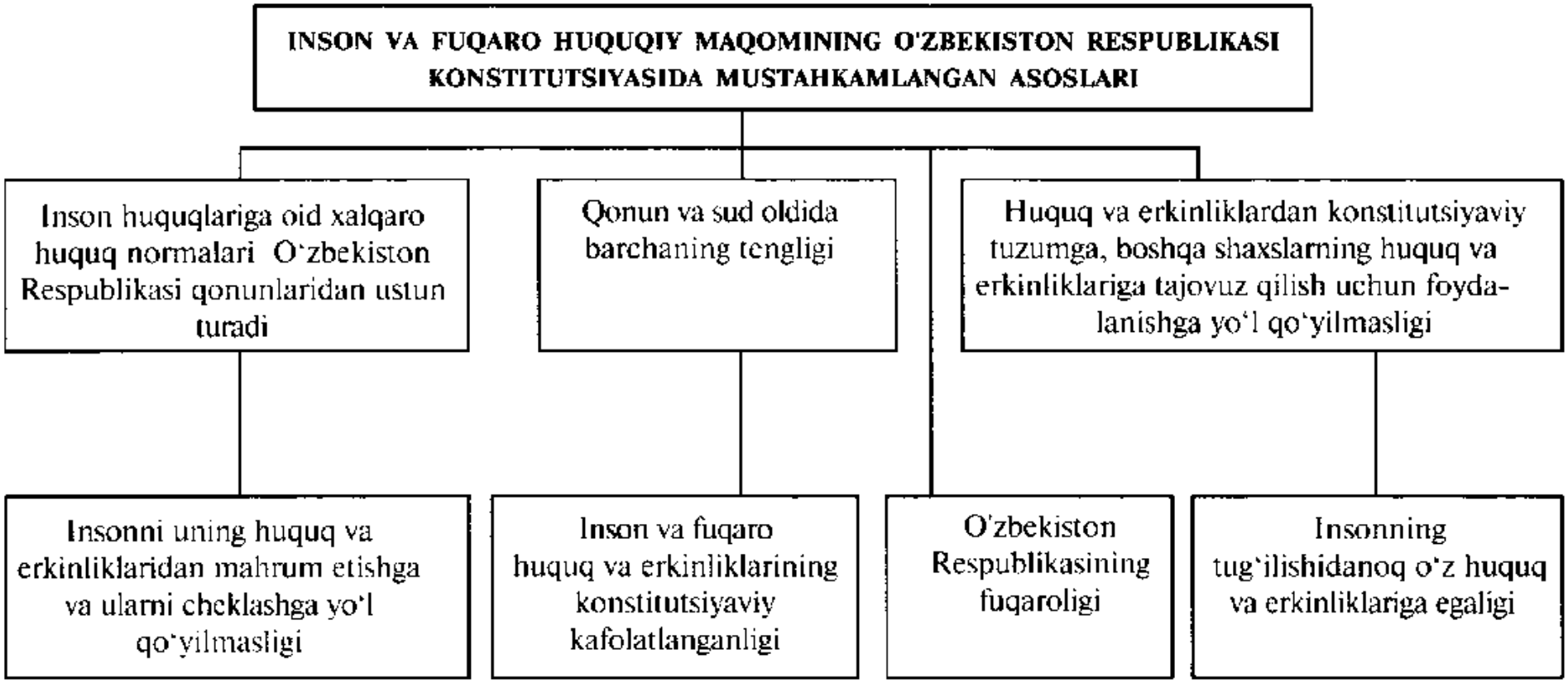
INSON VA FUQARO HUQUQIY MAQOMINING O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASIDA MUSTAHKAMLANGAN ASOSLARI
Inson huquqlariga oid xalqaro huquq normalari O'zbekiston Respublikasi qonunlaridan ustun turadi
Qonun va sud oldida barchaning tengligi
Huquq va erkinliklardan konstitutsiyaviy tuzumga, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklariga tajovuz qilish uchun foydalanishga yo'l qo'yilmasligi
Insonni uning huquq va erkinliklaridan mahrum etishga va ularni cheklashga yo'l qo'yilmasligi
Inson va fuqaro huquq va erkinliklarining konstitutsiyaviy kafolatlanganligi
O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi
Insonning tug'ilishidanoq o'z huquq va erkinliklariga egaligi

Inson huquqlari bo'yicha vakil

Inson huquqlarini himoya qiluvchi tizimga Oliy Majlisning inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman), inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz kiradi.

1995- yil 23- fevralda birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasida Oliy Majlisning inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) lavozimi ta'sis etildi va bu lavozimga Sayyora Rashidova saylandi.

Inson huquqlari bo'yicha vakil o'z faoliyatida huquqni himoya qiluvchi organlar bilan aloqada ishlaydi, shaxslar va davlat, shaxslar va hokimiyat orasida munosabatlarni yaxshilashga ko'maklashadi.

Inson huquqlari bo'yicha vakilning maqomi va faoliyat doirasi 1997- yil 26- aprelda qabul qilingan **„Inson huquqlari bo'yicha vakil (ombudsman) to'g'risida"** gi Qonun bilan belgilab berildi. Vakil faoliyatining asosiy yo'nalishlari:

- inson huquqlariga doir qonunlarga rioya etilishini nazorat qilish;
- shikoyatlarni ko'rib chiqish bo'yicha aniq mexanizmni yaratish va fuqarolar huquqlarining tiklanishi uchun samarali choralarni ko'rish;
- vakilning fuqarolar, nohukumat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalari bilan inson huquqlari monitoringi sohasidagi hamkorligini mustahkamlash;
- vakilning inson huquqlari masalalari bo'yicha xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligini rivojlantirish.

Inson huquqlari bo'yicha vakil yil oxirida sohadagi ishlar haqida parlament va Prezidentga ma'ruzalar kiritadi. O'z faoliyatini olib borish paytida vakilning daxlsizligi ta'minlanadi va u tergov ishlari sohasida katta vakolatlarga ega.

Vakil BMT ning inson huquqlari bo'yicha markazi, EXHT ning demokratik institutlar va inson huquqlari bo'yicha burosi bilan hamkorlik qiladi, uchrashuvlar va xalqaro seminarlar uyushtiradi.

Inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda Prezident farmoniga asosan 1996- yilning noyabrida tashkil etilgan „Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz"ning ahamiyati ham kattadir. Milliy markaz inson huquqlariga rioya etilishi va bu huquqlarning muhofaza qilinishi yuzasidan ilmiy ma'ruzalar tayyorlaydi. Milliy markaz inson huquqlari bo'yicha davlat hokimiyati, boshqaruv idoralari va jamoat birlashmalariga masla-

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) S. Rashidova (o‘ngdan ikkinchi).

hatlar, takliflar berib turmoqda, sotsiologik tadqiqotlar o‘tkazmoqda. Milliy markaz fuqarolarning huquqlarini amalga oshirish va rivojlantirish bo‘yicha ma’lumotlarning axborot bazasini barpo etdi. Shuningdek, Milliy markaz xalqaro va milliy tashkilotlar, hukumatga qarashli bo‘lmagan tashkilotlar bilan hamkorlik qilmoqda, inson huquqlari sohasida davlatlararo ikki tomonlama va ko‘p tomonlama bitimlar ishlab chiqish, ekspert baholash ishlarida qatnashmoqda.

Respublikamizda qabul qilinayotgan qonun hujjatlarining inson huquqlari sohasidagi xalqaro me’yorlarga muvofiqligini, xalqaro huquqiy me’yorlarini mamlakatimizning amaldagi qonun hujjatlariga joriy etilishini ta’minlashda 1996- yil dekabrda tashkil etilgan Oliy Majlis huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti ham ijobiy tadbirlarni amalga oshirmoqda.

Demokratik saylov tizimining huquqiy asoslari

Davlat hokimiyatining birdan-bir manbayi xalqdir. Demokratik huquqiy davlatda xalq hokimiyatchiligi, asosan, vakilliklar yo‘li bilan, ya’ni hokimiyat organlari umumxalq saylovlari orqali amalga oshiriladi. Davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan muhim masalalar xalq muhokamasiga taqdim etiladi, referendumga qo‘yiladi.

Odamlarning saylov huquqini, o‘z xohish-irodasini erkin ifodalash, o‘z manfaatlarini ro‘yobga chiqarish va himoya qilish huquqini ta’minlash uchun haqiqiy shart-sharoit, qonuniy-huquqiy zamin yaratib berish demokratiyaning eng muhim tamoyilidir .

Demokratiyaning bosh talabi bu erkin va adolatli saylovlardir. O'zbekistonda xalqaro huquq andazalari va talablariga, ilg'or chet el tajribasiga mos saylov qonunchiligi yaratildi. O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yilida **„O'zbekiston Respublikasining referendumi to'g'risida"** (1991- yil 18- noyabr) va **„O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"** *(1991- yil 18- noyabr) Qonunlari qabul qilindi.* 1991- yil 29-dekabrda fuqarolarning yuksak faolligi asosida o'tgan saylovlarda xalqimiz tomonidan O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi ma'qullandi va **Islom Karimov O'zbekiston Prezidenti** etib saylandi. O'zbekistonda demokratik saylov o'tkazishda ilk tajriba to'plandi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi natijasida saylov tizimining huquqiy asoslari mustahkamlandi.

> **O'zbekiston Respublikasining fuqarolari vakillik organlariga saylash va saylanish huquqiga egadirlar. Har bir saylovchi bir ovozga ega. O'z xohish-irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanadi.**
>
> **O'zbekiston Respublikasida Prezident saylovi, hokimiyatning vakillik organlari saylovi umumiy, teng, to'g'ridan to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkaziladi. O'zbekiston Respublikasining 18 yoshga to'lgan fuqarolari saylash huquqiga egadirlar.**
>
> O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 117- modda.

Saylovlar haqida, saylov o'tkazish tartiblari to'g'risida bir qator qonunlar qabul qilindi. **„O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"** gi (1993- yil 28- dekabr), **„Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylovlar to'g'risida"** gi (1994- yil 5- may), **„Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida"** gi (1994- yil 5- may) Qonunlar shular jumlasidandir. 1997- yildan boshlab amaldagi saylov qonunlariga, referendum to'g'risidagi qonunga bir qator o'zgartirishlar kiritildi, bo'lajak saylovlar uchun zarur huquqiy asoslar yaratildi.

Saylov komissiyalari

O'zbekistonda saylovlarni tashkil etish uchun mustaqil Markaziy saylov komissiyasi tuziladi. Uning maqomi va ish yuritish tartibi 1998- yil 30- aprelda qabul qilingan **„Markaziy saylov komissiyasi to'g'risida"** gi Qonunda belgilab

qo'yildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Oliy Majlisga saylov o'tkazuvchi okrug va uchastka saylov komissiyalari tuziladi. Saylov uchastkalari kamida 20 nafar va ko'pi bilan 3000 nafar saylovchidan iborat etib tuziladi. Masalan, 1999- yilda saylovlarni tayyorlash va o'tkazish uchun respublikamizda 7684 ta saylov uchastkalari tuzildi.

Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylovni tashkil etish ishlarini viloyat, tuman va shaharlarda tuziladigan saylov komissiyalari bajaradi, saylovlar okrug va uchastka komissiyalari tomonidan o'tkaziladi. Saylov organlari o'z faoliyatida qonuniylik, kollegiallik, oshkoralik, mustaqillik, adolatlilik prinsiplariga rioya qiladi.

Respublika saylov tizimi saylov kunigacha 18 yoshga to'lgan har bir fuqaroning ovoz berishda bevosita ishtirok etishini ta'minlaydigan demokratik tamoyillarga asoslanadi. Sud tomonidan huquqiy muomalaga layoqatsiz deb topilgan yoki sud hukmiga ko'ra ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar saylovlarga qatnasha olmaydilar.

Saylov o'tkazish prinsiplari

O'zbekistonda saylovlar umumiy va tenglik prinsipiga asoslanadi. Buning ma'nosi shuki, har bir saylovchining ovozi teng, ya'ni har bir saylovchi bitta ovozga ega.

Fuqarolar ijtimoiy kelib chiqish, irqiy yoki milliy mansubligi, jinsi, ma'lumoti, tili, dinga munosabatidan qat'iy nazar teng saylov huquqiga ega. Saylovchilar saylov uchastkalariga teng, erkin kirish imkoniyatiga ega.

O'zbekistondagi saylovlar nomzodni to'g'ridan to'g'ri, bevosita saylashni ta'minlovchi saylovlardir. Buning ma'nosi shuki, Prezident, Oliy Majlis va mahalliy vakillik hokimiyatiga saylovlarda fuqarolar bevosita ishtirok etadi, AQSHda Prezidentni saylash uchun avval saylovchilar tanlanadi, keyin ana shu tanlangan vakillar Prezident saylovida qatnashadilar.

Saylovlarda yashirin ovoz berish ta'minlanadi, ovoz beruvchining xohish-irodasini nazorat qilishiga yo'l qo'yilmaydi. Saylov uchastkalarida ovoz beriladigan, bulletenlar to'ldiriladigan alohida xonacha — kabinalar tuziladi. Xonachada ovoz beruvchidan boshqa biron-bir kishining bo'lishi man qilinadi. Bulletenni mustaqil to'ldirish imkoniga ega bo'lmagan saylovchi o'z xohishiga ko'ra, saylov komissiyasi a'zosidan boshqa biror shaxsni xonachaga taklif etishi mumkin.

Saylovlar bir mandatli okruglarda hududiylik tamoyillari bo'yicha o'tkaziladi.

O'zbekistonda saylovlar ko'p partiyaviylik prinsipida o'tkaziladi. O'zbekiston Prezidentligiga, Oliy Majlis deputatligiga nomzod ko'rsatish huquqi siyosiy partiyalarga, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, Toshkent shahar va viloyatlar xalq deputatlari Kengashiga va fuqarolar tomonidan shakllantiriladigan tashabbuskor guruhlariga berilgan. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari xalq deputatlari tuman va shahar kengashlari deputatligiga nomzod ko'rsatish huquqiga ega. Respublika bo'yicha barcha darajalardagi davlat hokimiyati vakillik organlariga 7 mingdan ziyod (Oliy Majlisning quyi palatasiga — 120 ta deputat, Oliy Majlisning Senatiga — 100 ta senator, Qoraqalpog'iston Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlariga — 800 tadan ortiq, tuman va shahar Kengashlariga — 6000 ga yaqin) deputatlar saylanadi. Har bir deputatlik o'rniga kamida 5—6 tagacha nomzodlar qo'yiladi va ular o'rtasida qizg'in bahs, kurash ketadi.

Saylov natijalarini aniqlash

O'zbekistonda saylov natijalari eng demokratik majoritar usulda aniqlanadi. Saylov natijasida saylovda qatnashganlarning 50 foizi + 1 ovoz olgan nomzod saylangan hisoblanadi. Agar saylovchilarning ro'yxatiga kiritilgan saylovchilarning yarmidan kami saylov yoki referendumda ishtirok etgan bo'lsa, saylov yoki referendum o'tmagan deb hisoblanadi.

Basharti saylov okrugi yoki uchastkasida saylov o'tmagan deb topilsa, nomzodning saylanganligini aniqlash imkoni bo'lmasa qo'yilgan nomzodlardan birontasi 50 foiz + 1 ovoz ololmasa takroriy saylov o'tkaziladi. Takroriy saylov asosiy saylovdan keyin ko'pi bilan bir oy ichida o'tkaziladi. Takroriy saylovda ovoz berish asosiy saylov o'tkazish uchun tuzilgan saylovchilarning ro'yxatlari bo'yicha o'tkaziladi, ovoz berish bulleteniga asosiy saylovda boshqalarga nisbatan ko'proq ovoz olgan ikki nomzod kiritiladi, oddiygina ko'p ovoz olgan nomzod yutib chiqadi.

Mustaqillik davrida yaratilgan demokratik saylov tamoyillari asosida Prezident saylovi, Oliy Majlis saylovi, viloyat, tuman va shahar Kengashlari deputatlari saylovi, muhim masalalar bo'yicha referendumlar bo'lib o'tdi. Ularning yakunlari respublika fuqarolarining faol qatnashganligini yaqqol namoyon etdi.

14- chizma

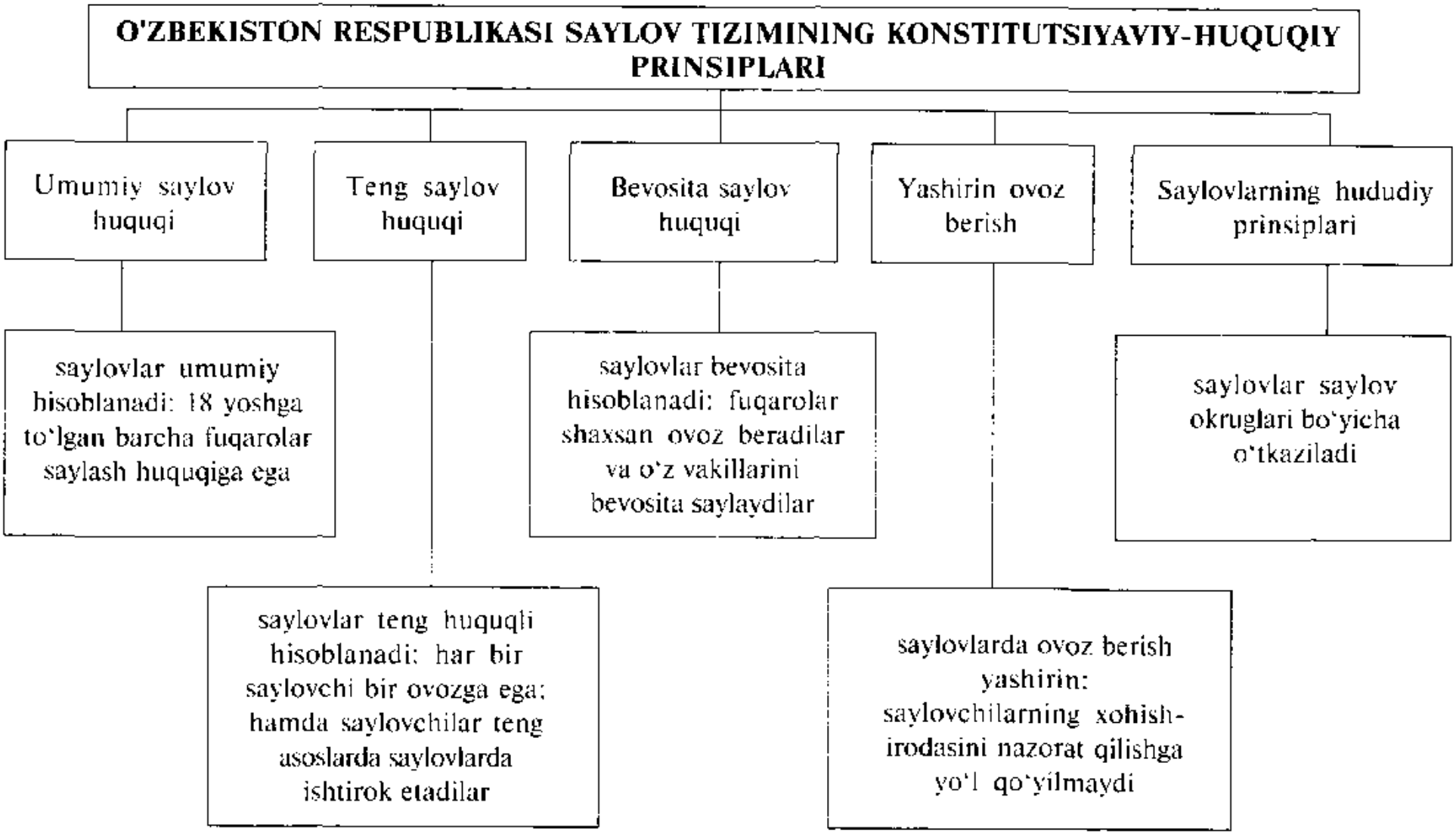
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SAYLOV TIZIMINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY PRINSIPLARI
Umumiy saylov huquqi
Teng saylov huquqi
Bevosita saylov huquqi
Yashirin ovoz berish
Saylovlarning hududiy prinsiplari
saylovlar umumiy hisoblanadi: 18 yoshga to'lgan barcha fuqarolar saylash huquqiga ega
saylovlar teng huquqli hisoblanadi: har bir saylovchi bir ovozga ega; hamda saylovchilar teng asoslarda saylovlarda ishtirok etadilar
saylovlar bevosita hisoblanadi: fuqarolar shaxsan ovoz beradilar va o'z vakillarini bevosita saylaydilar
saylovlarda ovoz berish yashirin: saylovchilarning xohish-irodasini nazorat qilishga yo'l qo'yilmaydi
saylovlar saylov okruglari bo'yicha o'tkaziladi

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda mustaqillik yillarida demokratik saylov tizimi yaratildi. O'zbekistonning saylov qonunchiligi, saylovni o'tkazish tartiblari xalqaro andazalar (standartlar)ga to'la mos keladi.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Inson huquqlari va erkinliklariga doir qanday xalqaro deklaratsiya, pakt va konvensiyalarni bilasiz?
2. Nima uchun inson huquqlari va erkinliklari oliy qadriyat deb tan olingan?
3. Shaxsiy huquq va erkinliklaringizni bilasizmi?
4. O'zbekiston fuqarolari qanday siyosiy huquqlarga ega? Ular qanday qonunlar bilan kafolatlangan?
5. Inson qanday iqtisodiy huquqlarga ega, ular qanday kafolatlangan?
6. Inson qanday ijtimoiy huquqlarga ega, ular qanday kafolatlangan?
7. O'zbekiston fuqarolari zimmasiga qanday burch, majburiyatlar yuklatilgan?
8. O'zR Oliy Majlisining inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) lavozimi qachon ta'sis etilgan, uning vazifalarini bilasizmi?
9. Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz qachon tuzilgan, u qanday ishlar bilan shug'ullanadi?
10. Qanday hujjatlarda O'zbekistonda saylov tizimining huquqiy asoslari belgilab berilgan?
11. Qanday saylov komissiyalari tuziladi, ularning vazifalarini bilasizmi?
12. O'zbekistonda saylov qanday prinsiplar asosida o'tkazilmoqda?
13. Saylov natijalari qanday aniqlanadi?
14. Nima uchun va qanday tartibda takroriy saylov o'tkaziladi?

11- §. Siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi

Har bir mamlakatda demokratiya va fuqarolik jamiyatining rivojlanganlik, yetuklik darajasi siyosiy partiyalar, harakatlar va jamoat tashkilotlarining mavjudligi, jamiyatdagi o'rni va faolligi bilan belgilanadi.

Shuni yaxshi uqub olishimiz kerakki, jamiyatimiz tuzilmalarida muvozanatni saqlaydigan kuchli ommaviy, jamoat birlashmalari bo'lmas ekan, davlat hokimiyatining barcha bo'g'inlarida o'zboshimchalik, valuntarizm,

avtoritar tafakkur va boshqaruv apparatining korrupsiyasi singari illatlar paydo bo'lmasligiga jiddiy kafolat ham bo'lmaydi.

Islom Karimov. Asarlar. 5- jild, 121- bet.

Siyosiy partiyalar, ijtimoiy harakatlar, jamoat tashkilotlari ommaviy axborot vositalari jamiyatda fikrlar erkinligi va muxolifatni shakllantiradi, aholining siyosiy faolligi va siyosiy madaniyatini o'sib borishiga xizmat qiladi. Afsuski, sovetlar hukmronligi davrida XX asr boshlaridayoq Vatanimizda shakllana boshlagan siyosiy tashkilotlar va ularning rahbarlari yo'q qilib tashlandi, kommunistik partiyadan boshqa siyosiy partiyala tuzish taqiqlandi.

Mustaqillik sharofati bilan O'zbekistonda siyosiy partiyalarning shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi.

Siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalarini shakllantirishning huquqiy asoslari

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va **„Jamoat tashkilotlar to'g'risida"** gi Qonunida jamoat birlashmalarining huquqiy maqomlar belgilab berildi.

Konstitutsiyaning 56- moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasida qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar, faxriylar va yoshlar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar va fuqarolarning boshqa uyushmalari jamoa birlashmasi sifatida e'tirof etilgan.

O'zbekiston fuqarolari siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish,ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga egadirlar. Siyosiy partiyalar turli tabaqa va guruhlarning siyosiy irodasini ifodalaydilar va o'zlarining demokratik yo'l bilan saylab qo'yilgan vakillari orqali davlat hokimiyatini tuzishda ishtirok etadilar.

O'zbekiston Respublikasining **„Siyosiy partiyalar to'g'risida"**gi (1996- yil 25- dekabr) Qonunida siyosiy partiyalar faoliyatining huquqiy asoslari yanada rivojlantirildi va mustahkamlandi.

Siyosiy partiyalar quyidagi huquqlarga ega:

• o'z faoliyati to'g'risidagi axborotni erkin tarqatish, o'z g'oyalari, maqsadlari va qarorlarini targ'ib qilish;

• qonunda belgilab qo'yilgan tartibda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Oliy Majlis, mahalliy vakillik hokimiyati organlari saylovlarida ishtirok etish;

• partiya faoliyati bilan bog'liq yig'ilishlar, konferensiyalar va boshqa tadbirlarni o'tkazish;

• qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda ommaviy axborot vositalarini ta'sis etish va boshqa ommaviy axborot vositalaridan foydalanish;

• O'zbekiston Respublikasining siyosiy partiyalari bilan ittifoq (blok) tuzish, ular bilan va boshqa jamoat birlashmalari bilan shartnoma munosabatlari o'rnatish;

• O'zbekiston Respublikasi qonunlarida nazarda tutilgan huquqlarga ham ega.

15- chizma

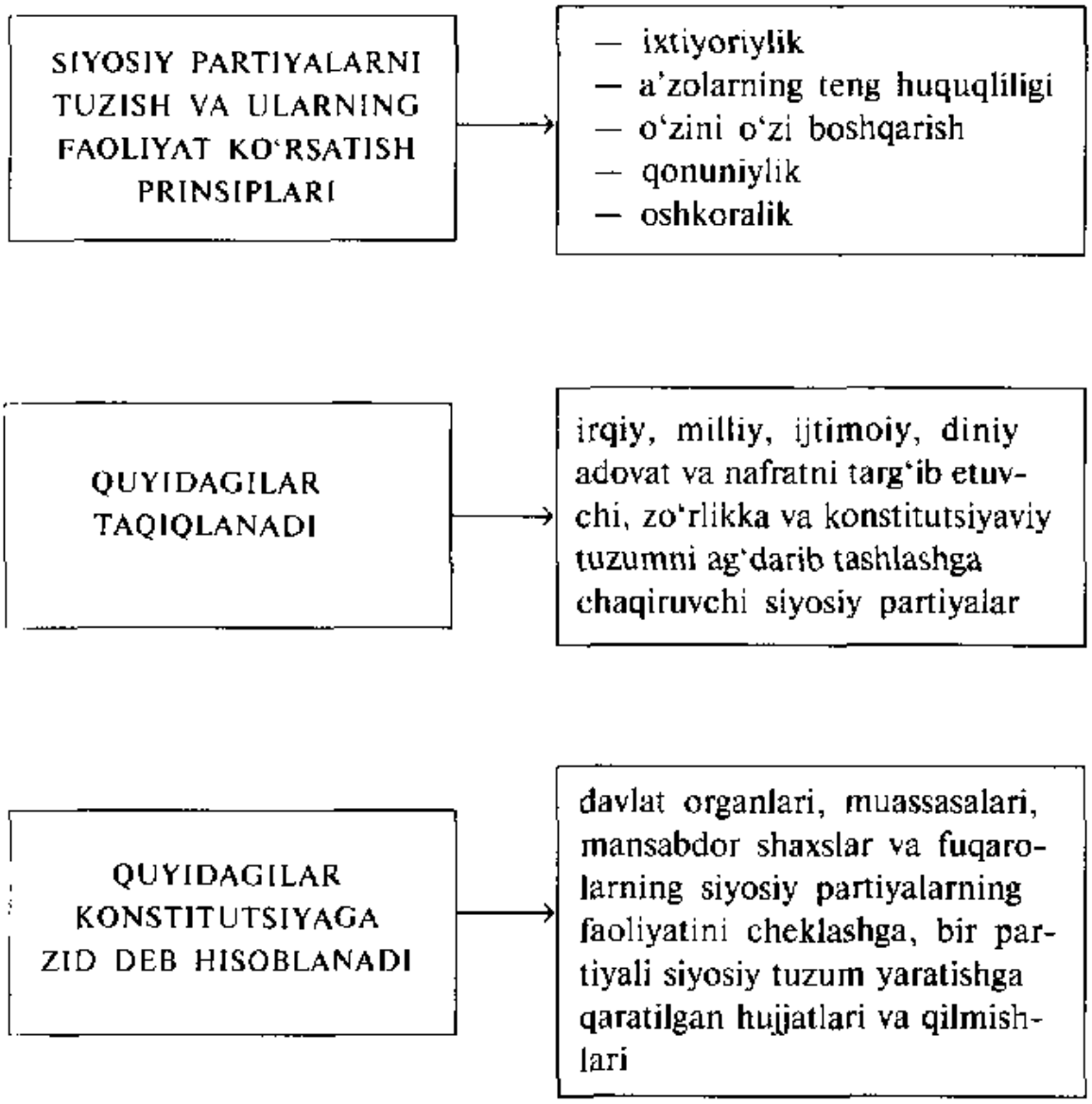

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda demokratik jamiyatnii qonuniy belgisi bo'lgan ko'p partiyaviylik shakllandi, jamo tashkilotlari tubdan yangilandi. O'zbekistonda 4 ta siyos partiya, 2 ta ijtimoiy harakat, 300 ga yaqin jamoat tashkilotlai uyushmalari, jamoatchilik jamg'armalari tashkil topdi va faoliy ko'rsatmoqda.

O'zbekiston xalq demokratik partiyasi (XDP)

O'zbekiston xalq demokratik partiya 1991- yil 1- noyabrda Toshkent bo'lib o'tgan ta'sis quriltoyida tashk topgan. Ushbu quriltoyda uning Da turi va Nizomi qabul qilindi. O'zb kiston XDPsi 1991-yil 15-noyabrda Adliya vazirligi tomonida ro'yxatga olindi. Partiyaning 218 viloyat, shahar va tuma kengashlari, 13665 boshlang'ich tashkiloti faoliyat ko'rsatmo da. 400 mingdan ko'proq a'zolari bor.

Xalq demokratik partiyasi o'z Dasturida milliy mustaqillik mustahkamlash, demokratik davlat, insonparvar, adolatli jam yat qurish, O'zbekiston xalqlari o'rtasida tinchlik, osoyishtali fuqarolar totuvligini ta'minlash, har bir kishining munos hayot kechirishi uchun keng imkoniyatlar yaratish, fuqar larning konstitutsiyaviy haq-huquqlarini kafolatlash maqsadi ilgari surdi.

O'zbekiston XDPsi parlament partiyasidir. Partiya Ol Majlis va mahalliy hokimiyat organlariga saylovlar vaqtida o nomzodlarini ko'rsatadi, saylovchilarning ko'proq ovozini olis uchun kurashadi, davlat hokimiyati organlarining barch bo'g'inlarida ishtirok etadi. Ikkinchi chaqiriq respublika Ol Majlisining 2000-yil 22-yanvardagi qarori bilan XDPning 4 kishidan iborat Oliy Majlis deputatlari fraksiyasi ro'yxatg olingan.

O'zbekiston XDP sining **„O'zbekiston ovozi"**, **„Golos Uz bekistana"** gazetalari va **„Muloqot"** jurnali nashr etilmoqda.

„Adolat" sotsial-demokratik partiyasi

1995- yil 18- fevralda O'zbekistc „Adolat" sotsial-demokratik partiya (SDP) tuzildi. Partiyaning Toshkent I ta'sis qurultoyida uning Dasturi v Nizomi qabul qilindi. Adliya vazirligi 1995- yil 18-fevralc „Adolat" SDPni ro'yxatga olgan.

Partiyaning asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasic huquqiy-demokratik davlat qurish, Vatanga sodiq xizmat qilish adolatli fuqaroviy jamiyat qurish, demokratiya talablarinir

hamda mamlakatimizda yashayotgan barcha millat va elatlarning orzu-umidlariga monand shart-sharoit yuzaga keltirishga hissa qo'shishdan iborat.

Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2000- yil 21-yanvardagi qarori bilan „Adolat" sotsial-demokratik partiyasining 11 kishidan iborat Oliy Majlis deputatlari fraksiyasi ro'yxatga olingan. Partiya fraksiyasi „Adolat" SDP majlislari, kengashlari va qurultoylari qarorlariga amal qilib, ular oldida o'z ishlari yuzasidan belgilangan tartibda hisobot beradi.

O'zbekiston „Adolat" SDPsi safida 30 mingdan ortiq a'zo bor. Qoraqalpog'iston Respublikasida, barcha viloyatlarda, shuningdek 175 shahar va tumanlarda partiya Kengashlari tuzilgan. Joylarda 1000 dan ortiq boshlang'ich partiya tashkilotlari ish olib bormoqda.

O'zbekiston „Adolat" sotsial-demokratik partiyasining „Adolat" nomli ijtimoiy-siyosiy haftalik gazetasi nashr etilmoqda.

Milliy tiklanish demokratik partiyasi

O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan partiyalardan yana biri—**O'zbekiston Milliy tiklanish demokratik partiyasidir (MTDP)**. U 1995- yil 3- iyunda Toshkentda bo'lib o'tgan ta'sis qurultoyida tuzildi va partiyaning Dasturi va Nizomi qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi 1995-yil 9-iyunda MTDP ni ro'yxatga olgan.

Partiya oliy maqsadi milliy tiklanish g'oyasini amalga oshirish yo'lida o'z harakatining asosiy yo'nalishlarini quyidagicha belgilaydi: millatning ma'naviy birligi; Vatan—yagona oila; kuchli demokratik davlat; milliy qadriyatlar; ilmiy-texnikaviy taraqqiyot va umumjahon integratsiya; zamon kishisi; milliy istiqbol.

O'zbekiston MTDPsining oliy organi 5 yilda chaqiriladigan qurultoy bo'lib, unda rahbar organlar saylanadi. Joylarda 103 ta viloyat, shahar va tuman partiya tashkilotlari va bo'g'inlari ish olib bormoqda. Partiyaning 10 mingga yaqin a'zosi bor. Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2000-yil 21- yanvardagi qarori bilan MTDPning 10 kishidan iborat deputatlar fraksiyasi ro'yxatga olingan.

O'zbekiston MTDPsining **„Milliy tiklanish"** haftalik gazetasi nashr etilmoqda.

„Fidokorlar" milliy demokratik partiyasi

1998- yil 28- dekabrda O'zbekiston „Fidokorlar" milliy demokratik partiyasi tashkil topdi. Partiyaning 1998-yil 28-dekabrdagi ta'sis konferensiyasida uning Dasturi va Nizomi tasdiqlangan. „Fidokorlar" partiyasining

maqsadi kindik qoni to'kilgan tuproq, ajdodlar merosi va qadriyatlari bilan faxrlanadigan, xalq g'amini o'z g'ami deb bilib, har qanday tahdid, xavf-xavotir, qiyinchiliklar oldida bosh egmaydigan, tiz cho'kmaydigan, Vatan, taraqqiyot, ijtimoiy adolat yo'lida jonini ham fido qilishga tayyor, elim deb, yurtim deb yonib yashaydigan fidokor shaxslarni birlashtirishdir. Partiya mulkdorlar daxlsizligini ta'minlashga intiladi, fikrlar, g'oyalar, qarashlar xilmaxilligiga asoslanadi.

„Fidokorlar" milliy-demokratik partiyasi nomzodlaridan ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisga 34 nafar deputat saylandi. 2000- yil 14- aprelda „Fidokorlar" partiyasi va Vatan taraqqiyoti partiyasining qo'shma qurultoyi bo'lib, ular birlashdi va „Fidokorlar" milliy-demokratik partiyasi nomini oldi. Partiyaning Oliy Majlisda 54 kishidan iborat fraksiyasi faoliyat ko'rsatmoqda. Partiyaning 2000 boshlang'ich hududiy tashkilotlari, 200 shahar va tuman tashkilotlari, 14 viloyat maqomiga ega partiya tashkilotlari faoliyat yuritmoqdalar. Partiyaning **„Fidokorlar"** gazetasi nashr etilmoqda.

Liberal demokratik partiyasi

2003- yil oxirlarida O'zbekiston Liberal demokratik partiyasi tashkil topdi. Uning maqsadi tadbirkorlar va ishbilarmonlar manfaatini himoya qilish, jamiyat hayotini yanada erkinlashtirishdan iborat. O'zLiDePning **„XXI asr"** haftalik gazetasi nashr etilmoqda.

„Erk" partiyasi va *uning halokati*

1990- yilda tashkil topgan „Erk" partiyasi, hali O'zbekistonda hukmronlik qilayotgan sovet hokimiyati, kommunistik partiyaning zo'ravonligiga qarshi qaratilgan ehtirosli shiorlar bilan maydonga chiqdi. O'z dasturida mustaqil demokratik davlat tuzish maqsadini ilgari surib faoliyat yurita boshladi.

Mustaqillik sharoitida jamiyatni tubdan o'zgartirish yo'lida keng qamrovli demokratik islohotlar boshlangach, „Erk" partiyasi, uning rahbariyati yangi jamiyat qurish, yaratuvchilik, bunyodkorlik ishlariga mutlaqo tayyor emasligini ko'rsatdi, yangi sharoitga mos dastur ham ishlab chiqa olmadi.

Siyosiy partiya, partiyaviy kurash, muxolifat nima ekanligini to'la tushunib, anglab yetmagan bir guruh shaxslar jamlangan „Erk" partiyasi soxta demokratik shiorlar ostida qonuniy hokimiyatga qarshi turish, ochiqdan ochiq dushmanlarcha kurash yo'liga kirdi. 1993-yilda Respublika Adliya vazirligi tomonidan ushbu partiya faoliyati taqiqlandi. Uning sobiq raisi qamoq jazosidan qutulib qolish niyatida chet elga qochib

ketishga ulgurdi va u yerda ham O'zbekiston davlat hokimiyati organlariga qarshi ig'vogarona harakatni davom ettirdi. U (M. Solih) 1999- yil fevralda Toshkent shahrida qilingan terrorchilik harakatini uyushtiruvchilardan biri ekanligi Respublika Prokuraturasi va Oliy sudi tomonidan isbotlandi va g'oyibona o'lim jazosiga hukm qilindi.

„Xalq birligi" harakati

1995- yil may oyida jamoatchilikning tashabbusi bilan O'zbekiston „Xalq birligi" harakati tashkil etildi va faoliyat ko'rsatmoqda. Adliya vazirligi mazkur harakatni 1995-yil 9-iyunda ro'yxatga oldi.

Harakatning asosiy maqsadi O'zbekistonda istiqomat qilayotgan barcha millatlar va elatlarni jipslashtirish, ularning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan huquq va erkinliklarini kafolatlash, mamlakatda millatlararo totuvlik, ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni mustahkamlashdan iborat.

O'zbekiston „Xalq birligi" harakatining oliy organi qurultoy bo'lib, u 4 yilda bir marta chaqiriladi. Unda rahbar organlar saylanadi.

O'zbekiston „Xalq birligi" harakati tarkibida Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyat, shahar va tuman kengashlari hamda boshlang'ich tashkilotlari ish olib bormoqda. „Xalq birligi" harakati Respublika **Baynalmilal** madaniy markazi hamda 100 dan ortiq milliy-madaniy markazlar bilan bahamjihat faoliyat yuritmoqdaki, bu turli millat va elat vakillari birligini mustahkamlashda ijobiy rol o'ynamoqda.

O'zbekiston „Xalq birligi" harakatining **„Birlik"** va **„Yedinstvo"** haftalik gazetalari nashr etilmoqda.

„Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati

O'zbekiston Prezidentining 1996- yil 17- apreldagi farmoniga muvofiq respublika yoshlarining „Kamolot" jamg'armasi nodavlat xayriya jamoat birlashmasi sifatida tashkil topgan edi. „Kamolot" jamg'armasining vazifasi yoshlarning manfaat va ehtiyojlarini o'rganish, ularni qondirish yuzasidan dasturlar tuzish va davlat ko'magida hayotga tatbiq etishdan iborat edi. Ammo „Kamolot" yoshlar jamg'armasi bunday vazifalarni bajara olmadi, yoshlarning haqiqiy ma'nodagi yetakchisiga aylana olmadi.

Prezident Islom Karimov 2001- yil 24- yanvarda Toshkentda bo'lib o'tgan yoshlar masalasiga bag'ishlangan yig'ilishda

yoshlarning chinakam suyanchi bo'la oladigan yangi tashkilot tuzish g'oyasini ilgari surdi. 2001- yil 25- aprel kuni Toshkentda bo'lgan yoshlar qurultoyida o'zini o'zi boshqaradigan nodavlat, notijorat tashkiloti — O'zbekiston Respublikasi „Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati tuzildi va uning Dasturi, Nizomi tasdiqlandi. „Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining asosiy maqsadi yoshlarni birlashtirish (14 yoshdan 28 yoshgacha) sog'lom turmush talablari asosida tarbiyalash, jamiyatda munosib o'rnini egallashga ko'maklashish, ularning manfaatlarini himoya qilish, yosh yigit - qizlarning o'z aql-zakovati, kuch-g'ayratini to'la namoyon etishi uchun zarur shart-sharoit yaratib berish, yosh avlodning tayanchi va suyanchisi bo'lishdan iboratdir.

Jamoat tashkilotlari

O'zbekistonda turli jamoat tashkilotlari ham faoliyat ko'rsatmoqda. Jumladan, O'zbekiston kasaba uyushmalari turli kasb egalari bo'lgan xodimlarning jinsi, diniy e'tiqodlari, irqiy va milliy munosabatlaridan qat'iy nazar ixtiyoriy birlashtiruvchi mustaqil ommaviy jamoat tashkiloti sifatida faoliyat ko'rsatmoqda.

Kasaba uyushmalarining tashkiliy tuzilishi jahon kasaba uyushmalari amaliyoti andazalariga mos keladigan federalizm, demokratiya, mustaqillik va ixtiyoriylik tamoyillari asosida isloh etildi. Kasaba uyushmalarining quyidan yuqorigacha barcha organlari uyushma a'zolari tomonidan saylangan vakillarning yig'ilishlari, konferensiyalari va quriltoylarida saylanadi va ular oldida hisob beradi.

O'zbekiston kasaba uyushmalarining 1996-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, 53 mingga yaqin boshlang'ich tashkilotlariga ixtiyoriy ravishda birlashgan 7,5 milliondan ziyod a'zosi bor. O'zbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasi tarkibida 21 tarmoq kasaba uyushmalari, hududiy jihatdan esa Qoraqalpog'iston Respublikasi, 12 viloyat hamda Toshkent shahar kasaba uyushmalari Kengashlari mavjud. Ular xodimlarning ijtimoiy-iqtisodiy huquqlari va manfaatlarini himoya qilish yo'lida faoliyat ko'rsatmoqdalar.

Mustaqillik sharoitida ayollarni, ko'p bolali onalarni har tomonlama muhofaza qilishni yanada kuchaytirish, mehnatkash va ijodkor ayollarni bozor iqtisodiyoti bilan bog'liq bo'lgan muammolarni hal etishga keng safarbar etish, ilm-fan sohasidagi ayollarning imkoniyatlarini yanada kengaytirish va ularni

qo'llab-quvvatlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 1991-yil 1- martdagi O'zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qo'mitasi to'g'risidagi farmoyishi bilan Xotin-qizlar qo'mitasi tuzildi. O'zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qo'mitasining asosiy maqsadi jamiyatda xotin-qizlarning rolini oshirish, ularning ma'naviy va madaniy talablarini qondirish, ayollarga ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va psixologik yordam berish, oilani, onalik va bolalikni himoya qilish, tinchlik va ijtimoiy taraqqiyot uchun ayollarning ishtirok etishlarini ta'minlashdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi xotin-qizlar qo'mitasi tarkibida Qoraqalpog'iston Respublikasi, 12 ta viloyat xotin-qizlar qo'mitalari, Toshkent shahar xotin-qizlar qo'mitasi, 38 shahar, 170 tuman, 14 mingdan ortiq mehnat jamoalari va turar joylarda tashkil etilgan xotin-qizlar qo'mitalari faoliyat yuritmoqdalar. Qo'mita qoshida xotin-qizlar toifalariga qarab tuzilgan turli-tuman professional, ijodiy va boshqa uyushmalar ishlamoqda.

1996-yil dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni bilan Faxriylar kengashi **„Nuroniy"** jamg'armasiga aylantirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 16-martdagi **„1941—1945- yillardagi urushda fashizm ustidan qozonilgan g'alabaning 50 yilligiga tayyorgarlik ko'rish va uni nishonlash to'g'risidagi"** farmonida o'zbekistonliklarning urush yillaridagi jasoratini hamda qurbon bo'lganlar xotirasini abadiylashtirishga bag'ishlangan ko'p jildli **„Xotira"** kitobini nashr etish vazifasi qo'yildi, yetarli miqdorda mablag' ajratildi va barcha shart-sharoit yaratib berildi. Juda katta mehnat va mashaqqatli izlanishlar natijasida urushda halok bo'lgan va bedarak yo'qolgan 450 mingga yaqin o'zbekistonlik jangchilarning aziz nomlari zikr etilgan 34 jildlik „Xotira" kitobi 1995-yilda, g'alabaning 50 yilligi arafasida xalqimizga, sobiq jangchilarning xonadonlariga bepul yetkazib berildi. Shuningdek, u barcha muzeylarga, Toshkent shahri va viloyatlardagi faxriylar tashkilotlariga, kutubxonalarga, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tekshirish institutlariga, vazirlik va idoralarga, Davlat organlari, hokimliklar va jamoat tashkilotlariga hamda Moskva, Sankt-Peterburg, Kiyev, Minsk, Volgagrad shaharlari muzeylariga yuborildi. „Xotira" kitobida katta tarix, achchiq hayot haqiqati tiklangan.

16- chizma

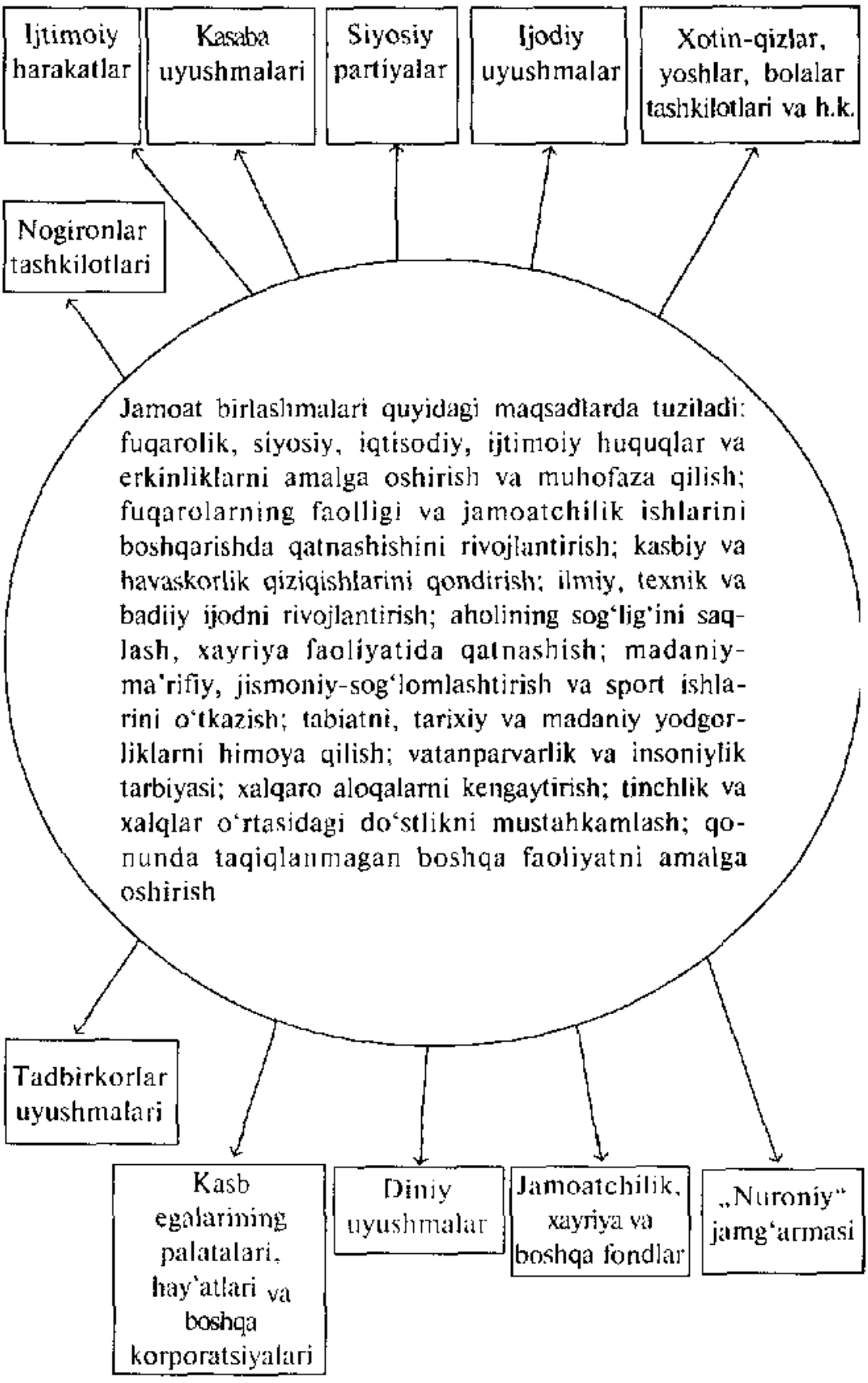
Ijtimoiy harakatlar
Kasaba uyushmalari
Siyosiy partiyalar
Ijodiy uyushmalar
Xotin-qizlar, yoshlar, bolalar tashkilotlari va h.k.
Nogironlar tashkilotlari
Jamoat birlashmalari quyidagi maqsadlarda tuziladi: fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy huquqlar va erkinliklarni amalga oshirish va muhofaza qilish; fuqarolarning faolligi va jamoatchilik ishlarini boshqarishda qatnashishini rivojlantirish; kasbiy va havaskorlik qiziqishlarini qondirish; ilmiy, texnik va badiiy ijodni rivojlantirish; aholining sog'lig'ini saqlash, xayriya faoliyatida qatnashish; madaniy-ma'rifiy, jismoniy-sog'lomlashtirish va sport ishlarini o'tkazish; tabiatni, tarixiy va madaniy yodgorliklarni himoya qilish; vatanparvarlik va insoniylik tarbiyasi; xalqaro aloqalarni kengaytirish; tinchlik va xalqlar o'rtasidagi do'stlikni mustahkamlash; qonunda taqiqlanmagan boshqa faoliyatni amalga oshirish
Tadbirkorlar uyushmalari
Kasb egalarining palatalari, hay'atlari va boshqa korporatsiyalari
Diniy uyushmalar
Jamoatchilik, xayriya va boshqa fondlar
„Nuroniy" jamg'armasi

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda aholining keng qatlamlarini birlashtiruvchi 300 dan ortiq jamoat birlashmalari va nodavlat tashkilotlari shakllandi va faoliyat ko'rsatmoqda. Shular jumlasiga **„Ma'naviyat va ma'rifat"** jamoatchilik markazi, **„Sog'lom avlod uchun" va „Ekosan" xalqaro jamg'armalari"**, **„Mahalla"** va **„Navro'z"** xayriya jamg'armalari, iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash **„Ulug'bek"** va **„Iste'dod" jamg'armalari"**, **„Mehr-shafqat va salomatlik"**, **„Bolalar"**, **„Amir Temur"**, **„Alisher Navoiy"**, **„Abdulla Qodiriy"** jamg'armalari va boshqalar kiradi. Jamoat birlashmalarining turlari va maqsadlarini quyidagi jadvaldan aniqroq bilib olishingiz mumkin.

Ommaviy axborot vositalari

Ommaviy axborot vositalari xalqqa ilmiy, huquqiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy-ma'rifiy bilimlar, ma'lumotlar tarqatuvchi manbadir. Ular tarkibiga gazeta va jurnallar, radio va televideniye hamda boshqa axborot tarqatuvchi vositalar kiradi. Sobiq Ittifoq davrida ommaviy axborot vositalari to'la davlat monopoliyasiga olingan bo'lib, kommunistik mafkura quroliga aylantirilgan, milliy zamindan uzilgan edi.

Mustaqillik yillarida ommaviy axborot vositalariga munosabat o'zgardi. Avvalo ularning huquqiy asoslarini yaratish tadbirlari ko'rildi. O'zbekiston Konstitutsiyasining 67-moddasiga ko'ra, ommaviy axborot vositalari erkin va qonunga muvofiq ishlaydi. 29-moddasida esa har kim o'zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega, amaldagi konstitutsiyaviy tuzumga qarshi qaratilgan axborot va qonun bilan belgilangan boshqa cheklashlar bundan mustasno, deb belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisida 1997-yil 24-aprelda **„Axborot olish kafolatlari va erkinligi to'g'risida"** va **„Jurnalistik faoliyatni himoya qilish to'g'risida"**, 1997-yil 26-dekabrda **„Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"** qonunlar qabul qilindi. Davlat organlari, muassasalar, tashkilotlarning mansabdor shaxslari senzurani amalga oshirganlik, jurnalistga tazyiq o'tkazganlik, uning professional faoliyatiga aralashganlik uchun javobgar bo'lishlari qonunan mustahkamlab qo'yildi. Ommaviy axborot vositalarining erkin faoliyat yuritishi uchun huquqiy asoslar yaratildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonida tuzilgan Axborot markazi, Milliy matbuot klubi ommaviy axborot vositalariga moddiy jihatdan ko'maklashmoqda. Respublika Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko'ra 1996- yil avgust oyida ommaviy

axborot vositalarini demokratlashtirish va qo'llab-quvvatlash bi lan shug'ullanuvchi ijtimoiy-siyosiy jamg'arma tashkil etildi. Re spublika Prezidentining 1997- yil 7- maydagi **„O'zbekiston ijti moiy taraqqiyotida televideniya va radioning rolini oshirish cho ra-tadbirlari to'g'risida"** gi Farmoniga ko'ra O'zbekiston Davla televideniya va radioeshittirish qo'mitasi O'zbekiston telera diokompaniyasiga aylantirildi va uning joylarda hududi bo'linmalari tuzildi. Bu tadbir o'zteleradiokompaniyasinin aholi va jamiyatning xolisona, haqqoniy axborotlarga ehtiyojir o'rganish, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratik islo hotlar va o'zgarishlar to'g'risida aholini, chet el jamoatchiligir keng xabardor qilish sohasidagi faoliyatini demokratlashtiris va rivojlantirishga salmoqli turtki berdi.

Mustaqillik yillarida respublika ommaviy axborot vositalarinin soni ko'paydi, sifati yaxshilandi. 1990- yilda 376 nomda gazeta v jurnallar chop etilgan bo'lsa, 2006- yilda 680 nomda gazeta, 20 nomda jurnal chop etildi, 4 ta axborot agentligi, 55 ta nashriyot 57 ta teleradiokompaniya va uning hududiy bo'linmalari studiyalar, 100 dan ortiq elektron axborot vositalari faoliya ko'rsatdi. Ko'p millatli O'zbekiston Respublikasida gazetalar jurnallar, teleradioeshittirishlar 12 tilda — o'zbek, rus qoraqalpoq, tojik, qozoq va boshqa tillarda chop etiladi, eshittiri ladi. 6 ta gazeta va 8 ta jurnalda o'zbek tili bilan birga ingliz, arab turk, urdu, forsiy, hind tillaridan foydalaniladi. Ommavi axborot vositalari, ularning muassislari, mazmuni va yo'nalishig qarab bir necha guruhlarga bo'linadi. Bular, davlat tomonida nashr etiladigan; siyosiy partiya va jamoat tashkilotlari, tijorat v xususiy gazeta va jurnallardir. Shuningdek, diniy tashkilotlarnin gazeta va jurnallari, adabiy-badiiy, ixtisoslikka yo'naltirilgan ijti moiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-madaniy nashrlar mavjud 1996- yilda respublikamiz AQSHda joylashgan kompyuter tizim **„Internet"** bilan bog'landi va jahon yangiliklarini qabul qilib olis va axborotlar uzatish yo'lga qo'yildi.

Birgina 2003-yilda Internetdan foydalanuvchilar soni qariy ikki baravar ko'paydi va mamlakatimizning yarim millionda ortiq aholisi axborot xizmatining muhim turi hisoblanayotga Internetdan foydalandi. Shahar va tuman markazlarida Interne klublar, Internet kafelar soni, milliy axborot segmenti yildan yilga ko'payib bormoqda. 2004- yil aprel oyida „uz" hududid ro'yxatga olingan WEB saytlar soni 2600 taga yetdi. Ayniqsa O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Matbuot xizmatinin

WEB sayti (WWW. press-servise. uz) Internet tarmog'ida mashhur bo'lib ketdi. Undan mamlakatimiz aholisi, shuningdek jahondagi 80 dan ortiq mamlakat fuqarolari foydalanmoqdalar.

Ommaviy axborot vositalarini **„To'rtinchi hokimiyat"** ham deyishadi. Negaki, u jamiyatning turli sohalari faoliyatini tahlil etadi, nazorat qiladi, boshqaruv organlaridagi kamchiliklar va xatolarga ommaning, hokimiyat tarmoqlarining e'tiborini jalb qiladi, mamlakat rahbariyatiga ichki va tashqi siyosat sohasida to'g'ri qarorlar qabul qilish uchun zamin tayyorlaydi. Ayni paytda, davlat hokimiyati ham ommaviy axborot vositalaridan o'z siyosatini keng ommaga yetkazish, uni bunyodkorlik faoliyatiga safarbar qilishda foydalanmoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Fuqarolik jamiyatining rivojlanganlik darajasi nima bilan belgilanadi?
2. Qanday hujjatlarda jamoat birlashmalarining huquqiy asoslari belgilab berilgan?
3. Siyosiy partiya nima? U qanday prinsiplar asosida tuziladi va faoliyat yuritadi?
4. Siyosiy partiyalar qanday huquqlarga ega?
5. O'zbekiston xalq demokratik partiyasi haqida nimalarni bilasiz?
6. „Adolat" sotsial-demokratik partiyasi haqida-chi?
7. Milliy tiklanish partiyasi qachon tuzilgan, uning maqsadi nima?
8. „Fidokorlar" partiyasining tuzilishi va faoliyati haqida so'zlab bering.
9. „Xalq birligi" harakati haqida nimalarni bilasiz?
10. „Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati qachon tuzilgan, maqsadi nima?
11. Sizning kollejingizda „Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining tashkioti tuzilganmi, Siz unda qanday ishtirok etyapsiz?
12. Jamoat birlashmalari nima?
13. Kollejingizda qanday jamoat tashkilotlari faoliyat yuritmoqda?
14. Jamoat birlashmalari qanday maqsadlarda tuziladi?
15. Ommaviy axborot vositalari nima?
16. Siz qanday gazeta va jurnallarni qiziqish bilan o'qiysiz?
17. „Internet" nima?

IV BOB | Iqtisodiy islohotlar. Bozor munosabatlarining shakllanishi va iqtisodiy taraqqiyot

12- §. O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'li, huquqiy asoslari va bozor infratuzilmasining yaratilishi

Bozor iqtisodiyoti

Bozor iqtisodiyoti tovar-pul munosabatlariga asoslangan va ularga xos iqtisodiy qonunlar asosida ishlaydigan iqtisoddir.

Bozor iqtisodiyoti qadim zamonlardan boshlab ming yillar davomida shakllanib, takomillashib kelmoqda. Iqtisodiy taraqqiyotda bozor munosabatlari ikki xil shaklda namoyon bo'ldi. **Birinchisi,** tartibsiz, stixiyali faoliyat yurituvchi bozor iqtisodiyoti. Bunda ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar tarqoq, o'zi-bo'larchilik asosida, maqsadi va harakati oldindan kelishilmagan holda faoliyat yuritadilar.

Ikkinchisi, davlat, iqtisodiy qonunlar va iqtisodiy vositalar bilan tartibga solinadigan, boshqariladigan bozor iqtisodiyoti. Uning xususiyatlari:

— tovar ishlab chiqaruvchilar iqtisodiy erkin bo'ladilar;

— kishilar mulk egasi bo'ladi, o'zi ishlab chiqargan mahsulot egasi bo'lib, uni o'zi xohlaganicha sotishi va sotmay turishi mumkin;

— tovar oldi-sottisi sotuvchi bilan xaridorning erkin va ixtiyoriy munosabatiga asoslanadi;

— tovar ishlab chiqaruvchilar bozorda erkin raqobatda bo'ladilar;

— bozorda ishlab chiqaruvchi emas, iste'molchi o'z shartini qo'yadi, chunki pul uning qo'lida bo'ladi;

— bozorda nimaga talab oshsa, shu narsani ishlab chiqarish foydali bo'ladi;

— jamiyat a'zolari o'z daromadiga ko'ra tabaqalanadi.

Jahon tarixi tajribasi guvohlik beradiki, insoniyat birdaniga tartibga solinuvchi bozor iqtisodiyotini yaratolmagan, necha ming yillar davomida stixiyali bozor iqtisodiyoti sharoitida yashab, vaqt-vaqti bilan iqtisodiy larzalarni, chuqur iqtisodiy inqirozlarni boshidan kechirgan. XX asrda jahon sivilizatsiyasi insoniyat manfaatlari yo'lida yanada jadal taraqqiy etdi. Bu jarayon iqtisodiy tafakkurga ijobiy ta'sir etib, tartibga solinuvchi bo-

zor iqtisodiyoti g'oyasini keltirib chiqardi. Unga amal qilgan davlatlarda iqtisodiyot jadal o'sa boshladi, aholi turmushi, farovonligi yaxshilanib bordi. Shu tariqa dunyoda tartibga solinadigan bozor munosabatlari iqtisodiyotning yetakchi shakliga aylanib bordi.

Sobiq Ittifoqda esa hokimiyat tepasida turgan kommunistlar mulkni yoppasiga davlat ixtiyoriga olish, resurslarni markazlashtirilgan tarzda ma'muriy-buyruqbozlik, rejalashtirish asosida boshqarish va taqsimlash yo'li bilan ijtimoiy adolatni qaror toptirish va xalq farovonligini oshirishga urinib ko'rdi. 70 yil davom etgan bu sinov o'zini oqlamadi, ijtimoiy adolat ham qaror topmadi, xalq uchun farovon turmush ham yaratilmadi. Aksincha, millionlab odamlar qancha-qancha balo-qazolarga uchradi, bunday g'ayri-tabiiy yo'lga qarshi chiqqanlarning umri xazon bo'ldi. Oxir oqibatda ma'muriy-buyruqbozlik asosida boshqariladigan o'ta siyosiylashgan, mafkuralashgan iqtisodiyot tanazzulga uchradi.

Mustabid tuzumdan O'zbekistonga qolgan iqtisodiy meros

Mustaqillik yillarida O'zbekiston iqtisodiyotidagi yangilanish, tub o'zgarishlarni o'rganishga kirishar ekanmiz, avvalo, mustabid sovet tuzumidan bizga qanday iqtisodiyot meros bo'lib qolganini tushunib, chuqur anglab yetishimiz lozim.

O'zbekiston qaramlik davrida o'z tabiiy boyliklariga, yer-suv, o'rmon va boshqa resurslariga o'zi egalik qila olmasdi, iqtisodiy taraqqiyot yo'lini o'zi belgilay olmasdi. Respublika hududida qurilgan va faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar markazga, uning manfaatlariga bo'ysundirilgan edi. O'zbekiston rahbariyati, xalqi o'z hududida qancha mahsulot ishlab chiqarilayotganini, ular qayerda realizatsiya qilinayotganini va qancha daromad keltirayotganidan bexabar edi. Moliya-kredit, bank siyosati yuritishda qaram edi, o'zining milliy valutasiga, valuta jamg'armasiga ega emasdi.

Sobiq Ittifoqdan mo'rt, zaif xomashyo yetishtirishga yo'naltirilgan, ya'ni arzon xomashyo va strategik mineral resurslar tayyorlanadigan iqtisodiyot meros bo'lib qolgan edi. Respublika iqtisodiyotida boy mineral xomashyo resurslaridan ayovsiz, nazoratsiz foydalanish hukmronlik qilardi. Umri tugagan sovet tuzumidan iqtisodiy boshqaruvning ma'muriy-buyruqbozlik usuli, „Qayta qurish" davrida batamom barbod bo'lgan iqtisodiyot, izdan chiqqan moliyaviy narx-navo tizimi, baqiriq-

chaqiriq, o'g'rilik, buzuqlik avj olgan ijtimoiy- iqtisodiy muh meros bo'lib qolgan edi. Respublika korxonalari sobiq Ittifo bo'yicha boshqa korxonalar bilan bog'langan bo'lib, endi ul o'rtasidagi aloqalar uzilib, xo'jalik yuritish murakkablashi qolgan edi. Mavjud korxonalar chetdan keltiriladigan texnologi asbob-uskunalar va butlovchi qismlarga butunlay qaram ed O'zbekiston yoqilg'i va oziq-ovqat masalasida markazga qaram ed Ekin ekiladigan yerlarning paxta maydonlariga aylantirilish paxta yakka hokimligining o'rnatilishi natijasida O'zbekiston ur go'sht, sut mahsulotlari va boshqa eng muhim oziq-ovqa mollari, xalq iste'moli tovarlari, tayyor mahsulotlarni chetda keltirishga mahkum etilgan edi. Paxta, oltin, rangli metalla strategik ahamiyatga ega bo'lgan boshqa materiallar tashi ketilar, ularni sotishdan keladigan daromad O'zbekisto xazinasiga tushmas edi. O'ziga qarashli bo'lgan mablag'ni mar kazdan dotatsiya sifatida so'rab, yolvorib olishga majbur edi.

Aholi turmush darajasi bo'yicha nochorlik, sobiq Ittifo miqyosida eng oxirgi o'rinlardan biri meros bo'lib qoldi. Rossiya Ukraina va Belorusiyadan farqli o'laroq, O'zbekiston aholisinin deyarlik uchdan ikki qismi qo'l uchida tirikchilik qilardi. Esl mustabid tuzumdan o'tkir ijtimoiy, ekologik muammola meros bo'lib qolgan edi. Aholi yerning nihoyat darajad sho'rlanishi, havoning va suv zaxiralarining ifloslanganlig radioaktiv ifloslanish, Orol dengizining qurib borishi oqibatid juda katta ekologik xavfga duch kelib qolgan edi. Muta xassislarning ma'lumotlariga ko'ra, birgina Orolning quri qolgan tubidan yiliga bo'ron tufayli 15—75 million tonna chang to'zon ko'tarilib, uzunligi 400 km va eni 40 km maydonni iflos lantirardi, aholini turli-tuman kasalliklarga mubtalo qilardi.

„Bugun o'sha davr to'g'risidagi haqiqatni xolisona aytadigan bo'lsak, u zamondagi hayotimizni jahon tarixi va amaliyoti bilan taqqoslaydigan bo'lsak, shuni ochiq aytish kerakki, u paytda O'zbekiston bir yoqlama iqtisodiyotga — markazga butunlay qaram, izdan chiqqan iqtisodiyotga ega bo'lgan yarim mustamlaka mamlakat qatoriga aylangan edi".

I. A. Karimov. „O'zbekiston XXI asrga intilmoqda". T., O'zbekiston, 1999, 6- bet.

Iqtisodiy mustaqillik imkoniyatlari

Mustaqillik xalqimizni iqtisodiy zug'um, mutelikdan ozod etdi, o'z yeri, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi va boshqa tabiiy zaxiralarga to'la egalik qilish huquqini berdi. O'z hududimizdagi barcha mulk, korxonalar O'zbekiston tasarrufiga olindi, mustaqil iqtisodiy siyosat yuritish, o'z iqtisodiy taraqqiyot yo'lini o'zi belgilash erkinligi qo'lga kiritildi.

Iqtisodiy mustaqillik mamlakatimizga mustaqil moliya-kredit, bank siyosatini yuritish, o'z davlat budjetini yaratish va unga to'la egalik qilish, milliy valuta, oltin zaxirasi va valuta jamg'armasini tashkil etish va ulardan xalqimiz farovonligi, yurtimiz obodonligi yo'lida mustaqil foydalanish imkoniyatini yaratdi.

Iqtisodiy mustaqillik tufayli ishlab chiqarish munosabatlarini ma'muriy-buyruqbozlik, markaziy rejalashtiruvchi mexanizmdan erkin, bozor iqtisodiyoti sharoitlariga o'tkazish, jahon xo'jaligi aloqalari tizimiga kirish mumkin bo'ldi.

Davlat mustaqilligi qo'lga kiritilgach, O'zbekiston umumbashariy, jahon sivilizatsiyasining katta yo'liga tushib oldi. O'zbekiston bozor munosabatlarini shakllantirish, milliy an'analarga asoslangan o'z taraqqiyot yo'lini tanlab oldi. Chunki turli mamlakatlardagi bozor iqtisodiyoti, u xoh Amerika yoki Germaniyada bo'lsin, xoh Yaponiya yoki Janubiy Koreyada bo'lsin, baribir umumiy qonunlar bo'yicha rivojlanib borgan holda har biri o'zining o'ziga xos xususiyatlariga ham ega bo'lgan. Bu xususiyatlar xo'jalikning tuzilishi va shart-sharoitlari, tabiati va iqlimi, milliy rasm-rusumlari, an'analari va milliy xarakteri orqali belgilanadi.

Islohotning besh tamoyili

O'zbekistonda bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li ishlab chiqildi. Bu yo'lning asosiy qoidalari Prezident Islom Karimovning **„O'zbekiston — bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li"** nomli asarida, Respublika parlamentida qilgan ma'ruza va nutqlarida, mamlakat parlamenti qabul qilgan qonunlarda bayon etib berilgan. Bu yo'lga, **birinchidan,** xalqaro tajriba asos qilib olindi. **Ikkinchidan,** Respublikamiz xo'jalik imkoniyatlari, shart-sharoitlari, eski tuzumdan meros bo'lib qolgan muammolar hisobga olindi.

„Bu yo'l va andaza iqtisodiyoti bozor munosabatlari asosiga qurilgan rivojlangan mamlakatlarning ko'p asrlik tajribasiga, shuningdek O'zbekiston xalqining milliy-tarixiy merosi, turmush tarzi, an'analari va ruhiyati xususiyatlariga tayanishi lozim".

I. A. Karimov. „O'zbekiston — bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li". T., O'zbekiston, 1993, 5- bet.

Davlat qurilishi dasturining va O'zbekiston iqtisodini isloh etishning butun o'zagini mamlakat Prezidenti I. A. Karimov tomonidan ishlab chiqilgan besh asosiy tamoyil tashkil etdi. Ular quyidagilardan iborat:

Birinchidan, iqtisodiyotni mafkuradan batamom xoli qilish. Iqtisodiyot siyosatdan ustun turmog'i, uning ichki mazmunini tashkil qilmog'i lozim. Aynan iqtisodiyot, uni yanada rivojlantirish muammolari davlat siyosatining asosiy mazmuniga aylandi.

Ikkinchidan, davlat — iqtisodiy o'zgarishlarning tashabbuskori va bosh islohotchisi bo'lishi zarur. Davlat butun xalqning manfaatlarini ko'zlab, islohotlar jarayonining tashabbuskori bo'lishi, iqtisodiy taraqqiyotining yetakchi yo'nalishlarini belgilashi, iqtisodiyotda, ijtimoiy sohada va suveren davlatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida tub o'zgarishlarni amalga oshirish siyosatini ishlab chiqishi va izchil ro'yobga chiqarishi kerak.

Uchinchidan, yangilanish va taraqqiyot jarayoni qonunlarga asoslanmog'i zarur. Iqtisodiy o'zgarishlar sinalgan, amaliy kuchga ega bo'lgan qonunga tayangandagina sezilarli natija berishi, muqarrar bo'lishi mumkin. Qonunning ustuvorligi — huquqiy davlatning asosiy tamoyilidir.

To'rtinchidan, bozor iqtisodiyotiga o'tishda oldindan kuchli ijtimoiy siyosatni o'tkazishdir. Iqtisodiy islohotlarning barcha bosqichlarida demografiya sohasidagi real ahvolni, aholini mavjud turmush darajasini hisobga olgan holda odamlarni ijtimoiy himoyalash sohasida kuchli chora-tadbirlarni oldindan amalga oshirish kerak. Ijtimoiy himoyalash va kafolatlarning kuchli, ta'sirchan mexanizmi mavjud bo'lganidagina ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni saqlash, bozor iqtisodiyoti sari tinimsiz rivojlanib borishni ta'minlash mumkin.

Beshinchidan, iqtisodiy islohotlarni, bozor munosabatlarini shakllantirishni puxta o'ylab, bosqichma-bosqich amalga oshirishi lozim.

Besh tamoyilning hammasi ham demokratik va iqtisodiy o'zgarishlarni muvaffaqiyatli isloh qilib borishda birday muhim ahamiyatga egadir. Shu bilan birga bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish tamoyili alohida e'tiborga loyiq. Bu yetakchi tamoyillardan biridir. Bu iqtisodiy islohotlarning butun ichki mantiqini, rivojlanib borishi va xarakterini belgilab beradi, belgilangan maqsadlarga erishish uchun mavjud kuchlarni va imkoniyatlarni mujassam etish, eng muhim va birinchi o'rindagi vazifalarni aniqlash va ularni islohotlar muvaffaqqiyati yo'lida xizmat qildirishga sharoit yaratadi. Bu tamoyil bozor munosabatlarini sekin-asta, qadam-baqadam shakllantirishni, bir bosqichini oxiriga yetkazib va tegishli asos, zamin yaratib, keyin yangi bosqichga o'tishni taqoza etadi.

Islohotlarning strategik maqsadlari

O'zbekistonda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish uchun iqtisodiyotni tubdan isloh qilishga kirishildi. Avvalo, iqtisodiy islohotlarning uzoqni ko'zlagan quyidagi strategik maqsadlari belgilab olindi:

— milliy boyliklarning o'sishini, kishilar turmushi va faoliyati uchun munosib sharoitni ta'minlaydigan kuchli va muntazam rivojlanib boruvchi tizim yaratish;

— ko'p ukladli iqtisodiyotni vujudga keltirish, kishining mulkdan begonalashuvini bartaraf etish, tashabbuskorlik va tadbirkorlikning har taraflama o'sishi uchun asos bo'ladigan xususiy mulkchilikning davlat tomonidan himoya qilinishini ta'minlash;

— korxonalar va fuqarolarga keng iqtisodiy erkinliklar berish, ularning xo'jalik ishlariga davlatning to'g'ridan-to'g'ri aralashuvidan voz kechish, iqtisodni boshqaruvning ma'muriy-buyruqbozlik usullarini yo'q qilish, iqtisodiy vositalar va rag'batlantirishlarni keng qo'llash;

— moddiy tabiiy va mehnat resurslaridan unumli foydalanishni, raqobatbardosh tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarishni, jahon iqtisodiyot tizimiga kirib borishni ta'minlaydigan chuqur iqtisodiy o'zgarishlarni amalga oshirish;

— kishilarda yangicha iqtisodiy tafakkurni shakllantirish, ularning dunyoqarashini o'zgartirish, har bir kishiga o'z mehnatini qo'llash sohalari va shakllarini o'zi mustaqil belgilab olishi uchun imkoniyat yaratish.

Strategik maqsadlar asosida iqtisodiy-islohotlarning asosiy va muhim tomonlari aniq belgilab olindi. Eng avvalo, birmuncha

o'tkir ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yaqin vaqtlar ichida ha etishga yordam beradigan asosiy tarmoqlarni rivojlantirishg e'tibor qaratildi.

O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar quyidagi yo'nalishlard amalga oshirildi:

— mulkiy islohotlar;
— institutsional va moliya-kredit islohotlari;
— agrar islohotlar;
— tashqi iqtisodiy faoliyat islohotlari;
— ijtimoiy sohadagi islohotlar.

Islohotlarning huquqiy asoslari

Islohotlar jarayonini huquqiy jihatdan ta'minlash, qonuniy asoslarini yaratishga alohida e'tibor berildi.

„Iqtisodiy islohotni amalga oshirishning asosiy nuqtalaridan biri bozor iqtisodiyotining huquqiy negizini yaratishdan iborat".

I. A. Karimov. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. T., O'zbekiston, 1995, 29- bet.

Yangi qonunlar turkumini ishlab chiqish va qabul qilish bir qancha sabablar tufayli zarur edi.

Birinchidan, ilgari amal qilib kelgan qonunlar avvalgi totalitar tuzum manfaatlariga xizmat qilardi. Ularda korxonalarning iqtisodiy erkinliklari ham, xo'jalik yuritishdagi tashabbusga ham, tadbirkorlikka ham o'rin yo'q edi.

Ikkinchidan, ilgari O'zbekistonda qabul qilingan qonun hujjatlarining hammasi umumittifoq talablariga moslashtirilgan bo'lib, respublikamizning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmas edi.

Uchinchidan, jahondagi demokratik me'yorlar va yetakchi davlatlarning qonun chiqarish sohasidagi tajribalarini o'rgangan holda O'zbekistonning o'z taraqqiyot yo'liga mos keladigan zamonaviy qonunchilikni shakllantirishi, islohotlarni huquqiy jihatdan ta'minlash mexanizmini yaratish zarur edi.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy islohotlarning huquqiy negizini yaratishga yo'naltirilgan 100 dan ortiq qonunlar qabul qilindi. Ularni bir necha yo'nalishlarga bo'lish mumkin:

1. Mulkchilik munosabatlari va ko'p ukladli iqtisodiyotni shakllantiruvchi qonunlar. Bu yo'nalish doirasida mulkchilik to'g'risida, mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiy-

lashtirish to'g'risida, ijara to'g'risida, davlat uy-joy fondini xususiylashtirish to'g'risida va boshqa qonunlar qabul qilindi.

2. Xo'jalik yuritishni tartibga soluvchi qonunlar, ya'ni korxonalar to'g'risida, kooperatsiya to'g'risida, dehqon xo'jaligi to'g'risida, shirkat xo'jaligi to'g'risida qonunlar qabul qilindi. Bozor infratuzilmasini yaratuvchi va uning faoliyatini tartibga solib turuvchi, banklar va bank faoliyati to'g'risida, pul tizimi to'g'risida, tadbirkorlik to'g'risida, sug'urta to'g'risida, birjalar va birja faoliyati to'g'risida, qimmatli qog'ozlar va fond birjasi to'g'risida va boshqa qonunlar qabul qilindi. Korxona bilan davlat o'rtasidagi, korxonalar o'rtasidagi munosabatlarni yo'lga qo'yuvchi qonunlar, Soliq kodeksi, Bojxona kodeksi, monopolistik faoliyatni cheklash, korxonalarning bankrot bo'lishi haqida qonunlar qabul qilindi, Xo'jalik-protsessual kodeksi ishlab chiqildi, Xo'jalik sudi tuzildi.

3. O'zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatini belgilab beruvchi huquqiy normalar yaratildi. Tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risida qabul qilingan qonunlar, xalqaro pakt va bitimlar, ularning O'zbekiston tomonidan imzolanishi mamlakatimiz tashqi aloqalarining rivojlanishi tarixida yangi sahifa ochdi.

Respublika iqtisodiyotining huquqiy asoslari Prezident farmonlarida, hukumat qarorlari va boshqa me'yoriy hujjatlarda yanada takomillashtirib borildi.

Bozor infratuzilmasining yaratilishi

Iqtisodiy islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri bozor infratuzilmasini yaratishdan iboratdir.

„Bozor munosabatlarini shakllantirishni tegishli muhitsiz — tovar, pul bozorlarida va mehnat resurslari bozorida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida o'zaro aloqani ta'minlashi kerak bo'lgan bozor infrastrukturasisiz tasavvur etib bo'lmaydi".

I. A. Karimov. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. T., O'zbekiston, 1995, 97- bet.

Bozor infratuzilmasi deganda bozor munosabatlarini shakllantirish va ularni samarali yuritishga xizmat qiluvchi muassasa, tashkilot va korxonalar majmuasi tushuniladi.

16- chizma

Quyidagi chizmaga e'tibor bering:

Infratuzilma turlari	Infratuzilma tarmoqlari
Ishlab chiqarishga xizmat qiluvchi infratuzilma	— transport — aloqa — ombor xo'jaligi — yo'l xo'jaligi — suv va energetika ta'minoti va boshqalar
Tovar va xomashyo bozorida xizmat qiluvchi infratuzilma	— birjalar — savdo uylari — auksionlar — tijoratchilik idoralari — reklama firmalari — savdo-sotiq va ularni nazorat qiluvchi davlat muassasalari
Moliya-kredit munosabatlariga xizmat qiluvchi infratuzilma	— banklar — o'zini o'zi kreditlash idoralari — sug'urta kompaniyalari — moliya kompaniyalari — soliq undirish idoralari — pul jamg'armalari
Aholiga xizmat qiluvchi (ijtimoiy) infratuzilma	— uy-joy va kommunal xizmati — madaniyat — sog'liqni saqlash — aholini ishga joylashtirish xizmati (mehnat birjalari)
Axborot infratuzilmasi	— iqtisodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan axborotlar, xabarlar va ma'lumotlarni to'plovchi, umumlashtiruvchi vositalar — sotish bilan shug'ullanuvchi kompaniyalar, firmalar, maslahat idoralari, davlat muassasalari

Respublikamizda bozor munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi infratuzilmaning asosiy bo'g'inlari — turli muassasalar, tashkilotlar va korxonalar majmuasi yaratildi. Avvalambor, ishlab chiqarishga xizmat qiluvchi transport, aloqa, suv va energetika ta'minoti, yo'l va ombor xo'jaligi tuzilmalari yaratildi. Bozor munosabatlarini shakllantirishda

Toshkent. Respublika birja markazi.

birjalar alohida o'ringa ega. Iqtisodiy islohotlarning dastlabki bosqichidayoq **„Respublika ko'chmas mulk birjasi"**, **„Tovar xomashyo birjasi"**, **„Toshkent fond birjasi"** tashkil etildi. Bu tarmoq yanada rivojlantiriladi. 1991—2000- yillarda xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun xizmat qiluvchi 58 ta tovarlar va xomashyo birjalari, 24 ta biznes inkubator, 496 ta auditorlik va konsalting firmalari, ko'plab savdo uylari, auksionlar, tijoratchilik idoralari, reklama firmalari, savdo-sotiq va ularni nazorat qiluvchi davlat muassasalari tashkil etildi.

Bozor munosabatlarini rivojlantirishda axborot infratuzilmasi alohida ahamiyatga ega. Shu boisdan iqtisodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan axborotlar, xabarlar va ma'lumotlarni to'plovchi, umumlashtiruvchi vositalar, firmalar vujudga keladi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliya-kredit munosabatlariga xizmat qiluvchi infratuzilma — yangi bank tizimi, o'z-o'zini kreditlash idoralari, sug'urta kompaniyalari, moliya kompaniyalari, soliq undirish idoralari, pul jamg'armalari yaratildi.

Bozor iqtisodiyotiga xizmat qiluvchi bank-moliya tizimi yaratildi. Mustaqillikning dastlabki yilida respublikamizda atigi 6 ta bank faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 2002-yilda ularning soni 40 taga yetdi. Shundan 2 tasi davlat, 17 tasi xususiy, 4 tasi xorijiy sarmoya ishtirokidagi, qolganlari aksiyadorlik-tijorat banklaridir. Banklarning 17 tasi dunyodagi eng nufuzli banklar bilan korrespondentlik aloqalari o'rnatgan. Viloyat, shahar va tumanlarda mijozlarga xizmat ko'rsatadigan minibanklar ochildi. 2002-yilda ularning soni 530 taga yetdi. Respublika iqtisodiyotini rivojlantirishga yo'naltirilgan kredit qo'yilmalari qo'yish va chet el sarmoyalarini jalb qilishda banklar faol qatnashmoqdalar. Tijorat banklarining iqtisodiyotning real sektoriga kreditlar berish

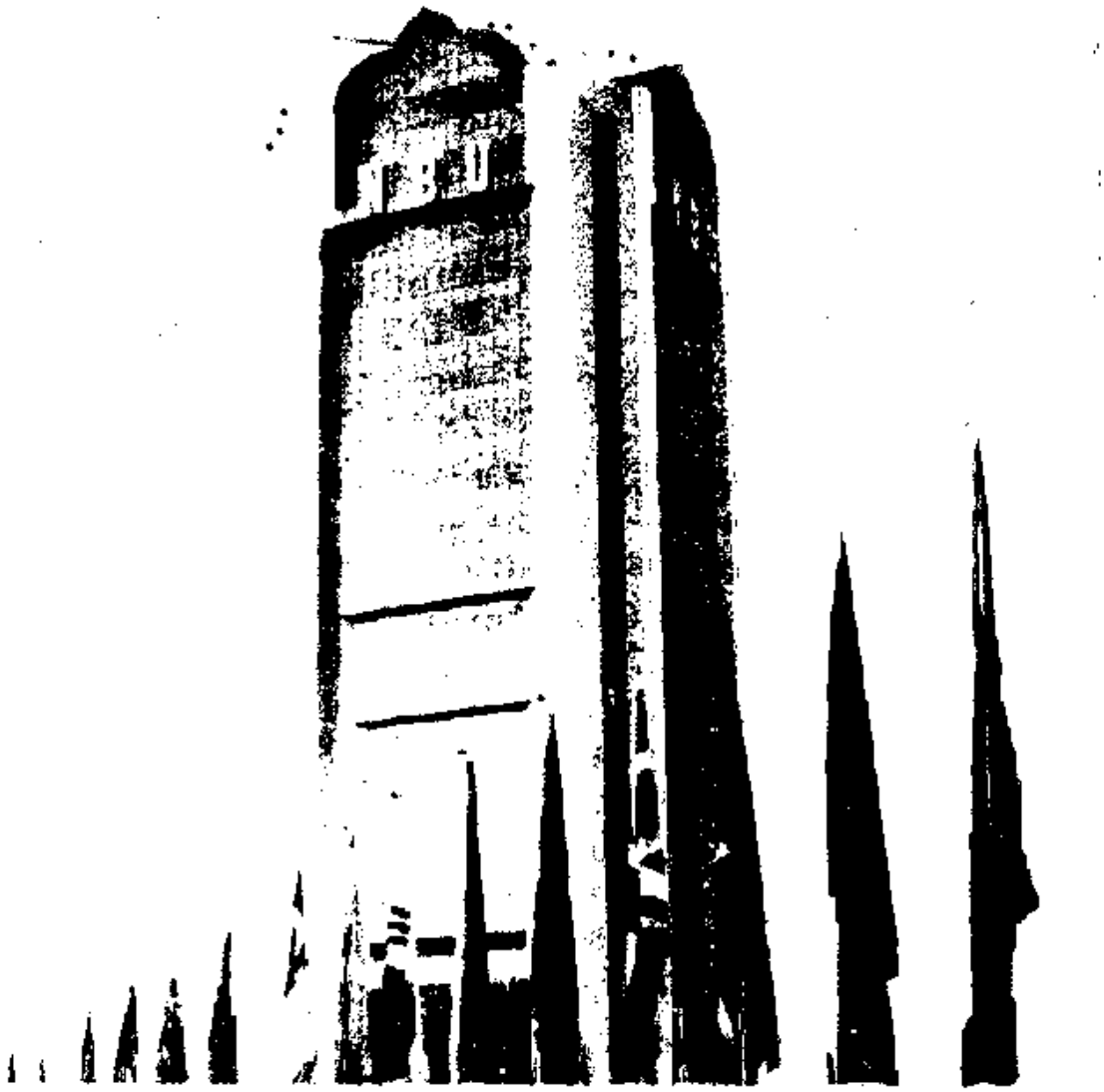

O‘zbekiston milliy banki.

imkoniyati ortib bormoqda. 2001- yilda tijorat banklarining kredit qo‘yilmalari hajmi 2205,8 mlrd. so‘mni tashkil etdi. Tijorat banklari tomonidan faqat kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun ajratilgan kreditlar hajmi 2002- yilda 265 milliard so‘mni tashkil etdi. Tijorat banklarining moliya bozoridagi ishtiroki yildan yilga mustahkamlanib bormoqda.

Respublikamizda tadbirkorlar va aholini ehtimoli bo‘lgan turli zararlardan himoya qiluvchi sug‘urta bozori vujudga keldi. Davlat ishtirokida bozor munosabatlariga xizmat qiluvchi **„Kafolat“**, **„Agrosug‘urta“**, **„O‘zbekinvest“** kabi uchta yirik sug‘urta kompaniyasi tashkil etildi. Ko‘plab xususiy sug‘urta kompaniyalari, shuningdek, xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda ishlaydigan qo‘shma sug‘urta kompaniyalari ham vujudga keldi. 2002-yilda sug‘urta kompaniyalarining soni 28 taga yetdi, ular moliya bozorida mamlakatimiz fuqarolari va tashkilotlariga 150 turdan

ortiq yo'nalish bo'yicha sug'urta xizmati ko'rsatmoqdalar. „Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi (2002), Prezident farmoni bilan 2002- yil 1- fevralidan boshlab sug'urta tashkilotlarining 3 yil muddatga daromad solig'idan ozod qilinishi mamlakatimizda sug'urta bozorini yanada erkinlashtirish va rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ish bilan bandlik masalasi jiddiy muammoga aylanadi. Negaki, iqtisodiy tizim o'zgarayotgan paytda malakasiz kishilargagina emas, ma'lum ixtisosga ega bo'lgan xodimlarga ham talab cheklanadi, ishsizlar toifasi kengayadi. Bunday sharoitda ishsizlar sonining ko'payishiga yo'l qo'ymaslik tadbirlari ko'rildi. Respublika **„Mehnat birjasi"** va joylardagi 225 dan ortiq mehnat birjasini o'z ichiga oluvchi katta tarmoq barpo etildi. Har bir tumanda mehnat birjasi tashkil etildi. Ishsizlarni ro'yxatga olish, ularni kasbini o'zgartirish mexanizmi yaratildi, ishsizlik bo'yicha nafaqa to'lash yo'lga qo'yildi. Yangi ish o'rinlarini tashkil etishga e'tibor berildi. 1993- yilda Respublikada tadbirkorlikni rivojlantirish hisobiga 185,1 ming yangi ish o'rinlari tashkil etilgan bo'lsa, 1998- yilda bu ko'rsatkich 345,9 mingni tashkil etdi yoki 1,8 marta ko'p yangi ish o'rinlari yaratildi. 2000-yilda faqat kichik va o'rta biznes rivoji hisobiga 192,5 mingta, 2001- yilda esa 372 mingta, 2002-yilda 370 mingta yangi ish o'rinlari yaratildi.

Iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichidayoq, narxlar erkinlashtirildi. Bu jarayon ijtimoiy larzalarsiz o'tdi. Negaki, davlat turli kompensatsiya jamg'armalari tuzdi, bolalar uchun nafaqalar joriy etdi, eng kam ish haqi, pensiya, nafaqalar va stipendiyalar muntazam suratda oshirib borildi.

Narxni erkinlashtirish iqtisodiyotda raqobatchilik muhitini vujudga keltirish bilan bevosita bog'liq. 1992-yil avgust oyida O'zbekiston Respublikasining **„Monopol faoliyatni cheklash to'g'risida"** gi Qonuni kuchga kiritildi. Bu qonun asosida raqobatchilikni rivojlantirishga qaratilgan bir qator normativ hujjatlar ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Moliya vazirligi tizimida tuzilgan Antimonopol va narx-navo siyosatini o'tkazish bosh boshqarmasi monopol mavqeyidagi korxonalarni belgilab, ularning mahsulotlari bo'yicha narxlarni va rentabellikni tartibga solib turibdi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'ziga xos yo'li ishlab chiqildi va unga amal qilinmoqda. Bozor munosabatlarini shakllantiruvchi va unga xizmat qiluvchi huquqiy negizlar hamda bozor infratuzilmasi yaratildi.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Bozor iqtisodiyoti nima?
2. Mustabid sovet tuzumidan mustaqil O'zbekistonga qanday iqtisodiyot meros bo'lib qolgan edi?
3. Mustaqillik iqtisodiyot sohasida qanday imkoniyatlar yaratdi?
4. Bozor iqtisodiyotiga o'tishda qanday tamoyillarga tayanildi?
5. Islohotlarning strategik maqsadlarini bilasizmi?
6. Iqtisodiy islohotlar qanday yo'nalishlarda olib borildi?
7. Bozor munosabatlarini shakllantiruvchi qanday qonunlar qabul qilindi?
8. Bozor infratuzilmasi nima?
9. O'zbekistonda bozor infratuzilmasining yaratilishi haqida so'zlab bering.
10. Aholini ish bilan band etish muammosi qanday hal qilinmoqda?

13- §. Ko'p ukladli iqtisodiyot va mulkdorlar tabaqasining shakllanishi

Bozor iqtisodiyoti, avvalo, turli xil mulk shakllariga, ko'p ukladli iqtisodiyotga asoslanadi. Shu boisdan O'zbekistonda mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, mulkdorlar tabaqasini shakllantirish iqtisodiy islohotlarda birinchi o'rinda turdi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida iqtisodiyot xilma-xil mulk shakllaridan iborat bo'lishi, har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli ekanligi, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi, barcha mulk shakllarining teng huquqli ekanligi belgilab qo'yilgan. Xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat tomonidan himoya qilinadi.

O'zbekistonda xususiylashtirish qandaydir kishilar manfaatiga bo'ysundirilmadi, chek (vaucher) asosida xususiylashtirishga yo'l qo'yilmadi. Davlat mulkini sotish orqali xususiylashtirish yo'li tutildi. Shu bilan birga xususiylashtirish chog'ida imtiyozlar tizimi yaratildi. Xususiylashtirilayotgan korxona mehnat jamoasining xodimlariga aksiyalarni imtiyozli shartlar bilan sotib olish imkoniyati berildi. Eskirgan asosiy fondlar, ijtimoiy infratuzilma obyektlari yangi mulkdorga tekinga topshirildi. Qishloq xo'jaligi davlat xo'jaliklarining mol-mulki, fermalar, bog'lar va uzumzorlar imtiyozli shartlar asosida xususiylashtirildi.

Xususiylashtirishga davlat boshchilik qildi. Bu jarayonni tashkil etish va rahbarlik qilish uchun 1992- yil fevralda **Davlat**

mulkini boshqarish va xususiylashtirish davlat qo'mitasi tuzildi, 1994-yilda uning funksiyalari kengaytirilib, **Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasi** sifatida qayta tashkil etildi.

Kichik xususiylashtirish

Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish 1991-yil 18-noyabrda qabul qilingan mulkni **„Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida"** gi, **„Davlat uy-joy"** fondini xususiylashtirish to'g'risidagi (1993-yil 7-may) qonunlar va 20 dan ortiq maxsus davlat dasturlari asosida amalga oshirildi.

Xususiylashtirish savdo, xizmat ko'rsatish va mahalliy sanoat korxonalarini, uy-joy fondini, qishloq xo'jalik mahsulotlarini tayyorlovchi xo'jaliklarni davlat tasarrufidan chiqarishdan boshlandi. Bu kichik xususiylashtirish deb nom oldi.

1993—1994-yillarda davlat ixtiyorida bo'lgan bir milliondan ortiq kvartira yoki davlat uy-joy fondining 95 foizdan ortiqrog'i fuqarolarning xususiy mulki bo'lib qoldi. Bunda har 3 kvartiraning bittasi egalariga imtiyozli shartlar bilan bepul berildi. Urush faxriylari, o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari, ilmiy xodimlar va ijodiy ziyolilarga kvartiralar bepul berildi. 2002-yilga qadar Respublika uy-joy fondining 98 foizga yaqini xususiylashtirildi.

1994-yil 21-yanvarda e'lon qilingan **„Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"** gi va 1994-yil 16-martda e'lon qilingan **„Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish jarayonini yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida"** gi Prezident farmonlari xususiylashtirish jarayonida yangi turtki bo'ldi.

1992—1994- yillarda 54 mingga yaqin savdo, xizmat ko'rsatish, avtomobil transporti, qurilish, qishloq xo'jalik korxona va obyektlari davlat tasarrufidan chiqarildi. Shularning 18,4 mingtasi xususiy mulkka, 26,1 mingtasi aksiyadorlik, 8,7 mingtasi jamoa, 661 tasi ijara korxonalariga aylandi. Qishloq xo'jaligida bog'larning yarmi, uzumzorlarning 40 foizi xususiy foydalanish uchun berildi. 14 mingdan ortiqroq fermer xo'jaliklari tashkil topdi, ularga 193 ming gektar yer ajratib berildi. Xususiy tadbirkor subyektlarining soni 300 mingga yetdi, ularning 250 mingtasini patent asosida yakka tartibdagi mehnat faoliyati bilan shug'ullanadigan kishilar tashkil etdi. 1994- yilda mamlakat yalpi ichki mahsulotining deyarli yarmi iqtisodiyotning davlatga qarashli bo'lmagan sektorida ishlab chiqildi, bu sektorda 4 millionga yaqin kishi ish bilan band bo'ldi.

Institutsional o'zgarishlar

Respublika xalq xo'jaligini, uning tarmoqlarini boshqarishning ma'muriy-buyruqbozlik tizimini tugatish, boshqaruvni bozor munosabatlariga moslashtirish maqsadida institutsional (muassasalar sohasida) o'zgarishlar amalga oshirildi.

Mustabid sovet tuzumidan meros bo'lib qolgan markaziy iqtisodiy organlar — Davlat reja qo'mitasi, Davlat ta'minot qo'mitasi, Davlat narxlar qo'mitasi, Davlat agrosanoat qo'mitasi, iqtisodiyot tarmoqlarini boshqaruvchi boshqa vazirliklar, qo'mitalar, ularning ma'muriy apparatlari tugatildi.

Makroiqtisodiyot vazirligi, Moliya vazirligi qoshida narxlarni nazorat qilish bo'yicha maxsus boshqarma, Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat qo'mitasi, Davlat soliq qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasi, Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi kabi yangi boshqaruv organlari tuzildi.

Ittifoq parchalanib ketgach, O'zbekiston hududida joylashgan ittifoq va ittifoqdosh respublikalar bo'ysunividagi korxonalar respublikamizning to'la mulki bo'ldi. Endi ularni bozor iqtisodiyotiga moslab boshqarishni tashkil etish zarur edi. Iqtisodiy islohotlar davomida respublikadagi bu yirik korxonalar o'z faoliyat sohalariga qarab ixtiyoriy ravishda davlat tarmoq uyushmalariga, konsernlarga, korporatsiyalarga, xolding kompaniyalariga aylantirildi. Noishlab chiqarish tarmoqlarini boshqarish qayta tuzilib milliy kompaniyalar tashkil etildi.

Uyushma — turdosh kasbga ixtisoslashgan korxonalarning paychilik asosida tuzilgan ixtiyoriy birlashmasi. Uyushma xo'jalik hisobiga asoslanib, ilmiy-texnik, tijorat, ijtimoiy ishlab chiqarish va iqtisodiy masalalarni birgalikda hal qilish uchun tashkil etiladi. Uyushmani muassislar kengashi boshqaradi. Muassislar kengashi uyushma boshqaruvini tuzadi va uyushma raisini saylaydi. Islohot yillarida **O'zbekistonda „O'zavtosanoat", „O'zeltexsanoat", „O'zkimyosanoat", „O'zbekipagi", „O'zagromashservis", „O'zqurilishmateriallari", „O'zbeksavdo", „O'zoziqovqatsanoat", „O'zgo'shtsutsanoat", „O'zyog'-moytamakisanoat", „O'zparrandasanoat", „O'zbekbirlashuv", „O'zbekcharmpoyabzal"** va boshqa uyushmalar tashkil etildi va faoliyat yuritmoqdalar.

Konsern — ilmiy-texnikaviy va ishlab chiqarish funksiyalarini markazlashtirish asosida hamkorlikda faoliyat ko'rsatadigan, shuningdek investitsiyaviy, moliyaviy va tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshiradigan, korxonalarga xo'jalik hisobida xizmat ko'rsatishni tashkil etadigan korxonalarning ko'ngilli birlash-

masi. Konsern tarkibiga kirgan korxona va tashkilotlar orasida o'zaro korporatsiyalashgan turg'un aloqalar mavjud bo'lib, ular konsern rivoji yo'lida umumiy-moliyaviy resurslardan, yagona ilmiy-texnik imkoniyatlardan mushtarak foydalanadilar. Konsern, qoidaga ko'ra, ishlab chiqarish belgilariga qarab tuziladi va yagona xo'jalik majmuyi sanaladi. Respublikamizda **„O'zsuvqurilish"** va **„Qizilqumnodirmetalloltin"** davlat konsernlari, **„O'zavtoyo'l"** va **„O'zfarmsanoat"** davlat-aksiyadorlik konsernlari kabilar tashkil etildi va faoliyat ko'rsatmoqdalar.

Korporatsiya — mulkchilikning barcha shakllaridagi korxonalarning aksiyadorlik asosidagi ko'ngilli birlashmasi. Korporatsiya tarkibiga kirgan korxonalar ishlab chiqarish va ilmiy-texnikaviy kooperatsiya orqali o'zaro bog'lanadilar. Shu bilan korporatsiya investitsiyaviy sarmoyaning jamlanishiga ham yordam beradi. Faoliyatining tijoriyligi, ya'ni foyda olishni maqsad qilib qo'yishi, cheklangan javobgarlik, markaziy boshqaruv, aksiyadorning aksiya sarmoyasining o'ziga tegishli qismini erkin tasarruf etishi va boshqalar korporatsiyaga xos bo'lgan asosiy xususiyatlardir. Iqtisodiy islohotlar jarayonida Respublikamizda **„O'zbekpaxtamash"** va **„O'zavtosanoat"** davlat korporatsiyalari, **„O'zdonmahsulot"**, **„O'zavtotrans"**, **„O'zmahalliysanoat"** davlat aksiyadorlik korporatsiyalari va boshqalar tashkil etildi va faoliyat yuritmoqdalar.

Xolding kompaniyalari — korporatsiya shakllaridan biri. Xolding kompaniyasi tarkibiga kiruvchi aksionerlik jamiyatlari *„aksiyalarining nazorat paketi"* kompaniyaning ixtiyorida bo'ladi. Bundan maqsad yagona tarmoq va ilmiy-texnikaviy siyosat yurgizish, umumiy manfaatlar yo'lida aksionerlik jamiyatlari faoliyatlari ustidan nazorat o'rnatish va dividendlar ko'rinishida foyda olishdir. Xolding kompaniyasiga misol tariqasida mamlakatimizda tashkil etilgan 15 ta qishloq xo'jalik mashinasozlik korxonalarini birlashtirgan **„O'zqishloqxo'jalikmash-xolding"**, **„O'zmevasabzavotuzumsanoat-xolding"** va **„O'zbekneftgaz"** Milliy xolding kompaniyalarini kiritish mumkin. Shuningdek, **„O'zbekyengilsanoat"** kompaniyasi, **„O'zqurilishmaterial"** davlat aksiyadorlik kompaniyalari ham faoliyat ko'rsatmoqdalar.

Milliy kompaniya — noishlab chiqarish tarmoqlari, ijodiy jamoalar, transport, aloqa va telekommunikatsiya korxonalari va tashkilotlarining paychilik yoki aksionerlik asosidagi ko'ngilli birlashmasi. O'zbekistonda tashkil etilgan va faoliyat yuritayotgan Milliy kompaniyalar jumlasiga **„O'zbekturizm"** Milliy kompaniyasi, **„O'zbekiston havo yo'llari"** Milliy aviakompaniyasi va boshqalar kiradi.

Aksiyadorlik jamiyatlari

Mulkni davlat tasarrufidan chiqarishning yo'llaridan biri davlat mulkini aksiyadorlik (hissadorlik) jamiyatlariga aylantirishdir. Aksiyadorlik jamiyati mulkchilikning bir turi bo'lib, u davlat, korxona, tashkilot, bank va fuqarolar pul mablag'larini sherikchilik asosida va foyda olish maqsadida birlashtirgan tarzda xo'jalik yuritish uyushmasidir. Iqtisodiy islohotlar jarayonida kichik korxonalar sotilgan bo'lsa, 1992-yildan boshlab yengil va oziq-ovqat sanoati, qayta ishlovchi sanoat, ko'mir qazib olish, transport, aloqa va boshqa turdagi o'rta va yirik korxonalar aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirila boshlandi. Aksiyadorlik jamiyatlariga kirgan korxonalar qiymati miqdorida aksiyalar chiqarilib, qimmatli qog'ozlar bozorida sotildi. Aksiya to'plamlari (paketlari)ning 25 foizi davlatga, 25 foizi mehnat jamoasiga,10 foizi resurs bilan ta'minlovchi va mahsulotlarni iste'mol qiluvchi korxonalarga, 10 foizi chet ellik investorlarga, 30 foizi erkin sotishga ajratildi. Aksiyadorlik jamiyatlarining aksiyalarini sotish maqsadida Respublika fond birjasi tashkil etildi va aholiga sotish yo'lga qo'yildi.

1994- yil oxirigacha respublikada 26,1 mingta korxona aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirildi. Ularning aksiyalari respublika qimmatli qog'ozlar bozorining asosini tashkil etdi.

1996- yil 25- aprelda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining **„Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"** gi va **„Qimmatli qog'ozlar bozorining faoliyat ko'rsatish mexanizmi to'g'risida"** gi qonunlari mulkchilikning aksiyadorlik shaklini yanada rivojlanishiga yangi turtki bo'ldi. Aksiyadorlik jamiyatini tuzish, qayta tuzish, tugatish yo'llari, aksiya egalarining dividend (foyda) olish huquqlari aniq belgilab berildi. Yirik korxonalar aksiyalari to'plami (paketi) davlat nazoratida bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirildi.

Davlat mulkini sotish bo'yicha kim oshdi savdolari va tanlovlar tashkil etildi. 2000—2005 yillarda jami 4660 ta davlat korxona va ob'ekti xususiy mulkdorlarga sotildi.

Korxonalarni aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish jarayoniga aholi va chet ellik investorlar keng jalb qilindi. 2004- yil boshlarida respublikamizda 1800 ta aksiyadorlik jamiyatlari faoliyat yuritdi.

Aksiyadorlik jamiyatlarining aksiyalari qimmatli qog'ozlar bozoriga chiqarildi. Mehnat jamoalari uchun aksiyalarni imtiyozli shartlar bilan sotib olish imkoniyatlari yaratildi. Aksiyalarni fuqarolarga erkin sotishni kengaytirish maqsadida **Xususiylashtirish investitsiya fondlari** (XIF) tuzildi.

Islohot yillarida respublikamizda 2004- yil 1- yanvar holatiga ko'ra **1 million**dan ortiq jismoniy shaxs aksiyadorlik jamiyatlarining Respublika fond birjasi va XIF lar tomonidan qimmatli qog'ozlar bozoriga chiqarilgan aksiyalarni sotib olib aksiyador bo'ldilar va ulardan daromad olmoqdalar. Shu tariqa aholining bo'sh turgan sarmoyalari — mablag'lari iqtisodiyotning ishlab chiqarish sohasiga jalb qilindi. Eng muhimi aholida qimmatli qog'ozlarga qiziqish, ular bilan muomala qilish ko'nikmalari va madaniyati paydo bo'ldi. Aksiyadorlar aksiyalarning nazorat paketi — aksiya egasiga aksiyadorlik jamiyatida amaldagi hukmronlikni ta'minlaydigan aksiyalar miqdori; chiqarilgan aksiyalarning umumiy summasida bir shaxs, kompaniya yoki davlatning yirik hissasidir. Aksiyadorlar korxonaning ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqdalar.

Iqtisodiyotning ishlab chiqarish sohasiga kiritilgan aholi sarmoyalari ulushining o'sishi, foiz hisobida

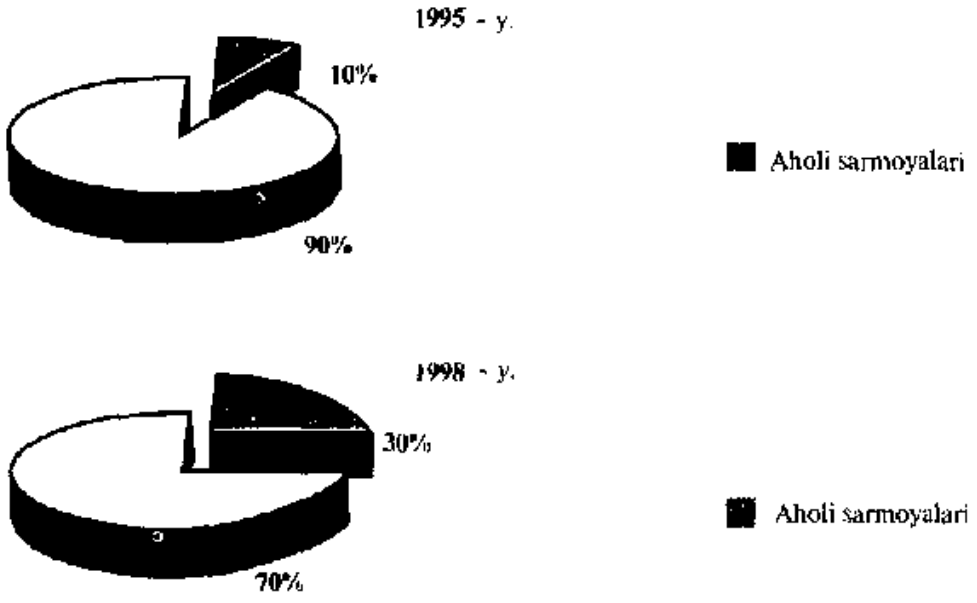

Aksiyadorlar sonining o'sishi,
1-yanvar holati, ming kishi

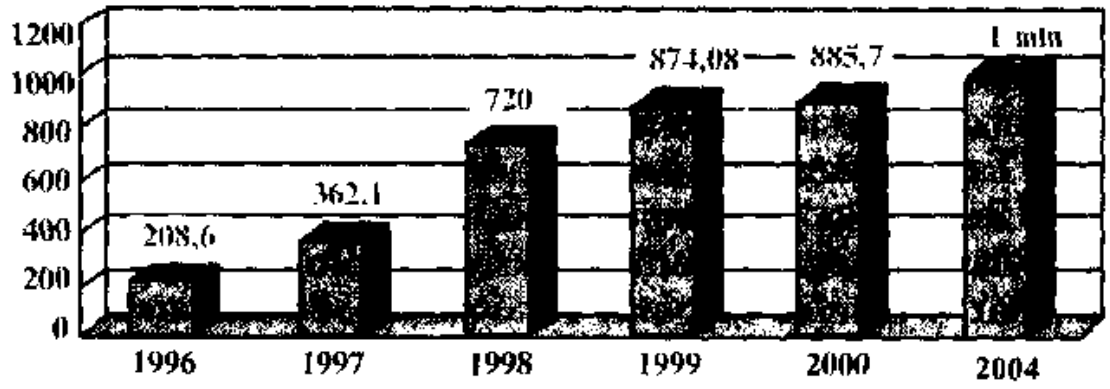

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

Chinakam mulkdorlar tabaqasi, bir tomondan, mulkni davlat tasarrufidan chiqarish, ikkinchi tomondan, kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish yo'li bilan shakllantiriladi. *Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik — jamiyatda ham iqtisodiy, ham siyosiy vaziyatni mo'tadillashtirishga yordam beradigan o'rta tadbirkorlar tabaqasini paydo bo'lishi demakdir. Kichik biznes, tadbirkorlik bozorni zarur iste'mol tovarlari va xizmatlar bilan boyitishga hamda daromad va foyda olishga qaratilgan faoliyatdir. Bu — yangi ish o'rinlarini yaratish, aholini ish bilan bandligini ta'minlash, aholi daromadlarining asosiy manbayidir.*

Jahon iqtisodiyotida yetakchi mavqega erishgan mamlakatlar tajribasi ko'rsatadiki, ular kichik biznesni, xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yuksalgan, aholi turmush darajasini ko'targan. Masalan, Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lgan mamlakatlarning yalpi ichki mahsuloti tarkibida kichik va o'rta biznesning ulushi 67 foiz, Germaniyada—65 foiz, AQSHda — 52 foizni tashkil etadi. Yaponiyada ish bilan band bo'lgan aholining 80 foizi, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida — 70 foizi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tarmoqlarida ishlaydi.

Jahondagi rivojlangan mamlakatlarning tajribasidan kelib chiqqan holda O'zbekistonda kichik biznesni, tadbirkorlikni rivojlantirishga iqtisodiy islohotlarning hal qiluvchi, strategik ahamiyatga ega bo'lgan ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tibor berildi.

O'zbekistonning har bir fuqarosi korxonalar va tashkilotlar tuzish, sotib olish, sotish, qayta qurish yo'li bilan tadbirkorlik faoliyati yuritish huquqiga ega. Tadbirkor ish yuritish uchun boshqa yuridik va jismoniy shaxslarning mulki, pul mablag'larini ixtiyoriylik asosida jalb qilish, mustaqil ravishda ishchilar yollash va bo'shatishga haqlidir, tadbirkorlik daromadlaridan soliq to'lab turadi.

Tadbirkorlik shakllari:

- xususiy (shaxsiy) tadbirkorlik;
- yollanma mehnatni jalb qilib amalga oshiriladigan tadbirkorlik;
- bir necha fuqarolar va yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan jamoa yoki qo'shma tadbirkorlik.

Respublikada ko'chmas mulk bozori tashkil etilib, kimoshdi savdolari va tanlovlar asosida kichik korxonalar fuqarolarga sotildi.

1995- yil 5- yanvarda e'lon qilingan „Xususiy tadbirkorlikda tashabbus ko'rsatish va uni rag'batlantirish to'g'risida"gi Prezident farmoni mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishga, mulkdorlar tabaqasini shakllantirishga yangi turtki berdi. Farmonga binoan davlat mulkini xususiylashtirishdan tushayotgan mablag'larning 50 foizi kichik biznesni rivojlantirishga yo'naltirildi.

1995- yil 21- dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining **„Kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish to'g'risida"** gi qonuni iqtisodiyotning mazkur sektoriga davlat va mintaqaviy darajada rag'batlantirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi. Davlat darajasida xususiy tadbirkorlik faoliyati uchun huquqiy-normativ asoslar, zarur infratuzilma va shart-sharoitlar yaratildi. Mintaqaviy (viloyat, shahar, tuman) darajada esa tadbirkorlarga mahalliy soliq va yig'imlar solishda yengilliklar berildi, bu sektorni rivojlantirish uchun hududiy dasturlar ishlab chiqildi va amalga oshirish tadbirlari ko'rildi.

1995- yil iyulda Xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash fondi (Biznes-fond), 1996-yil martda O'zbekiston tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi, ularning hududiy bo'limlari tashkil etildi. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash uchun faqat Biznes-fond tomonidan 10 mlrd so'm miqdorida moliyaviy yordam ko'rsatildi, tadbirkorlarning malakasini oshirish kurslari

tashkil etildi. O'rta va kichik biznesning rivojlanishiga dehqon va fermer xo'jaliklari assotsiatsiyasi, „Hunarmand" assotsiatsiyasi, Tadbirkor ayollar assotsiatsiyasi ham ko'maklashmoqda.

Kichik biznesni rivojlantirishga chet ellik investorlarning va dunyodagi nufuzli banklarning, jumladan Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Germaniya tiklanish banki, Osiyo taraqqiyot banki, Xalqaro moliya korporatsiyasi va boshqa Xalqaro moliya tashkilotlarining kredit resurslari jalb etilmoqda. Tadbirkorlar va biznesmenlarga maslahatlar bilan ko'maklashish maqsadida nemis texnikaviy ko'maklashuv jamiyati O'zbekistonda kichik biznesni qo'llab-quvvatlash markazini, Yevropa hamjamiyati komissiyasi esa amaliy aloqalar markazini ochdilar. Markaziy Osiyodagi Amerika tadbirkorlik fondi va Markaziy Osiyodagi Buyuk Britaniya investitsiya fondi o'zbekistonlik tadbirkorlarga zarur maslahatlar bilan ko'maklashdilar. 2003- yil 1- yanvar holatiga ko'ra, o'tgan yillarda kichik biznesni rivojlantirish uchun jalb etilgan xorijiy kredit resurslari hajmi 450 mln. AQSH dollarini tashkil etdi, ulardan 345,8 mln. (shu jumladan, 2002- yilda 87 mln.) AQSH dollari o'zlashtirildi.

Kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash borasida ko'rilgan tadbirlar natijasida ularning soni yildan yilga ko'payib bordi. 1992—1996- yillarda 85 mingga yaqin kichik biznes korxonalari ro'yxatga olingan bo'lsa, 2001-yil boshlarida ularning soni 190 mingdan ortdi, shu jumladan, faoliyat yuritayotganlari soni 149,3 mingtani tashkil etdi, ularning 63 foizi ishlab chiqarish bilan band bo'ldi.

Faoliyat yuritayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari

Umumiy soni	350 ming
Band bo'lgan kishilar	7127,3 ming
YAIM dagi hissasi	42,1 foiz

2007- yil 1- yanvar ma'lumoti

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2001- yil 22-avgustda **„Tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish va hisobga qo'yish tizimini takomillashtirish to'g'risida"** qaror qabul qildi. Qarorga binoan kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish bo'yicha respublika muvofiqlashtiruvchi kengash tashkil etildi. Tadbirkorlik subyektlarini bir joyda davlat ro'yxatidan o'tkazish va hisobga olishning soddalashtirilgan yangi tartibi joriy etildi. Shahar va tumanlarda tadbirkorlik subyektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish bo'yicha bo'limlar tashkil etildi, ular alohida binolar, kerakli jihozlar bilan ta'minlandi. Tijorat banklari o'z mablag'lari hisobiga faqat 2001-yilda kichik va o'rta biznes subyektlariga 144,3 mlrd. so'm kredit berdilar. Ularga Respublika tovar-xomashyo birjasi, Agrosanoat birjasi, **„O'zulgurjisavdo"** orqali 106 mlrd. so'mlik moddiy-texnika resurslari sotildi. Tadbirkorlarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilish maqsadida xo'jalik subyektlarida „Tekshirishlarni ro'yxatga olish daftari" joriy etildi. Kichik biznes subyektlarining tashqi iqtisodiy faoliyati erkinlashtirildi, ular o'zi ishlab chiqarayotgan mahsulotlarni naqd xorijiy valutaga eksport qilishga ruxsat berildi. 2001—2002- yillarda kichik biznes subyektlari faoliyatiga noqonuniy aralashish hollarini bartaraf etish, ularning buzilgan huquqlarini tiklash va aybdor shaxslarni sud javobgarligiga tortish choralarini qo'llash mexanizmi yaratildi. Tadbirkorlarga yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararlar aybdor bo'lgan mansabdor shaxslarning cho'ntagidan undirilib berilmoqda. Respublika Adliya vazirligi, uning joylardagi adliya idoralari tomonidan 2002- yilda kiritilgan 8 mingdan ortiq da'vo arizalariga muvofiq sudlar tomonidan tadbirkorlarga 9 milliard so'm undirib berildi. 2300 mansabdor shaxsga nisbatan intizomiy chora ko'rildi, ulardan 290 nafari egallab turgan lavozimidan bo'shatildi. Natijada xo'jalik yurituvchi subyektlarni noqonuniy tekshirishlar va aralashishlar soni keskin kamaydi. Agar 2001-yilda noqonuniy tekshirishlar bo'yicha 1450 ta holat aniqlangan bo'lsa, 2002- yilda ularning soni 157 tani tashkil etdi yoki 10 barobar kamaydi. Bu tadbirlar kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojiga yangi turtki bo'ldi. 2001-yilda 34200 ta kichik va o'rta biznes subyektlari ro'yxatga olindi, bular hisobiga 372 mingta yangi ish o'rinlari tashkil etildi. 2001-yilda kichik va o'rta biznes subyektlari tomonidan ishlab chiqarilgan 65,5 milliard so'mlik mahsulot sotildi. 2002- yilda 38 mingga yaqin mikrofirma, kichik va o'rta biznes korxonalari tashkil etildi.

2004- yil 1- yanvar holatiga ko'ra, respublika bo'yicha tashkil topgan va faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes korxonalar soni 277 mingtadan oshdi, ulardan 168,6 mingtasi mikro tizimlardir. 2004- yilda kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hisobiga 427,6 ming yangi ish o'rni tashkil etildi. 2005- yilda kichik biznes ob'yektlari soni 310 mingtadan ortdi.

Kichik va xususiy tadbirkorlikning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi salmog'i 1991-yilda 1,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2005-yilda 38,2 foizga yetdi. Mamlakat iqtisodiyotida band bo'lgan aholining 65,5 foizi yoki 6,4 mln. kishi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida mehnat qildi. Bu soha aholi bandligini ta'minlaydigan va uning asosiy daromad manbai bo'lgan muhim bo'ginga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53- moddasiga ko'ra, bozor munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Davlat iste'molchilarning huquqi ustunligini hisobga olib, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligini, barcha mulk shakllarining teng huquqliligini va huquqiy jihatdan bab-baravar muhofaza etilishini kafolatlaydi.

Agrar islohotlar

Agrar islohotlarga ustuvorlik berildi. Negaki, respublika aholisining 62 foizi qishloqda yashaydi, mamlakat yalpi ichki mahsulotning 30 foizi, valuta tushumlarining 55 foizi qishloq xo'jaligida shakllanadi. Agrar islohotlar natijasida davlat tasarrufidagi qishloq xo'jalik mulklari xususiylashtirildi. Bugungi kunda qishloq xo'jaligida nodavlat sektorining ulushi 99 foizni tashkil qilmoqda.

Islohot yillarida odamlarga shaxsiy tomorqa uchun qo'shimcha ravishda 550 ming gektar sug'oriladigan yer ajratildi va shaxsiy tomorqa uchun berilgan yer maydoni 700 ming gektarga yetdi, 9 milliondan ortiq qishloq aholisi ana shu yer hosilidan foydalanmoqda.

1992—1995- yillarda davlat tasarrufidagi qishloq xo'jalik korxonalari va tashkilotlarini xususiylashtirish, asosan, tugallandi. 1150 ta sovxoz va 1200 ta fermalar xususiylashtirildi.

Qishloqda xo'jalik yuritishning maqbul shakllarini yaratishga alohida e'tibor berildi. Agrar islohotlarning dastlabki yillarida sovxoz va kolxozlar jamoa xo'jaliklariga aylantirilgan edi. Ammo

xo'jalik yuritishda o'zlarini to'la-to'kis oqlamaganliklari tufayli ularni qayta tuzish zaruriyati vujudga keldi. 1998-yil aprelda **„Qishloq xo'jalik kooperativi (shirkat) to'g'risida"** qonun qabul qilindi. Qonunda shirkat xo'jaligini tuzish va uning faoliyat yuritish tartiblari, shirkatga a'zolik, yer uchastkalari ajratish va boshqarish masalalarining huquqiy asoslari belgilab berildi. Shirkatning iqtisodiy asosini ishlab chiqarish vositalari va ishlab chiqarilgan mahsulotlarga jamoa kooperativ mulkchilik tashkil etadi. Shirkatning har bir a'zosiga mulk va yer paylari shaklida hissa ajratiladi.

Jamoa xo'jaliklari 1998- yildan boshlab yer va mulk paylari asosida qishloq **xo'jalik shirkatlariga** aylantirila boshlandi. 1999-yilda 898 ta, 2000- yilda 856 ta, 2001- yilda 112 ta qishloq xo'jaligi korxonalari shirkatlarga aylantirildi. Shirkatlarning umumiy soni 2002- yilning 1- yanvarigacha respublika bo'yicha 1900 taga yetdi. Shu tariqa agrar munosabatlar tizimida oila pudratiga keng o'rin berildi, har bir a'zo o'z payiga ega bo'ldi. Mahsulot yetishtiruvchi shirkat a'zosi bilan shirkat xo'jaligi o'rtasida pudrat shartnoma munosabatlari joriy etildi. Har bir oila pudratiga 5 gektar ekin maydonlari, bog'lar, uzumzorlar birkitilgan, shartnomalar tuzilgan, o'zaro hisob-kitob yurituvchi chek daftarchalari bilan ta'minlangan. 2000-yilning 1-iyul holatiga ko'ra, respublikamizdagi qishloq xo'jalik shirkatlari tarkibida 598,5 mingta oilaviy pudrat faoliyat ko'rsatdi. 2002-yil boshlariga kelib 1 mln. 400 ming kishi shirkat a'zosi sifatida mehnat qildi.

Fermer va dehqon xo'jaliklarini shakllantirishga alohida e'tibor berildi. 2002- yil o'rtalarida respublikamizda 55,4 mln fermer xo'jaligi, 1,5 mln dan ortiq dehqon xo'jaligi tadbirkorlik bilan shug'ullandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003- yil 24-martdagi „Qishloq xo'jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yo'nalishlari to'g'risida"gi farmonida agrar islohotlarning yangi yo'nalishlari belgilab berildi. Ayrim shirkat xo'jaliklari tugatilib, ularning negizida fermer xo'jaliklari tashkil etildi. **2007- yil 1- yanvar xolatiga ko'ra fermer xo'jaliklari soni 190 mingtaga yetdi, ularda 1,4 mln. kishi ish bilan band bo'ldi.**

Qishloqda shaxsiy yordamchi xo'jaliklar dehqon xo'jaliklari sifatida qayta shakllandi. Dehqon xo'jaligi — bu oilaviy mayda tovar xo'jaligi bo'lib, tomorqa yer uchastkasi oila boshlig'iga umrbod meros qilib beriladi, mahsulotlar oila a'zolarining shaxsiy mehnati asosida yetishtiriladi va sotiladi. 2004- yil boshlariga

kelib mamlakatimizda 3,5 mln ga yaqin dehqon xo'jaliklari yu ridik va jismoniy shaxs maqomida faoliyat yuritdi, ularda 8 mln dan ortiq ishga yaroqli kishilar mehnat qilmoqda. Dehqon xo'jaliklarining yer maydoni 667 ming gektarni tashkil etadi Hozirgi kunda dehqon xo'jaliklari mamlakatimizda yetishtirila yotgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 66 foizini, shu jumla dan yetishtirilayotgan kartoshkaning 89 foizini, chorvachilik mahsulotlarining 89 foizini, meva va uzumning 45—50 foizin ishlab chiqarmoqda. Dehqon xo'jaliklarining yerdan foydalanish samarasi fermer va shirkat xo'jaliklariga nisbatan 1,3—1,5 bara var yuqori bo'lmoqda.

2003- yilda qishloq xo'jaligida nodavlat sektorining ulushi 99,1 foizga yetdi. Shirkat, dehqon va fermer xo'jaliklari asosiy ishlab chiqarish subyektlariga aylandi. Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarilgan yalpi mahsulotning 37 foizi shirkat xo'jaliklarida, 63 foizi dehqon va fermer xo'jaliklarida yetishtirildi. 2005- yilda esa paxtaning 66%i, g'allaning 55%i fermer xo'jaliklarida yetishtirildi.

Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan agrar islohotlar natijasid qishloq hayoti yangilandi, dehqon va fermerning mehnatg munosabati, dunyoqarashi o'zgardi. Ular yerning haqiqiy egasiga o'z mehnati evaziga yetishtirgan mahsulotning egasiga aylanmoqda

Shu tariqa respublika xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarid mulk shakllari o'zgardi, nodavlat mulkchiligi rivojlandi.

Iqtisodiyotda nodavlat sektorining ulushi, foiz hisobida

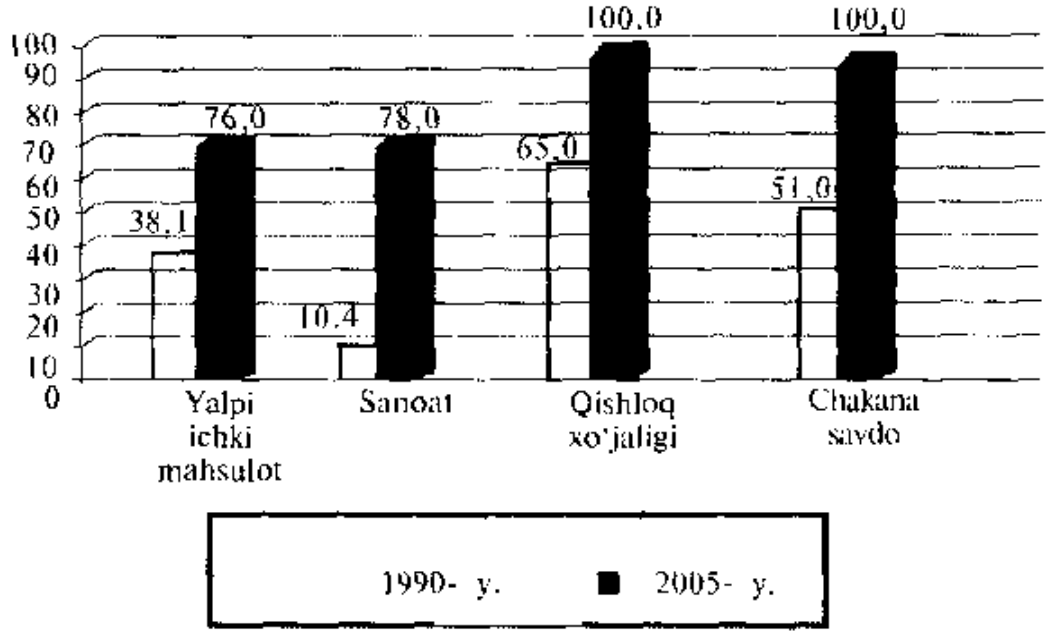

Mulk shakllarining 2003- yilgi ulushi, foiz hisobida

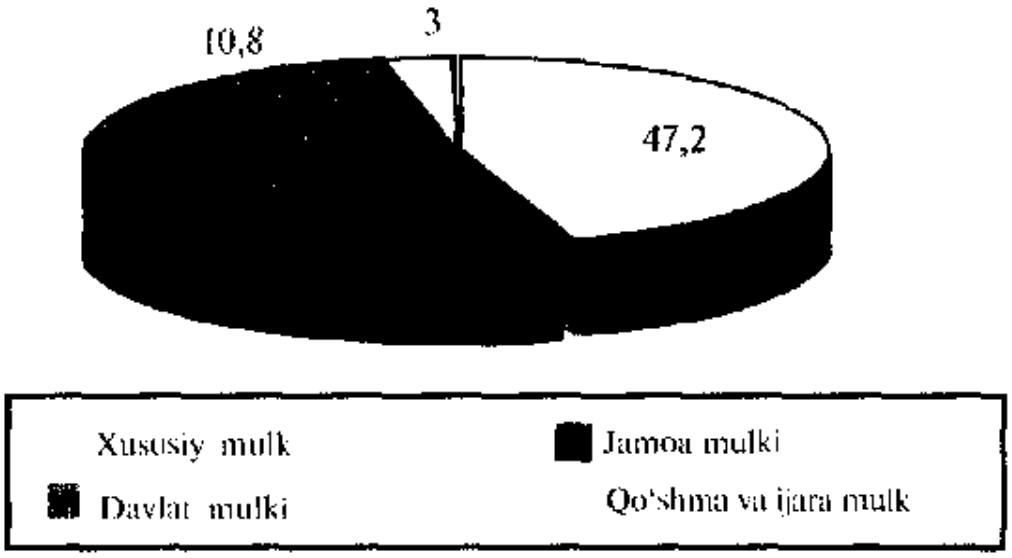

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik yillarida amalga oshirilgan *iqtisodiy islohotlar tufayli mulkchilik shakllari* bo'yicha iqtisodiyot tuzilmalari tubdan o'zgardi. Mulkchilikning davlat shakli *ustunlik qilgan, davlatlashtirilgan iqtisodiyot tugatildi. Mulk* davlat tasarrufidan chiqarildi va xususiylashtirildi. Iqtisodiyotdagi *institutsional o'zgarishlar tufayli nodavlat mulk shakllari*— aksiyadorlik korxonalari, uyushmalar, konsernlar, korporatsiya va *kompaniyalar, o'rta va kichik korxonalar vujudga keldi. Qishloq* xo'jaligida nodavlat mulk shakllari — shirkat, dehqon va fermer xo'jaliklari *asosiy ishlab chiqarish subyektlariga aylandi.* 1991-yilda respublika iqtisodiyotida mulkning 90 foizi davlat tasarrufida bo'lgan bo'lsa, 2003-yilga kelib bu ko'rsatkich atigi 10,8 foizni tashkil etdi. Mulkning 89,2 foizi nodavlat mulk shakllariga tegishli bo'lib, ularda ish bilan band bo'lgan jami aholining 77 foizi mehnat qilmoqda.

O'zbekistonda ko'p ukladli iqtisodiyot shakllandi. O'rta mulkdorlar tabaqasi vujudga keldi.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Xususiylashtirish nima, u qanday yo'l bilan amalga oshirildi?
2. Kimlar mulkdor bo'lishi mumkin?
3. Kichik xususiylashtirish qaysi sohalarda va qaysi yillarda o'tkazildi?
4. Nima sababdan institutsional o'zgarishlar qilindi?
5. Qanday uyushmalar, konsernlar, xolding va milliy kompaniyalar tuzildi?

6. Aksiyadorlik jamiyatlari nima, ular qanday tashkil etildi?
7. Nima sababdan kichik va o'rta biznesni rivojlantirish islohotlarning ustuvor yo'nalishi deb belgilandi?
8. Ota-onangiz kichik yoki o'rta korxona tuzganmi, u qanday daromad bermoqda?
9. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash uchun qanday muassasalar tashkil etildi?
10. Mustaqillik yillarida kichik va o'rta korxonalar sonining o'sishi haqida so'zlab bering.
11. Agrar islohotlar haqida nimalarni bilasiz?
12. Qachon va nima uchun shirkat xo'jaliklari tuzila boshlandi?
13. Qishloq xo'jaligida nodavlat sektori qanday subyektlardan iborat?
14. Mulkchilikning davlat va nodavlat sektorlarida qanday o'zgarishlar yuz berdi?

14- §. Respublika iqtisodiyotining barqarorlashuvi va taraqqiyoti

Iqtisodiyotni barqarorlashtirish va o'sishini ta'minlash yo'li

Davlat mustaqilligini qo'lga olgan O'zbekistonga sobiq tuzumdan barbod bo'lgan iqtisodiy va moliyaviy tizim, izdan chiqqan iqtisodiy boshqaruv mexanizmi va iqtisodiy munosabatlar meros bo'lib qolgan edi. Respublika korxonalari sobiq Ittifoqning boshqa mintaqalaridagi korxonalar bilan bog'langan bo'lib, Ittifoq parchalangach, ular o'rtasidagi aloqalar uzildi. Mustaqil Respublikalardagi islohotlar jarayonida korxonalar xususiylashtirildi, mulk egaligi, mahsulot ishlab chiqarish yo'nalishlari o'zgardi. Natijada korxonalarning bir-biriga xomashyo, asbob-uskunalar yetkazib berish jarayoni to'xtab qoldi. Bu barcha respublikalar, jumladan, O'zbekiston iqtisodiyotiga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi, albatta.

O'zbekistonning sanoat korxonalarida xomashyo va asbob-uskunalar taqchilligi vujudga kelib, xo'jalik yuritish murakkablashib qoldi. Masalan, O'zbekiston qishloq xo'jalik mashinasozligi zavodlari, to'qimachilik va kimyo sanoati korxonalari, Toshkent aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasi va boshqa korxonalarda mahsulot ishlab chiqarish keskin pasaydi. Natijada respublika bo'yicha sanoat va qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish ko'rsatkichlari pasaydi. Agar 1990- yilda yaratilgan yalpi ichki mahsulot hajmini 100 foiz deb olsak, keyingi yillarda u pasayib, 1995- yilda 81,2 foizga tushdi.

O‘zbekiston oldida iqtisodiyotdagi tanglik holatlarini oldini olish, inqirozga yo‘l qo‘ymaslik, makroiqtisodiyotni barqarorlashtirish vazifasi ko‘ndalang bo‘lib turdi. Shu boisdan iqtisodiyotni barqarorlashtirish O‘zbekiston iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifalaridan biri deb belgilandi.

> **„Barqarorlashtirish siyosati — eng avvalo, bu makroiqtisodiyotda muvozanatni saqlash, ishlab chiqarishning keskin darajada pasayishiga va ommaviy ishsizlikka yo‘l qo‘ymaslikdir... Barqarorlashtirish siyosatining maqsadi boshqarib bo‘lmaydigan, iqtisodiy pasayishga olib kelishi mumkin bo‘lgan ichki va tashqi muvozanatsizlikni chetlab o‘tishdan, zarur bo‘lgan taqdirda esa uni to‘g‘rilashdan iborat“.**
>
> **I. A. Karimov.** O‘zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo‘lida. T., O‘zbekiston, 1995, 197- bet.

Jahon tajribasida barqarorlashtirish siyosatini amalga oshirishda bir necha xil yondashuvlardan foydalanilgan.

Birinchisi — monetar yondashuv deb atalib, pulning qadrsizlanishi darajasini pasaytirib turishga, pul massasini hamda to‘lovga qodir bo‘lgan jami talabni keskin kamaytirish hisobiga pul muomalasini barqarorlashtirishga asoslangan.

Ikkinchisi — ishlab chiqarishni va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni rag‘batlantirishga, tarkibiy qayta tashkil qilishlarni amalga oshirishga, qattiq moliyaviy va pul-kredit siyosati o‘tkazishga, tovar bilan qoplashning iloji bo‘lmagan ortiqcha talablarni cheklashga asoslanadi.

O‘zbekiston iqtisodiyotni barqarorlashtirish, iqtisodiy o‘sish va aholi farovonligini ta’minlash uchun qattiq monetarizmga emas, balki muvozanatga keltirilgan monetar siyosatni asosiy tarmoqlarni va ishlab chiqarishni tarkiban qayta tashkil etishni qo‘llab-quvvatlash siyosati bilan qo‘shib olib borish yo‘lidan bordi.

Iqtisodiyotning asosiy tarmoqlarini tarkiban qayta qurish, tarkibiy o‘zgarishlar nima, uni qanday tushunmoq kerak?

Tarkibiy o‘zgarishlar deganda, xomashyo yetishtirishga mo‘ljallangan iqtisodiyotdan tayyor mahsulot ishlab chiqarishga o‘tishni, korxonalarni yangi, zamonaviy texnika, asbob-uskunalar bilan qayta jihozlashni, norentabel korxonalarni tugatishni, raqobatga bardosh bera olmaydigan mahsulot ishlab chiqarayotgan korxonalar ixtisoslashuvini o‘zgartirishni, yangi korxonalar barpo etishni tushunmoq lozim.

O‘zbekistonda islohotlarning dastlabki yillaridanoq iqtisodiyotning quyidagi tarmoqlarida chuqur tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish chora-tadbirlari ko‘rila bordi:

— o‘zak tarmoqlarni — neft va gaz sanoatini, energetikani, oltin qazib olish, rangli metallurgiya tarmoqlarini modernizatsiyalash, yangilash;

— transport va aloqa tizimini, muhandislik kommunikatsiyalarini va ishlab chiqarish infratuzilma tizimini yangilash;

— qora metall va metall mahsulotlari ishlab chiqaruvchi Bekobod metallurgiya kombinatini tubdan ta’mirlash ;

— qishloq xo‘jalik mashinasozligini, paxtachilik uchun chigit ekish, g‘o‘zaga ishlov berish va paxta terish mashinalari ishlab chiqaruvchi korxonalarni tarkiban qayta qurish va yangilash;

— samolyotsozlik, radioelektronika, elektrotexnika sohasini rivojlantirish;

— O‘zbekiston uchun tamomila yangi bo‘lgan avtomobilsozlik sanoatini barpo etish;

— kimyo sanoati kompleksini qayta qurish;

— qishloq xo‘jaligida va umuman agrosanoat kompleksida chuqur tarkibiy o‘zgarishlar va progressiv siljishlarga erishish;

— paxta, pilla, meva va sabzavot, uzumni qayta ishlovchi tarmoqlarni yangi texnika bilan qayta qurollantirish, ip yigirish va to‘qimachilik sanoatida tayyor mahsulotlar ishlab chiqaruvchi yangi korxonalar qurish va boshqalar.

Iqtisodiyotga sarmoya ajratish manbalari

Iqtisodiyot tarkibini qayta qurish, yangi korxonalar barpo etish katta mablag‘larni talab qiladi, albatta. Shu boisdan islohot yillarida iqtisodiyotga mablag‘-sarmoya jalb qilishning turli manbalari ishga solindi. Ular quyidagilardan iborat:

— davlat budjetidan ajratiladigan mablag‘lar;

— respublika banklaridan olinadigan kreditlar;

— korxonalarning o‘z sarmoyalari;

— aholi sarmoyalari;

— qarz beruvchi mamlakatlardan olinadigan davlat qarzlari;

— xalqaro iqtisodiy tashkilotlardan olinadigan moliya-kredit resurslari;

— chet el firmalari va kompaniyalarining kiritayotgan bevosita investitsiyalari.

Iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni chuqurlashtirish va rivojlantirish uchun barcha mablag‘lar hisobiga sarmoya solish yildan yilga o‘sib bordi. Shu maqsadda solingan sarmoyalar hajmi

1995- yilda 88,9 milliard so'mni, 1997-yilda 271,6 milliard so'mni, 1999- yilda 537,4 milliard so'mni, 2000- yilda 693,3 milliard so'mni 2002-yildan 1 trillion 400 milliard so'mni tashkil etdi. Investitsiyalar umumiy hajmida korxonalarning o'ziga tegishli bo'lgan resurslar ulushi 2001- yilda 27,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2002- yilda bu ko'rsatkich 40,0 foizga ko'tarildi. Bu korxonalarning tobora mustahkamlanib borayotganligining yaqqol dalilidir. 2002- yilda respublika iqtisodiyotini investitsiyalash hajmi yalpi ichki mahsulotga nisbatan 24,5 foizni tashkil etdi. 1991—2002- yillarda iqtisodga jalb etilgan jami investitsiyalar 28,4 mlrd. AQSH dollarini tashkil etdi. Bu mablag'lar yuksak texnologiyalar bilan ishlaydigan yangi korxonalar qurishga, ishlab chiqarish tarmoqlarini zamonaviy texnologiyalar va asbob-uskunalar bilan jihozlashga, sotsial sohalarni rivojlantirishga sarflandi.

Chet el investitsiyalari

Chet el investitsiyalarining mamlakatga kirib kelishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi. 1998-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining **„Chet el investitsiyalari to'g'risida"** gi, **„Chet ellik investorlar va investitsiyalarga kafolat berish to'g'risida"** gi qonunlari chet ellik investorlarning respublikamizda yaratiladigan mulklarining daxlsizligi va erkin faoliyati uchun huquqiy zaminlarni mustahkamlab berdi. Qonunda xorijiy davlatlar, xalqaro tashkilotlar, turli firmalar, ayrim shaxslar investor bo'lishi mumkinligi belgilab qo'yildi. Ularning huquqlari xavfsizligi O'zbekistonda davlat tomonidan kafolatlanadi.

Chet ellik tadbirkorlarga O'zbekistonda qo'shma korxonalar barpo etish, o'z kompaniya va firmalarining bo'linmalari, sho'balarini ochish imkoniyati yaratildi. Ularga soliq va bojxona to'lovlari yuzasidan imtiyozlar berildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Tashqi iqtisodiy aloqalar va xorijiy investitsiyalar departamenti, 1995- yilda Prezident farmoni bilan tashkil etilgan Xorijiy sarmoyalar bo'yicha agentlik respublika tadbirkorlariga xorijiy hamkorlar izlab topish, qo'shma korxonalar barpo etish, investitsiya loyihalarini tuzish va amalga oshirish ishlariga ko'maklashmoqda. Chet el investitsiyalarini siyosiy xavf-xatarlardan sug'urtalash bo'yicha „O'zbekinvest Interneyshnl" qo'shma kompaniyasi tashkil etildi va faoliyat ko'rsatmoqda.

Respublikamizda yaratilgan qulay vaziyat va rag'batlantirish tadbirlari natijasida chet el sarmoyalarining kirib kelishi yildan yilga o'sib bormoqda. Bevosita investitsiyalar tarzida hamda davlat qarzi sifatida jalb qilingan chet el investitsiyalari va moliyaviy kreditlar miqdori 1995-yilda respublika bo'yicha qo'yilgan umumiy sarmoyalar hajmining 14 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2002-yilda bu ko'rsatkich 30 foizga yoki 1 mlrd AQSH dollariga to'g'ri keldi. 1991—2006- yillarda respublikamizda 20 mlrd AQSH dollari hajmida chet el investitsiyalari o'zlashtirildi. Uning uchdan ikki qismi sanoatni rivojlantirishga yo'naltirildi. O'zbekistonga eng ko'p sarmoya kiritayotgan mamlakatlar qatoriga Rossiya, Yaponiya, Angliya, Germaniya, Janubiy Koreya va boshqa mamlakatlarni kiritish mumkin.

Dastlab chet el investitsiyalari davlatga qarashli yoki davlat ishtirokidagi og'ir sanoat korxonalariga jalb qilindi. Iqtisodiy islohotlarning keyingi bosqichlarida chet el investitsiyalari kichik va o'rta biznesga, xususiy sektorga keng jalb etildi. Chet el investitsiyalari ishtirokida barpo etilgan va faoliyat yuritayotgan qo'shma korxonalar soni 2002- yil boshlarida 2087 taga yetdi. Ularning ish va xizmat hajmi 2002- yilda 1044 mlrd so'mni tashkil etdi.

Islohot yillarida kiritilgan investitsiyalar respublikaning energetika, metallurgiya, mashinasozlik, qurilish materiallari va boshqa sanoat tarmoqlarining tanglikdan chiqib o'zini o'nglab olishga, xalq xo'jaligi uchun zarur mahsulotlar ishlab chiqarish suratlarini izchil o'sishiga ko'maklashdi.

Chet el sarmoyalari kiritilishi va chet el sarmoyalari ishtirokida faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar sonining o'sishi

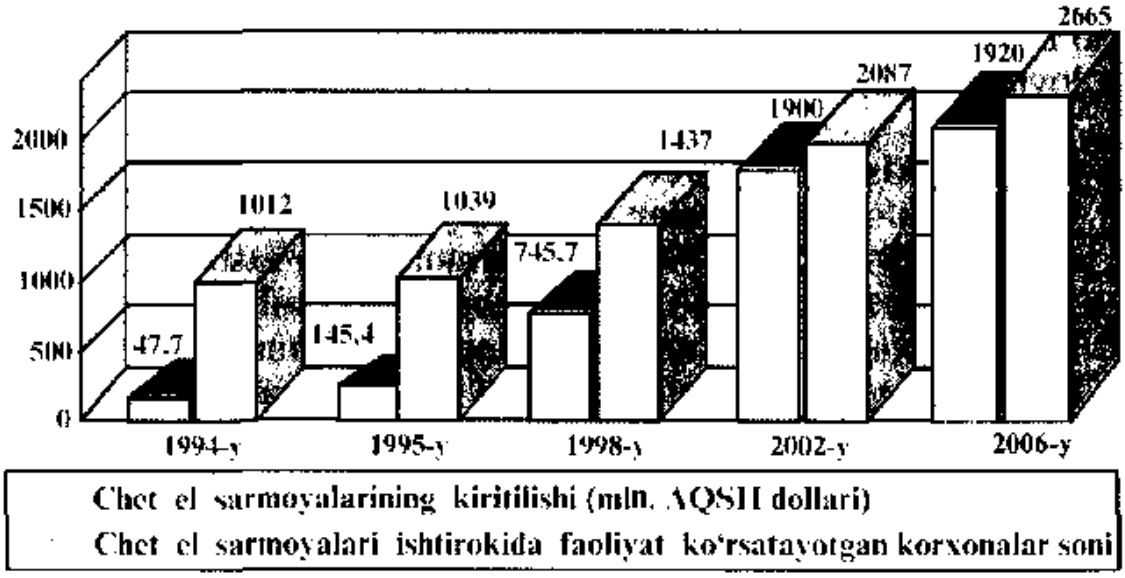

Mashinasozlik sanoati

Respublikamizdagi mavjud bo'lgan bir necha o'nlab mashinasozlik korxonalarini tarkibiy jihatdan qayta qurish maqsadida 1993-yilda O'zbekiston davlat mashinasozlik korxonalari uyushmasi —**„O'zmashsanoat"**, 1996-yilda **„O'zqishloqxo'jalikmash-xolding"**, 1998-yilda **„O'zneftgazmash"** korporatsiyasi, **„O'zbekto'qimachimash"** birlashmasi tashkil etildi.

Mustaqillik yillarida **„O'zmashsanoat"** uyushmasi tasarrufidagi 35 ta korxonaning 26 tasi ta'mirlanib, yangi texnik uskunalar bilan qayta qurildi. Toshkentdagi ekskavator, podyomnik, zenit, kompressor, asbobsozlik, agregat va abraziv zavodlari, Andijondagi **„Andijonirmash"** va Topoz, Samarqanddagi Kinop, Sino va boshqalar shular jumlasidandir. Ularda ekskavatorlar, ko'tarma kranlar, kompressorlar, paxtani qayta ishlash agregatlari, to'qimachilik dastgohlari, avtomatika vositalari, muzlatgichlar, mebelga ishlov berish uskunalari, uy-ro'zg'or buyumlari va boshqa texnik jihozlar ishlab chiqarilmoqda.

14 ta qishloq xo'jalik mashinasozligi korxonasini, 9 ta qo'shma korxona va 13 ta mintaqaviy texnik markazni birlashtirgan **„O'zqishloqxo'jalikmash-xolding"** kompaniyasi zamonaviy mashinalarni mustaqil ishlab chiqarishni o'zlashtirib oldi. Ularda paxta teruvchi mashinalar, paxta chigitini aniq ekadigan seyalkalar, paxtani qop-qanorsiz tashiydigan ag'dargich tirkamalar, sug'orish mashinalari ishlab chiqarilmoqda. Bu kompaniya tasarrufidagi **„Toshkent traktor zavodi"** aksiyadorlik jamiyati 2000-yilda 954 ta, 2001- yilda 1002 ta O'zbekiston sharoitiga moslashgan yangi traktorlar ishlab chiqardi. 1998- yilda u **„Amerika mobil grupp"** firmasi bilan hamkorlikda qo'shma korxona barpo etib, O'zbekiston — Xitoy loyihasi asosida 22 va 23 ot kuchiga ega bo'lgan ikki turdagi minitraktorlar va ularga uskunalar komplektlarini ishlab chiqarishni o'zlashtirdi. Bu ixcham traktorlar fermer va dehqon xo'jaliklari faoliyatida keng qo'llanilmoqda.

1994- yilda **„UzIzmash"** O'zbekiston—Isroil qo'shma korxonasi barpo etilib paxta terish mashinalarining gorizontal shpindelli yangi avlodi yaratildi. Bu mashinalar tik shpindelli mashinalarga nisbatan paxta terishga qulay va samarador, tannarxi arzon bo'lib, jahon mashinasozligining eng yangi yutug'i bo'ldi. Qishloq xo'jalik mashinalarini **„Keys"** rusumidagi traktor va g'alla o'rish kombaynlari bilan to'ldirish maqsadida AQSH **„Keys Nyu-Xolland"** kompaniyasi sarmoyalari ishtirokida **„O'zKeysmash"** va **„O'zKeystraktor"** qo'shma korxonalari barpo

etildi. Ularda zamonaviy traktorlar va kombaynlar ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. **„O'zqishloqxo'jalikmash-xolding"** kompaniyasi 2001- yilda 48,2 mlrd. so'mlik tovar mahsulotlari ishlab chiqardi.

Aviatsiya ishlab chiqarish davlat aksiyadorlik jamiyatiga birlashgan korxonalar ham rivojlanmoqda. Uning bosh korxonasi V.Chkalov nomidagi Toshkent aviatsiya zavodida 4 ta rusumdagi yuk va yo'lovchi tashiydigan **„Il-114"**, **„Il-114T"**, **„Il-76MF"**, **„Il-76TF"** samolyotlarini ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. Yuk tashish bo'yicha dunyoda eng qulay deb e'tirof etilgan **„Il-76"** rusumli 900 ta samolyot ishlab chiqarildi.

Mustaqillik yillarida metallurgiya, oltin qazib olish sanoati ildam qadamlar bilan o'sdi.

Olmaliq kon-metallurgiya kombinati, Bekoboddagi metallurgiya zavodi, Zarafshondagi 2-gidrometallurgiya zavodi, Chirchiqdagi qiyin eruvchan va o'tga chidamli metallar kombinati qayta ta'mirlandi. Bekobod metallurgiya kombinatida yiliga 100 ming tonna po'lat shar va metall prokat tayyorlovchi yangi quvvatlar ishga tushirildi. Uchquduqda 3-gidrometallurgiya zavodi barpo etildi. Amerikaning „Nyumont mayning" kompaniyasi ishtirokida Navoiy tog'-metallurgiya kombinati chiqitlaridan oltin ajratib olish bo'yicha **„Zarafshon—Nyumont"** qo'shma korxonasi qurilib, 1995- yil 25- mayda ishga tushirildi. 1991—2001- yillarda respublikada oltin qazib olish hajmi 1,7 baravar o'sdi. Birgina **„Zarafshon—Nyumont"** qo'shma korxonasi 1995—2003- yillarda 113 million tonna rudani qayta ishlab, 110 tonna yuqori sifatli oltin ishlab chiqardi. Korxonaning O'zbekiston iqtisodiyotiga bergan samarasi 500 mln AQSH dollarini tashkil etdi.

Elektroenergetika sanoati ancha rivojlandi. **„O'zbekenergo"** davlat aksiyadorlik kompaniyasi mustaqillik yillarida issiqlik va gidravlik elektr stansiyalarini ta'mirlash va ular tarkibida yangi bloklar barpo etish ishlarini amalga oshirdi. Sirdaryo, Yangi Angren, Toshkent, Navoiy GRES lari energetika bloklarida texnologik jarayonlarni boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimlari ishga tushirildi.

Germaniyaning **„Simens"** firmasi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki ajratgan kredit hisobidan Sirdaryo GRESining 8 ta bloki ta'mirlandi. 2001- yilda 37 ta issiqlik va gidravlik elektr stansiyalaridan iborat O'zbekiston energetika tizimi 55 mlrd kilovatt-soat yoki 1992- yilga nisbatan 10 foiz ko'p elektr energiya ishlab chiqardi. O'zbekiston energetika tizimi respublika xalq xo'jaligi va aholisini elektr energiyaga bo'lgan ehtiyojini to'la-to'kis ta'minlamoqda, iqtisodiyotni yanada rivojlantirishga

ulkan hissa qo'shmoqda. Shuningdek, O'zbekiston elektr energiyasi Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va Afg'onistonga ham uzatilmoqda.

Avtomobilsozlik sanoati

Prezident Islom Karimov tashabbusi bilan O'zbekistonda avtomobil ishlab chiqaruvchi qo'shma korxona barpo etish maqsadida Janubiy Koreya Respublikasining „DAEWOO" korporatsiyasi raisi **Kim U Jung** bilan muzokaralar olib borildi. 1992- yil 24- avgustda Toshkentda Janubiy Koreyaning **„DAEWOOMotors"** korporatsiyasi va O'zbe-kistonning **„Avtoqishxo'jmash"** davlat konserni o'rtasida Andijon viloyatining Asaka shahrida yiliga 180 ming avtomobil ishlab chiqaradigan **„O'zDAEWOOavto"** qo'shma korxonasini qurish to'g'risida shartnoma imzolandi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1992- yil 5- noyabrda Asaka shahrida „O'zDAEWOOavto" korxonasi tashkil qilish to'g'risida qaror qabul qildi. Uni ta'sischilari etib „DAEWOOMotors" korparatsiyasi va **„O'zavtosanoat"** uyushmasi, har ikki tarafning qo'shma korxonadagi ulushi teng miqdorda 50% dan iborat qilib belgilandi. 1993-yil mart oyida „O'zDAEWOOavto" qo'shma korxonasi ro'yxatga olindi va umumiy miqdori 658 mln AQSH dollari hajmidagi qurilish ishlari boshlandi. Korxona qurilishiga ilg'or texnologiyalar, tajribali muhandislar, o'zbekistonlik yoshlar jalb qilindi. 1000 dan ortiq o'zbekistonlik yoshlar Janubiy Koreyaga borib „DAEWOO" kompaniyasida ishlab, avtomobil ishlab chiqarish tajribalarini o'rganib qaytib keldilar.

„O'zDAEWOOavto" qo'shma korxonasining birinchi navbati 1996-yil mart oyida ishga tushirildi. 1996-yil mart oyida „Damas", iyun oyida „Tiko", iyul oyida „Neksiya" rusumli avtomobillar ishlab chiqarish boshlandi.

1996- yil 19- iyulda korxonaning rasmiy ochilish marosimi bo'ldi, unda Prezident Islom Karimov qatnashdi va „O'zDAEWOOavto" qo'shma korxonasi qurilishida faol qatnashganlarga minnatdorchilik bildirdi.

Bugun biz hammamiz katta tarixiy voqeaga guvoh bo'lib turibmiz. Bugun O'zbekiston xalqi intizor bo'lib kutgan muborak kun — mamlakatimizdagi ilk avtomobil zavodining ochilishi tantanali kunlari yetib keldi.

„O‘zDAEWOO“ qo‘shma korxonasi.

Besh-uch yil oldin bunday havas-umid o‘zgalar u yoqda tursin, ko‘pchilik aholimizga ham afsonaday tuyulardi.

I. A. Karimov. „Yangicha fikrlash va ishlash — davr talabi“. 5- jild, T., O‘zbekiston, 1997, 74—78- betlar.

„O‘zDAEWOOavto“ qo‘shma korxonasi 1996- yilda 25,3 mingta, 1998- yilda 54,4 mingta, 1999- yilda 58,4 mingta „Damas“, „Tiko“, „Neksiya“ rusumli avtomobillar ishlab chiqardi. O‘zbekiston dunyoda avtomobil ishlab chiqaruvchi 28 mamlakatdan biriga aylandi.

O‘zbekiston hukumati „O‘zDAEWOOavto“ qo‘shma korxonasiga butlovchi qismlar tayyorlovchi korxonalar qurish tadbirlarini amalga oshirdi. Bu borada Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 30-mayda qabul qilingan **„Avtomobillar uchun butlovchi buyumlar ishlab chiqaradigan O‘zbekiston—Koreya qo‘shma korxonalarini tashkil etish to‘g‘risida“** gi qarori muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Qarorga muvofiq „O‘zDAEWOOavto“ uchun butlovchi qismlar tayyorlaydigan korxonalar tizimini yaratishni mahalliylashtirish dasturi ishlab chiqildi va qurilish ishlari boshlandi. 1996—2006-yillarda lak-bo‘yoqlar, avtomobil o‘rindiqlari, ichki jihozlari, elektr kabellari, shinalar, disklar, toblangan oynalar, tovush pasaytirgichlari, yoqilg‘i baki, bamperlar va boshqa butlovchi qismlar ishlab chiqaruvchi **„O‘z-Dong Ko“, „Yan Ko“, „O‘z-Sem Yun Ko“, „O‘z-Dong Von Ko“, „O‘z-Tong Xong Ko“, „O‘z-Karam Ko“, „Elektromash“, „Meridian“** kabi 75 ta yangi

qo'shma korxonalar, ishlab chiqarish quvvatlari barpo etildi. Mahalliy hamkorlar tomonidan 2006-yilning 11 oyi davomida **„O'zDAEWOOavto"** zavodi uchun yetkazib bergan butlovchi qismlarning hajmi 113,2 mln. AQSh dollarini tashkil etdi.

„O'zDAEWOOavto", uning tarkibidagi korxona va inshootlarni barpo etish uchun 2000- yilgacha 600 mln. AQSH dollari o'zlashtirildi.

1999- yil oktabrda Janubiy Koreyadagi yirik „Eksimbank" bilan „O'zDAEWOOavto" zavodini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash bo'yicha bitim tuzildi va „DAEWOOMotors" kompaniyasi bilan hamkorlikda „O'zDAEWOOavto" zavodida „Matiz" va „Neksiya-2" rusumli avtomobillar ishlab chiqarishga kirishildi.

2001- yil avgustda „O'zDAEWOOavto" zavodida yangi liniya barpo etilib xalqaro andazalarga to'la javob beradigan, har tomonlama qulay, ilg'or dizayn va texnik afzalliklari bilan ajralib turadigan „Matiz" rusumli yangi avtomobil ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. 2003-yilda yana bir liniya barpo etilib, „Lasetti" avtomobili ishlab chiqarish boshlandi. 2004- yilda 70070 dona avtomobil ishlab chiqarildi.

Shunday qilib, „O'zDAEWOOavto" qo'shma korxonasining mustahkam poydevori yaratildi. 1996—2006- yilning birinchi yarmida 570 mingdan ortiq avtomobil tayyorlandi, ularning 198609 tasi xorijiy mamlakatlarga eksport qilindi.

„O'zDAEWOOavto" zavodiga 2000- yil yanvarda „ISO-9001" sertifikati berildi va u MDH mamlakatlaridagi yengil avtomashina ishlab chiqaruvchilar orasida Xalqaro sifat tizimidan foydalanuvchi birinchi korxona bo'ldi.

Samarqand shahrida yana bir avtomobil zavodini qurishga kirishildi. 1995-yilda **„O'zavtosanoat"** uyushmasi bilan Turkiyaning **„Kochxolding"** kompaniyasi o'rtasida avtobus va yuk mashinalari ishlab chiqaruvchi **„SamKochavto"** qo'shma korxonasini barpo etish haqida bitim tuzildi. 1996-yilda **„SamKochavto"** qo'shma korxonasi ro'yxatga olindi va qurilish ishlari boshlandi. Mashinalar loyihasini ishlab chiqishda xalq xo'jaligining barcha sohalarida foydalanish uchun qulay bo'lishini ta'minlash maqsadida Italiya—Ispaniya qo'shma korxonasi **„Iveko"** ning ixcham konstruksiyalari asos qilib olindi va **„Kochxolding"** kompaniyasi a'zosi —**„Otayo'l"** zavodida O'zbekiston sharoitiga moslab takomillashtirildi.

1999- yil mart oyida „SamKochavto“ qo‘shma korxonasi ishga tushirildi. O‘sha yili foydalanishga qulay, ixcham 163 ta avtobus va 302 ta yuk avtomobili, 2000-yilda esa 483 avtobus va 102 ta yuk avtomobili ishlab chiqarildi. Respublika aholisi uchun „Otayo‘l“ rusumli avtobuslar asosiy transport vositasiga aylandi.

2001- yilda O‘zbekiston avtomobilsozlik sanoatida band bo‘lgan ishchi va xizmatchilar soni 14 mingtaga yetdi. Eng muhimi, O‘zbek avtomobilsozlarining butun bir avlodi shakllanmoqda.

Yoqilg‘i mustaqilligi

Mustaqillik yillarida neft mahsulotlari ishlab chiqarishni jiddiy ko‘paytirishga alohida e’tibor berildi. O‘zbekiston hududida 2 trillion kubometrga yaqin gaz zaxiralari, 160 dan ortiq neft koni mavjud. Biroq mamlakat neft mahsulotlari ishlab chiqarish bo‘yicha qaram bo‘lib, qariyb 6 mln. tonnaga yaqin neft mahsulotlari chetdan keltirilar edi. Mustaqillikning dastlabki yillarida Rossiya va boshqa mamlakatlardan sotib olingan neft mahsulotlari uchun 2 mln. tonna paxta xomashyosi (600 ming tonna paxta tolasi) berilar edi.

O‘zbekistonning neft mustaqilligini ta’minlash asosiy vazifalardan biri sifatida ilgari surildi. Respublikada tarqoq holda faoliyat yuritayotgan neft hamda gazni qazib chiqarish va qayta ishlash korxonalari 1992- yilda tashkil etilgan **„O‘zbekneftgaz“** konserniga birlashtirildi. 1998- yilda esa u **„O‘zbekneftgaz“** milliy xolding kompaniyasiga aylantirildi. Mazkur kompaniya rivojlangan davlatlardagi kompaniyalar bilan hamkorlik o‘rnatib, 1995—2000-yillarda tarmoqqa 1,5 mlrd. AQSH dollari miqdorida xorij sarmoyasini jalb etdi. Natijada respublikamizning Ustyurt, Buxoro—Xiva, janubi-g‘arbiy Hisor, Surxondaryo, Farg‘ona mintaqalarida gaz, neft va gaz kondensati qazib oluvchi 92 ta korxona kengaytirildi, yangi texnik uskunalar bilan jihozlandi.

Yaponiyaning **„Mitsuiy“** firmasi bilan hamkorlikda Farg‘ona neftni qayta ishlash zavodi jahon andazalari darajasida ta’mirlandi. Mazkur korxonaning dizel yoqilg‘isi uskunasini zamonaviy qismlar bilan jihozlashga 178 mln. AQSH dollari sarflandi. Bu korxonada 50 dan ortiq turdagi yoqilg‘i mahsulotlari ishlab chiqarilmoqda. Neft mustaqilligiga erishishda AQSHning **„Dresser“** va **„M.Y.Kollogg“** hamda Yaponiyaning **„Nisho**

lvali" kompaniyalari ishtirokida 1997- yilda barpo etilgan, yiliga 2,5 mlrd. kubometr gaz haydash quvvatiga ega bo'lgan Ko'k-dumaloq kompressor stansiyasi, Buxoro viloyatidagi Qorovul-bozor shahrida barpo etilgan neftni qayta ishlash zavodining o'rni katta bo'ldi. Buxoro neftni qayta ishlash zavodini bunyod etishda Fransiyaning **„Texnip"** kompaniyasi hamda **„Kredi Kommersial de Frans"** va **„Pariba"** banklari, Yaponiyaning **„Marubeni"** va **„Jey-Ji-Si"** kompaniyalari va **„Eksport-import banki"**, AQSHning **„Cheyz Manxetten"** banki, Turkiyaning **„Gama"** kompaniyasi o'z sarmoyalari, texnik asbob-uskunalari, mutaxassis-quruvchilari bilan faol qatnashdi. Buxoro neftni qayta ishlash zavodi 1997- yil 22- avgust kuni ishga tushirildi va benzin, aviakerosin, suyultirilgan gaz, dizel yoqilg'isi kabi mahsulotlar ishlab chiqara boshladi. Zavod qurilishi jarayonida 262 mln AQSH dollari o'zlashtirildi. Zavod qurilishiga **„O'zbekneftgaz"**, **„O'zmontajmaxsusqurilish"**, **„Neftgazqurilish"** va boshqa sanoat, transport korxonalari, tegishli vazirliklar ulkan hissa qo'shdilar.

1997- yilda respublikamizda 7,9 mln tonna yoki 1990- yilga nisbatan 2,8 baravar ko'p neft mahsulotlari ishlab chiqarildi va chetdan neft mahsulotlari sotib olish to'xtadi. O'zbekiston neft mustaqilligiga erishdi, neft mahsulotlarini chetdan sotib oladigan mamlakatdan uni chetga sotadigan davlatga aylandi.

Neft va gaz kondensati ishlab chiqarishning o'sishi, ming tonna hisobida

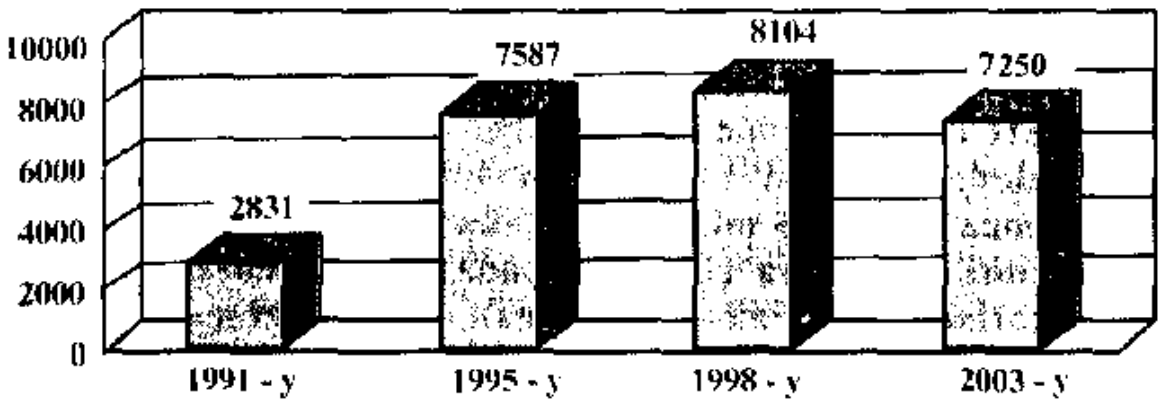

Tabiiy gaz ishlab chiqarish ham o'sib bordi. 1991- yilda 41,8 mlrd kub metr tabiiy gaz ishlab chiqarilgan bo'lsa, 2000- yilda bu ko'rsatkich 56,4 mlrd kub metrga yetdi.

Tabiiy gaz ishlab chiqarishning o'sishi, mlrd m^3 hisobida.

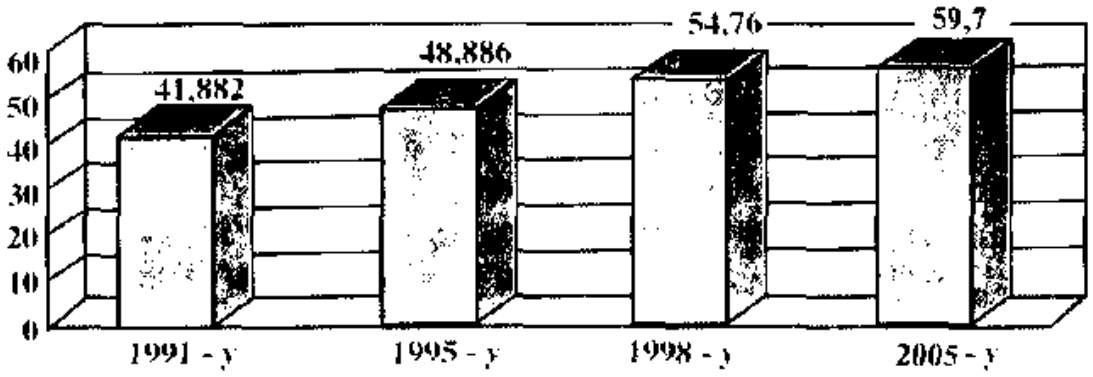

O'zbekistonda neft va gaz ishlab chiqarish bilan bir qatorda kimyo sanoati ham rivojlandi. Toshkent, Samarqand, Andijon, Farg'ona, Chirchiq, Navoiy, Olmaliq kabi shaharlardagi kimyo sanoati korxonalari qayta ta'mirlandi. Qizilqum fosforit kombinati, Qo'ng'irot soda zavodi, Qo'qon va Yangiyo'l bio-kimyoviy zavodlari barpo etildi. Respublika kimyo sanoati qishloq xo'jaligi uchun mineral o'g'itlar, ekinlarni zararkunandalardan saqlovchi kimyoviy moddalar, sun'iy tolalar, bo'yoqlar, *polietilen*, *aholining kundalik turmushida kerak bo'ladigan* mahsulotlar ishlab chiqarmoqda.

Sho'rtan gaz-kimyo majmuasi O'zbekiston kimyo sanoatining faxri hisoblanadi. 1995- yil oktabrda O'zbekiston bilan AQSHning **„ABB Lummus Global"** kompaniyasi o'rtasida Sho'rtan gaz-kimyo majmuasini qurish bo'yicha bitim tuzilgan edi. Tezda qurilish-montaj ishlari loyihasi ishlab chiqildi. 1997—2001- yillarda AQSH, Germaniya, Yaponiya, Italiya va boshqa davlatlarning nufuzli kompaniyalari ishtirokida qurilish ishlari amalga oshirildi.

Sho'rtan gaz-kimyo majmuasi qurilishida 1 mlrd AQSH dollari hajmida investitsiya o'zlashtirildi. 2001- yil dekabrda Sho'rtan gaz-kimyo majmuasi ishga tushirildi. *Majmua yiliga 125 ming tonna polietilen*, 137 *ming tonna* suyultirilgan gaz va 126 ming tonna gaz kondensati ishlab chiqarish quvvatiga ega bo'lgan dunyodagi eng yirik korxonalardan biridir.

Yengil sanoat

1991-yil may oyida Toshkent, Farg'ona, Buxoro to'qimachilik kombinatlari, Andijon va Nukus ip-gazlama kombinatlari, ular tasarrufidagi kichik va o'rta korxonalarni birlashtirgan **„O'zbekyengilsanoat"** davlat uyushmasi tashkil etildi. Bu

uyushma, *bir tomondan*, mavjud korxonalarni aksiyadorlik jamiyatlari sifatida qayta tashkil etdi, ularni ta'mirlash, yangi texnik jihozlar bilan qayta qurish orqali mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirish tadbirlarini amalga oshirdi. Masalan, **„Buxoroteks"** aksiyadorlik jamiyati 1994-yilda o'z mablag'lari hisobidan Shveysariyaning **„Riter"** firmasidan 2592 ta yigiruv g'altagi quvvatiga ega bo'lgan uskunalar sotib oldi. 1996-yilda esa Shveysariyadan jalb etilgan 5 mln. shved frankiga ikkinchi yigiruv majmuyi sotib olib korxonani jihozladi. Natijada 1997-yildayoq 1000 tonna kalava ip ishlab chiqarishga erishdi.

Ikkinchidan, davlat uyushmasi tomonidan respublikamizdagi boy xomashyolarni, birinchi navbatda paxta tolasini qayta ishlab tayyor mahsulotlar ishlab chiqaruvchi yangi korxonalar barpo etish har tomonlama qo'llab-quvvatlandi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1996-yil aprel oyida **„Mahalliy va yengil sanoatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tadbirlari to'g'risida"** qaror qabul qildi. Qarorga muvofiq tarmoq bo'yicha 35 ta investitsiya loyihalari ishlab chiqildi va ularni amalga oshirish jarayonida 152 mlrd so'm, shu jumladan, 644,4 mln AQSH dollari hajmida chet el sarmoyalari o'zlashtirildi. Natijada 1996—2001-yillarda Janubiy Koreya ishtirokida **„Kobul—O'zbek Ko"** qo'shma korxonasiga birlashgan To'ytepa va Toshkent shahrining Ko'kcha mavzesida 2 ta yirik qo'shma korxona, **„Kobul—Farg'ona Ko"** qo'shma korxonalari qurilib ishga tushirildi. Turkiya to'qimachilik kompaniyalari ishtirokida Nukus shahrida **„Kateks"** to'qimachilik majmuasi, Namangan viloyatida **„Asnamtekstil"**, **„Tap-fen"**, **„Kosonsoy-Tekmen"**, **„Atlas-Men"**, Qashqadaryo viloyatida **„Qashteks"**, **„Oqsaroy-to'qimachi"** qo'shma korxonalari barpo etildi. Germaniya sarmoyadorlari bilan hamkorlikda 1998- yilda Andijonda **„Anteks"**, Farg'ona viloyatining Yozyovon tumanida **„Pfaff-Zinger"** qo'shma korxonalari qurildi. 1999- yilda Xo'jaobod tumanida tikuv va trikotaj buyumlar ishlab chiqaradigan **„Tyan-Din-Du"** O'zbekiston—Xitoy qo'shma korxonasi, 2000-yilda yiliga 3800 tonna kalava ip ishlab chiqaradigan **„Qorako'lteks"** O'zbekiston—Amerika qo'shma korxonasi barpo etildi. 2002-yilda Respublika to'qimachilik sanoatida 17 ta qo'shma korxona faoliyat ko'rsatdi. Tarmoq bo'yicha 32 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari tashkil etildi. 2004-yilda 17 ta to'qimachilik korxonalari, jumladan „Beruniy teks", „Baliqchiteks", „Bursel—Toshkent" kabi yirik qo'shma korxonalar qurilib foydalanishga topshirildi.

2002- yil boshlarida **„O'zbekyengilsanoat"** davlat uyushmasiga birlashgan 15 ta kichik va 102 ta yirik korxonalar paxta tolasini qayta ishlab yiliga 130 ming tonna yigirilgan ip, 50 mln kvadrat metr gazlama, 2,5 mln kvadrat metr gilam, 62 mln dona trikotaj mahsulotlari, 32 mln juft paypoq, turli xil tikuvchilik buyumlari ishlab chiqarish quvvatiga ega bo'ldi.

Agar 1991- yilda respublikamizda paxta tolasini qayta ishlash 12 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2005- yilda bu raqam 30 foizga yetdi. Chet ellarga kalava ip, paxta va shoyi gazlamalar eksport qilishga erishildi.

Respublikamizda qog'oz tanqisligi muammosini hal qilishga qaratilgan zavodlar qurildi. Namanganda barpo etilgan **„Namangan qog'ozi"**, Yangiyo'lda qurilgan **„O'zbek qog'ozi"** qo'shma korxonalari shular jumlasidandar. Respublika Vazirlar Mahkamasining 2001- yil 20- iyundagi **„Respublika qog'oz sanoatini boshqarish tuzilmasini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"**gi qaroriga asosan **„O'zbekqog'ozsanoat"** uyushmasi tashkil etildi. Uning tarkibiga **„Sanoatqalinqog'ozsavdo"**, **„O'zbek qog'ozi"** ochiq aksiyadorlik jamiyatlari, Yangiyo'l selluloza-qog'oz fabrikasi, **„Namanganqog'oz"** qo'shma korxonasi va boshqalar kiradi. **„O'zbek qog'ozi"** korxonasi yiliga 11 ming tonna qog'oz, 3,5 ming tonna karton, 7,5 mln dona umumiy va 65 millionta o'quv daftari ishlab chiqarmoqda. Yangiyo'l selluloza-qog'oz fabrikasi yiliga 20 ming tonna paxta sellulozasi, 12 ming tonna yuqori sifatli yozuv qog'ozi ishlab chiqarmoqda.

Mamlakatimizda poyabzal mahsulotlari va chinni idishlar, turli xalq iste'mol buyumlari ishlab chiqarish jadal rivojlanmoqda.

Qurilish materiallari sanoati bazasi mustahkamlanib, osmono'par binolar, uy-joy qurilishi kengaydi.

Transport va aloqa

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda transport tizimi — temiryo'li, avtomobil yo'li, havo, quvur va suv transporti rivoj topdi.

O'zbekiston Markaziy Osiyoni Eron va Turkiya bilan bog'laydigan Tajan-Seraks-Mashhad temiryo'li qurilishida o'z yo'l quruvchilari, sarmoyalari, texnika vositalari bilan faol qatnashdi. Uzunligi 295 km bo'lgan mazkur temiryo'l 1996-yil may oyida qurilib ishga tushirildi. Natijada O'zbekiston o'z mahsulotlarini

Fors ko'rfazigacha, Turkiyagacha, keyin Yevropa mamlakatlariga yetkazish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Prezidentimiz Islom Karimov tashabbusi bilan istiqlolning dastlabki og'ir yillarida mamlakatimiz hayotida beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan, Qizilqum va Ustyurt cho'llarida joylashgan shahar va qishloqlarni ijtimoiy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiladigan Navoiy-Uchquduq-Sulton Uvaystog'-Nukus yo'nalishida temiryo'li qurish bilan bog'liq ishlar boshlandi.

1992—1993- yillarda temiryo'li qurilishining texnik-iqtisodiy loyihasi ishlab chiqildi. 1994—2002- yillarda loyiha qiymati 38,9 mlrd so'mni tashkil etgan 342 km uzunlikdagi **Navoiy-Uchquduq-Sulton Uvaystog'-Nukus temiryo'li qurilib** foydalanishga topshirildi. 2001- yil 23- mart kuni mazkur yo'nalish bo'yicha dastlabki yuk poyezdi, 2002- yil 22- avgust kuni yo'lovchi poyezdi harakatlari boshlandi. Miskin, To'rtko'l, Ellikqal'a, Qorao'zak, Beruniyda yangi zamonaviy vokzallar, o'nlab yangi bekatlar, soha xodimlari uchun turar joy binolari bunyod etildi. Nukus, Uchquduq temiryo'l vokzallari to'liq qayta ta'mirlandi. 1750 ta yangi ish o'rinlari yaratildi.

„Bu esa O'zbekistonda yagona temiryo'l tizimini barpo etish, mintaqadagi foydali qazilma konlarini kompleks o'zlashtirish, katta miqdordagi valuta mablag'larini ishlab topish va tejash, odamlarning uzog'ini yaqin qilish bilan birga, ko'plab yangi ish o'rinlarini ochish, shahar va qishloqlarda yirik sanoat korxonalarini bunyod etish, eng muhimi, joylarda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish imkonini beradi".

I. A. Karimov. „Navoiy-Uchquduq-Sulton Uvaystog'-Nukus temiryo'li bunyodkorlariga" tabrigidan.

O'zbekistonda yagona temiryo'l tizimini barpo etishda yana bir muhim ahamiyatga ega bo'lgan Toshguzar-Boysun-Qumqo'rg'on temiryo'li jadallik bilan qurilmoqda. Uzunligi 221 kilometrlik mazkur yo'lning asosiy qismi qurilib, ishchi poyezdlar qatnovi boshlandi. Termiz shahrida yangi vokzal, Toshkentda vagonlarni ta'mirlash zavodi qurilib ishga tushirildi. Amudaryo uzra 681 metrlik avtomobil-temiryo'l ko'prigi barpo etildi.

Mustaqillik yillarida Toshkent metrosi qurilishi ham jadal sur'atda o'sdi. Toshkent metrosi 30 yillik tarixga ega. 1971—1977- yillarda Toshkent metrosining Chilonzor yo'nalishi,

1984—1991- yillarda O'zbekiston yo'nalishi qurilib ishga tushirilgan edi. **„Toshmetroloyiha"** instituti 1992- yilda Toshkent metrosining 9 ta bekatdan iborat Yunusobod yo'nalishini qurishning texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqdi va qurilish ishlari olib borildi. 2001- yil avgustda Yunusobod yo'nalishining 6 ta bekatdan iborat birinchi qismi — **„Mingo'rik"**, **„Yunus Rajabiy"**, **„Abdulla Qodiriy"** **„Minor"**, **„Bodomzor"** va **„Habib Abdullayev"** bekatlari foydalanishga topshirilib, yo'lovchi tashish yo'lga qo'yildi. Ularni barpo etish uchun 38 mlrd so'm xarajat qilindi.

Toshkent metrosi har kuni 370—380 ming yo'lovchiga xizmat ko'rsatadi. 2001- yilda metropolitendan jami 142 milliondan ortiq kishi foydalandi. Toshkent metrosi tinch va osoyishta xalqimizning yukini yengil, olisini yaqin qiladigan tezkor va ishonchli yo'lga aylandi.

Avtomobil yo'llari qurilishi jadal olib borildi. 1991—2001-yillarda 727 km uzunlikdagi avtomobil yo'llari, 460 ta ko'prik va yo'l o'tkazgichlar, 4000 ga yaqin avtopavilon qurildi. Shahar va qishloqlardagi ichki yo'llar ta'mirlandi. Toshkent—O'sh xalq-aro yo'lining Angrendan to Farg'ona vodiysiga kirib borguncha qismi barpo etildi. Bu yo'nalishda Qamchiq va Rezak dovonlarida avtomobil qatnovi uchun mo'ljallangan tunnellar qurildi. Katta O'zbek yo'li, Toshkent—Olmaliq yo'li ta'mirlandi. Toshkentda uzunligi 32 km bo'lgan Toshkent kichik halqa yo'li qurildi.

O'zbekistonda Buyuk ipak yo'lini tiklash maqsadida 2294 km. dan iborat bo'lgan „Andijon—Toshkent—Nukus—Qo'ng'irot" avtomagistrali jadallik bilan qurilmoqda. Mazkur avtomagistralning eng murakkab qismi hisoblangan 100 km lik tog'lik qismi Angren—Xonobod shaharlari o'rtasidagi avtoyo'l, Qamchiq va Rezak dovonlarida avtomobil qatnovi uchun tunnellar qurilib foydalanishga topshirildi. Bu magistralning qurib bitkazilishi O'zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, respublikamizning Sharq G'arb mamlakatlari bilan savdo, iqtisodiy va madaniy aloqalarni yanada rivojlantirishga qulay imkoniyat yaratadi.

Mamlakatimizda havo transportini rivojlantirish maqsadida 1992-yil 28-yanvarda **„O'zbekiston havo yo'llari"** Milliy aviakompaniyasi tashkil etildi. Kompaniya O'zbekistonni dunyoning yirik shaharlari bilan havo yo'llari orqali bog'lash, aviamaydoni-

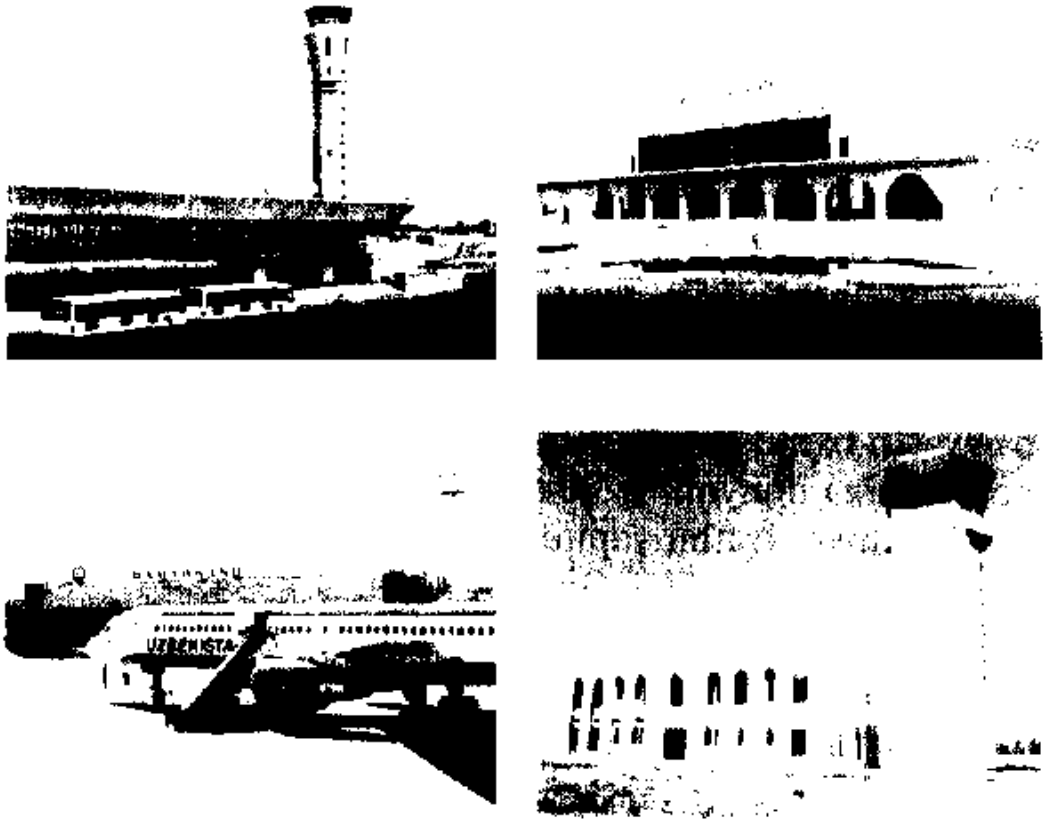

Toshkent, Urganch, Samarqand, Buxoro shaharlaridagi yangi xalqaro aeroportlar.

ni „A-310", „Boing-757", „Boing-767", „RJ-85" kabi o'ta zamonaviy havo kemalari bilan to'ldirish tadbirlarini amalga oshirdi. Toshkent aeroporti kutish zali, Buxoro, Samarqand va Urganch aeroportlari, uchish-qo'nish yo'laklari xalqaro standartlar darajasida qayta ta'mirlandi.

„O'zbekiston havo yo'llari" Milliy aviakompaniyasi o'zining 10 yillik qizg'in faoliyati davomida Yer kurrasining rivojlangan 20 mamlakati bilan havo aloqalarini o'rnatdi, turli mamlakatlarda 40 ta vakolatxonasi faoliyat ko'rsatmoqda. Kompaniya 20 milliondan ortiq yo'lovchiga xizmat qildi. „O'zbekiston havo yo'llari" milliy aviokompaniyasi parvozlar xavfsizligini ta'minlashda dunyoga tanildi.

Mamlakatimizda pochta, telefon, telegraf, radio, televideniye hozirgi zamon talablari darajasida rivoj topdi. Keyingi 10 yilda respublikada o'rnatilgan telefonlar soni 10 martadan ziyod ko'paydi. Toshkent shaharlararo telefon stansiyasi dunyodagi barcha mamlakatlar bilan telefon aloqasini ta'minlamoqda.

Mustaqillik yillarida kommunikatsiya tarmog'ini rivojlantirish maqsadida o'nlab xorijiy firma va kompaniyalar bilan hamkorlik o'rnatildi.

1991-yilda mamlakatimizda tashkil etilgan **„O'zdunrobita"** kompaniyasi Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib milliy uyali aloqa tizimini barpo etdi. O'tgan 15 yil davomida respublikamizning 20 ta yirik shaharlari, avtomobil yo'llari va tog'li hududlarda aloqa stansiyalari, radiorele liniyalari, texnik-muhandislik tarmoqlari barpo etilib, aholi istiqomat qiladigan hududlarning 90 foizini uyali aloqa tizimlari bilan qamrab oldi.

Xalqaro avtomatik *rouming* taqdim etadigan O'zbekistondagi uyali aloqa kompaniyalari — **MTS, „Unitel", „Koskom"** kompaniyalari barpo etildi. „Koskom" kompaniyasi o'zbekistonlik abonentlarga dunyoning 20 ta mamlakatidagi uyali aloqadan foydalanish imkoniyatini yaratdi. 2006-yil iyulda uyali aloqadan foydalanuvchilar soni 1750 mingga yetdi.

Muxtasar aytganda, mustaqillik yillarida mamlakatimiz iqtisodiyotida amalga oshirilgan tub tarkibiy o'zgarishlar, yangi korxonalarning bunyod etilishi samarali natijalar berdi. 1991—2002-yillarda 1872 korxona va boshqa ishlab chiqarish muassasalari qurildi, mahsulotning 9,5 mingdan ortiq yangi turlarini ishlab chiqarish o'zlashtirildi. Respublikamizda 1991-yilda ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlari hajmini 100 foiz deb olsak, undan keyingi yillarda kamayib, 1992-yilda 94,7 foizga, 1993-yilda 98,1 foizga tushgan edi. 1995-yilga kelib makroiqtisodiyotda barqarorlikka erishildi va 1996-yildan boshlab izchil o'sish ta'minlandi.

1996—2006- yillarda sanoatning o'sishi
(o'tgan yilga nisbatan foiz hisobida)

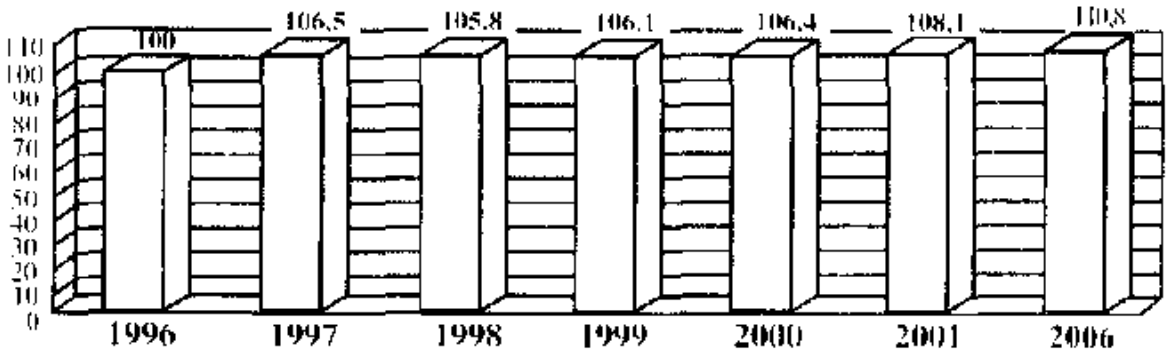

Qishloq xo'jaligi O'zbekistonda paxtachilik qishloq xo'jaligining yetakchi tarmog'i hisoblanadi. Markaziy Osiyo mamlakatlarida yiliga 2 mln tonna paxta

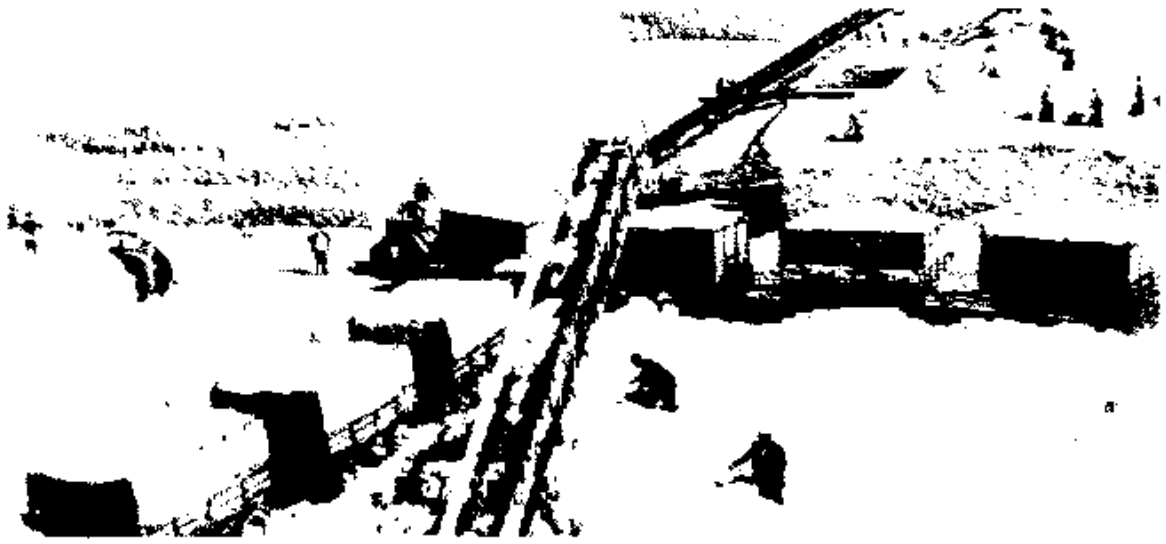

Paxta xirmoni.

tolasi yetishtirilsa, uning 1,4 mln tonnasi o'zbek paxtasi tolasidir. O'zbekiston paxta tolasi yetishtirish bo'yicha dunyoda *to'rtinchi*, uni eksport qilish bo'yicha esa *ikkinchi* o'rinda turadi.

Respublikamizda paxta hosildorligi va sifatini yaxshilashga katta e'tibor berilmoqda. Shu maqsadda qator suv omborlari va sun'iy kanallar qurilmoqda, yerning meleorativ holatini yaxshilash tadbirlari amalga oshirildi. Suv tanqisligi hisobga olinib, 1998 yildan boshlab paxtachilikda Isroil texnologiyalari asosida tomchilatib sug'orish usulidan foydalanilmoqda.

Andijonlik paxtakorlar tashabbusi bilan chigitni plyonka ostiga ekish texnologiyasi joriy etildi. Bu usul paxtani erta ekish, qisqa muddatlarda undirib olish, yuqori hosil yetishtirishga mustahkam zamin yaratdi. Paxta ekiladigan yerlar qisqartirilishiga qaramasdan respublikamizda yiliga 3,5 mln. tonna paxta xomashyosi tayyorlanmoqda. Shuningdek, O'zbekiston kanop, tamaki yetishtirish sohasida ham dunyoda yetakchi o'rinlarda turadi.

Mustaqillik yillarida don mustaqilligiga erishish vazifasi qo'yildi. Ekin ekiladigan maydonlarda tarkibiy o'zgarishlar qilinib, xo'jaliklar qanday ekin ekish sohasida mustaqil bo'ldilar. Sug'oriladigan yerlarda g'alla ekish kengaydi. Umumiy ekin maydonlarida donli ekinlar salmog'i 1991-yilda 18,8 foizni tashkil etgan bo'lsa, 1998-yilda 36 foizga o'sdi, natijada g'alla yetishtirish sezilarli darajada oshdi. Agar 1991-yilda 1,9 mln tonna don, shu jumladan 600 ming tonna bug'doy yetishtirilgan bo'lsa, 2002-yilda 5,4 mln tonnaga yaqin don, shu jumladan 5,0 mln tonnadan ortiq bug'doy yetishtirildi. Sug'oriladigan

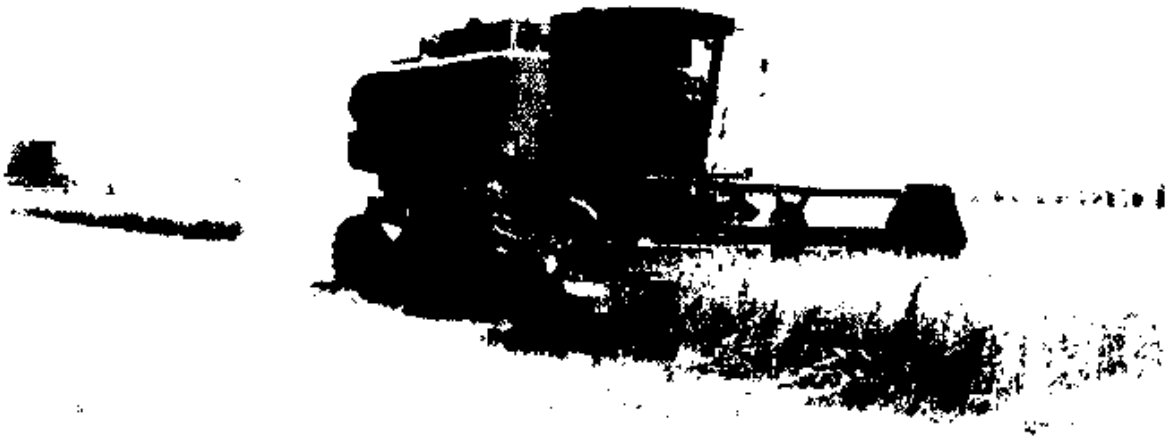

G‘allazor.

yerlarda o‘rtacha hosildorlik gektariga 48,0 sentnerni tashkil etdi. Andijon viloyatida esa rekord natijaga erishildi — har gektardan 75 sentnerdan ortiq xirmon ko‘tarildi.

G‘alla ishlab chiqarishning o‘sishi,
ming tonna hisobida

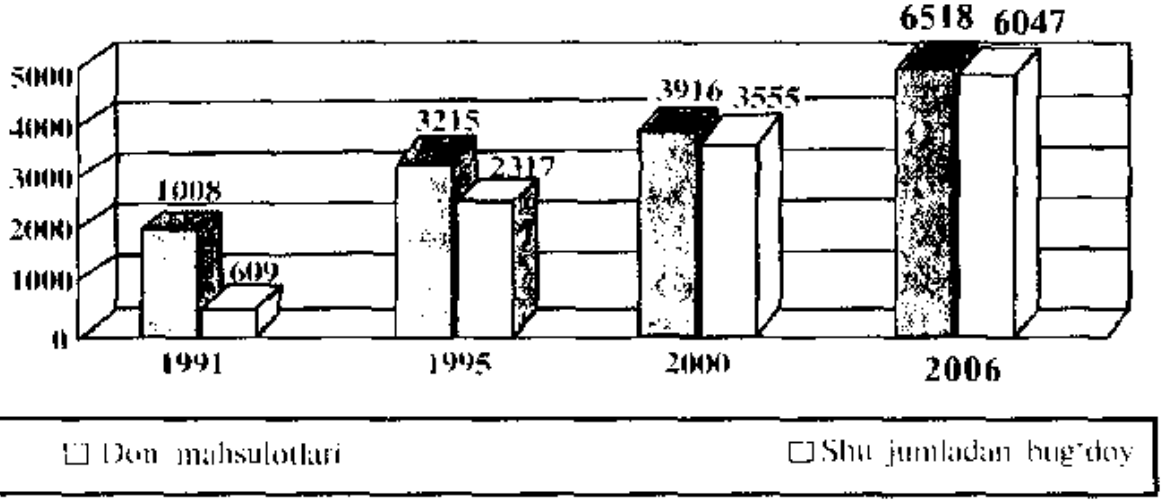

Shunday qilib, mustaqillik yillarida amalga oshirilgan tadbir tufayli tom ma’noda mamlakatimizning g‘alla mustaqilligiga erishildi, mamlakatimiz va xalqimizni o‘z g‘allamiz, o‘zimizning nonimiz bilan ta’minlashdek tarixiy vazifa bajarildi. Bu yutuq qishloq hayotini yangilash, amalga oshirilayotgan agrar islohotlarning natijasidir.

Respublikamizda un va un mahsulotlari, go‘sht va sut mahsulotlari, shakar va qand mahsulotlari ishlab chiqarish izchil o‘sib bormoqda. Quyidagi misol buning yaqqol isbotidir: 1991-yilda respublikamiz importida oziq-ovqat mahsulotlarining ulushi 73,8 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2000-yilda bu ko‘rsat-

kich 15 foizga tushdi. Boshqacha aytganda, aholi iste'moli uchun zarur bo'lgan asosiy oziq-ovqat mahsulotlarini o'zimizda yetishtirishga erishildi.

Respublikamizda sabzavot, meva, uzum yetishtirish bo'yicha ham katta yutuqlarga erishilmoqda. Yiliga 5 mln tonnaga yaqin sabzavot-meva mahsulotlari yetishtiriladi.

Chorvachilik, asalarichilik, pillachilik ham rivojlanmoqda. Respublika xo'jaliklarida 5,7 mln bosh qoramol va 10 mln bosh qo'y-echki bor, go'sht-sut mahsulotlari yetishtirish o'sib bormoqda. Yiliga 30 ming tonnaga yaqin pilla yetishtirilib, 21 ming tonnaga yaqini respublika korxonalarida qayta ishlanib, ipak tolasi olinadi, qolgani esa eksport qilinadi. Jahon bozorida O'zbekistonning paxtasi, pillasi, qorako'l terisi, charm xomashyolariga talab katta.

Shunday qilib, mamlakatimizning ko'p tarmoqli qishloq xo'jaligini rivojlantirish ustida tinmay ish olib borilishi natijasida samarali yutuqlarga erishildi. 1990—1995-yillarda qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish 11 foizga kamaygan bo'lsa, keyingi yillarda izchil o'sishga erishildi. Bu o'sish oldingi yilga nisbatan 1997-yilda 105,6, 2000-yilda 103,2, 2001-yilda 104,5, 2002-yilda 106,1, 2004-yilda 110,1, 2006- yilda 106,2 foizni tashkil etdi.

Yalpi ichki mahsulotning o'sishi

Mustaqillik yillarida yalpi ichki mahsulot (YAIM) ishlab chiqarishni barqarorlashtirish va izchil o'sishini ta'minlovchi mustahkam zamin yaratildi. O'zbekistonda yalpi ichki mahsulot 1990—1995-yillarda 19 foizga kamaygan bo'lsa,1996-yildan boshlab YAIM ishlab chiqarishning yillik o'rtacha o'sish sur'ati 4,0 foizdan ortiqroqni tashkil etgan bo'lsa, 2004-yilda 107,7 foizni, 2006-yilda 107,3 foizni tashkil etdi.

1995—2005- yillarda yalpi ichki mahsulotning o'sishi (o'tgan yilga nisbatan foiz hisobida)

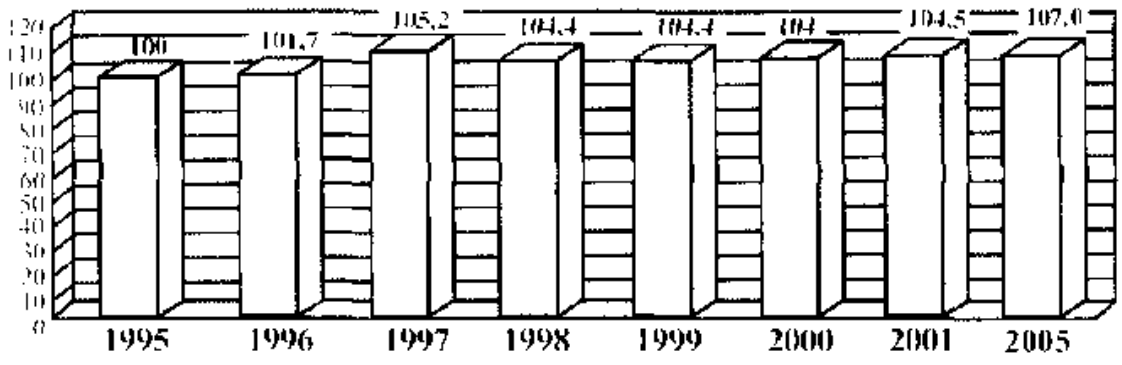

Yalpi ichki mahsulot hajmi har qanday mamlakatning iqtisodiy ahvolini belgilaydigan asosiy ko'rsatkichdir. 2001-yilda O'zbekiston MDH davlatlari orasida birinchi bo'lib yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha nafaqat islohotlar boshlangan 1991-yilgi darajaga chiqib oldi, balki 103 foiz o'sishiga ham erishdi. Iqtisodiyotning o'sish ko'rsatkichi 2005- yilda 2000-yilga nisbatan 30,1 foizni, 1991- yilga nisbatan 28,2 foizni tashkil etadi.

Mustaqillik yillarida tashqi savdo hajmi o'sib bordi. 2004- yilgi natijalarga ko'ra respublika tashqi savdo aylanmasi 8,7 mlrd AQSH dollarini tashkil etdi. Bu 1992- yilgi ko'rsatkichga nisbatan qariyb 2 baravar ko'pdir. O'zbekiston mahsulotlari jahondagi 80 mamlakatga eksport qilinmoqda. Tashqi savdoda ijobiy saldo 2004- yilda 1037 mln., 2005- yilda esa 1,3 milliard AQSH dollarini tashkil etdi.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Nima sababdan 1991—1994-yillarda iqtisodiy ko'rsatkichlar pasaydi?
2. Iqtisodiyotni barqarorlashtirish uchun qanday mezonlar asos qilib olindi?
3. Iqtisodiyotning qaysi tarmoqlarida tarkibiy o'zgarishlar amalga oshirildi?
4. Qanday manbalardan iqtisodiyotga investitsiya ajratildi?
5. Respublika xalq xo'jaligiga chet el investitsiyalarining jalb etilishi haqida so'zlab bering.
6. Mashinasozlik sanoati qanday rivojlandi?
7. Metallurgiya va oltin qazib olish sanoati rivoji haqida so'zlab bering.
8. „O'zDAEWOOavto" qo'shma korxonasining barpo etilishi haqida nimalarni bilasiz?
9. „SamKochavto" haqida-chi?
10. Neft mustaqilligiga qanday erishildi?
11. Sho'rtan gaz-kimyo majmuasining barpo etilishi haqida so'zlab bering.
12. Yengil sanoatda qanday yangi korxonalar bunyod etildi?
13. Respublikada transport tizimining rivoji haqida nimalarni bilasiz?
14. Aloqa tizimida qanday o'zgarishlar yuz berdi?
15. Qishloq xo'jaligini rivojlantirish yo'lida qanday tadbirlar amalga oshirildi?
16. Don mustaqilligiga qanday erishildi? Uning ahamiyati nimada?
17. Yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish jarayoni qanday kechdi?
18. Tashqi savdo sohasida qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?

V BOB | Mamlakatda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikning ta'minlanishi

15- §. Aholini ijtimoiy himoyalash va millatlararo totuvlikning mustahkamlanishi

O'zbekistonda islohotlar boshlangan dastlabki paytdayoq, uning asl maqsadi insonlarga munosib turmush va ish sharoitlarini vujudga keltirishdan iborat, deb belgilandi. Buning sababi shundaki, odamlarning ijtimoiy muammolariga e'tibor bermaslik barqarorlikka va milliy xavfsizlikka katta xavf tug'diradi. Bozor munosabatlariga o'tishning hamma bosqichlarida aholini oldindan ijtimoiy himoyalash davlat siyosatida ustuvor yo'nalish mavqeyini egalladi.

„O'zbekistonning o'z yangilanish va taraqqiyot yo'liga asos bo'lgan eng muhim qoidalaridan biri bozor iqtisodiyotiga o'tishning barcha bosqichlarida oldindan kuchli ijtimoiy siyosatni o'tkazishdir".

I. A. Karimov. *O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat,* mafkura. Asarlar, 1-jild, 322-bet.

Aholi daromadlari darajasini saqlash tadbirlari

Bozor iqtisodiyotiga o'tishning dastlabki bosqichlari mulkni davlat tasarrufidan chiqarish, narxlarni erkinlashtirish, ish haqining kamayishi, nochor aholi qatlamining vujudga kelishi kabi holatlar bilan bog'liq bo'ladi. Shu boisdan O'zbekistonda aholi daromadlari darajasini saqlashga alohida e'tibor berildi.

Birinchi navbatda, xalq iste'moli mahsulotlari narxining o'zgarishi va pulning keskin qadrsizlanishi sharoitida aholi daromadlari darajasini saqlash tadbirlari ko'rildi. Shu maqsadda 1993-yil yanvar oyida ish haqi to'lashning yagona tarif setkasi joriy etildi. Bu tadbir, xodimlarning ish haqi miqdorini tarif koeffitsiyentlari orqali, eng kam ish haqi vositasi bilan bevosita bog'lash imkonini berdi. Eng kam ish haqini muntazam oshirish orqali aholining o'rtacha ish haqi, pul daromadlari ham oshib bordi. 1994-yilda mazkur tarif setkasiga muvofiq eng kam ish haqi 150 so'm bo'lgan bo'lsa, 1995-yilda 250 so'm,

1996- yilda 600 so'm, 1997-yilda 750 so'm, 1998- yilda 1100 so'm, 1999- yilda 1750 so'm, 2000- yilda 2450 so'm, 2001- yilda 3430 so'm, 2002- yil 1 apreldan 3945 so'm, 2002- yil 1- avgustdan 4535 so'm, 2003 yil 1 maydan boshlab 5440 so'mga yetdi. Eng kam ish haqidan kelib chiqqan holda davlat budjetidagi tashkilot va muassasalari xodimlarining oylik maoshi tarif setkasida ular uchun belgilangan koeffitsiyentlarga mos ravishda oshirib borildi. Davlat tasarrufidan chiqarilgan korxonalarda, masalan sanoat, transport, aloqa, qurilish, axborot-hisoblash tarmoqlaridagi ishchi-xizmatchilarning maoshi yanada yuqoriroq darajada o'sib bordi.

Pensiya, nafaqa, talabalarga to'lanadigan stipendiyalar miqdori ham eng kam ish haqining oshishiga mos ravishda o'sib bordi. Mamlakatimizning 2 mln. 640 ming fuqarosi pensiya oladi, nogironlar, mehnat qobiliyatini yo'qotganlarga davlat nafaqasi berilmoqda. Bunday to'lovlar 2000-yilda 187,8 mlrd so'mni tashkil etdi.

Oliy o'quv yurtlari talabalariga beriladigan stipendiyalar miqdori 1998—2000-yillarda 3,8 baravar ortdi. 2000-yilda oliy o'quv yurtlarining 142 ming talabasi 6 mlrd 600 mln so'm stipendiya oldi.

Davlat tomonidan amalga oshirilgan bu tadbirlar natijasida aholi daromadlari darajasining keskin pasayishining oldi olindi.

Ichki iste'mol bozorining himoya qilinishi

Aholining turmush darajasi ichki iste'mol bozoriga, oziq-ovqat mahsulotlari va uy-ro'zg'or buyumlari narx-navosiga bog'liq, albatta. Iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichida amalga oshirilgan narxlarni erkinlashtirish jarayonida aholini ijtimoiy himoyalash, ichki iste'mol bozorini davlat tomonidan nazorat qilish choralari ko'rildi.

Narxlar 1992- yil yanvaridan boshlab bosqichma-bosqich, aholini ijtimoiy himoyalashga qaratilgan choralarni oldindan ko'rib qo'ygan holda erkinlashtirila boshlandi. Vazirlar Mahkamasining **„Narxlarni erkinlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"** gi qaroriga muvofiq 1992- yil 10- yanvardan boshlab O'zbekistonda keng doiradagi ishlab chiqarilayotgan sanoat mollari, texnika vositalari ayrim turdagi xalq iste'moli mollari, bajarilgan ishlar va xizmatlarning kelishilgan (erkin) narxlari va tariflariga o'tildi. Hukumat aholini himoyalash maqsadida cheklangan doiradagi oziq-ovqat va sanoat tovarlari narxlarining chegarasini, ko'rsatiladigan ayrim turdagi xizmatlarning eng yuqori tariflarini belgilab qo'ydi. Shu munosabat bilan don, bug'doy yetishtirish uchun, un va boshqa oziq-ovqat mollarini ishlab

chiqarishga sarflanadigan xarajatlarning bir qismi respublika budjetidan to'landi. O'quvchi va talabalarga bepul nonushta va imtiyozli ovqat berishdan ko'rilgan zarar davlat hisobidan qoplandi, bolalarga mo'ljallangan ayrim turdagi tovarlarni, dorilarmonlarni ishlab chiqarishda korxonalarga davlat dotatsiyasi berildi.

1993-yilda qat'iy belgilangan va tartibga solib turiladigan narxlarda sotiladigan tovarlar va ko'rsatiladigan xizmatlarning ro'yxati ancha qisqardi. Kelishilgan ulgurji narxlarni davlat tomonidan tartibga solish to'xtatildi.

1994-yilning oktabr—noyabr oylarida xalq iste'moli mollari asosiy turlarining narxlari erkin qo'yib yuborildi, transport va kommunal xizmatlarning tariflari oshirildi. Lekin aholini ijtimoiy himoya qilish maqsadida non va unning narxlari, uy-joy, kommunal xo'jaligi, shahar umumiy transporti xizmatlarining haqi to'la aholi zimmasiga yuklanmadi, bunday xizmat ko'rsatuvchi korxonalar xarajatlarining bir qismi davlat tomonidan beriladigan dotatsiya bilan qoplandi.

Narxlarni erkinlashtirish jarayoni ijtimoiy larzalarsiz o'tdi. Negaki, davlat ichki iste'mol bozorini nazorat qilib turdi. Davlat turli kompensatsiya jamg'armalarini tuzdi, bolalar uchun nafaqalar joriy etdi, aholiga kompensatsiya to'lovlari tarzidagi pul to'lovlarini keng qo'lladi. Korxonalarning o'z xodimlariga ijtimoiy yordam ko'rsatish sohasidagi xarajatlaridan bir qismi budjet mablag'lari hisobidan qoplanib turildi. Keng iste'mol mollari va xizmatlarining ko'pgina turlari narxlaridagi tafovutlarning o'rni davlat budjeti hisobidan qoplandi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari, 2 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun bepul ovqat, barcha maktab o'quvchilari va talabalar uchun ovqatning arzonlashtirilishi kabi imtiyozlar amal qildi. Ayrim toifadagi fuqarolarga uy-joy bepul xususiy mulk qilib berildi. Islohotlarning birinchi bosqichi davomida ijtimoiy himoyalash xarajatlari respublika budjetining salkam uchdan bir qismini tashkil etdi.

Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoyalash

Davlat budjeti hisobidan aholining kam ta'minlangan tabaqalarini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash *choralari ko'rildi.*

Bular jumlasiga pensionerlar, nogironlar, ko'p bolali va kam daromadli oilalar, ishsizlar, o'quvchi yoshlar kiradi. 1991—1994-yillarda respublika budjeti hisobidan 30 ta soha va yo'nalishlar bo'yicha ijtimoiy himoya, moddiy yordam amalga oshirildi.

Bolalar uyi.

Maktab muallimlari, bolalar uylari, maktabgacha va maktabdan tashqari muassasalar tarbiyachilari, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarining professor-o'qituvchilari, ilmiy, ijodiy va tibbiyot xodimlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida davlat kvartiralari ularga tekin berildi, kvartira haqi va kommunal to'lovlar sohasida imtiyozlar berildi.

Yolg'iz pensionerlar turar joy va kommunal xizmatlar uchun haq to'lashdan ozod etildi, dori-darmonlar va eng zarur mollarni belgilangan me'yorda bepul olish va jamoat transportida tekin yurish imkoniyati yaratildi.

O'quvchi va talaba yoshlarni ijtimoiy himoyalash maqsadida ovqat narxining bir qismini qoplaydigan qo'shimcha to'lovlar, maktab oshxonalari va tamaddi xonalari xarajatlarining bir qismi budjet mablag'lari hisobidan qoplandi, jamoat transportida arzon haq to'lab yurish va boshqa yengilliklar joriy etildi. Nikohdan o'tayotgan kelin-kuyovlar uchun mebel va gilam mahsulotlari sotib olishning imtiyozli tartibi qo'llanildi.

1994-yil 24-avgustda **„Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirishga oid tadbirlar to'g'risida"** Prezident farmoni e'lon qilindi. Farmonga ko'ra 1994-yil oktabrdan aholini ijtimoiy himoyalash siyosatining asosiy yo'nalishlariga *tuzatishlar kiritildi. Negaki, ilgari faqat respublika budjeti yo'li* bilangina 30 ta turli soha va yo'nalishlar bo'yicha ijtimoiy himoya amalga oshirilardi, bu mablag'larning sochilib ketishiga olib keldi.

1992—1994-yillarda ko'rilgan chora-tadbirlar yalpi ijtimoiy himoyalashga yo'naltirilgan bo'lib, yordamga muhtoj bo'lgan fuqarolarni qo'llab-quvvatlashda to'la samara bermayotgan edi.

1994-yilda ijtimoiy himoyaning asossiz tenglashtirish tizimidan aniq maqsadli va aholining aniq tabaqalarini qamrab oladigan tizimga o'tildi. Mahalla orqali bolalar, keksalar va kam daromadli oilalarga moddiy yordam beriladigan bo'ldi. Kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam, bola boquvchi oilalarga bolasi 2 yoshga to'lgunga qadar, shuningdek 16 yoshgacha bolalari bo'lgan oilalarga yagona nafaqalar berish joriy etildi. Mahallalarda respublika va mahalliy budjet mablag'lari, shuningdek korxona va tashkilotlarning, tadbirkorlik tizimlari va ayrim fuqarolarning ixtiyoriy ravishda o'tkazgan mablag'lari hisobidan maxsus jamg'armalar tuzildi. 1995-yilda 500 mingga yaqin ehtiyojmand oilalarga mahalla qo'mitalari orqali 6 mlrd so'm nafaqa berildi.

Kam ta'minlangan oilalarga ko'rsatilayotgan yordam miqdori yildan yilga o'sib bormoqda. Faqat 2000-yilning o'zida aholining kam ta'minlangan qismiga mahallalar orqali 54,3 mlrd so'm miqdorida nafaqa, ko'mak va boshqa turdagi yordamlar berildi.

O'zbekistonda yuritilayotgan ijtimoiy siyosat jamiyatning negizi bo'lgan oilani mustahkamlash va tinch-totuvligini ta'minlash, oilada ayolning mavqeyini ko'tarish maqsadi bilan uyg'unlashgan. 1998-yil — **„Oila yili"**, 1999-yil — **„Ayollar yili"**, 2000-yil — **„Sog'lom avlod yili"**, 2001-yil — **„Onalar va bolalar yili"**, 2002-yil — **„Qariyalarni qadrlash yili"**, 2003-yil **„Obod mahalla yili"**, 2004-yil **„Mehr va muruvvat yili"**, 2005-yil **„Sihat-salomatlik yili"** deb e'lon qilinib, bu yillarda oilani mustahkamlash, ayollarning jamiyatdagi o'rnini ko'tarish, sog'lom, oqila xotin-qizlar avlodini voyaga yetkazish, qariyalarni e'zozlash, go'zal diyorimizdagi barcha mahallalar faoliyatini yanada jonlantirish yo'lida xayrli tadbirlar amalga oshirildi.

Aholi jamg'armalarini himoya qilish choralari ham amalga oshirildi. Prezidentning 1995-yil 20-dekabrdagi **„Aholining omonatlardagi va davlat sug'urta bo'yicha pul mablag'larini indeksatsiya qilish to'g'risida"** gi farmoniga binoan 1992-yil yanvariga qadar jamg'arma bankiga pul qo'ygan 3 milliondan ortiq omonatchilarning 35 mlrd. so'mga teng bo'lgan, qadrsizlanib qolgan omonatlari indeksatsiya qilindi. 1996-yildan boshlab jamg'arma bankiga pul qo'ygan odamlar o'z pullarini qaytarib olish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Xulosa qilib aytganda, tanlangan kuchli ijtimoiy siyosat tufayli islohotlar arafasida eng noqulay boshlang'ich shart-sharoitlarga, ijtimoiy ziddiyatlarga ega bo'lgan O'zbekiston ijtimoiy

mojarolarni chetlab o'tishga muvaffaq bo'ldi. Oldindan ko'rilgan oqilona ijtimoiy chora-tadbirlar mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minladi.

Maishiy xizmat

Mustaqillik sharofati bilan aholiga maishiy xizmat ko'rsatish sohasi rivoj topdi. Maishiy xizmat ko'rsatish korxonalari to'liq xususiylashtirildi, maishiy xizmat bozori vujudga keldi. 2002-yil 1- avgust holatiga ko'ra respublikamizda 63 mingdan ortiq xususiy- maishiy xizmat ko'rsatish shoxobchalari vujudga keldi. Ularda 135 ming xizmatchi aholiga maishiy xizmat ko'rsatmoqda. Buyurtmachilarning takliflariga binoan ularning uylariga borib xizmat ko'rsatish yo'lga qo'yildi.

Qishloq aholisini ichimlik suvi va tabiiy gaz bilan ta'minlash dasturi ishlab chiqildi. Dasturni amalga oshirish borasida ko'rilgan tadbirlar natijasida 1991—2000-yillarda 22,6 ming kilometr suv quvurlari va 54,1 ming kilometr gaz tarmoqlari yotqizildi. Faqat 2001-yilda 1787,2 km suv tarmoqlari va 3042,7 km gaz tarmoqlari qurildi va foydalanishga topshirildi. Shu yilning o'zida 383 ta qishloqqa ichimlik suvi birinchi bor yetkazildi, 539 ta qishloq tabiiy gaz bilan ta'minlandi.

Istiqlol yillarida qishloq aholisining tabiiy gaz bilan ta'minlanishi darajasi 17 foizdan 68 foizgacha, ichimlik suvi bilan ta'minlanishi esa 52 foizdan 75 foizgacha o'sdi. O'zbekiston taraqqiyotining bu davrida qishloq gaz tarmoqlarining uzunligi 7 baravar, suv tarmoqlari esa 2,2 baravar uzaydi.

Aholi uchun uy-joylar qurish ham rivojlandi. 1991—2000-yillarda 70 million kv m turar joy binolari qurilib foydalanishga topshirildi.

Sog'liqni saqlash

Aholi salomatligiga g'amxo'rlik qilish O'zbekistonda amalga oshirilayotgan kuchli ijtimoiy siyosatning tarkibiy qismidir. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, **„OITS bilan kasallanishning oldini olish to'g'risida"** (1991-yil), **„Davlat sanitariya nazorati to'g'risida"** (1992-yil), **„Fuqarolar salomatligini muhofaza qilish to'g'risida"** (1996-yil 29-avgust), **„Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi** (1997-yil) qonunlari aholi salomatligini saqlashning huquqiy kafolati bo'lib xizmat qilmoqda.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida tibbiyot muassasalarini xususiylashtirish tadbirlari amalga oshirildi. 1991—1996-yillarda 249 ta tish protezlash muassasalari va stomatologik poliklinikalar, 28 ta xo'jalik hisobidagi tibbiy ko'rik poliklinikalar, jami 342 ta

tibbiyot muassasalari, 1999—2001-yilda 154 ta tibbiyot subyektlari xususiylashtirildi. Shaxsiy tibbiy xizmat ko'rsatuvchi subyektlar ham vujudga keldi. 2001-yilda Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan faoliyat yuritish uchun litsenziya (ruxsatnoma) olgan nodavlat muassasalar va firmalar soni 1700 taga, shaxsiy tibbiy xizmat ko'rsatuvchi subyektlar soni 4000 taga yetdi.

Aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish ishlariga respublika Sog'liqni saqlash vazirligi, uning viloyatlar va Toshkent shahar boshqarmalari, shahar va tumanlari bo'limlari bosh-qosh bo'lmoqdalar. O'zbekiston kasaba uyushmalari federatsiyasi, Qizil Yarimoy jamiyati, **„Sog'lom avlod uchun"**, **„Mehr-shafqat"**, **„Sog'lomlashtirish va sport"**, nogironlar respublika jamg'armalari sog'liqni saqlash tarmoqlarini rivojlantirishga ko'maklashmoqdalar.

Respublikamizda onalar va bolalar salomatligini muhofaza qilishga alohida e'tibor berilmoqda. Hukumat topshirig'i bilan **„Homilador ayollarni va bolalar salomatligini mustahkamlash bo'yicha Milliy dastur"**, **„Yosh avlodni sog'lomlashtirish kompleks dasturi"** ishlab chiqildi. Ularning hayotga tatbiq etilishi ijobiy natijalar berdi. Barcha shahar va tumanlarda **„Ona va bola"** markazlari tashkil etildi. Nukus, Namangan, Qarshi, Jizzax shaharlarida Respublika akusherlik va ginekologiya ilmiy tekshirish institutining filiallari ochildi. Minglab bolalar poliklinikalari, akusherlik-ginekologiya kabinetlari, tug'ruqxonalar, **„Nikoh va oila"** hamda tibbiy-genetik konsultatsiya punktlari onalar va bolalarga tibbiy xizmat ko'rsatmoqdalar. Yosh oilalarni mustahkamlash maqsadida 311646 ta yosh oila tibbiy patronaj nazoratiga olindi, 102390 nafar turmush qurayotgan yoshlar tibbiy ko'rikdan o'tkazildi, 89125 nafar yoshlar oila va nikoh asoslari bo'yicha o'qitildi. Onalar va bolalarga ko'rsatilgan g'amxo'rlik natijasida tug'ilish jarayonida bolalar va onalar o'limi keskin kamaydi. 1991-yilda bolalar o'limi har 1000 ta tug'ilgan bolaga 51,4 tani tashkil etgan bo'lsa, 1999-yilda bu ko'rsatkich 20,2 taga yoki 2,5 baravarga kamaydi. Shu yillarda onalar o'limi har 100 ming tirik bolaga nisbatan 65,3 tadan 31 taga yoki 2,1 marta kamaydi.

Yetim bolalar va farzandsiz oilalar to'g'risida g'amxo'rlik **„Kinderdorf"** (bolalar mahallalari) Avstriya loyihasining O'zbekistondagi sa'y-harakatlari natijasida yetim bolalar va farzandsiz oilalarning ko'pchiligi uy-joyli va bus-butun oila bo'lib yashash baxtiga muyassar bo'lmoqdalar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 10-noyabrdagi „O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish Davlat dasturi to'g'risida"gi farmoni va mazkur farmonning ijrosini ta'minlash yuzasidan qabul qilingan hukumat qarori aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Belgilangan Davlat dasturini hayotga tatbiq etish borasida katta tadbirlar amalga oshirildi.

2001-yil mart oyida Sog'liqni saqlash vazirligiga qarashli 1-klinik shifoxona negizida Respublika shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatish ilmiy markazi barpo etildi. Qurilish ishlariga 4 mlrd so'm sarflandi. Markazda 760 o'rinli 8 ta jarrohlik markazi aholiga kecha-kunduz shoshilinch tibbiy xizmat ko'rsatmoqda. Davlat dasturiga binoan Qoraqalpog'iston Respublikasi va barcha viloyatlarda Respublika shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatish markazining filiallari, 171 ta tuman markaziy shifoxonalarida bo'limlar tashkil etildi va faoliyat ko'rsatmoqdalar. Markaz va uning filiallari rivojlangan mamlakatlarda tayyorlangan eng zamonaviy tibbiy asbob-uskunalar bilan jihozlandi. Ularni sotib olish uchun Ispaniya hukumati tomonidan 10 mln yevro kredit, Yaponiya hukumati tomonidan 7 mln dollar grant berildi. Shuningdek, Germaniya, AQSH, Isroil davlatlari ham kreditlar va grantlar ajratmoqdalar. AQSH, Germaniya va boshqa davlatlar tibbiyot uskunalari, dori-darmonlar bilan beg'araz yordam bermoqdalar.

Mustaqillik yillarida aholiga tibbiy xizmat ko'rsatishning rivojlangan tizimi bunyod etildi. 1991—2001- yillarda 19,5 ming o'rinli shifoxonalar, 95,7 ming tashrifli poliklinikalar qurilib foydalanishga topshirildi. 1991- yilda shifoxonalar soni 1300 tani tashkil etgan bo'lsa, 2001- yilda ularning soni 1500 tadan ortdi. Ambulatoriya-poliklinikalarning soni esa 3 mingdan 4,8 mingtaga yetdi yoki 1,6 baravar ko'paydi. Qishloq joylarida 1600 dan ortiq vrachlik punktlari ochildi.

Respublikamizda shifokorlarning malakasini oshirish va qayta tayyorlashga, yosh shifokorlarni tayyorlash ishlariga alohida e'tibor berildi. Bu borada 7 ta oliy tibbiy o'quv yurtlari, o'rta tibbiy bilim yurtlari va kollejlar faoliyat ko'rsatmoqda. Aholiga turli ixtisosliklar bo'yicha tibbiy xizmat ko'rsatuvchi mutaxassis-shifokorlar soni ming nafarga ko'paydi. O'zbe-kistonda bir shifokorga o'rta hisobda 300 ga yaqin kishi to'g'ri keladi, bu ko'rsatkich ko'pgina mamlakatlarga nisbatan ancha yuqoridir.

Mustaqillikning dastlabki yillarida aholini dori-darmon bilan ta'minlashda katta qiyinchiliklar mavjud bo'lib, ikkitagina korxona dori-darmon ishlab chiqarar edi. Ular aholining dori-darmon vositalariga bo'lgan ehtiyojini 1—1,5 foizgagina qondirardi, xolos. Shu boisdan farmatsevtika sanoatini tez sur'atlar bilan rivojlantirish dolzarb vazifalardan edi.

1993-yilda Prezident I. A. Karimov farmoni bilan „O'zfarmsanoat" davlat aksionerlik konserni tuzildi, unga aholini o'zimizda ishlab chiqarilgan dori-darmonlar bilan ta'minlash vazifasi yuklandi. 1994—2002-yillarda farmatsevtika tarmog'ini rivojlantirish uchun 50 mln AQSH dollari jalb qilindi. Shvetsiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Chexiya, Rossiya, Hindiston va boshqa mamlakatlar sarmoyadorlari ishtirokida qo'shma korxonalar barpo etildi. 2002- yilda respublikada dori-darmon ishlab chiqaruvchi korxonalar va qo'shma korxonalar soni 61 taga yetdi.

Farmatsevtika korxonalari 1994- yilda 47,2 mln. so'mlik 34 xil mahsulot ishlab chiqargan bo'lsa, 2001- yilda 12 mlrd so'mlik 340 xil mahsulot ishlab chiqardi.

1994-yilda aholining dori-darmonga bo'lgan ehtiyoji respublikada ishlab chiqarilgan mahsulot hisobiga bor-yo'g'i 4,5 foizga qondirilgan bo'lsa, 2001- yilda bu ko'rsatkich 25 foizgacha o'sdi. 50 dan ortiq davlatdan dori-darmon keltirilmoqda. 2001- yildan boshlab chetdan dori vositalari keltiruvchi tashkilotlar qo'shimcha qiymat solig'idan ozod etilgan.

Aholini dori-darmonlar bilan ta'minlashda dorixonalarning o'rni kattadir. 1994- yilda „Dori-darmon" davlat aksionerlik uyushmasi tashkil etildi. Davlat tasarrufidagi 2525 ta dorixonalarning ko'pchiligi xususiylashtirildi. 2001- yilda xususiy dorixonalar soni 2722 taga yetdi.

Istiqlol yillarida aholining keng qatlamlariga tibbiy xizmat ko'rsatish yo'lga qo'yildi, tibbiy xizmat ko'rsatish sifati oshdi.

Millatlararo totuvlikning ta'minlanishi

Respublikamizda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlashda millatlararo omillarning ahamiyati katta. Qadimdan mamlakatimizda turli madaniyat va sivilizatsiyalar vakillari — turli xalqlar, etnik guruhlar aralashib, do'stlik va hamjihatlikda yashab kelgan. Chor Rossiyasi, so'ngra esa sobiq Ittifoqning migratsiya siyosati aholining polietnik tarkibi yanada xilma-xil bo'lishiga olib keldi.

Mustaqillik qo'lga kiritilgan paytda O'zbekistonda 120 dan ortiq millat va elat vakillari yashar edilar. O'zbekiston barcha mil-

latlar o'rtasida totuvlikni ta'minlash, ko'p millatli jamiyat tizimini saqlab qolish va mustahkamlash yo'lidan bordi.

Millatlararo totuvlikni ta'minlovchi huquqiy zaminlar yaratildi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida „O'zbekiston xalqini millatidan qat'iy nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi", „O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyidan qat'iy nazar, qonun oldida tengdirlar", deb belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 8, 18- moddalar.

O'zbekistonda istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlari va an'analari birdek hurmat qilinadi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratildi. Oqilona milliy siyosat tufayli O'zbekistonda yashayotgan barcha millatlarning vakillari orasida etnik-madaniy asoslarda jipslashish jarayoni sodir bo'ldi.

1989- yildayoq O'zbekistonda istiqomat qilayotgan millat va elatlarning jamoat tashkilotlari — milliy-madaniy markazlari tuzila boshlangan va shu yili ularning soni 12 taga yetgan edi. 1989- yilda Madaniyat vazirligi qoshida Respublika millatlararo madaniyat markazi tuzildi. Mustaqillik yillarida yaratilgan imkoniyatlar tufayli bu jarayon tez rivoj topdi. 2002-yilda respublikamizda 120 ta milliy madaniyat markazlari faoliyat ko'rsatdi.

Milliy-madaniy markazlar uch asosiy yo'nalishda faoliyat ko'rsatdilar:

- **har bir millatning tili, madaniyati, urf-odatlari va rasm-rusumlarini tiklash, tarixiy Vatani bilan aloqani jonlantirish;**
- **O'zbekistonni o'zining haqiqiy Vatani deb bilish va unga sadoqat bilan xizmat qilish;**
- **O'zbekiston davlatiga nom bergan o'zbek xalqi bilan do'stlikda, hamkorlikda va totuvlikda yashash, uning tilini, madaniyatini va tarixini bilish.**

Milliy-madaniy markazlarning ishi yil sayin boyib, yangilanib bordi. Ularning tashabbusi va rahbarligida turli yo'nalishdagi to'garaklar ishlay boshladi. Jumladan:

• o'z milliy madaniyatini, tilini, urf-odatlari, tarixini o'rganish to'garaklari;

• O'zbekiston tarixini, madaniyatini va tilini o'rganish to'garaklari;

• milliy musiqa, raqs va hunar to'garaklari faoliyat ko'rsatdilar.

1992- yil yanvarida Millatlararo madaniyat markazi Respublika Baynalmilal madaniyat markaziga aylantirildi. Uning faoliyatida millatlar va elatlarni jipslashtirishga asosiy e'tibor qaratildi. O'zbekiston davlati ko'magida Baynalmilal madaniyat markazi va milliy-madaniy markazlar 1996-yilda **„Bobur"** ko'chasidagi muhtasham saroyga ko'chib o'tdilar, bu majmua **Millatlar saroyi** degan nom oldi.

O'zbekiston davlat delegatsiyasining xorijiy mamlakatlarga rasmiy tashrifi chog'ida tegishli milliy-madaniy markazlarning rahbarlari hukumat delegatsiyasi safida bormoqdalar. Xorijiy mamlakatlardan kelgan davlat delegatsiyalari vakillari esa O'zbekistondagi o'z millatiga mansub milliy-madaniy markazlarda bo'lib, uchrashuvlar, qiziqarli suhbatlar va muloqotlarda bo'lmoqdalar. Milliy-madaniy markazlarning O'zbekistondagi elchixonalar va diplomatik korpuslar bilan aloqalari mustahkamlandi, hamkorlikda tadbirlar o'tkazilmoqda. Barcha millat va elatlarga xos milliy bayram kunlari nishonlanmoqda, festivallar uyushtirilmoqda. Har bir millatning nomdor rassomlari, yozuvchilari, shoirlari, olimlari, madaniyat va san'at arboblariga bag'ishlangan badiiy ko'rgazmalar tashkil etilmoqda.

O'zbekistonda yashayotgan barcha millat va elat vakillari respublika miqyosidagi bayramlar — *Mustaqillik kuni*, *Navro'z* bayramlarida faol ishtirok etmoqdalar. Bu bayramlarda rus, ukrain, ozarbayjon, qozoq, tatar va boshqa xalqlar badiiy havaskorlarining chiqishlari qiziqish, xursandchilik bilan kutib olinmoqda.

Barcha millat va elat vakillari O'zbekistonni o'zining umumiy uyi, Vatani deb bilib, uning ravnaqi yo'lida sidqidildan xizmat qilmoqda. Bu O'zbekistonda yuritilayotgan oqilona milliy siyosatning mevasidir.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda yashayotgan millatlar o'rtasidagi do'stlik va o'zaro hamjihatlik rishtalari yangicha maz-

mun bilan boyib bormoqda, millatlararo totuvlik ta'minlandi. Bu O'zbekistonning yanada barqaror o'sishiga mustahkam zamin bo'lib xizmat qilmoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Nima sababdan aholini ijtimoiy himoyalash davlat siyosatida ustuvor yo'nalish deb belgilandi?
2. Aholi daromadlari darajasini saqlash maqsadida qanday tadbirlar amalga oshirildi?
3. Narxlar qanday tartibda erkinlashtirildi?
4. Kam ta'minlangan oilalar 1991—1994-yillarda qanday himoyalandi?
5. 1994- yilda kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishda qanday o'zgarish yuz berdi?
6. O'zbekistonda oila, bolalar, ayollarga qanday g'amxo'rlik ko'rsatildi?
7. Aholi jamg'armalarini himoya qilish yo'lida qanday tadbir amalga oshirildi?
8. O'zbekistonda qanday millat va elat vakillari yashashini bilasizmi?
9. Nima sababdan O'zbekistonda millatlararo totuvlik g'oyasiga amal qilinadi?
10. Millatlararo totuvlikni ta'minlagan huquqiy asoslarni bilasizmi?
11. Milliy-madaniy markazlarning tuzilishiga nimalar sabab bo'ldi?
12. Baynalmilal madaniyat markazi qachon tashkil topdi, u qanday ishlar bilan shug'ullanadi?
13. O'zbekistonda milliy totuvlikning ta'minlanishi haqida referat yozing.

16- §. Vatan xavfsizligining mustahkamlanishi

Milliy xavfsizlikning ta'minlanishi

Milliy xavfsizlikni ta'minlash, mamlakatning hududiy butunligini saqlash masalalari mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab davlatimizning diqqat markazida turdi. Xalqaro vaziyat, Ittifoq parchalangandan keyingi muhit, qo'shni davlatlar — Afg'onistondagi mojarolar, Tojikistondagi notinchlik zudlik bilan chegaralarni mustahkamlash, qurolli kuchlarni tuzishni taqozo etardi. Shu boisdan milliy xavfsizlik konsepsiyasi va uning huquqiy asoslarini belgilovchi qonunlar ishlab chiqishga kirishildi.

1995- yilda O'zbekiston Prezidenti huzurida mamlakatimiz milliy xavfsizligini ta'minlash, zarur chora-tadbirlar ishlab chiqish bilan shug'ullanuvchi maslahat organi — O'zbekiston Respublikasining Milliy xavfsizlik kengashi tashkil etildi. 1997-

Prezident I. A. Karimov ona-Vatan posbonlari bilan suhbatlashmoqda.

yil 29- avgustda **„O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizlik konsepsiyasi to'g'risida"** Qonun qabul qilindi. Bu hujjatda diniy ekstremizm, xalqaro terrorizm, uyushgan jinoyatchilik avj olgan sharoitda davlatning muhim vazifalaridan biri milliy xavfsizlikning samarali tizimini yaratishdan iborat ekanligi ta'kidlangan. Milliy xavfsizlik xizmati tizimi vaziyat talab qilgan darajada kuchaytirildi.

O'zbekistonning mustaqilligini ko'rolmaydigan ham tashqi, ham ichki g'animlar mavjud, albatta. Eng xavflisi — ichki yovuz kuchlarning jamiyatimiz hayotiga solayotgan tahdididir. Bunday terroristik urinishlar 1991-yil dekabrda Namanganda, 1999-yil 16- fevralda Toshkentda sodir bo'ldi. Siyosiy, diniy ekstremistlar tomonidan Toshkentda uyushtirilgan terrorchilik harakati, portlatishlar oqibatida 16 nafar begunoh insonlar shahid ketdi, 120 nafar kishi tan jarohati oldi. O'zbekiston poytaxtida diniy ekstremistlar maxsus mashinalarga, xuddi Afg'oniston-u Chechenistonda terrorchilar ishlatayotgan qo'lbola bombalarni joylab eng muhim mahkamalar qoshida portlatdilar. Bu dahshatli falokat alamzada dushmanning iloji bo'lsa, mustaqil davlatga sidqidildan xizmat qilayotgan o'z padari buzrukvorlarini ham mahv etishga tayyor ekanliklarini ko'rsatdi. Ming abad shukurlar bo'lsinki, 16- fevral voqealari tashkilotchilarining yovuz niyatlari amalga oshmadi. Yurtboshimiz va davlatimizning boshqa rahbarlari omon qoldilar. Terrorchilar o'z qilmishlariga yarasha jazolandilar.

1999- yil 16- fevral fojialari.

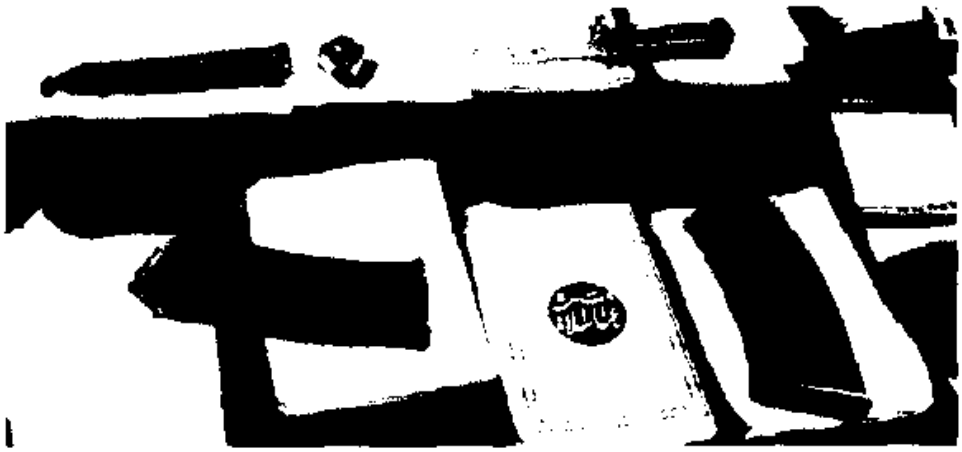

Yovuz diniy ekstremist va terrorchilardan tortib olingan qurol va ashyolar.

Vatan tinchligi, barqarorligi — barchamizning hayotiy ishimizdir. 1999- yilning 16- fevralida Toshkentda yuz bergan qo'poruvchilik harakati barchamizni sergak bo'lishga, mustaqilligimizni himoya qilishga tayyor turishimizni ko'rsatdi. 1999-yil 16-fevral kunidagi mazkur fojiali voqealardan 2 soat keyin Vazirlar Mahkamasining yig'ilishida Prezidentimiz Islom Karimov yana bir bor xalqimizga quyidagi so'zlar bilan murojaat etdi:

„Men, ey odamzot, ogoh bo'linglar, ogoh bo'linglar, ogoh bo'linglar, deb kuyib-yonib da'vat etaman. Bu gap ehtimol ba'zi birovlar uchun ortiqchaday tuyular. Lekin men ogohlik, ogoh bo'lish haqida gapirganimda bugungiga o'xshash voqealarni nazarda tutaman".

Islom Karimov. Asarlar, 8-jild, 7, 8- betlar.

MDHning ko'plab mamlakatlarida qonunsizlik avj olib turgan bir vaziyatda O'zbekistonda jinoyatchilikning eng kam darajada sodir bo'lishi va tobora kamayib borishi kuzatildi. Gap bu yerda, ba'zilarning aytishicha, jazoning qattiqligida emas, balki jinoyat qonunchiligining izchil tizimida va huquqni muhofaza qiluvchi idoralarning aniq va puxta faoliyatidadir.

Milliy xavfsizlik xizmati, prokuratura, militsiya va davlat avtomobil nazoratining minglab xodimlari kecha-yu kunduz fuqarolarning hayoti, mol-mulki, sog'lig'i, izzat-obro'si va qadr-qimmatini himoya qilmoqdalar. O'zbekiston o'z xavfsizligini ta'minlash maqsadida Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti va boshqa xalqaro tuzilmalar bilan hamkorlik qilmoqda.

O'zbekiston Qurolli Kuchlari — xavfsizlik tayanchi

Milliy xavfsizlik, avvalo, mamlakatning mudofaa qobiliyatiga bog'liq. Shu boisdan mamlakatning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash choralari ko'rildi. 1991-yil sentabrda O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tuzildi. O'zbekiston Respublikasi parlamentining 1992-yil 14-yanvarda qabul qilingan **„O'zbekiston hududida joylashgan harbiy qismlar va o'quv muassasalari to'g'risida"** gi qarori asosida O'zbekiston hududida joylashgan barcha harbiy qismlar, harbiy o'quv yurtlari respublika tasar-rufiga olindi. O'zbekistonning o'z Qurolli Kuchlari tashkil etildi. 1993-yilda esa **14-yanvar — Vatan himoyachilari kuni**, deb e'lon qilindi.

O'zbekiston Qurolli Kuchlari quruqlikdagi qo'shinlar, harbiy havo kuchlari, havo hujumidan mudofaa qo'shinlari, maxsus va muhandislik-qurilish qo'shinlari hamda Milliy gvardiyadan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93-moddasiga muvofiq Prezident mamlakat Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh Qo'mondoni hisoblanadi.

O'zbekistonda yuqori malakali ofitser kadrlar tayyorlash tizimi yaratildi. Toshkent umumqo'shin komandirlari, Samarqand avtomobilchi komandir-muhandislar, Chirchiq tankchi komandir-muhandislar, Jizzax harbiy-aviatsiya oliy bilim yurtlari, Toshkent axborot texnologiyalari universitetida tashkil etilgan maxsus fakultet Qurolli Kuchlar saflariga turli mutaxassisliklar bo'yicha yuqori malakali komandirlar tayyorlab yetishtirmoqda.

Toshkentda oliy qo'mondonlar tayyorlovchi Qurolli Kuchlar Akademiyasi tuzildi. Harbiy Akademiyada zamonaviy harbiy bilimlarni egallagan, Sharqiy sarkardalarning, avvalo, sohibqiron Amir Temurning harbiy san'atini, jahon harbiy ilmi va jangovar tayyorgarligining ilg'or tajribalarini o'zlashtirgan oliy qo'mondonlarni tayyorlash yo'lga qo'yildi.

O'zbekiston harbiy qurilish sohasida son jihatdan uncha katta bo'lmagan, ammo zamonaviy qurol-aslaha bilan yaxshi qurollangan professional armiya tuzish yo'lini tanladi. Bu boradagi vazifalar Prezident Islom Karimov tomonidan aniq belgilab berildi.

„Harbiy qurilish sohasidagi maqsad professional armiyani, o'z tarkibida yaxshi tayyorlangan va ta'lim olgan, o'z xalqiga, ona zaminiga sadoqatli bo'lgan, o'z Vatanining sha'ni va qadr-qimmatini oxirigacha himoya qila oladigan jangchilarga ega bo'lgan armiyani bosqichma-bosqich vujudga keltirishdan iborat bo'lishi lozim. Maqsad miqdor jihatdan uncha katta bo'lmagan, lekin yaxshi shaylangan, zamonaviy qurollar va harbiy texnika bilan bekam-u ko'st qurollangan, O'zbekistonning xavfsizligini mustaqil ravishda va puxta ta'minlashga qodir bo'lgan Qurolli Kuchlarni shakllantirishdir".

Islom Karimov. Asarlar, 6- jild, 144- bet.

Mustaqillik yillarida Qurolli Kuchlar chuqur isloh qilindi. Respublika Qurolli Kuchlarining jangovarligini oshirish maqsadida harbiy okruglar tashkil etilib, harbiy qismlarni joylashtirishning yangi tizimi yaratildi. Chegara qo'shinlari tashkil etildi. Qo'shinlar yangi tashkiliy-shtat tuzilmasiga o'tkazildi. Bosh shtab Qurolli Kuchlarning Birlashgan shtabi etib qayta tashkil etildi. Kichik komandirlar tayyorlashni yo'lga qo'yish maqsadida harbiy okruglarda serjantlar maktablari tashkil etildi. 2003-yildan e'tiboran O'zbekiston Qurolli Kuchlarida harbiy xizmatni o'tash muddati 18 oydan 12 oyga ya'ni 1 yilga keltirildi. Shartnoma — kontrakt asosidagi xizmatga o'tildi. Bu yosh yigitlarning o'z xohishi, havas va ishtiyoq bilan armiya xizmatiga intilishiga katta imkoniyat yaratdi. Shu tariqa O'zbekistonda armiyani professionallashtirishga zamin yaratildi.

O'zbekiston o'z armiyasini mustahkamlash maqsadida rivojlangan mamlakatlar bilan harbiy hamkorlik qilish yo'lidan bordi. O'zbekiston bilan Rossiya Federatsiyasi, Germaniya, Fransiya, Turkiya, Ukraina va boshqa davlatlar o'rtasida harbiy hamkorlik yo'lga qo'yildi va mustahkamlandi.

O'zbekiston 1994-yil iyul oyida NATOning **„Tinchlik yo'lida hamkorlik"** dasturiga qo'shildi. Bu dastur tomonidan uyushtirilgan harbiy mashqlarda o'zbekistonlik zobit va askarlar faol qatnashdilar.

• 1997-yilda Qozog'iston va O'zbekistonda uyushtirilgan harbiy mashqlarda O'zbekiston harbiy qismlarining ishtiroki zobit va askarlarning harbiy-texnik tayyorgarligini yanada ko'tarishga xizmat qildi.

• Shimoliy Karolina (AQSH)dagi Kemp Lejyun dengiz piyodalari poligonida o'zbekistonlik askarlar NATOning „Tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturida 16 ishtirokchi mamlakat armiyalari vakillari hamkorligidagi mashqlarda qatnashdilar.

• O'zbekistonlik desantchilar O'zbekiston hududida amerikaliklar bilan hamkorlikda o'tkazilgan „Ultrabalans—96" tajriba mashqlarida yuksak mahoratlarini namoyish etdilar.

• Toshkent, Chirchiq, Samarqand harbiy bilim yurtlari kursantlarining terma vzvodi 1997-yil may—iyun oylarida Norvegiyada o'tkazilgan „Kooperativ bankers—97" mashqlarida qatnashdi.

• *O'zbekiston bilan Rossiya federatsiyasi o'rtasida harbiy*-texnik hamkorlik qilinmoqda.

Mustaqillik yillarida Qurolli Kuchlarimizning zamonaviy harbiy texnikalar, qurol-yarog'lar bilan ta'minlanish darajasi o'sdi.

Xalqaro terrorizmga qarshi kurash

Xalqaro terrorizm butun dunyo tinchligiga tahdid qiluvchi, insonlarning tinch hayotiga rahna soluvchi yovuz kuchga aylandi. Terrorizm bugun paydo bo'lgan emas, uning paydo bo'lishi, shakllanishi, ildizlari ancha uzoqlarga borib taqaladi. Terrorizm dastlab biron-bir insonni o'ldirish maqsadida kichik bir guruh kishilarning uyushuvi shaklida vujudga kelgan. Yillar o'tishi bilan terroristik harakatlar kuchayib, yo'lovchi transport vositalarini, samolyotlarni, odamlar gavjum yashaydigan binolarni garovga olish, portlatish usullarini qo'llash darajasiga ko'tarildi.

XX asr oxirlarida esa ekstremistik, terroristik kuchlar butun bir mamlakatga, hatto butun insoniyatga jiddiy tahdid soluvchi yovuz kuchga aylandi. Terroristik kuchlar jahondagi ko'pchilik mamlakatlarga yoyildi. Dastlab terroristik guruhlar alohida-alohida harakat qilgan bo'lsalar, endi bu yovuz guruhlar o'zaro birlashdilar, bir zanjirga bog'landilar. Ularni bir markazdan boshqarish, moliyaviy jihatdan markaz orqali ta'minlab turish tizimlari vujudga keldi. Shu tariqa xalqaro terrorizm vujudga keldi. Masalan, „Al-Qoida" deb atalgan xalqaro terroristik markaz ko'magida Afg'onistonda shakllangan „Tolibon" terroristik kuchlari yovuzlarcha harakat qilib, Afg'onistondagi qonuniy hokimiyatni ag'dardilar. „Tolibon" kuchlari Afg'onistonda hokimiyatni egallab, afg'on xalqi boshiga misli ko'rilmagan ofat soldilar.

Xalqaro terroristik markazlarning homiyligi va moliyaviy qo'llab-quvvatlashi oqibatida xorijiy mamlakatlarda tashkil topgan terrorchilar guruhi O'zbekistonga ham bir necha marta tajovuz uyushtirdilar. Afg'oniston hududida o'rnashib olgan xalqaro terrorizmning bir guruh jangarilari 1999- yilda Yangiobodda, 2000-yilda Sariosiyo va Uzun tumanlariga bostirib kirib, mamlakatimiz tinchligini buzishga urindilar. O'zbekiston Qurolli Kuchlari ularni tor-mor etib, mamlakat tinchligi, el osoyishtaligini himoya qilishga qodir ekanligini ko'rsatdi.

2004- yil 28- mart — 1- aprel kunlari Toshkent shahri, Buxoro va Toshkent viloyatlarida terrorchilik harakatlari sodir etildi. 2004- yil 30- iyul kuni Toshkent shahrida AQSH va Usroil elchixonalari hamda O'zbekiston Respublikasi prokuraturasi binolari yonida takroran terrorchilik harakatlari bo'ldi. Bir necha begunoh odamlar, militsiya xodimlari qurbon bo'ldilar. Yovuz kuchlar tominidan 2005-yil may oyida Andijon shahrida tashkil etilgan terrorchilik harakati bostirildi. Qo'lga olingan terrorchilar qilmishiga yarasha jazolandi. Xalqimizning tinch va osoyishta hayotiga tajovuz qilishga urinayotgan terrorchi kuchlar hech qachon o'zining qora niyatiga erisholmaydi.

Xalqaro terrorizmga, diniy va siyosiy ekstremizmga qarshi kurashni tashkil etish bo'yicha jahon hamjamiyati tomonidan o'tkazilayotgan nufuzli yig'ilishlarda O'zbekiston faol qatnashmoqda, o'zining samarali takliflarini ilgari surmoqda.

O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov 1993- yili BMT Bosh Assambleyasining 48- sessiyasida, Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining 1999- yil noyabr oyida **Istanbulda** bo'lgan sammitida, **BMT** Bosh Assambleyasining **„Ming yillik sammiti"** hamda boshqa nufuzli xalqaro anjumanlarda butun

jahon jamoatchiligini xalqaro terrorizm xavfidan ogoh etib, bu xatarga qarshi birgalikda kurashish, xalqaro terrorizmga qarshi davlatlararo miqyosdagi kurashni muvofiqlashtiruvchi xalqaro markaz tuzish haqida takliflarni ilgari surdi.

2000- yil 20—21- aprel kunlari **Toshkentda** Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati davlatlari boshliqlarining kengashi bo'lib o'tdi. Unda O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston Prezidentlari mintaqaviy xavfsizlik va mamlakatlararo munosabatlarga doir masalalarni muhokama qildilar. To'rt davlat boshliqlari **„Terrorchilik, siyosiy va diniy ekstremizm, xalqaro uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash va mintaqa davlatlariga tahdid soladigan boshqa xavf-xatarning oldini olishga qaratilgan hamkorlik to'g'risida shartnoma"** ni imzoladilar. Bunday shartnomaning imzolanishi Markaziy Osiyodagi vaziyatdan kelib chiqqan muhim voqea va oqilona qadam bo'ldi.

2000- yil 21- iyunda **Moskvada** bo'lib o'tgan MDH davlat boshliqlarining sammitida terrorchilikka qarshi kurash markazini tuzishga qaror qilindi.

2001- yil iyun oyi boshlarida **Minsk** shahrida bo'lib o'tgan MDH davlat boshliqlarining sammitida jinoyatchilik, terrorchilik va ekstremizmning turli ko'rinishlariga qarshi birgalikda chora ko'rish masalasi muhokama qilindi.

2001- yil 14—15 iyun kunlari Shanxay hamkorlik tashkilotiga a'zo davlatlar rahbarlarining sammitida terrorchilik, ayirmachilik va ekstremizmga qarshi kurash borasida konvensiya imzolandi.

Afsuski, dunyo hamjamiyati xalqaro terrorizmning real xavfi to'g'risidagi O'zbekiston da'vatlariga yetarlicha e'tibor bermadi. 2001- yil 11- sentabr kuni **Nyu-York** va **Vashingtonda** sodir etilgan mudhish terrorchilik hujumlaridan keyingina dunyodagi yetakchi davlatlar AQSH boshchiligida bu yovuz dushmanga qarshi keng miqyosda kurashga kirishdilar.

O'zbekiston terrorchilikning jirkanch qiyofasini o'z ostonasida ko'rgan, bu balo-qazo bilan ancha ilgaridan buyon to'qnashib kelayotgan davlat sifatida AQSHda sodir etilgan terrorchilik harakatlarini qoraladi. O'zbekiston AQSHning terrorchilikka qarshi birgalikda kurash to'g'risidagi taklifini birinchilardan bo'lib qabul qildi va aksilterrorchilik harakatini to'la qo'llab-quvvatladi. Mamlakatimizning bu masaladagi munosabati Prezidentimiz Islom Karimovning 2001- yil 5- oktabrdagi Bayonotida va O'zbekiston Milliy axborot agentligi muxbiri bilan suhbatida aniq va ravshan ifodalab berildi. O'zbekiston Afg'oniston hududini „Tolibon" kuchlaridan ozod etish va terrorizm

balosini tag-tomiri bilan qo'porib tashlash maqsadida o'z aviabazalaridan birini afg'on xalqiga insonparvarlik yordami ko'rsatish va qidiruv-qutqaruv operatsiyalarini amalga oshirish uchun AQSH Qurolli Kuchlarining cheklangan kontingentiga berdi. Afg'onistondagi aksilterror operatsiyaning birinchi bosqichi muvaffaqiyatli yakunlandi. „Al-Qoida" va „Tolibon" kuchlariga zarba berildi. Bu kuchlar Afg'oniston ustidan nazoratni yo'qotdi. O'zbekiston gumanitar yordam berishga intilayotgan davlatlar, xalqaro tashkilotlarga o'zining quruqlik, havo va suv yo'llaridan foydalanish imkoniyatlarini yaratdi.

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik yillarida O'zbekistonning davlat mustaqilligi mustahkamlandi, Vatan xavfsizligi ta'minlandi. O'zbekistonning xalqaro terrorizmga qarshi olib borayotgan qat'iyatli siyosati davlatimizning xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini yanada oshirdi.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Qanday omillar Vatan xavfsizligini ta'minlash zaruriyatini keltirib chiqardi?
2. Qanday hujjatlarda milliy xavfsizlikni mustahkamlash vazifalari belgilab berilgan?
3. Ekstremistik guruhlar O'zbekistonda qanday terrorchilik harakatlarini sodir etdilar?
4. Hamisha ogoh, hushyor bo'linglar, degan da'vatning mazmun-mohiyati nima?
5. O'zbekiston Qurolli Kuchlarining tashkil etilishi haqida so'zlab bering.
6. O'zbekiston Qurolli Kuchlari tarkibiga qanday qo'shinlar kiradi?
7. Harbiy ofitserlar, oliy qo'mondonlar tayyorlovchi o'quv yurtlarini bilasizmi?
8. O'zbekiston armiyasi qanday bo'lishi kerak?
9. Harbiy qurilish sohasida qanday islohotlar o'tkazildi?
10. O'zbekiston harbiy qismlari NATO „Tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturida qanday mashqlarda qatnashdi?
11. Xalqaro terrorizm haqida nimalarni bilasiz?
12. Terroristlar, ekstremistlar O'zbekistonga qachon va qanday tajovuzlar uyushtirdilar?
13. Qachon va qaysi xalqaro anjumanlarda O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov xalqaro terrorizmga birgalikda kurashish haqida takliflar bilan chiqdi?
14. O'zbekiston Afg'onistondagi „Tolibon" kuchlarini, xalqaro terrorizmni tag-tomiri bilan yo'qotish yo'lidagi aksilterrorchilik harakatiga qanday munosabatda bo'ldi?

VI BOB | O‘zbekistonning ma’naviy va madaniy taraqqiyoti

17- §. Ma’naviy meros, milliy va diniy qadriyatlarning tiklanishi va rivojlanishi. Milliy istiqlol g‘oyasi

Jamiyat ma’naviyati mamlakat barqarorligi taraqqiyotining muhim sharti va kafolatidir. Biron-bir mamlakat o‘z ma’naviy imkoniyatlarini, odamlar ongida ma’naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay, xalqning milliy ruhini uyg‘otmay va mustahkamlamay turib, yuksak taraqqiyot darajasiga ko‘tarila olmaydi. Ma’naviyat insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da’vat etadigan, uning ichki olamini boyitadigan, iymon-irodasini, e’tiqodini mustahkamlaydigan, vijdonini uyg‘otadigan qudratli kuchdir.

Tarix guvohlik beradiki, mamlakatimiz bir necha bor ajnabiy bosqinchilar hujumiga duchor bo‘lgan, qaramlik zulmi ostida qolgan davrlar ham bo‘ldi. Buning oqibatida xalqimizning boy ma’naviy merosi, urf-odatlarini qadrsizlantirishga urinishlar bo‘ldi. Ayniqsa, so‘nggi mustamlakachilik, sovetlar tuzumi davrida milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz oyoqosti qilindi. Ona tilimiz, boy ma’naviy merosimiz qadrsizlantirildi, ko‘plab masjid-madrasalar, milliy maktablar, tarixiy yodgorliklar buzildi, qarovsiz qoldi. Avlodlarimiz yetishtirgan allomalarimiz *idealist degan yorliq bilan* qoralandi, asarlarini unutish, yo‘qotish siyosati yuritildi. Islom dini qadriyatlari, musulmonlarning e’tiqodlari oyoqosti qilindi, ruhoniylar quvg‘in ostiga olindi. Mustabid tuzum hukmdorlari madaniy inqilob shiori ostida o‘zbek xalqining yuzlab iqtidorli, milliy-ozodlik uchun kurashgan vatanparvar ziyolilarini, istiqlolchi farzandlarini siyosiy qatag‘on qildi, ularning nomlarini *xalqimiz xotirasidan o‘chirib* tashlashga harakat qilar edi.

Eski tuzum o‘zining bor mafkuraviy kuchini, ommaviy axborot vositalarini, butun maorif tizimini ishga solib, odamlar ongiga soxta, noinsoniy g‘oyalarni singdirishga urinardi. Tarixizmni soxtalashtirish, tarixiy haqiqatni buzib ko‘rsatish, milliy tuyg‘ularni qo‘pol ravishda kamsitish siyosati yuritilardi. O‘z ona tilini, milliy an’ana va madaniyatini, o‘z tarixini bilmaslik ko‘plab odamlarning shaxsiy fojiasiga aylanib qolgan edi. Biroq og‘ir judoliklarga qaramasdan, xalqimiz o‘zligini yo‘qotmadi, o‘zining boy ma’naviy merosini, milliy qadriyatlarini avaylab saqlab, boyitib keldi.

Ma'naviy merosning tiklanishi

Mustaqillik sharofati bilan xalqimiz ma'naviy zug'umlardan ozod bo'ldi, erkin fikrga, milliy tiklanishga yo'l ochildi. Jamiyat ma'naviyatini tiklash va yuksaltirishni ta'minlovchi ma'naviy-ma'rifiy islohotlarning yo'nalishlari belgilab olindi.

> **„Moddiy islohotlar, iqtisodiy islohotlar o'z yo'liga. Ularni hal qilish mumkin. Xalqning ta'minotini ham amallab turish mumkin. Ammo, ma'naviy islohotlar — qullik va mutelik iskanjasidan ozod bo'lish, qadni baland tutish, ota-bobolarimizning udumlarini tiklab, ularga munosib voris bo'lish — bundan og'irroq va bundan sharaflıroq vazifa yo'q bu dunyoda".**
>
> **I. A. Karimov.** „O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura". Asarlar, 1-jild, 202- bet.

Boy ma'naviy merosimizni tiklash va rivojlantirish, jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosni tiklash ishlari boshlanib ketdi. *Xo'sh, ma'naviy meros nima, uning tiklanishi nimalarda namoyon bo'lmoqda?*

Ma'naviy meros qadim zamonlardan beri ajdodlarimiz, ota-bobolarimizdan bizgacha yetib kelgan ma'naviy boyliklar — siyosiy, falsafiy, huquqiy va diniy qarashlar, axloq-odob me'yorlari, ilm-fan yutuqlari, tarixiy, badiiy va san'at asarlari majmuyidir. Ma'naviy qadriyatlar, boyliklar inqilobiy yo'l bilan hosil qilinadigan hodisa emas, u jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida uning ehtiyojlari tufayli yuzaga keladi va o'sha davr hayotini aks ettiradi, u jamiyat o'zgarishi bilan yo'qolib ketmaydi, keyingi avlodlar uchun ma'naviy meros bo'lib qoladi. Har bir avlod ma'naviyatni yangidan yaratmaydi, mavjud ma'naviy merosga tayanadi, biroq uni qanday bo'lsa shundayligicha, ko'r-ko'rona qabul qilavermaydi, taraqqiyparvarlik, insonparvarlik, adolat nuqtayi nazaridan qabul qiladi va rivojlantiradi.

Istiqlol tufayli milliy madaniyatimiz, jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotiga bebaho hissa qo'shgan buyuk bobokalonlarimizning ma'naviy merosi qaytadan o'rganildi va tiklandi. Xalqimiz ulardan bahramand bo'lishga muyassar bo'ldi.

Mustaqillik yillarida xalqimiz ma'naviyatining yulduzlari bo'lgan buyuk allomalarimizning tavallud topgan sanalari YUNESKO bilan hamkorlikda mamlakatimizda va xalqaro miqyosda keng nishonlandi:

- 1991-yil — **Alisher Navoiy** tavalludining 550 yilligi;
- 1992-yil — **Boborahim Mashrab** tavalludining 350 yilligi;
- 1993-yil — **Zahiriddin Muhammad Bobur** tavalludining 510 yilligi;
- 1994-yil — **Mirzo Ulug'bek** tavalludining 600 yilligi;
- 1996-yil — **Amir Temur** tavalludining 660 yilligi;
- 1997-yil — **Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon** tavalludining 100 yilligi;
- 1998-yil — **Ahmad al-Farg'oniy** tavalludining 1200 yilligi;
- 1999-yil — **„Alpomish"** dostonining 1000 yilligi;
- 2000-yil — **Burhoniddin Marg'inoniy** tavalludining 910 yilligi;
- 2000-yil — **Kamoliddin Behzod** tavalludining 545 yilligi;
- 2001-yil — **„Avesto"** yaratilganligining 2700 yilligi.

Buyuk allomalarimiz, mutafakkirlarimiz yubileylari munosabati bilan ularning o'nlab nodir va noyob asarlari o'zbek, ingliz, fransuz, nemis, yapon va boshqa tillarda nashr etildi, haykallar o'rnatildi, ziyoratgoh maydonlari, bog'lar yaratildi.

1991-yilda buyuk bobomiz **Alisher Navoiy** tavalludining 550 yilligi keng nishonlandi. Shu yili O'zbekiston Fanlar akademiyasi Adabiyot institutiga Alisher Navoiy nomi berildi, Alisher Navoiy nomidagi Davlat mukofoti ta'sis etildi. Yubiley yilida *„Lison ut-tayr"*, *„Sab'ayi sayyor"*, *„Farhod va Shirin"*, *„Layli va Majnun"*, *„Hay-*

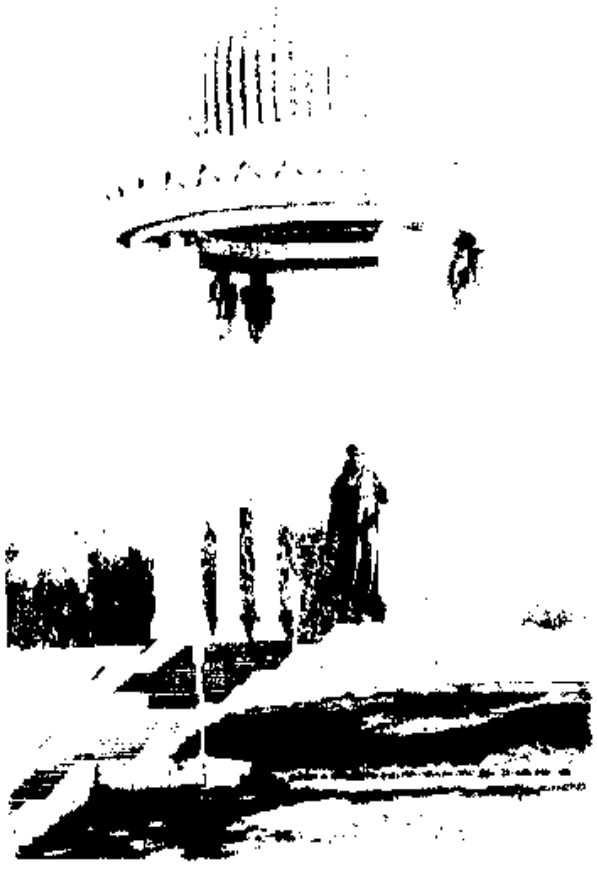

Alisher Navoiy haykali.

Mirzo Ulug'bek haykali.

rat-ul Abror" asarlari nashr qilindi, kinofilmlar va sahna asarlari yaratildi. 1991- yil 28- sentabr kuni Toshkent shahrida barpo etilgan Nizomiddin Mir Alisher Navoiy haykali va Alisher Navoiy nomidagi **O'zbekiston Milliy bog'ining** ochilish marosimi bo'lib o'tdi.

1994-yil oktabr oyida Mirzo Ulug'bek tavalludining 600 yillik yubileyi tantanalari bo'lib o'tdi. Ulug'bek madrasasi, Ulug'bek yashagan davrdagi astronomik asboblar, Toshkentdagi Ulug'bek haykali aks ettirilgan pochta markalari muomalaga chiqarildi. Shu yil 24- oktabrda Parijda YUNESKOning majlislar zalida **„Ulug'bek va temuriylar davri"** mavzusida Xalqaro konferensiya hamda „Ulug'bek va an'anaviy san'at" ko'rgazmasi bo'lib o'tdi. Bu tadbirlar Mirzo Ulug'bek qoldirgan ilmiy merosning umuminsoniy qadriyatga aylanishiga ko'maklashdi.

1998- yil 23- oktabrda Farg'ona shahrida buyuk alloma **Ahmad al-Farg'oniyning** 1200 yillik yubileyi nishonlandi. Uning noyob ilmiy merosi xalqimizga qaytarildi. Farg'ona shahrida Al-Farg'oniy nomi bilan bog' yaratildi va buyuk allomaga haykal o'rnatildi.

Tarixiy xotiraning tiklanishi

Jamiyat ma'naviyatini yuksaltirishda tarixiy xotira, ajdodlar tarixini bilishning, milliy-axloqiy qadriyat hamda an'analarning, muqaddas dinimizning o'rni va ahamiyati katta. Biron-bir xalq o'z tarixini bilmay, asrlar osha yaratilgan ma'naviy merosga tayanmay va uni yanada rivojlantirmay turib o'z kelajagini tasavvur eta olmaydi. Shu boisdan mustabid tuzum davrida soxtalashtirilgan xalqimiz tarixini xolisona, haqqoniy yoritish, barcha o'quv maskanlarida Vatan tarixini o'qitish borasida muhim tadbirlar amalga oshirildi.

1996-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi qoshida „O‘zbekistonning yangi tarix markazi“ tashkil etildi.

O‘zbek xalqi va O‘zbek davlatchiligi tarixini, tariximizning boshqa sahifalarini xolisona ilmiy asosda yoritish vazifalari Prezident I. A. Karimovning bir guruh tarixchilar bilan 1998- yil iyun oyida bo‘lgan suhbatida, Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 27- iyulda qabul qilingan **„O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tarix instituti faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida“**gi qarorida belgilab berildi.

Amir Temur haykali.

Mustaqillik yillarida Vatanimiz tarixini yoritish va o‘rganish masalalari partiyaviylik, sinfiylik yondashuvlaridan, hukmron kommunistik mafkuraga xizmatkor bo‘lishdan xalos etildi. Necha 10 yillar davomida buzib ko‘rsatilgan yoki so‘z ochilmay kelgan tarixiy voqealarni xolislik, tarixiylik, haqqoniylik tamoyillari asosida yoritilgan qator ilmiy asarlar, darsliklar va o‘quv adabiyotlari yaratildi.

Mamlakatimiz Xitoy, Hindiston, Eron, Misr kabi qadimiy davlatlar qatorida turadi. Milliy davlatchiligimiz qadimiy, diyorimiz yirik davlat arboblari bilan mashhur. Bobomiz Amir Temur mamlakatimizni jahondagi eng qudratli davlat darajasiga ko‘targan. Sobiq Ittifoq davrida ko‘hna tariximizning ana shu qirralari berkitilgan bo‘lsa, mustaqillik davrida o‘zining asl bahosini oldi. Milliy davlatchiligimiz tajribasi, **Amir Temur** tuzuklari, Forobiy, Alisher Navoiylarning odil davlat qurish haqidagi dono fikr-mulohazalari mustaqillik davrida demokratik huquqiy davlat qurilishida katta madad berdi. Prezident Farmoni bilan **1996-yil Amir Temur yili** deb e’lon qilindi. Shu yili mashhur davlat arbobi va sarkarda **Amir Temur tavalludining 660 yilligi** mamlakatimizda va jahon miqyosida Amir Temur yili sifatida

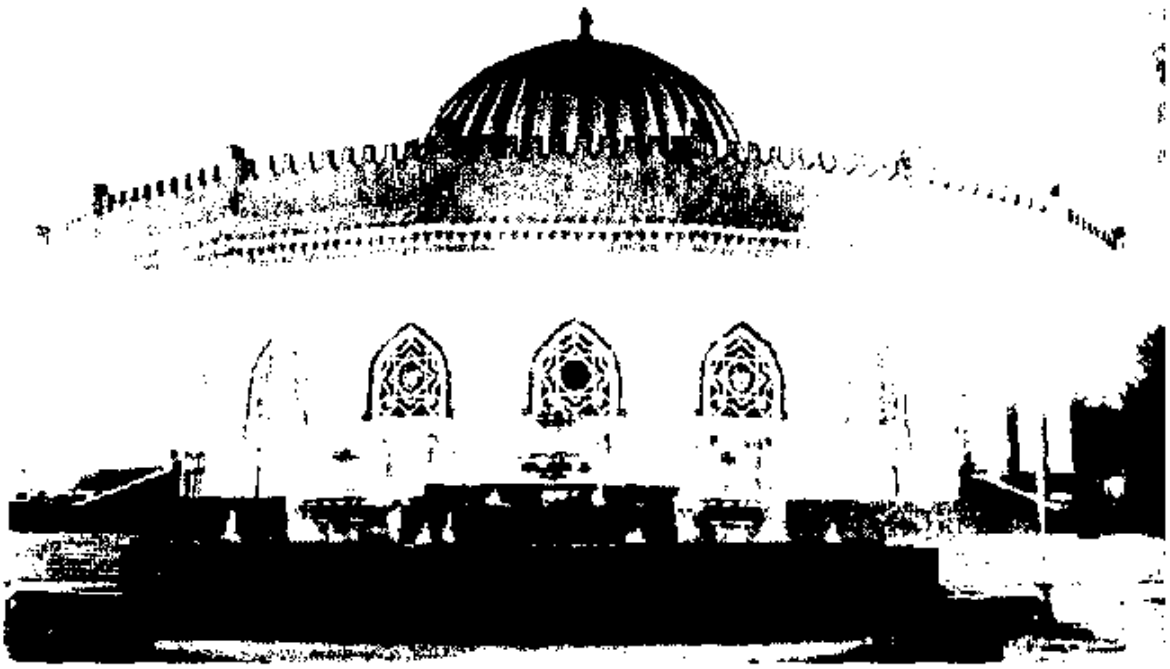

Temuriylar tarixi davlat muzeyi.

keng nishonlandi. YUNESKO qarori bilan 1996- yil aprelda Parijda mashhur davlat arbobi Amir Temur tavalludining 660 yilligiga bag'ishlangan bir haftalik xalqaro tantanalar bo'lib o'tdi. Toshkent shahrida Amir Temurga haykal o'rnatildi, Temuriylar tarixi davlat muzeyi tashkil etildi. Amir Temurning shaxsi butun ma'rifiy insoniyatning boyligi ekanligi tan olindi.

Amir Temur yubileyi munosabati bilan Samarqand va Shahrisabzda o'nlab tarixiy obidalar ta'mirlanib, qayta tiklandi, yangi inshootlar qurildi, bog'lar yaratildi. Samarqand va Shahrisabz shaharlari markazida ko'rkam Amir Temur maydoni barpo etildi va ulug'vor haykal o'rnatildi. Bu shaharlarga **„Amir Temur"** ordeni topshirildi.

1997- yilda Buxoro va Xiva shaharlarining 2500 yilligi, 1999- yilda vatanparvar siymo, xalq qahramoni Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligi nishonlandi. Urganch shahrida **Jaloliddin Manguberdi** xotirasini abadiylashtiruvchi yodgorlik majmuyi barpo etildi. 2002-yilda Termiz shahrining 2500-yilligi 2003-yilda Shaxrisabz shahrining 2700 yilligi nishonlandi.

Vatanimiz ozodligi yo'lida shahid ketgan **Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat, Usmon Nosir** va boshqa xalq jigarbandlarining nomi, izzat-ikromi, hurmati o'z joyiga qo'yildi, asarlari nashr etildi. Prezident Islom Karimov tashabbusi bilan Toshkent shahrining Bo'zsuv kanali bo'yida qatag'on davri qurbonlari xotirasini abadiylashtirish maqsadida **„Shahidlar xotirasi"** yodgorlik majmuyi bunyod etildi va uning ochilish marosimi

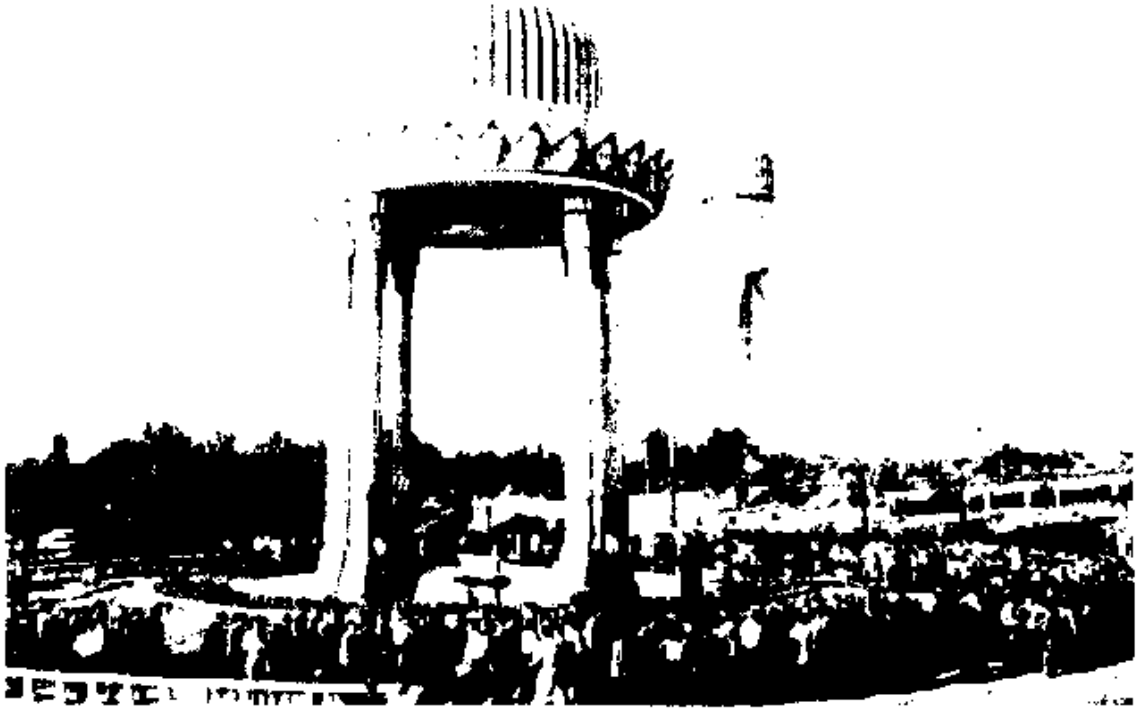

„Shahidlar xotirasi“ yodgorlik majmuyi.

2000- yil 12- may kuni bo‘lib o‘tdi. Mazkur majmua qoshida **„Qatag‘on qurbonlari xotirasi“** muzeyi qurilib, 2002-yil 27-avgust kuni foydalanishga topshirildi.

„Qatag‘on qurbonlari xotirasi“ muzeyining mustamlakachilik davrining ayanchli sahifalari aks ettirilgan lavhalar bilan tanishib, „quloqlashtirish“ oqibatida 60 mingdan ziyod hamyurtimiz Ukraina, Shimoliy Kavkaz va olis Sibirga surgun qilinganini, XX asr boshidan 40- yillarigacha 450 ming vatandoshimizga nisbatan „jinoiy ish“ ochilganini, „paxta ishi“ davrida esa 25 ming kishi hibsga olinib, 4,5 mingi javobgarlikka tortilganini bilib olish mumkin.

„Shahidlar xotirasi“ yodgorlik majmuasi, „Qatag‘on qurbonlari xotirasi“ muzeyining tarixiy, siyosiy ahamiyati shundaki, u bugungi va kelgusi avlodlar uchun qaramlik davrida xalqimiz qanday ayanchli kunlarni boshidan kechirgani, mustaqillik tufayli yurtimizda adolat, shahid ketganlarning xotirasi tiklanganligi to‘g‘risida tarixiy xotira, saboq bo‘lib xizmat qiladi.

1999- yilda Toshkent shahrida Ikkinchi jahon urushi yillarida fashizmga qarshi Vatan ozodligi uchun jon fido etgan xal-

qimizning farzandlari xotirasini abadiylashtirish maqsadida **„Xotira maydoni“** majmuasi barpo etildi va shu yili 9- May kuni uning ochilish marosimi bo‘lib o‘tdi. Respublika **„Nuroniy“** jamg‘armasi tashabbusi bilan janglarda halok bo‘lgan 400 mingga yaqin vatandoshlarimiz haqida 34 jildlik **„Xotira“** kitobi tayyorlandi va nashr etildi. Har yili 9 May kuni **„Xotira va qadrlash kuni“** sifatida nishonlanmoqda. Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan bu tadbirlar xalqimizning o‘zligini anglashiga, tarixiy xotirasini tiklashga xizmat qilmoqda.

Buyuk ajdodlarimiz xotirasiga bag‘ishlab barpo etilgan yodgorlik majmualari jamiyat ma’naviyatini yuksaltirishga, milliy ong va milliy g‘ururni ko‘tarishga hamda xalqimiz, ayniqsa, yoshlar ongida milliy istiqlol g‘oyalarini shakllantirishga ko‘maklashmoqda.

Milliy qadriyatlarning tiklanishi

O‘zbek xalqining o‘ziga xos milliy qadriyatlari bor. Milliy qadriyat deganda millat uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan xususiyatlari, an’analari, marosimlarini tushunamiz. O‘zbek xalqining shakllanishi qancha uzoq tarixiy jarayonda sodir bo‘lgan bo‘lsa, uning milliy qadriyatlari ham shuncha uzoq tarixiy jarayon davomida shakllangan.

Qadriyatlar dastlab mahalliy mazmunda, ya’ni Xorazm, Surxondaryo, Buxoro, Samarqand, Toshkent, Farg‘ona va hokazo hududlarda yashovchi elatlarga xos urf-odatlar, rasm-rusumlar, marosimlar tarzida shakllanadi. So‘ngra ularning eng yaxshilari asrlar davomida saralanib umummilliy qadriyatlar darajasiga ko‘tariladi. Turli mamlakatlarga xos eng yaxshi qadriyatlar saralanib umuminsoniy qadriyatlarga aylanadi. Shu boisdan ham har bir inson uchun o‘z milliy qadriyatlarini, shuningdek umuminsoniy qadriyatlarni bilish ham farz, ham qarzdir.

O‘zbek xalqiga xos quyidagi jihatlar uning milliy qadriyatlari sifatida boshqa xalqlar tomonidan e’tirof etilgan:

- tug‘ilgan makon va ona yurtiga ehtirom;
- avlodlar xotirasiga sadoqat;
- kattalarga hurmat, kichiklarga izzat;
- mehmondo‘stlik;
- bolajonlik;
- ma’naviyat-axloq-odob-ma’rifat;
- muomalada mulozamat, hayo, andishalilik;
- og‘ir kunlarda vazminlik, sabr-toqat va hokazo.

„Navro'z" bayrami.

Mustaqillik yillarida xalqimizning milliy qadriyatlarini tiklash, yangi ma'no-mazmun bilan boyitish yo'lida bir qator xayrli ishlar amalga oshirildi.

Xalqimizning azaliy qadriyatlaridan biri „Navro'z" bayramidir. Qaramlik davrida mana shu ardoqli bayramni nishonlash ham taqiqlangan edi. 1990- yildan boshlab O'zbekiston hukumatining qarori bilan 21- Mart „Navro'z" milliy xalq bayrami kuni sifatida belgilanib, dam olish kuni deb e'lon qilindi. Xalqimiz Navro'z kunlarida hasharlar uyushtirib, dalalarga ko'chatlar ekish, ko'chalarni tozalash tadbirlarini, turli ommaviy o'yinlar, poyga musobaqalari, sayllar uyushtiradilar, yetim-yesirlarga va nogironlarga yordam berib, marhumlar qabrlarini ziyorat qiladilar.

1994- yil 23- apreldagi Prezident farmoni asosida tashkil etilgan Respublika „Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazi o'zbek xalqining ma'naviy-madaniy merosini tiklash, millat kelajagini belgilaydigan g'oyalarni yuzaga chiqarish, yuksak iste'dod va tafakkur sohiblarining aqliy-ijodiy salohiyatini Vatan ravnaqi sari yo'naltirishga qaratilgan muhim tadbirlar, anjumanlar, ko'rgazmalar tashkil etishni yo'lga qo'ydi. Markaz tomonidan aholi orasida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar, so'rovlar asosida ishlab chiqilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar jamoat birlashmalari, ilmiy-ijodiy muassasa va tashkilotlar, ommaviy-axborot vositalarining

Milliy epos qahramoni Alpomishga o'rnatilgan yodgorlik (Termiz).

Xalq hunarmandlari.

ma'naviy-tarbiyaviy faoliyati saviyasini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etdi. 1996- yil 9- sentabrda qabul qilingan **„Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazi ishini yanada takomillashtirish to'g'risida"** gi Prezident farmoni jamiyat ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

1996- yil yanvarda Respublika „Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazi huzurida **„Oltin meros"** xalqaro xayriya jamg'armasi tuzildi. 1996- yil 27- sentabrda Respublika Vazirlar Mahkamasining **„Oltin meros" xayriya jamg'armasini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"** gi qaroriga binoan mazkur jamg'arma davlat tomonidan moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlandi.

„Oltin meros" xayriya jamg'armasi **„Xalq merosi durdonalari"** ilmiy anjumanlarini, xorijdan izlab topilgan qo'lyozmalar, tarixiy hujjatlar, xalq hunarmandchiligi amaliy san'at namunalari, yodgorliklarini tahlil qilish, ko'rik tanlovlar o'tkazish bilan shug'ullanmoqda. 1996—2002- yillarda „Oltin meros" jamg'armasi sa'y-harakatlari natijasida buyuk allomalarimiz yaratgan ko'plab madaniy-ma'naviy meros namunalari mamlakatimizdan va xorijiy davlatlardan izlab topildi, jamlandi hamda

kutubxona va muzeylarga joylashtirildi. Shuningdek, u xalqimizning rasm-rusumlarini, urf-odatlarini, marosimlarini o'rganish, tiklash, xalqimizga qaytarish, ularning ma'no-mohiyatini, hozirgi kundagi ahamiyatini keng ommaga tushuntirish ishiga katta hissa qo'shmoqda.

Diniy qadriyatlarning tiklanishi

Qadim zamonlardayoq yurtimizda din erkinligi mavjud bo'lgan. Zardushtiylar, buddiylar, moniylar, musulmonlar va boshqa diniy e'tiqoddagilar inoqlikda yashagan, tenglik, erkinlik g'oyalariga amal qilingan. Xalqimiz ma'naviy jihatdan ko'pgina afzalliklarga ega bo'lgan islom dinini qadrlaydi. **Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy** islom dini ta'limotida Qur'oni Karimdan keyingi asosiy manba hisoblanuvchi **„Al-Jomi' as-Sahih"** nomli asar yaratib, islom dinini boyitdi. Bobokalonlarimiz Imom Abu Mansur al-Moturidiy, shayxulislom Burhoniddin al-Marg'inoniy, Bahouddin Naqshband, Imom at-Termiziy, Xo'ja Ahmad Yassaviylar insonni ma'naviy yetuklikka chorlovchi diniy, axloqiy va huquqiy hikmatlarning ijodkoridirlar.

Qaramlik davrida tahqirlangan diniy qadriyatlarimiz mustaqillik nuri bilan qayta tiklandi, islomshunos allomalarimizning ulug' nomi o'z o'rniga qo'yildi.

1993-yil sentabrda Buxoroda mashhur shayx Bahouddin Naqshband tavalludining 675 yilligi tantanalari bo'lib o'tdi. Yubiley munosabati bilan **Buxorodagi Naqshband** nomi bilan bog'liq bo'lgan tarixiy yodgorliklar qaytadan tiklandi, uning ijodiga bag'ishlangan qator risolalar chop etildi.

1998-yil 23-oktabrda Samarqandda buyuk mutafakkir Imom al-Buxoriy tavalludining hijriy-qamariy taqvim bo'yicha 1225 yilligi nishonlandi. Shu kuni Xartang qishlog'ida **Imom al-Buxoriy** yodgorlik majmuyi ochildi. Yubiley munosabati bilan Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyning 4 jildlik „Al-Jomi' as-Sahih" kitobining ko'p ming nusxadagi nashri o'zbek kitobxonlariga taqdim etildi.

2000-yil 16—17-noyabr kunlari Marg'ilonda islom huquqining asoschilaridan biri **Burhoniddin al-Marg'inoniy** tavalludining 910 yilligi, Samarqandda islomshunos olim **Imom Abu Mansur al-Moturidiy** tavalludining 1130 yilligi nishonlandi va ular xotirasiga bag'ishlab barpo etilgan yodgorlik majmualari ochildi. Burhoniddin al-Marg'inoniyning islom huquqiga bag'ishlangan **„Hidoya"** kitobi nashr etildi. Shuningdek, islom olamining taniqli allomalari **Imom Abu Iso at-Termiziyning** 1200 yilligi, **Mahmud az-Za-**

maxshariyning 920 yilligi, Abduholiq G'ijduvoniyning 900 yilligi, **Najmiddin Kubroning** 850 yilligi, **Xoja Ahrori Valiy** tavalludining 600 yilligi keng ko'lamda nishonlandi.

O'zbekiston Prezidentining 1992- yil 27- martdagi farmoni bilan **Ro'za-Ramazon hayitining** birinchi kuni dam olish kuni deb e'lon qilindi. Respublika musulmonlarini istak va xohishlariga ko'ra Qurbon hayiti ham tiklandi, dam olish, bayram kuni bo'lib qoldi. O'zbekiston Prezidentining 1990- yil 2- iyundagi „Musulmonlarning Saudiya Arabistoniga Haj qilish to'g'risida"gi farmoniga binoan O'zbekiston xalqi tarixida birinchi marta bevosita hukumat homiyligida har yili Haj va Umra amallarini ado etish imkoniyatlariga ega bo'ldilar. Mustaqillik yillarida 32 ming o'zbekistonliklar Makka va Madinada Haj safarida bo'ldilar. Yuzlab masjidlar musulmonlarga qaytarildi, yangilari barpo etildi. **„Islom nuri"** gazetasi chiqmoqda. Qur'oni Karim sakkiz marta 1 mln nusxada nashr etildi. Bu tadbirlar faqat dindorlar uchun qilingan marhamatgina emas, ular aslida xalqimizning qadimiy rasm-rusum va udumlarining, qadriyatlarining tiklanishi, ajdodlar ruhining qayta uyg'onishidir.

Prezidentning 1992-yil 7-martdagi farmoni bilan Islom dini omilidan, uning ma'naviy imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadida Respublika Vazirlar Mahkamasi huzurida din ishlari bo'yicha qo'mita tashkil etildi. Uning tasarrufida Xalqaro islom-tadqiqot instituti va 10 ta madrasa faoliyat ko'rsatmoqda. Ularda 1000 dan ortiq talaba-yoshlar ta'lim olmoqdalar. 1999- yilda tashkil etilgan Toshkent Islom universitetida 750 talaba o'qimoqda. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida va 1998- yil 30-aprelda yangi tahrirda qabul qilingan **„Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"** gi qonunda davlatning din va dindorlar vakillariga munosabati huquqiy jihatdan aniq belgilab berildi.

> **Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi.**
>
> O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 31- modda.

O'zbekistonda davlat va din o'rtasidagi munosabatlarda quyidagi tamoyillarga amal qilinmoqda:

- dindorlarning diniy tuyg'ularini himoya qilish;
- diniy e'tiqodlarni fuqarolarning yoki ular uyushmalarining xususiy ishi deb tan olish;

I. A. Karimov AQSH islom dini rahbarlari bilan.

I. A. Karimov Rim papasi bilan.

• diniy qarashlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, ularga amal qilmaydigan fuqarolarning ham huquqlarini teng kafolatlash hamda ularni ta'qib qilishga yo'l qo'ymaslik;

• ma'naviy tiklanish, umuminsoniy-axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida diniy uyushmalar bilan muloqot qilish;

• dindan buzg'unchilik maqsadlarida foydalanishga yo'l qo'yib bo'lmasligini e'tirof etish;

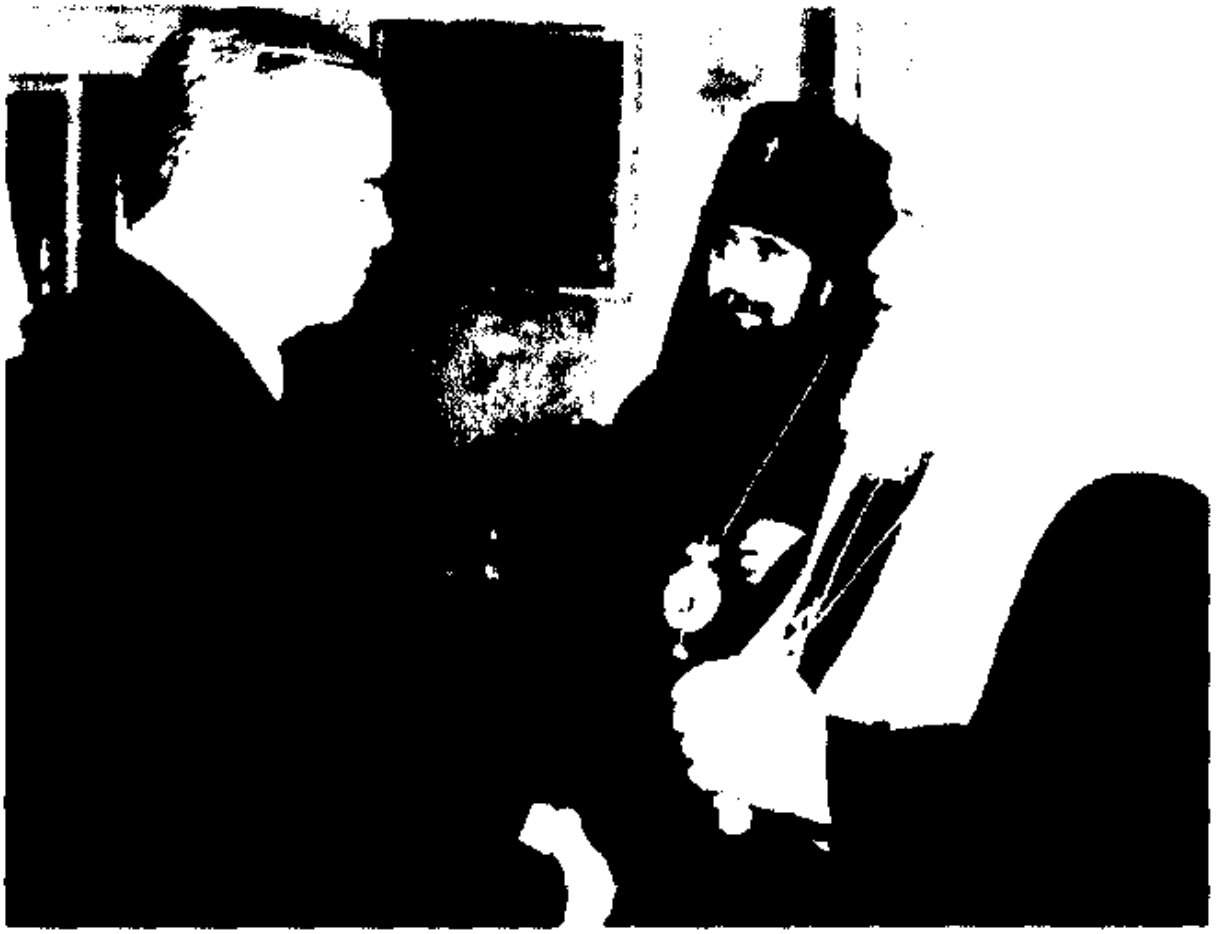

I. A. Karimov Rus pravoslav dini vakillari bilan.

• din va e'tiqodga sig'inish erkiga qonun bilan belgilangan cheklashlar orqaligina daxl qilish mumkin;

• diniy da'vatlar bilan hokimiyat uchun kurashga, siyosat, iqtisodiyot, qonunchilikka aralashishga yo'l qo'yilmaydi.

Muxtasar qilib aytganda, mustaqillik yillarida din, eng avvalo, islom dinining ham milliy, ham umuminsoniy qadriyat sifatidagi mavqeyi tiklandi, diniy ulamolarning qadr-qimmati o'z joyiga qo'yildi.

O'zbek tili mavqeyining mustahkamlanishi

Mamlakatimizda o'zbek tilining xalq va davlat turmushidagi asosiy ahamiyati va o'rni qayta tiklandi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IV sessiyasi 1995-yil 21-dekabrda yangi tahrirda **„Davlat tili to'g'risida"** gi qonunni qabul qildi. Qonunda o'zbek tili o'zbek xalqining ma'naviy mulki ekanligi, uning ravnaqi, qo'llanilishi va muhofazasi davlat tomonidan ta'minlanishi belgilab qo'yilgan. O'zbekistonda Oliy davlat hokimiyati, mahalliy hokimiyat va boshqaruv organlarining faoliyati, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning hisob-kitobi, statistika va moliya ishlari o'zbek tilida yuritilmoqda.

Respublikaning ma'muriy-hududiy birliklari, maydonlari, ko'chalari, geografik o'rinlarining nomlariga yagona milliy shakl berildi va o'zbek tilida yozib qo'yildi. Natijada o'zbek xalqining milliy qadr-qimmati, mustaqil davlatimizning qadr-qimmati qayta tiklandi va mustahkamlandi. Shuningdek, O'zbekistonda istiqomat qilayotgan barcha millatlarning tillari, qadr-qimmati o'z o'rniga qo'yildi.

• 1993-yil sentabrda O'zbekiston Respublikasining „Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida" Qonuni qabul qilindi.

• 1995-yil may oyida O'zbekiston Respublikasining „Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risidagi Qonunga o'zgartirishlar kiritish haqida" Qonuni qabul qilindi.

Bu qonunlar o'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeyini yanada mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini to'la joriy etish 2005- yilgacha bosqichma-bosqich amalga oshirilib borilmoqda.

Milliy istiqlol g'oyasi

Jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish sohasidagi eng asosiy vazifa, deb ta'kidlaydi Prezident Islom Karimov, milliy istiqlol g'oyasini shakllantirish va odamlar ongiga singdirishdan iboratdir.

O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishgan kundan boshlab jamiyatimizning milliy g'oyasini yaratish dolzarb vazifa bo'lib qoldi.

1993- yil 23- aprel kuni Prezident Islom Karimov bir guruh adiblar bilan suhbat qilib, milliy istiqlol g'oyasini ishlab chiqish zaruriyatini asoslab berdi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining XII sessiyasida 1993- yil 7- may kuni nutq so'zlab, Prezident Islom Karimov quyidagilarni ta'kidladi:

• milliy istiqlol g'oyasi xalqimizning azaliy an'analariga, udumlariga, tiliga, diliga, ruhiyatiga asoslanib, kelajakka ishonch, mehr-oqibat, insof, sabr-toqat, adolat, ma'rifat tuyg'ularini ongimizga singdirishi lozim;

• shu bilan birga, bu g'oya xalqimizda, o'zining qudrati va himoyasiga suyangan holda, umuminsoniy qadriyatlarga asoslanib, jahon hamjamiyatidagi mutaraqqiy davlatlar orasida teng huquqli asosda munosib o'rin egallashiga doimiy intilish hissini tarbiyalamog'i kerak.

„Tafakkur“ jurnalining 1998- yil 2- sonida jurnal bosh muxbirining savollariga Prezident I.Karimovning javoblari e'lon qilindi. Mazkur javoblarda milliy g'oyamizni nazariy va amaliy jihatlari yanada chuqurroq yoritildi. Bugungi kunda sobiq Ittifoq zamonida hukmronlik qilgan, odamlarni qullik, mutelik holatiga solgan, manqurtga aylantirgan kommunistik mafkurani tanqid qilish, taqiq qilish, ma'muriy choralar ko'rish yo'li bilan yengib bo'lmaydi. *„G'oyaga qarshi faqat g'oya, fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat ma'rifat bilan bahsga kirishish, olishish mumkin“*, — degan haq fikrni ilgari surdi Islom Karimov.

Milliy istiqlol g'oyasidan kutilgan maqsad nima?

„Maqsad degani — xalqni, millatni birlashtiruvchi, yo'lga boshlovchi bamisoli bir bayroq. Bu bayroq butun O'zbekiston xalqining ruhini, g'urur-iftixorini, kerak bo'lsa, qudratini, orzu-intilishlarini mujassamlashtiradigan ulug' kuchdir... Toki bu maqsad xalqni — xalq, millatni — millat qila bilsin, qo'limizda yengilmas bir kuchga aylansin“.

I. A. Karimov. „Tafakkur“ jurnali. 1998-yil, 2- soni.

I. A. Karimov jamiyat mafkurasini qanday tushunasiz degan savolga quyidagicha javob berdi:

„Odamlarning ming yillar davomida shakllangan dunyoqarashi va mentalitetiga asoslangan, ayni vaqtda shu xalq, shu millatning kelajagini ko'zlagan va uning dunyodagi o'rnini aniq-ravshan belgilab berishga xizmat qiladigan, kechagi va ertangi kun o'rtasida o'ziga xos ko'prik bo'lishga qodir g'oyani men jamiyat mafkurasi deb bilaman“.

I. A. Karimov. „Tafakkur“ jurnali. 1998- yil, 2- soni.

Milliy mafkuraning shakllanishida kimning manfaatlari va qarashlari yuzaga chiqishi kerak?

„Sodda qilib aytganda, jamiyatimizning mafkurasi shu jamiyatning tayanchi bo'lmish, oddiy inson va uning manfaatlarini ifoda etishi, xalqimizning bexatar, tinch-omon, farovon, badavlat turmushga erishishi uchun kuch-g'ayrat manbayi bo'lishi lozim“.

I. A. Karimov. „Tafakkur“ jurnali. 1998- yil, 2- soni.

Prezident I. A. Karimov suhbatda *„Xo'sh, milliy g'oya, milliy mafkura nimalarni o'zida mujassamlashtirishi va qanday talablarga javob berishi kerak?"* degan savolni qo'yadi va unga javob berar ekan, quyidagi dasturiy ahamiyatga molik fikr-mulohazalarni, vazifalarni ilgari suradi:

• milliy mafkura, **avvalambor**, o'zligimizni, muqaddas an'analarimizni anglash tuyg'ularini, xalqimizning ko'p asrlar davomida shakllangan ezgu orzularini, jamiyatimiz oldiga bugun qo'yilgan oliy maqsad va vazifalarni qamrab olishi shart;

• **ikkinchidan**, jamiyatimizda bugun mavjud bo'lgan xilma-xil fikrlar va g'oyalar, erkin qarashlardan, har qanday toifalar va guruhlarning intilishlari va umidlaridan, har qanday insonning e'tiqodi va dunyoqarashidan qat'iy nazar, ularning barchasini yagona milliy bayroq atrofida birlashtiradigan, xalqimiz va davlatimizning daxlsizligini asraydigan, el-yurtimizni eng buyuk maqsadlar sari chorlaydigan yagona g'oya—mafkura bo'lishi kerak;

• **uchinchidan**, milliy mafkuramiz har qanday millatchilik va shunga o'xshagan unsurlardan, boshqa elat va xalqlarni mensimaslik, ularni kamsitish kayfiyati va qarashlaridan mutlaqo xoli bo'lib, qo'shni davlat va xalqlar, umuman jahon hamjamiyatida, xalqaro maydonda o'zimizga munosib hurmat va izzat qozonishda poydevor va rahnamo bo'lishi darkor;

• **to'rtinchidan**, milliy g'oya birinchi navbatda yosh avlodimizni vatanparvarlik, el-yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbiga insonparvarlik va odamiylik fazilatlarini payvand qilishdek oliyjanob ishlarimizda madadkor bo'lishi zarur;

• **beshinchidan**, u Vatanimizning shonli o'tmishi va buyuk kelajakni uzviy bog'lab turishga, o'zimizni ulug' ajdodlarimiz boqiy merosining munosib vorislari deb his qilish, shu bilan birga, jahon va zamonning umumbashariy yutuqlariga erishmoqqa yo'l ochib beradigan va shu maqsadlarga muttasil da'vat qiladigan g'oya bo'lishi kerak.

Jamiyat ma'naviyatini yangilash va yanada yuksaltirish bugungi kunda ham mamlakatimiz taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib turibdi. Yurtboshimiz o'zining **„O'zbekiston XXI asrga intilmoqda"**, **„Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot — pirovard maqsadimiz"** ma'ruzalarida islohotlarning yangi bosqichida ma'naviyat sohasidagi vazifalarni asoslab berdi.

„Ma'naviyat sohasidagi eng asosiy vazifamiz milliy qadriyatlarni tiklash, o'zligimizni anglash, milliy g'oya va mafkurani shakllantirish, muqaddas dinimizning ma'naviy hayotimizdagi o'rnini va hurmatini tiklash kabi mustaqillik yillarida boshlagan ezgu ishlarimizni izchillik bilan davom ettirish, ularni yangi bosqichga ko'tarish va ta'sirchanligini kuchaytirishdir".

I. A. Karimov. „Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot — pirovard maqsadimizdir". 24—25- betlar.

Yurtboshimiz hozirgi zamonda insonlarning qalbi va ongini egallash uchun mafkuraviy kurash bo'layotganligi, ko'p narsalarni mafkura maydonlarida bo'layotgan kurashlar hal qilishi mumkinligi, O'zbekistonda ham ba'zi yoshlarni yo'ldan chalg'itadigan diniy ekstremizm xafvi mavjudligi haqida ogohlantirib kelmoqda. 80-yillarning oxirlarida mamlakatimizga o'zini *„do'st"*, *„dindosh"*, *„millatdosh"* qilib ko'rsatib, go'yo islom dinining sofligi uchun kurashishga *„da'vat"* etuvchi ayrim kimsalar kirib kelganligi ma'lum. Ular muqaddas islom dinimizni asl mohiyatini bilmaydigan oddiy odamlarni, g'o'r yoshlarni o'z tuzog'iga ilintirib, bizga begona bo'lgan diniy aqidalarni yoyishga urindi, ayrim yoshlarni o'ziga mahliyo qilishga, jaholat va jinoyat botqog'iga tortishga ulgurishdi ham. Namangan va Toshkentda sodir etilgan qonli voqealardan keyingina bu kuchlarning niyati hokimiyat uchun kurash bo'lib, ular din niqobi ostida harakat qilayotgan xalqaro terrorchilik harakatining O'zbekistondagi bir to'dasi ekani oshkor bo'ldi. Mustaqillikning dastlabki yillarida eski mafkuradan voz kechish natijasida paydo bo'lgan bo'shliq vaziyatida begona g'oyalarning O'zbekistonga xuruji kuchaydi.

Bunday mafkuraviy ta'sirlar salbiy oqibatlarga olib kelmasligi uchun nima qilish kerak?

„Buning yo'li — odamlarimiz, avvalambor yoshlarimizning iymon-e'tiqodini mustahkamlash, irodasini baquvvat qilish, ularni o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan barkamol insonlar etib tarbiyalash... Farzandlarimiz yuragida ona-Vatanga, boy tariximizga, ota-bobolarimizning muqaddas diniga sog'lom munosabatni qaror toptirishimiz, ta'bir joiz bo'lsa, ularning mafkuraviy immunitetini kuchaytirishimiz zarur".

I. A. Karimov. „Donishmand xalqimizning mustahkam irodasiga ishonaman". „Fidokor" gazetasi. 2000-yil 8-iyun.

Shunday qilib, Islom Karimov O'zbekistonning milliy istiqlol g'oyasini yaratish tashabbuskori va ijodkori bo'ldi. Ma'no-mazmuni ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish, **Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligiga erishish,** komil insonni tarbiyalash, ijtimoiy hamkorlik, millatlararo totuvlik va dinlararo bag'ri kenglikni ta'minlash kabi insonparvar tamoyillarni o'zida uyg'unlashtirgan milliy istiqlol g'oyasi shakllandi.

Mamlakatimizda milliy istiqlol g'oyasining asosiy tamoyillari ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, adabiyot va san'at, mahallalar va mehnat jamoalari tomonidan odamlar ongi va qalbiga singdirilmoqda. Barcha ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayoniga „Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" fanini o'qitish joriy etildi.

Respublika shahar va qishloqlarida faoliyat yuritayotgan kutubxona va klub muassasalari aholi orasida madaniy-ma'rifiy ishlar bilan shug'ullanmoqda. Respublika madaniyat va sport ishlari vazirligi tasarrufidagi 7000 kutubxona, 2.500 dan ortiq madaniyat saroylari, klub muassasalari va ular qoshidagi badiiy havaskorlik jamoalari aholiga ma'naviy-ma'rifiy xizmat ko'rsatmoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Jamiyat ma'naviyati deganda nimalarni tushunasiz?
2. Ma'naviy meros nima?
3. Nima sababdan ma'naviy merosni tiklash, jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish ustuvor vazifa etib belgilandi?
4. Xalqimiz ma'naviyati yulduzlaridan kimlarning tavallud topgan kunlari nishonlandi?
5. Tarixiy xotirani tiklash deganda nimalarni tushunasiz?
6. Buyuk davlat arbobi Amir Temur nomini tiklash va o'z o'rniga qo'yilishi haqida so'zlab bering.
7. Qadimiy shaharlarimiz yubileylari haqida nimalarni bilasiz?
8. „Shahidlar xotirasi" yodgorlik majmuyining barpo etilishi haqida so'zlab bering.
9. „Qatag'on qurbonlari xotirasi" muzeyida nimalar o'z aksini topgan?
10. „Xotira maydoni" majmuasi qachon va nima uchun barpo etildi?
11. Milliy qadriyatlar nima? Ularning tiklanishi haqida so'zlab bering.
12. „Oltin meros" xalqaro xayriya jamg'armasi qachon tashkil etildi? Uning faoliyati haqida so'zlab bering.
13. Diniy qadriyatlarni tiklash yo'lida qanday ishlar amalga oshirildi?
14. Davlat va din o'rtasidagi munosabatlarda qanday tamoyillarga amal qilinadi?

15. O'zbek tili mavqeyining mustahkamlanishi to'g'risida nimalarni bilasiz?
16. Milliy istiqlol g'oyasini yaratishning zaruriyati nimalardan iborat?
17. Milliy istiqlol g'oyasining maqsadlari haqida so'zlab bering.
18. Milliy istiqlol g'oyasining asosiy tamoyillari nimalardan iborat?

18- §. Ta'lim va madaniyat ravnaqi

Maorif va madaniyat barkamol insonni shakllantirishning eng muhim vositasidir. Shu boisdan ham mustaqil O'zbekistonda maorif va madaniyat ishlarini eng muhim va dolzarb soha sifatida rivojlantirishga alohida e'tibor berildi.

Ta'lim islohoti

1992-yil 2-iyulda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining **„Ta'lim to'g'risida"** gi Qonuni hamda 1991—1996-yillarda e'lon qilingan 30 dan ziyod Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida ta'lim sohasida qator o'zgarishlar amalga oshirildi.

• Maktabgacha ta'lim sohasida uylarda tashkil etiladigan bolalar bog'chalari hamda *„bolalar bog'chasi-maktab"* majmuyi tarmog'i rivojlandi. Bolalarga chet el tillarini, xoreografiya, tasviriy va musiqa san'ati, kompyuter savodxonligi asoslarini o'rgatuvchi 800 dan ortiq guruh tashkil etildi.

• Yangi tipdagi maktablar va umumta'lim o'quv yurtlari tarmog'i rivojlantirildi. 1992—1996-yillarda 238 litsey va 136 gimnaziya ochildi va faoliyat ko'rsatdi.

• „Sog'lom avlod uchun", „Iqtisodiy ta'lim", „Qishloq maktabi", „Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tiklash" va boshqa tarmoq dasturlari ishlab chiqildi hamda ta'lim sohasida tatbiq etila bordi.

• Mehnat bozorini, eng avvalo, qishloq joylarida mehnat bozorini shakllantirishning hududiy xususiyatlarini hisobga olgan holda hunar-texnika ta'limini qayta tashkil etish ishlari amalga oshirildi. Bu tizimda jami 221 ming kishini ta'lim bilan qamrab olgan 442 o'quv maskani, shu jumladan, 209 kasb-hunar maktabi, 180 litsey va 53 biznes-maktab ishladi.

• Toshkent, Samarqand, Urganch, To'rtko'l, Andijon bank kollejlari, Toshkent ayollar kolleji tashkil etildi. Respublikada 1996—1997-o'quv yilida 258 o'rta kasb-hunar ta'lim o'quv yurti ishladi. Ularda qariyb 16 ming o'qituvchi va muhandis-pedagog xodimlar 197 ming o'quvchiga kasb-hunar o'rgatish bilan shug'ullandi.

• Oliy ta'lim sohasida ham qator yangi o'quv yurtlari ochildi. 1992-yil 28-fevraldagi Prezident farmoni bilan 8 ta viloyat pedagogika institutlari universitetlarga aylantirildi. Eng zarur zamonaviy mutaxassisliklar bo'yicha yangi oliy o'quv yurtlari — O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi, Qurolli Kuchlar akademiyasi, Ichki ishlar vazirligi akademiyasi, Bank-moliya akademiyasi, Toshkent moliya instituti, Navoiy konchilik instituti, Samarqand davlat chet el tillari instituti, Andijon muhandislik-iqtisodiyot instituti, Jizzax politexnika instituti, Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti, Navoiy davlat pedagogika instituti, Namangan muhandislik-iqtisodiyot instituti hamda viloyatlarda yirik universitetlarning filiallari tashkil etildi. 1997- yil boshlarida Respublika Oliy ta'lim tizimida 58 ta oliy o'quv yurti, shu jumladan, 16 ta universitet va 42 ta institut faoliyat ko'rsatdi. Ularda 164 ming talaba o'qidi, 18,5 ming professor-o'qituvchi faoliyat ko'rsatdi.

• Abituriyentlar va talabalarning bilim darajasini test va reyting asosida baholashning ilg'or usullari joriy etildi.

• Oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar sifatiga bo'lgan talablarning oshgani bois aspirantura va doktoranturada kadrlar tayyorlash kengaydi. Oliy attestatsiya komissiyasi tashkil etildi.

• Iqtidorli bolalar va qizlarni izlab topish, ularga ko'maklashish, ularning qobiliyati va iste'dodini o'stirish bo'yicha maxsus fondlar tashkil etildi, qobiliyatli yoshlarni chet ellardagi yetakchi o'quv yurtlari va ilmiy markazlarda o'qitish va stajirovkadan o'tkazish yo'lga qo'yildi.

• Iste'dodli yoshlarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, chet elda o'qishini qo'llab-quvvatlash maqsadida **„Ulug'bek"**, **„Umid"**, Respublika bolalar fondi, **„Kamolot"**, **„Sog'lom avlod uchun"**, **„Iste'dod"** jamg'armalari tashkil etildi.

• O'zbekiston ta'lim sohasida AKSELS, AYREKS, Amerika Kollejlari Konsorsiumi, SARE, Tinchlik Korpusi (AQSH), DAAD, Konrad Adenauer Fondi (Germaniya), Britaniya Kengashi (Buyuk Britaniya) kabi xalqaro tashkilotlar va boshqa nohukumat tashkilotlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'ydi.

Ta'lim tizimida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilsada, hali bu sohada jiddiy kamchiliklar mavjud edi.

Ta'lim tizimi, kadrlar tayyorlash jamiyatda bo'layotgan demokratik o'zgarishlar, bozor islohotlari talablari bilan bog'lanmagan edi. O'quv jarayonining moddiy texnika va axborot bazasi qoniqarsiz ahvolda edi. Ta'lim muassasalarida

zamonaviy o'quv adabiyotlari va didaktik materiallar yetishmasdi. Yuqori malakali pedagoglar yetishmasdi, ishlab turgan murabbiy-o'qituvchilar kattagina qismining bilim va kasb saviyasi yetarli darajada emas edi. Maktab o'quvchilarida mustaqil fikr shakllantirilmayotgan edi.

Ta'lim tizimi, fan va ishlab chiqarish o'rtasida hamkorlik, integratsiya o'rnatilmagan edi. Oliy malakali mutaxassislardan foydalanishda, ta'lim xizmati ko'rsatishda kamchiliklar bartaraf etilmagandi, kadrlar tayyorlashda marketing mavjud emas edi.

Yuqorida qayd etilgan kamchiliklar tufayli amaldagi ta'lim tizimi zamonaviy, taraqqiy topgan davlatlar darajasidan ancha orqada edi. Shu boisdan ta'lim tizimini tubdan isloh qilish masalasi ko'ndalang bo'lib qoldi.

Prezident Islom Karimov tashabbusi bilan ta'limni tubdan isloh qilish yo'llari ishlab chiqildi. Islom Karimov 1997-yil 29-avgustda Oliy Majlisning IX sessiyasida **„Barkamol avlod — O'zbekiston taraqqiyotining poydevori"** mavzusida ma'ruza qildi. Ma'ruzada oldimizga qo'ygan buyuk maqsadlarimizni ro'yobga chiqarish taqdiri, avvalambor, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas bog'liq ekanligi asoslab berildi va quyidagi vazifalar ilgari surildi:

— eski sovet davridan qolgan ta'lim-tarbiya tizimiga xos mafkuraviy qarashlardan, sarqitlardan qutulish;

— milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, jahon andazalari darajasiga ko'tarish;

— uzluksiz ta'lim tizimini tashkil qilish;

— ta'lim muassasalarining moddiy bazasini zamon talablari darajasiga ko'tarish;

— bolalarimizga zamonaviy bilim berish, buning uchun, avvalo, o'qituvchi-murabbiylar bilimining saviyasini ko'tarish;

— zamonaviy o'quv dasturlari, darsliklar yaratish;

— xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatishga katta ahamiyat berish;

— bitiruvchilarni emas, maktab ta'limi va tarbiyasini ko'rgan shaxslarni tayyorlash;

— o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish, ularni erkin fikrlaydigan etib tarbiyalash;

— respublika oliy o'quv yurtlarining xorijiy davlatlardagi oliy o'quv yurtlari bilan aloqasini o'rnatish va mustahkamlash,

yoshlarimizni, professor-o'qituvchilarni taraqqiy topgan davlatlardagi o'quv markazlariga borib o'qishini, malakasini oshirishini tashkil etish.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi

1997-yil 29-avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida O'zbekiston Respublikasining **„Ta'lim to'g'risida"** gi yangi qonuni va **„Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"** qabul qilindi. Ularda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining quyidagi asosiy prinsiplari belgilab berildi:

- ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi;
- ta'limning uzluksizligi va izchilligi;
- umumiy-o'rta, shuningdek o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining majburiyligi;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining yo'nalishini: akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qishni tanlashning ixtiyoriyligi;
- ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;
- davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi;
- ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv;
- bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish;
- ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshirilishi belgilandi:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta ta'lim;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi;
- oliy ta'lim;
- oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
- kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;
- maktabdan tashqari ta'lim.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining maqsadi ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy modelini yaratishdan iboratdir.

17- chizma

KADRLAR TAYYORLASH MILLIY MODELI

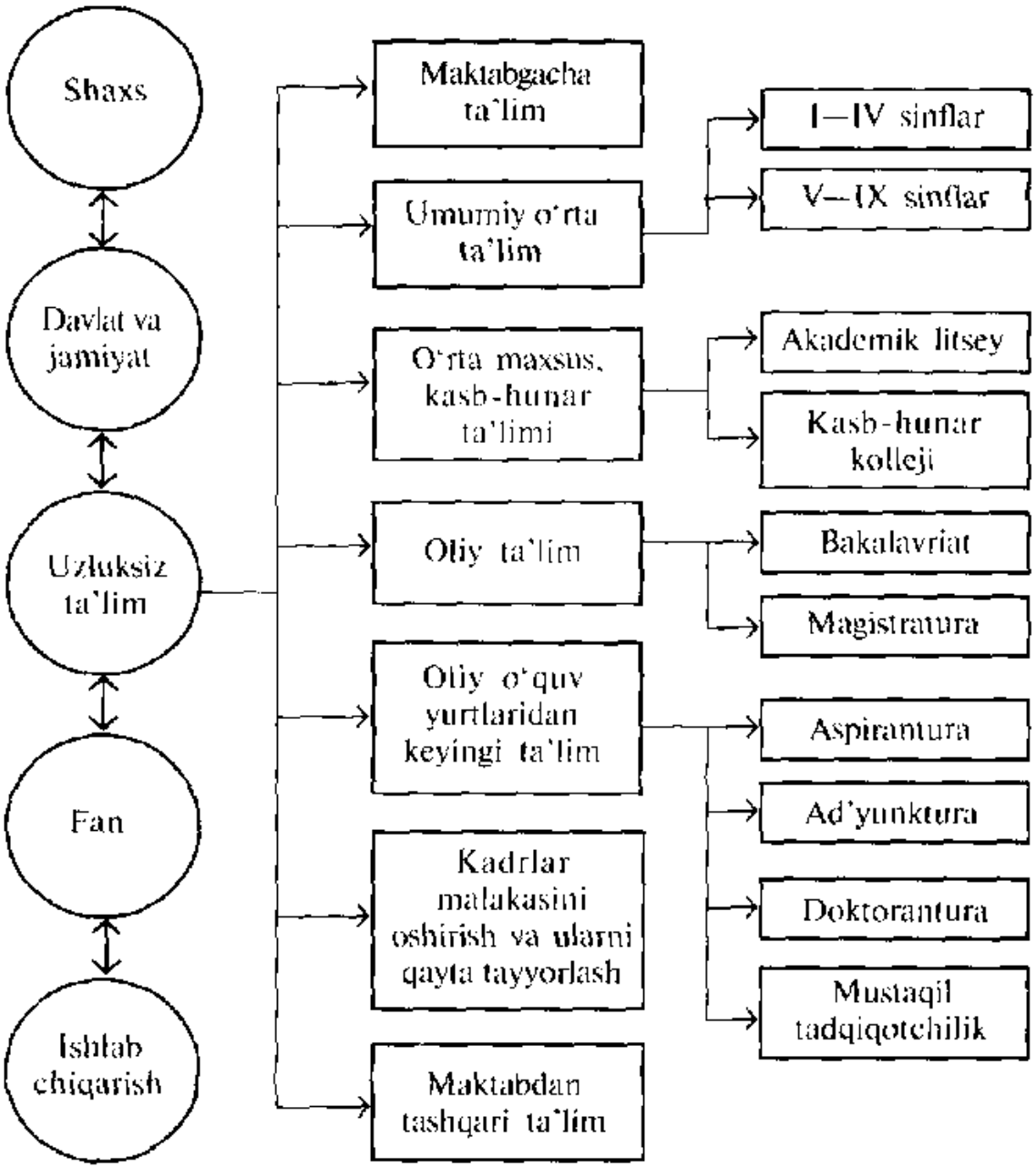

Milliy dasturda, hayotimizning barcha sohalarida bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan islohotlarga monand ravishda, ta'lim islohotlarini uch bosqichda amalga oshirish nazarda tutilgan.

Birinchi bosqich (1997—2001- yillar)da mavjud kadrlar tayyorlash tizimining ijobiy salohiyatini saqlab qolish asosida ushbu tizimni isloh qilish va rivojlantirish uchun huquqiy, kadrlar jihatidan, ilmiy-uslubiy, moliyaviy-moddiy shart-sharoitlar yaratish vazifalari ro'yobga chiqariladi.

Ikkinchi bosqich (2001—2005-yillar)da Milliy dastur to'liq ro'yobga chiqadi, mehnat bozorining rivojlanishi va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda unga aniqliklar kiritiladi.

Uchinchi bosqich (2005- va undan keyingi yillar)da to'plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish asosida, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollariga muvofiq kadrlar tayyorlash tizimi takomillashtiriladi va rivojlantiriladi.

Milliy dastur amalda

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida belgilangan vazifalarni bajarish umumxalq, umummillat ishiga aylandi.

Islohotlarga mos ravishda maktabgacha ta'lim faoliyati tubdan o'zgardi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari: **„Maktabgacha ta'lim to'g'risida nizom"**, **„Davlatga qarashli bo'lgan bolalar muassasalari to'g'risida nizom"**, **„Uchinchi ming yillikning bolasi"**, bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash dasturi ishlab chiqildi hamda hayotga tatbiq etilmoqda. Besh mingga yaqin maktabgacha ta'lim muassasalari hukumat qarori bilan ta'lim tizimi tasarrufiga o'tkazildi. Xususiy va xonadon bog'chalar tarmog'i kengaydi. Respublika bo'yicha 84 foiz maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash maktabgacha ta'lim muassasalarida, xo'jalik hisobidagi qisqa muddatli guruhlarda, maktablar qoshidagi tayyorlov guruhlari, savodxonlik va boshqa turdagi markazlarda amalga oshirilmoqda. 16 foizi esa oilalarda maktabga tayyorlanmoqda. 2001—2003- yillarda respublikamizda 6842 ta maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatdi, ularda 608500 nafar o'g'il-qizlar tarbiyalandi, 65862 nafar pedagog, tarbiyachi va boshqa xodimlar xizmatda bo'ldi.

O'zbekiston hukumati ta'limni rivojlantirish uchun katta mablag' ajratmoqda. Birgina 2001- yilda ta'lim xarajatlari davlat budjeti sarf-xarajatlarining 36 foizini tashkil etdi. Ular yangi ta'lim binolari barpo etish, ularni eng zamonaviy o'quv-laboratoriya uskunalari va o'quv mebellari bilan jihozlash uchun sarflandi. 848398 o'quvchi o'rniga mo'ljallangan 2244 ta yangi umumta'lim maktab binolari qurilib, foydalanishga topshirildi.

Umumta'lim maktablari uchun davlat ta'lim standartlari, ularga asoslangan o'quv dasturlari, darsliklar yaratilib, ta'lim

Kasb-hunar kolleji binosi.

jarayoniga joriy etildi. Ta'lim mazmun va mohiyat jihatidan yangilandi. O'quv amaliyotiga **„Vatan tuyg'usi"**, **„Odobnoma"**, **„Ma'naviyat asoslari"**, **„Milliy istiqlol g'oyasi"**, **„Dunyo dinlar tarixi"**, **„Huquqshunoslik"**, **„Sog'lom oila va nikoh"**, **„Iqtisodiy bilim asoslari"** kabi bir qator yangi fanlar kiritildi, ular bo'yicha o'quv dasturlari va darsliklar yaratildi. 2002—2003-o'quv yiliga kelib umumiy o'rta ta'lim muassasalarida, ya'ni 1—9- sinflarda o'qitish to'laligicha lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosida olib borildi. Hukumat o'quvchilarni darsliklar bilan ta'minlashga g'amxo'rlik qilmoqda. Shu maqsadda „Maktab kutubxona jamg'armasi" tashkil etilib, o'quvchilar ijara usulida darsliklar bilan ta'minlanmoqda. 2001- yilda davlat budjeti hisobidan „Maktab kutubxona jamg'armasi"ga 1923 mln so'm ajratilgan bo'lsa, 2002- yilda 6520 mln so'm ajratildi. Har yili 600 ming nafardan ziyod birinchi sinf o'quvchilari Prezident sovg'asi sifatida o'quv qurollari, darsliklar bilan bepul ta'minlanadi.

Prizedent farmoni (2004-yil 19- fevral) va Vazirlar Mahkamasining qarori (2004- yil 9- iyul) asosida maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi ishlab chiqildi. Dasturga binoan 2004—2009- yillarda buzib tashlanadigan umumta'lim maktablari o'rniga yangi maktablar qurish, maktablarni kapital rekonstruksiya qilish, kapital va joriy ta'mirlash tadbirlari ishlab chiqildi. Shuningdek, dasturda umumta'lim maktablarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va

rivojlantirish, maktablarni zamonaviy o'quv-laboratoriya uskunalari va kompyuter texnikasi bilan jihozlash, darsliklar va o'quv-uslubiy materiallar, pedagog kadrlar bilan ta'minlash, o'qituvchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, ularning mehnatini rag'batlantirishni kuchaytirish tadbirlari aniq belgilab berildi.

2005—2006 yillarda 116 ta yangi maktab qurilib, 669 maktab kapital rekonstryktsiya qilindi, 1290 maktab ta'mirlandi, bolalar sport inshootlari qurilib, foydalanishga topshirildi.

2000—2001- o'quv yilida respublikamizda 9661 umumta'lim maktablarida 45 mingga yaqin o'qituvchi faoliyat ko'rsatdi, 6 millionga yaqin o'quvchi ta'lim-tarbiya oldi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining eng muhim O'zbekistonga xos xususiyati yangi turdagi 3 yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimini yaratishdan iborat vazifa sobitqadamlik bilan amalga oshirilmoqda. 1998—2006- yillarda 79 ta akademik litsey va 882 ta kasb-hunar kolleji barpo etildi. Kollej va litseylar uchun o'qitiladigan barcha fanlar bo'yicha Davlat ta'lim standartlari ishlab chiqildi, tajriba-sinovdan o'tkazildi va ta'lim jarayoniga joriy etildi, asosiy darsliklar yaratildi. 2000—2006-yillarda kollej va litseylarda 600 ming nafar malakali yosh kadrlar tayyorlandi. **„Ustoz"** jamg'armasi yo'llanmasi bilan litsey va kollejlarning 700 o'qituvchisi chet ellardagi nufuzli universitetlarda o'z malakasini oshirib keldi.

Oliy ta'lim ikki bosqichdan: bakalavriat va magistraturadan iborat etib qayta tashkil etildi. 1999-yilda Toshkent islom universiteti tashkil etildi. 2005—2006- o'quv yilida 62 ta oliy o'quv

Kompyuter xonasida.

yurtida 250 ming nafardan ortiq bo'lajak bakalavr va magistrantlar ta'lim-tarbiya oldilar. 18486 nafar professor-o'qituvchilar mehnat qildilar, ularning 1462 nafari fan doktori, 7201 nafari fan nomzodidir. 1998—2001-yillarda 131 ta bakalavriat yo'nalishi, 664 ta magistratura mutaxassisliklari bo'yicha bakalavr va magistrlar uchun qo'yiladigan talablarni o'zida mujassamlashtirgan davlat ta'lim standartlari, ularga mos o'quv dasturlari, o'quv adabiyotlari yaratildi va ta'lim jarayoniga joriy etildi. 2002-yilda 35620 talaba bakalavr, 3000 tasi magistr unvonini oldi.

Mamlakatimizda iqtidorli yoshlarni izlab topish, ularga ko'maklashish, qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat siyosati olib borilmoqda. Bu borada xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish Milliy dasturda belgilangan muhim vazifalardan biridir. 1997-yilda tashkil etilgan „Umid" jamg'armasi yo'llanmasi bilan 1997—2001-yillarda 785 nafar yigit-qiz rivojlangan davlatlarning oliy o'quv yurtlariga o'qish uchun jo'natildi. Ulardan 519 nafari o'qishlarini bitirib keldi va Prezident farmoyishi bilan tashkil etilgan Maxsus ishchi guruhi yo'llanmasi bilan vazirliklar, idoralar, tashkilot va korxonalarda ishlamoqdalar. Toshkentda 2002-yil iyulda Xalqaro Vestminster universiteti, 2006-yilda Moskva davlat universitetining filiali, 2007-yilda Moskva neft-gaz universitetining filiali tashkil etildi.

Ta'lim muassasalarining Yevropadagi ta'lim jamg'armasi, Germaniyadagi Texnika hamkorlik tashkiloti, Yaponiyadagi JAYKO xalqaro tashkiloti, Koreyaning KOYKA agentligi, YUNESKO, Jahon banki, TASIS-TEMPUS ochiq jamiyat instituti, AQSH, Angliya, Fransiya, Yaponiya, Daniya, Xitoy, Gollandiya Oliy ta'lim vazirliklari bilan hamkorligi kengayib bormoqda. Ta'lim ravnaqi uchun 150 mln. AQSH dollari hajmida chet el investitsiyalari jalb etildi. Oliy o'quv yurtlarining yuzlab professor-o'qituvchilari „Ustoz" jamg'armasi yo'llanmasi bilan xorijiy oliy o'quv yurtlarida malaka oshirishda bo'lib qaytdilar.

O'zbekiston ta'lim tizimi dunyo miqyosida katta qiziqish uyg'otmoqda. Moskvadagi Oliy ta'lim Xalqaro Fanlar akademiyasi Prezidenti **V.Shukshinov** Prezidentimiz Islom Karimovga „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning tashabbuskori va tashkilotchisi sifatida mazkur akademiyaning faxriy a'zosi diplomini topshirar ekan, O'zbekistonda ishlab chiqilgan bu Milliy dasturni mazmun-mohiyati jihatidan tengi yo'q hujjat, deb

ta'rifladi. Ko'pgina mamlakatlar tomonidan ham O'zbekistonda yaratilayotgan ta'lim tizimi „Ta'limning o'zbek modeli" deb e'tirof etildi.

Fan

Mustaqil respublikamizda fan taraqqiyotiga katta e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining1992- yil 8- iyuldagi „Ilm-fan va innovatsiya faoliyatini rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining mazkur farmonning ijrosini ta'minlashga yo'naltirilgan qarori ilm-fan taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Respublika Fanlar akademiyasi qoshida Ilmiy ishlanmalarni ichki va tashqi bozorda targ'ib etuvchi va tarqatuvchi innovatsiya tijorat markazi tashkil etildi. 1997-yilda Prezident farmoni bilan Xorazm Fanlar akademiyasi qayta tiklandi.

Bugungi kunda Respublika ilmiy-tadqiqot majmuasi 362 ta akademik, oliy o'quv yurtlari va tarmoq muassasalaridan iborat. Ularning 101 tasi ilmiy-tadqiqot instituti, 55 tasi oliy o'quv yurtlari tasarrufidagi ilmiy-tadqiqot laboratoriya va bo'limlari, 32 tasi ilmiy ishlab chiqarish birlashmasi va eksperimental korxonalari, 30 tasi axborot-hisoblash markazlaridir. Fan sohasida 46 mingga yaqin kishi, jumladan, 2,8 ming fan doktori va 16,1 ming fan nomzodi tadqiqot ishlari bilan shug'ullanmoqda.

O'zbekistonlik olimlarning matematika, ehtimollar nazariyasi, tabiiy va ijtimoiy jarayonlarni modellashtirish, informatika va hisoblash texnikasi, astronomiya, geologiya, seysmologiya, genetika, biotexnologiya, kimyo, fizika, ekologiya, tarix, arxeologiya yo'nalishlari bo'yicha yaratgan ilmiy maktablari, tadqiqot natijasida erishilgan nazariy va amaliy yutuqlari jahon ilmiy jamoatchiligi tomonidan tan olindi. Respublika olimlari ta'lim muassasalari uchun zamonaviy darslik, o'quv adabiyotlari yaratishdek dolzarb sohada fidokorona mehnat qilmoqdalar.

Badiiy adabiyot

Mustaqillik sharofati bilan badiiy ijodiyot, badiiy adabiyot sinfiylik, partiyaviylik, kommunistik mafkuraviylik kabi aqida hukmronligidan, illatlardan ozod bo'ldi. Badiiy adabiyotda milliylik, mingyillik tarixiy ijodiy an'analar, umuminsoniy qadriyatlar, erkin fikr yuritish tamoyillari tiklandi.

Ijodiy faoliyatda mustaqillikni asrab-avaylash, demokratik davlat va ochiq fuqarolik jamiyati qurish, har tomonlama barkamol insonni tarbiyalash, milliy o'zlikni anglash, yurtdoshlarimiz ongida milliy istiqlol g'oyalarini shakllantirish kabi

masalalar bosh mavzu sifatida o'rin egalladi. Jadidchilik harakati namoyandalarining, sovet davrida qatag'on qilingan millatparvar yozuvchi va shoirlarning asarlari, Qur'on va hadislar nashr etildi va keng kitobxonlarga yetib bordi. Milliy adabiyot rivojiga H. S. Karomatovning „Qur'on va o'zbek adabiyoti", O. Sharafiddinovning „Cho'lponni anglash", B. Qosimovning „Maslakdoshlar" asarlari ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Abdulla Oripov, Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov, Xurshid Davron, To'ra Mirzo kabi ijodkorlarimizning tarixiy roman, pyesa va qissalarida ulug' bobokalonlarimiz, sohibqiron Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqa buyuk zotlar siymolari yangicha badiiy-falsafiy nuqtayi nazardan yoritildi.

Shukrulloning „Kafansiz ko'milganlar" romanida, To'lepbergen Qayipbergenovning „U dunyoga, bobomga xat" asarida, Nazar Eshonqulovning „Qora kitob" povestida, O'tkir Hoshimovning „Tushda kechgan umrlar" romanida, Xudoyberdi To'xtaboyevning „Qasoskorning oltin boshi" romanida, Oygul Muhammad qizining „Jannat qushi" romanida, Tog'ay Murodning „Otamdan qolgan dalalar" romanida mustabid sovet davrida yuritilgan shovinistik siyosatning qatag'onlik, zo'ravonlikka asoslangan mohiyati, xalq boshiga solingan tashvish-u kulfatlar, g'am-g'ussa alamlari tasvirlangan.

Tohir Malikning „Shaytanat" (4 kitob), Hojiakbar Shayxovning „Tutash olamlar" asarlarida insonni iymon va vijdondan ozdirishga, razolat va qabohat ummoniga botirishga urinuvchi yomonlik dunyosi, mafiya olami shaytonlari fosh qilinadi, ularga nisbatan nafratlanish tuyg'ulari o'z aksini topgan.

Omon Muxtorning „To'rt tomon qibla" nomli trilogiyasi, Barat Boyqobulovning „O'zbeknoma" tarixiy-falsafiy va ma'naviy-ma'rifiy dostoni, Abduqahhor Ibrohimovning „Biz kim, o'zbeklar" asari, Azim Suyunning „Oq va qora", A. Qutbiddinning „Izohsiz lug'at" she'rlari zamonaviy o'zbek adabiyotining yorqin ifodasidir. O'zbekiston Prezidenti, respublika hukumati ijod ahliga katta g'amxo'rlik qilmoqda. Iste'dodli adiblar faxriy unvonlar, orden va medallar bilan taqdirlanmoqda. Abdulla Oripov, Said Ahmad, Erkin Vohidov, Ozod Sharafiddinov, To'lepbergen Qayipbergenovlar mamlakatimizning oliy mukofoti — „O'zbekiston Qahramoni" unvoni bilan taqdirlandilar. Ko'plab shoir va yozuvchilar yuksak saviyadagi badiiy asarlar uchun o'tkazilgan tanlovlarning sovrindorlari bo'ldilar.

Teatr

Mustaqillik yillarida amalga oshirilayotgan ma'naviy-ma'rifiy islohotlar jarayonida teatr san'ati ham rivojlandi.

1993-yilda foydalanishga topshirilgan **„Turkiston"** saroyi Vatanimizning va xorijlik atoqli teatr arboblarining, ijodiy guruhlarning sahna asarlari namoyish etiladigan dargohga aylandi. Andijonda jamoatchilik asosida faoliyat ko'rsatayotgan yoshlar teatri davlat tasarrufiga olinib, Abbos Bakirov nomli yoshlar va bolalar teatriga aylantirildi.

Respublika Prezidentining 1995-yil 20-oktabrdagi **„O'zbekistonda teatr va musiqa san'atini yanada rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"**gi, 1998- yil 26- martdagi **„O'zbekistonda teatr san'atini rivojlantirish to'g'risida"**gi farmonlari asosida teatrlar davlat budjeti hisobiga qo'llab-quvvatlandi. Farmonga binoan Madaniyat ishlari vazirligi tizimida va teatr ijodiy xodimlari uyushmasi qoshida 1998-yilda **„O'zbekteatr"** ijodiy-ishlab chiqarish birlashmasi tashkil etildi. Birlashma teatr jamoalariga xalqimizning boy ma'naviy olamini, uning madaniy merosi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat hissini uyg'otuvchi spektakllar yaratishda, iste'dodli yoshlarni teatrga jalb qilishda, teatrlarning moddiy-texnikaviy bazasini mustahkamlashda, ijodiy xodimlarni ijtimoiy himoya qilishda ko'maklashdi. „O'zbekteatr" birlashmasi va barcha teatrlar 5 yilga barcha turdagi soliqlardan ozod qilindi. Murakkab o'tish davri qiyinchiliklariga qaramasdan bironta teatrning yopilishiga yo'l qo'yilmadi. Teatr binolari ta'mirlandi, ichki jihozlari yangilandi. Alisher Navoiy nomli davlat akademik katta opera va balet teatri Yaponiya tomonidan 1995-yilda bepul ajratilgan 47 mln iyen (1500 ming AQSH dollari) qiymatiga teng yangi uskunalar bilan jihozlandi. Respublikamizda 36 ta professional teatr faoliyat ko'rsatmoqda. Har bir viloyatda qo'g'irchoq teatrlari bolalarga xizmat ko'rsatmoqda.

1996- yilda Toshkentda Koreya drama va estrada milliy teatri tashkil etildi va shu yilning dekabr oyida o'z faoliyatini boshladi. Davlat akademik rus drama teatri 1999-yilda hozirgi zamon talablari darajasida tubdan qayta qurilgan muhtasham binoga ko'chirildi va o'zining 64- teatr mavsumini yangi binoda boshladi.

2001- yilda respublika teatr san'atida muhim tarixiy voqea sodir bo'ldi. Hamza nomidagi O'zbek akademik drama teatri binosi muhtasham koshona shaklida qayta qurildi, zamonaviy teatr

uskunalari va mebellar bilan jihozlandi. 2001- yil 21- sentabrda Prezident farmoni bilan unga Milliy teatr maqomi berildi, **O'zbekiston Milliy akademik drama teatri deb ataldi.**

Respublika teatrlari Vatan tarixini sahna asarlari orqali yoritishga alohida e'tibor berdilar. Milliy akademik drama teatri va Qashqadaryo musiqali drama teatri jamoalari „Sohibqiron", Xorazm viloyati musiqali drama va komediya teatri „Jaloliddin Manguberdi", Abror Hidoyatov nomli O'zbek davlat teatri „Buyuk ipak yo'li" kabi tarixiy dramalarni sahnaga qo'ydi.

O'zbekistonda Respublika va xalqaro teatr festivallari bo'lib o'tdi. 1992-yil mart—aprel oylarida bo'lib o'tgan „Navro'z" mintaqaviy festivalda Markaziy Osiyo mamlakatlari teatrlarining eng yaxshi sahna asarlari namoyish etildi. 1997-yil oktabrda Toshkentda bo'lib o'tgan „Teatr: Sharq-G'arb" xalqaro festivalda Yaponiya, Hindiston, Syangan, Turkiya, Rossiya, Buyuk Britaniya teatr san'atkorlarining chiqishlari bo'ldi. Amir Temur tavalludining 660 yilligiga bag'ishlangan festivalda O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston teatrlarining 15 ta eng yaxshi tarixiy sahna asarlari namoyish etildi. O'zbekiston teatr ustalari Germaniya, Fransiya, Slovakiya, Hindiston, AQSH, Belgiya, Misr, Rossiya teatr festivallarida qiziqarli spektakllar bilan ishtirok etdilar.

Teatr san'atining rivojiga, iste'dodli aktyorlarni izlab topishiga talabalarning „Nihol" respublika festivali, „aktyor mahorati" festivallari, yoshlar teatrlarining „Humo" festivallari ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Muxtasar aytganda, respublikamiz teatr san'ati xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz ma'naviyatini boyitish, ular ongiga milliy istiqlol g'oyasini singdira borish, vatanparvarlik tuyg'ularini kuchaytirish, axloqiy, estetik tarbiya maktabi bo'lib xizmat qilmoqda.

Kino va tasviriy san'at

Mustaqillik yillarida kino san'ati ham rivojlandi. Kino san'atining ijodkor ustalari — Shuhrat Abbosov, Yo'ldosh A'zamov, Elyor Eshmuhamedov, Ali Hamrayev, Rashid Malikov, Jahongir Fayziyev, Sharof Boshbekov va boshqalar zamonaviy kinofilmlar yaratish ishlarida peshqadamlik qildilar. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida xususiy kinostudiyalar vujudga keldi. 1992-yil fevralda Latif Fayziyevning dastlabki xususiy kinostudiyasi „Fayzifilm" ro'yxatga olindi. 1996- yilda „O'zbekfilm" tasarrufida 8 ta studiya, shuningdek 30 ga yaqin mustaqil ijodiy studiyalar faoliyat yuritdi.

1996- yil 29- aprelda e'lon qilingan „O'zbekkino davlat aksionerlik kompaniyasini tuzish to'g'risida"gi Prezident farmoni milliy kino san'atining rivojida muhim bosqich bo'ldi. Farmonning ijrosini ta'minlash maqsadida Respublika Vazirlar Mahkamasi „O'zbekkino" davlat aksionerlik kompaniyasini tashkil etish va uning faoliyati masalalari to'g'risida" qaror qabul qildi. Qarorga binoan „O'zbekkino" davlat aksionerlik kompaniyasi tuzildi. Mazkur kompaniya Davlat mulk qo'mitasi, Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi, Tashqi iqtisodiy aloqalar milliy banki tomonidan moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlandi. „O'zbekkino" kompaniyasi qoshida Respublika kino arboblari ijodiy assotsiatsiyasi ta'sis etildi. Kino tarmog'i tashkilotlariga davlat budjetidan ajratiladigan har yillik dotatsiyalar 2000- yilgacha saqlab qolindi. Kino sohasining iqtidorli yoshlari uchun xorijiy kino akademiyalari va o'quv markazlarida o'qish, malakasini oshirish ishlari amalga oshirildi.

1991—2002- yillarda O'zbekiston kinostudiyalarida 60 ga yaqin badiiy filmlar suratga olindi. „Temir xotin", „Ko'zlarim yo'lingda", „Dallol", „Sharif va Ma'rif", „Tilla bola", „Buyuk Amir Temur", „Yulduzingni ber, osmon", „Kenja singil", „Voiz", „O'tgan kunlar", „Piyoda odam" va boshqa filmlarda milliylik va yangi, zamonaviy ijodiy erkinlikning an'anaviy badiiy uslub bilan uyg'unligi yaqqol namoyon bo'ldi.

1997-yilning 22—29-may kunlari Toshkentda jahonning 32 ta davlati va 8 ta xalqaro tashkilotning madaniyat va san'at arboblari ishtirokidagi „Umuminsoniy qadriyatlar va milliy taraqqiyot" shiori ostida XII Xalqaro Toshkent kinofestivali bo'lib o'tdi. „Buyuk Amir Temur" filmini yaratishdagi operatorlik mahorati uchun Rifqat Ibrohimovga xalqaro jyurining maxsus mukofoti — „Neksiya" avtomashinasi berildi.

Mustaqillik yillarida o'nlab hujjatli kinofilmlar yaratildi. „O'zbekiston bahori" (rej. Sh.Qurbonboyev, E.Xachaturov), „Mustaqillikning besh yilligi" („O'zbekiston havo yo'llari" milliy kompaniyasining faoliyati haqida), „Ulkan odim" („O'zDAEWOOavto" zavodi haqida) shular jumlasidandir. Milliy ma'naviyat, ma'rifat namoyandalari faoliyatiga bag'ishlangan „Istiqlol fidoyilari" ruknidagi hujjatli filmlar, XX asrning 20-yillarida Germaniyada ta'lim olgan iste'dodli yoshlarimizga bag'ishlangan „Ular Germaniyada o'qigan edilar" filmlari yaratildi. Prezident Islom Karimovning „O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida..." nomli asari asosida yaratilgan beshta

videofilm, „O'zbekiston Qahramonlari" ruknidagi kino-ocherklar, „Umid qaldirg'ochlari" hujjatli filmi va boshqalar bugungi hayotimizni, istiqlol tufayli erishgan yutuqlarimizni teran anglab olishga ko'maklashmoqda.

Istiqlol yillarida tasviriy san'at ham rivojlandi, rassomchilik yangi ma'no-mazmun bilan boyidi. 1997- yilda Prezident farmoniga muvofiq O'zbekiston Badiiy akademiyasining tashkil etilishi va „Tasviriy oyina" respublika ijodiy uyushmasining tuzilishi, ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi tasviriy san'at rivojida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Iste'dodli yoshlarni izlab topish, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash ishlari yo'lga qo'yildi.

O'zbekiston xalq rassomlari Malik Nabiyev, Bahodir Jalolov, qobiliyatli mo'yqalam sohibi Zayniddin Faxriddinov va boshqalar xalqimiz ongida milliy g'urur, istiqlol va Vatanga sadoqat tuyg'ularini uyg'otuvchi qator san'at asarlarini yaratdilar. Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, fan va ma'naviy-ma'rifiy sohada dunyoga mashhur bobokalonlarimizning portretlari yaratildi.

Tasviriy san'at ustalarining sa'y-harakatlari bilan Vatanimizda qadimdan shakllangan nafis san'at maktablarining noyob an'analari, tasviriy va miniatura san'atining nodir durdonalari qaytadan o'rganildi, boyitildi, dunyo uzra namoyish qilindi. AQSH, Fransiya, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya va boshqa mamlakatlarda o'zbek rassomlarining ko'rgazmalari bo'lib o'tdi. Yetakchi rassom-dizaynerlar — L. Sadriddinov, F. Toshmuhamedov, K. Tursunov, T. Turg'unov, T. Qo'ziyev o'z asarlari bilan Hindiston, Xitoy, Portugaliya, Bolgariya, Gretsiya, Avstraliya kabi mamlakatlarda o'tkazilgan badiiy ko'rgazmalarida qatnashdilar.

1999-yil avgust oyida Badiiy akademiyaning Markaziy ko'rgazma zalida O'zbekiston mustaqilligining 8 yilligiga bag'ishlab „Eng ulug', eng aziz" mavzusida o'tkazilgan respublika badiiy ko'rgazmada Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xorazm, Farg'ona vodiysi va boshqa viloyatlar san'at ustalarining 600 dan ortiq rasmlari, grafikalari (bo'yoqsiz rasm), dizaynlari, haykaltaroshlik asarlari, xalq hunarmandchiligi va amaliy-dekorativ san'at namunalari namoyish etildi.

Shahar ko'chalariga bugungi hayotimizni tasvirlovchi rasmlar o'rnatildi, muhtasham binolarning devorlari naqshlar bilan bezatildiki, bular odamlarga huzur-halovat, zavq bag'ishlaydi.

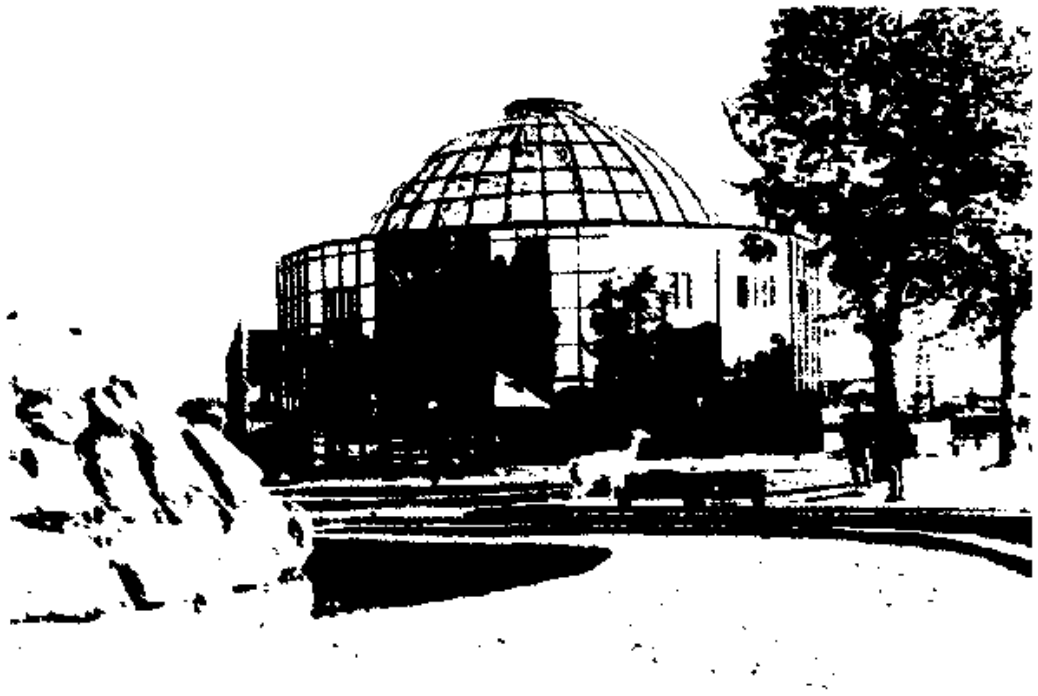

Toshkent hayvonot bog'i.

O'zbek sirki

1992- yilda **„O'zbekdavlatsirk"** respublika birlashmasining tashkil etilishi sirk san'atining rivojlanishida, yosh iste'dodli ijrochilarni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Toshkent sirki zamonaviy talablar asosida qayta ta'mirlandi, unga dorbozlar sulolasi asoschisi, O'zbekiston xalq artisti **Toshkenboy Egamberdiyev** nomi berildi. An'anaviy sirk san'atining unutilgan turlari tiklandi va rivojlandi. Iste'dodli yoshlarga amaliy yordam berish maqsadida 1996- yilda estrada-sirk kolleji ochildi.

Respublika shaharlarida faoliyat yuritayotgan sirk guruhlari soni ko'paydi. Agar 1990-yilda 7 ta an'anaviy sirk guruhi faoliyat yuritgan bo'lsa, 2001-yilda ularning soni 20 tadan oshdi, sirkchilarning ijrochilik mahoratlari o'sdi.

O'zbekiston sirk ustalarining chet ellarga gastrol safarlari uyushtirildi. Misr, Iordaniya, Falastin, Pokiston, Malayziya, Hindiston, Xitoy, Suriya, Livan, Eron, Birlashgan Arab Amirligida gastrol safarlarida bo'lgan respublikamiz sirk ustalari O'zbek milliy sirk san'atini namoyish etdilar.

Olimjon Toshkenboyev rahbarligidagi „O'zbekiston dorbozlari" guruhi 1996-yildan boshlab Yevropa mamlakatlarida gastrol safarida bo'lib, 2000 dan ziyod tomosha ko'rsatdilar. 15 yoshli Karima Zaripova 1997-yil yanvarda Parijdagi Buglion sirkida bo'lgan yosh sirk artistlarining xalqaro festivalida qatnashib „Plastik etyud" (besuyak o'yini) janrida festivalning

eng oliy mukofoti — oltin medalni qo'lga kiritdi. 1998-yilda Toshkent sirkida Karima Zaripova rahbarligida iste'dodli yoshlarga ko'maklashuvchi bolalar studiyasi ochildi. Studiya bolalarga sirk sirlarini o'rgatib, katta manejga yo'llaydi.

O'zbek sirkchilari 1999-yilda Birlashgan Arab Amirligining Dubay shahrida bo'lib o'tgan xalqaro festivalda, 1999-yilda Saratov shahrida bo'lib o'tgan Butunrossiya sirk festivalida, 2000-yilda Xitoyning Uxan shahrida bo'lib o'tgan xalqaro sirk festivalida, 2001-yil yanvarda Belgiyaning Lyej shahrida bo'lib o'tgan Yevropa sirklarining 10-festivalida muvaffaqiyatli qatnashib, sovrinli o'rinlarni egalladilar. Sirkchilarimizning sa'y-harakatlari natijasida o'zbek sirkiga xos turli nomer va attraksionlar xalqaro sirk dasturlaridan o'rin egalladi.

1993-yilda Toshkentda yangi „Hayvonot bog'i" ochildi.

Milliy musiqa va qo'shiqchilik

Mustaqillik yillarida milliy musiqa va qo'shiqchilik san'ati rivojlandi. Respublika Madaniyat ishlari vazirligi, 1992-yilda tashkil etilgan **„Xalq ijodi va madaniy-ma'rifiy ishlar respublika markazi"**, markazning viloyatlardagi bo'limlari musiqa va qo'shiqchilik san'atini, havaskorlik va folklor jamoalari faoliyatini rivojlantirish, unutilgan xalq ohanglarini tiklash maqsadida turli xil ko'rik-tanlovlar, festivallar tashkil etmoqda. 1992-yilda Toshkentda „Asrlarga tengdosh navolar" va „Boqiy ovozlar", Xorazm viloyatida folklor jamoalari, askiya, qiziqchi va masxarabozlarning, Qo'qonda katta ashula, lapar va yalla ijrochilarining ko'rik-tanlovlarini o'tkazdi. 1994-yil may oyida Parijda bo'lib o'tgan „Sharq musiqasi" festivalida Munojot Yo'lchiyeva va Shavkat Mirzayevlar ishtirok etib, o'zbek milliy qo'shiqchilik san'atini jahonga namoyish etdilar.

1996-yil aprel oyida Turkiston saroyi, Bahor majmuasi va boshqa ijodiy konsert tashkilotlari negizida tashkil etilgan **„O'zbeknavo"** gastrol-konsert birlashmasi xalq orasidan iste'dodli qo'shiqchilarni izlab topish va ko'rik-tanlovlarga jalb etish, musiqa va qo'shiqchilik san'ati bo'yicha xalqaro hamkorlikni rivojlantirish kabi tadbirlarni amalga oshirdi. Musiqa-raqs san'atini rivojlantirish davlat tomonidan qo'llab-quvvatlandi.

Respublika Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 5-dekabrdagi **„O'zbekiston — Vatanim manim"** qo'shiqlar bayrami to'g'risida"gi farmoni qo'shiqchilik san'atini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. 1996-yil ko'rik tanlovini o'tkazish barcha viloyat, shahar va tumanlarida „O'zbekiston — Vatanim manim"

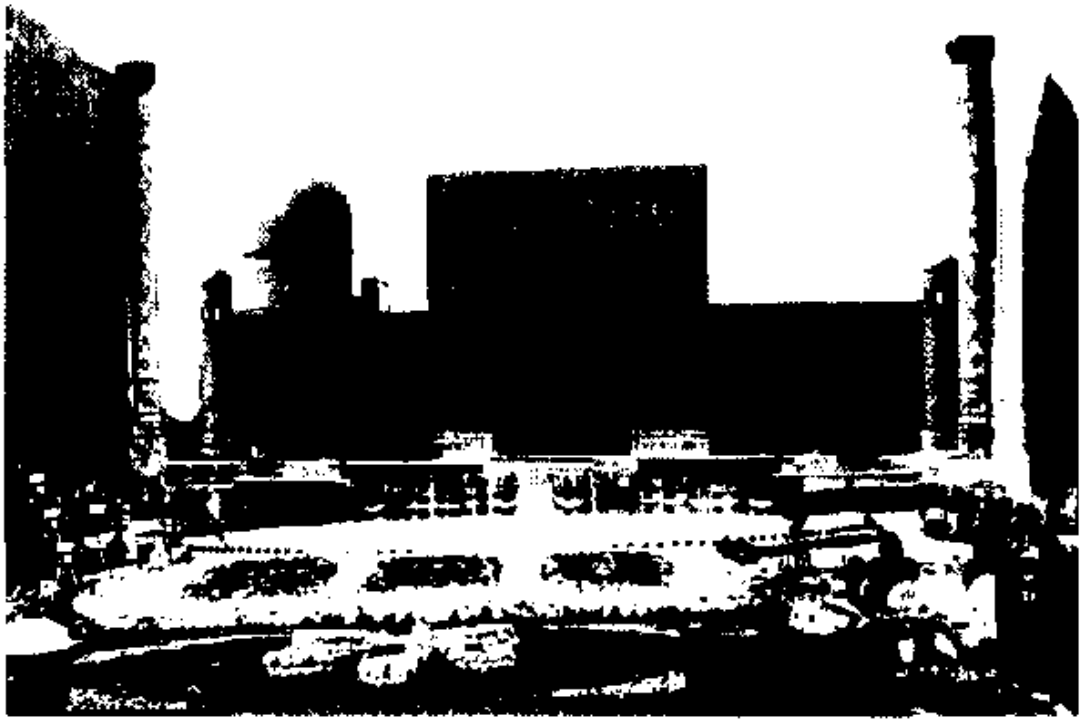

Samarqand. „Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivali.

qo'shiq tanlovining birinchi bosqichi bo'lib o'tdi, unda 54 mingdan ziyod qo'shiqchilar qatnashdi. Tanlovning yakunlovchi bosqichi avgust oyida o'tdi. 700 ta qo'shiqchi qatnashdi, ulardan 10 tasi mukofotlandi. O'zbekiston Prezidentining 1996-yil 27-avgustdagi farmoni bilan bunday ko'rik tanlov har yili avgust oyida o'tkaziladigan bo'ldi va avgust oyining uchinchi yakshanba kuni „O'zbekiston — Vatanim manim" qo'shiq bayrami kuni deb belgilandi. Bu tanlov jarayonida yuzlab Vatan, mustaqillikni e'zozlovchi yangi qo'shiqlar yaratildi. „O'zbekiston — Vatanim manim", „Men seni sevaman — O'zbekiston", „Vatan yagonadir", „Mustaqillik gullari", „Ona yurtim", „O'zbekiston askarlari" qo'shiqlari shular jumlasidandir.

1997- yil 11- martda qabul qilingan Respublika hukumatining „Sharq taronalari" Xalqaro musiqa festivalini o'tkazish to'g'risida" qarori musiqa san'atining noyob namunalarini keng targ'ib qilish, rivojlantirishda dasturulamal bo'lib xizmat qildi. 1997- yil 25- avgust — 2- sentabr kunlari Samarqandda bo'lib o'tgan „Sharq taronalari" birinchi Xalqaro festivalida dunyoning 40 dan ortiq mamlakatidan ijrochilar, san'atshunoslar, jamoat arboblari ishtirok etdilar, festivalda yangragan o'zbek ohanglari, kuy-qo'shiqlari jahon uzra aks-sado berdi. Ozarbayjonlik Simara Imonova oliy mukofot — Granpriga sazovor bo'ldi. 1- o'rin Munojot Yo'lchiyeva va hindistonlik Shainu Khulanaga nasib etdi. Har ikki yilda Samarqandda „Sharq taronalari" Xalqaro festivalini o'tkazish an'anaga aylandi.

Mustaqillik yillarida musiqa san'atining rivoj topishiga 1995-yildan boshlab o'tkazilayotgan „Ilhom – XX", „Ilhom – XXI" xalqaro musiqa, „Ofarin" respublika estrada festivallari, xalqaro simfonik musiqa, katta ashula, maqom, to'y marosimi qo'shiqlari festivali har yili 31-avgust va 21-mart kunlari o'tkazilayotgan Mustaqillik va Navro'z kunlariga bag'ishlangan bayram tantanalari ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Muzey

Jamiyat madaniy-ma'rifiy hayotida, aholida tarixiy xotirani tiklash va mustahkamlashda muzeylarning ahamiyati katta. Shu boisdan ham mustaqillik yillarida mavjud muzeylarni ta'mirlash, ularni yangi eksponatlar bilan boyitish, yangi muzeylar barpo etishga alohida e'tibor berildi.

1992-yilda Namanganda ulug' o'zbek shoiri Boborahim Mashrab muzeyi, Xorazmda hofiz Hojixon Boltaboyev nomli maqomchilar muzeyi, Urganchda Xorazm amaliy san'ati va tarixi muzeyi, Buxoroda temirchilik muzeyi, Samarqand viloyatining Oqtosh shahrida xalq baxshisi Islom shoir Nazar o'g'lining uy-muzeyi, 1993-yilda Toshkentda o'zbek ayollari orasidan chiqqan birinchi huquqshunos olima Hadicha Sulaymonova muzeyi, O'zbek raqqosasi Mukarrama Turg'unboyeva muzeyi, Navoiy viloyatining Tomdi tumanida mashhur cho'pon, ikki marta Mehnat Qahramoni Jaboy Bashmanov muzeyi, 1994-yilda Toshkentda xalq rassomi Usta Muhiddin Rahimov muzeyi, 1996-yilda O'zbekiston Gidrometeorologiya muzeyi, 1997-yilda Buxoroda mashhur zarb qiluvchi Salim Hamidov muzeyi, shuningdek oliy ta'lim muassasalarida ko'plab muzeylar ochildi.

1996-yil 1-sentabr kuni Toshkentda Osiyoda yagona bo'lgan Olimpiya shon-shuhrat muzeyi ochildi. Bu muzey o'zbekistonlik sportchilarning xalqaro musobaqalaridagi muvaffaqiyatlarini namoyish etadigan, mamlakatimizda sport harakatining rivojini rag'batlantiradigan markaz bo'lib qoldi.

1996-yil 18-oktabrda Toshkentda **Temuriylar tarixi davlat muzeyi** ochildi. Muzey temuriylar davri ruhini aks ettiruvchi o'sha davrga xos tarixiy jihozlar, qurol-aslahalar, lashkarboshilar va oddiy jangchilarning kiyim-boshlari, oltindan yasalgan uy-buyum ashyolari, musiqa asboblari, Amir Temur, Bobur qo'lyozmalari, Ulug'bekning astronomik qurilmalari va boshqa 2000 dan ortiqroq tarixiy, madaniy yodgorliklar bilan jihozlan-

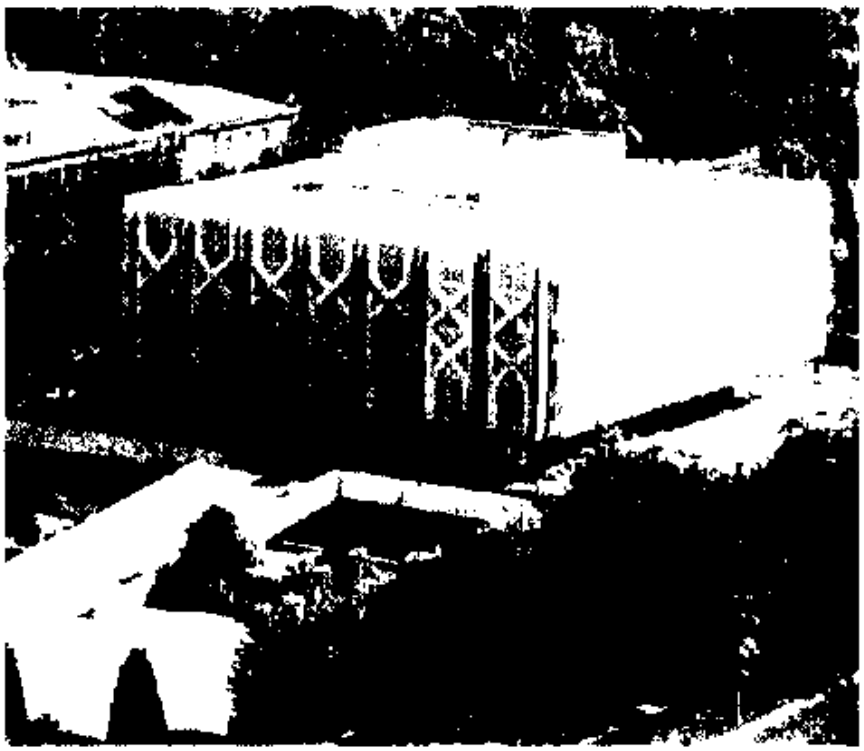

O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi.

gan. Temuriylar tarixi davlat muzeyi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan madaniy, ma’naviy, ma’rifiy ishlar, ilmiy tafakkur markaziga aylandi.

O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi yangi binoga ko‘chirildi hamda ajdodlarimizning ko‘p ming yillik hayoti va madaniyatini ilmiy, xolisona aks ettiruvchi yangi eksponatlar bilan qayta jihozlandi. O‘zbekiston davlat san’at muzeyi Yaponiya hukumati tomonidan beg‘araz ajratilgan 38,8 mln iyen pul mablag‘i hisobiga ta’mirlandi, yangi muzey jihozlari, asbob-uskunalari bilan yanada boyidi.

O‘zbekiston Prezidentining 1998-yil 12-yanvardagi **„Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to‘g‘risida“** *gi farmoni va uning bajarilishini ta’minlashga qaratilgan* respublika hukumatining **„Muzeylar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash masalalari to‘g‘risida“** gi qarori mamlakatimizda muzey ishini rivojlantirish istiqbollarini belgilab berdi. Madaniyat ishlari vazirligi, **„Oltin meros“** jamg‘armasi, Badiiy akademiya, Moliya vazirligi, Mehnat vazirligi muzeylar rahbariyati bilan hamkorlikda muzeylarning rivojlanishi va moliyaviy ta’minoti bo‘yicha dastur ishlab chiqildi. Muzeylar davlat muhofazasiga olindi, ularni ta’mirlash, muzey eksponatlarini boyitish davlat budjeti hisobidan moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlandi. Muzeylar faoliyatini muvofiqlashtirish, ilmiy-uslubiy yordam ko‘rsatish, moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash maqsadida

1998-yilda „O'zbekmuzey" Respublika jamg'armasi tuzildi. Aholining muzeyshunoslik madaniyatini oshirishga ko'maklashuvchi **„Moziydan sado"** jurnali ta'sis etildi va u 1999-yildan boshlab o'zbek, rus va ingliz tillarida nashr etila boshlandi. Faqat 1999-yilda muzeylarning asosiy fondi 7544 ta tarixiy va madaniy yodgorliklar bilan boyidi.

O'zbekistonda umumiy maydoni 137150 kv m ni tashkil etadigan 510 ta muzey faoliyat ko'rsatmoqda. Ularda 1,3 milliondan ortiq ajdodlarimiz tarixi, betakror madaniyatini aks ettiruvchi nodir buyumlar—eksponatlar saqlanmoqda va aholiga namoyish etilmoqda. Mamlakatimizning me'moriy yodgorliklarga boy 10 ta shahri tarixiy shaharlar ro'yxatiga kiritilgan. 2500 ta me'moriy obida, 2700 ta arxeologik yodgorlik, 1800 monumental san'at asari davlat muhofazasiga olingan. Buxoro, Samarqand va Xiva shaharlaridagi 3 ta muzey-qo'riqxonalarida butun dunyoda eng nodir tarixiy yodgorliklar, me'moriy obidalar, monumental san'at asarlari saqlanib qolgan, davlat muhofazasida yangidan chiroy ochayotgan muzeylar sifatida e'tirof etilgan.

Mustaqillik sharofati bilan Samarqand muzey-qo'riqxonasining Registon maydoni yodgorliklari, Shohizinda, Bibixonim me'moriy majmuasi, Amir Temur maqbarasi, Afrosiyob muzeyi, Ruhobod majmuasi, Buxorodagi Kalon minorasi va masjidi, Mir-Arab madrasasi, Savdo gumbazlari, Sitorayi Mohi Xosa ansambli, Bahouddin Naqshband majmuasi, Xivaning Ichan qal'asidagi Ko'hna ark, Muhammad Aminxon madrasasi va masjidi, Islomxo'ja minorasi, Toshhovli saroyi, Jome masjidi, Shahrisabzdagi Dor-us-saodat, Dor-ust-tilovat ansambllari, Amir Temurning Oq saroyi, Termizdagi Hakim at-Termiziy, Imom Termiziy, Sulton Saodat, Qirqqiz me'moriy yodgorlik majmualari qayta ta'mirlandi. Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabzdagi betakror me'moriy yodgorliklar Jahon xalqaro madaniy meros ro'yxatiga kiritilgan.

Mustaqillik yillarida xalqimizning me'moriy obidalari qatoriga yangidan barpo etilgan Amir Temur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek, Ahmad al-Farg'oniy, Alpomish, Jaloliddin Manguberdi haykallari qo'shildi. 2002-yilda Termiz shahrining 2500 yilligi munosabati bilan tarixiy ashyolar, me'morchilik va haykaltaroshlik san'ati namunalari, devoriy rasmlar, uy-ro'zg'or buyumlari, turli taqinchoqlar bilan jihozlangan muhtasham arxeologiya muzeyi barpo etildi.

O‘zbekiston muzeylari aholi orasida o‘lkamiz tarixi, xalq amaliy san’ati asarlaridan iborat etnografik ko‘rgazmalarni namoyish etib, jamiyatimiz ma’naviy kamoloti yo‘lida xizmat qilmoqda. Minglab xorijiy sayyohlar respublikamiz muzey-qo‘riqxonalariga tashrif buyurib, ajdodlarimizdan qolgan tarixiy yodgorliklar, obidalar, monumental san’at asarlari oldida ta’zim etmoqdalar. Fransiya, Turkiya, Eron, Pokiston, Koreya, Xitoy va boshqa mamlakatlarda O‘zbekiston muzeylarining eksponatlari namoyish etildi.

Shu o‘rinda, Vatanimiz tarixini o‘rganayotgan Siz aziz o‘quvchilarni ajdodlarimiz tarixini, madaniy hayotini o‘zida yorqin aks ettiruvchi ko‘pdan-ko‘p muzeylarga tashrif buyurib, o‘z bilimlaringizni yanada boyitib va mustahkamlab borishga taklif etamiz.

Shaharsozlik

Mustaqillik yillarida shaharsozlik va arxitektura qurilishi misli ko‘ril-magan darajada avj oldi. O‘zbekiston poytaxti — Toshkent shahrining qiyofasi tubdan o‘zgardi, yuzlab zamonaviy, ko‘rkam, osmono‘par binolar bunyod etildi. Oliy Majlis, Prezident qarorgohi—Oqsaroy, Temuriylar tarixi davlat muzeyi, Toshkent shahar hokimligi, Turkiston saroyi, Respublika birja markazi, Biznes markaz, Markaziy bank,

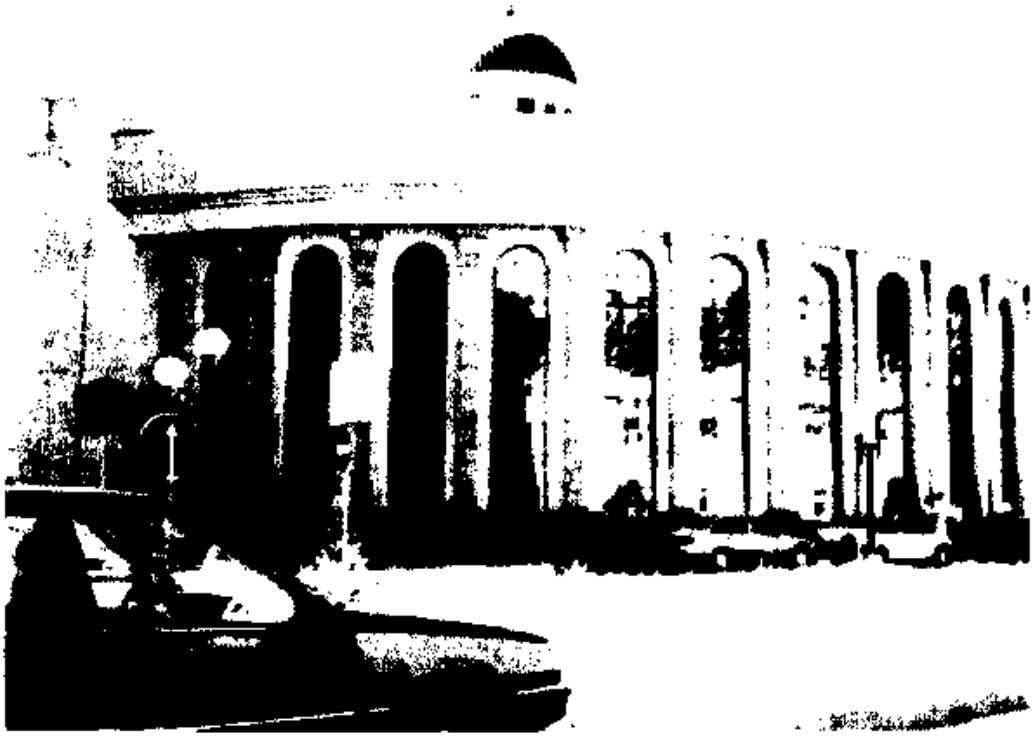

Toshkent. Respublika birja markazi.

„Meridian“ mehmonxonasi.

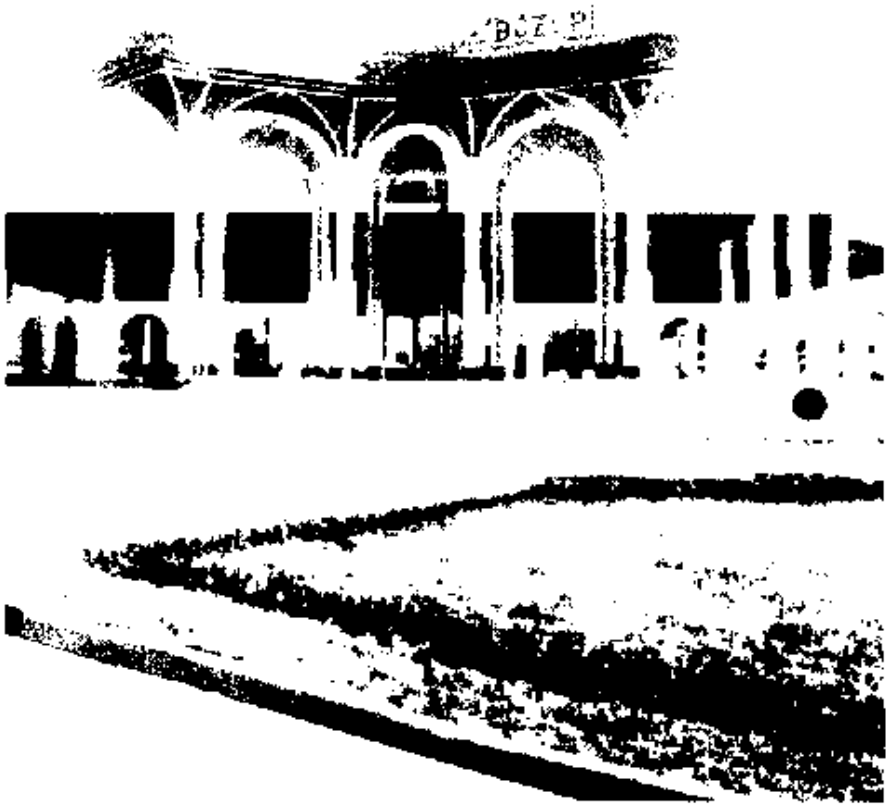

Mirobod bozori.

Milliy bank, Banklararo moliyaviy xizmatlar markazi, Xalqaro savdo-ko'rgazma xizmatlar majmuasi, O'zbekiston davlat konservatoriyasi, Tata, Interkontinental va Toshkent—Sheraton mehmonxonalari shular jumlasidandir.

Toshkent shahri ko'rkiga ko'rk qo'shib turgan „Oloy", „Chor-su", „Otchopar", „Yunusobod", „Mirobod", „Parkent", „Qo'yliq" va boshqa bozor binolari barpo etildi. Zamonaviy jismoniy tarbiya va sport, sog'liqni saqlash muassasalari, mustahkam ko'priklar qurildi, transport yo'llari tubdan ta'mirlandi va obodonlashtirildi.

Respublikamizning barcha viloyatlari markazlarida ham yirik zamonaviy ma'muriy binolar, sport inshootlari, bog'lar, saylgohlar, savdo inshootlari bunyod etildi, obodonlashtirildi.

Sport

Mustaqillik yillarida sport O'zbekiston milliy madaniyatining tarkibiy qismi sifatida rivojlantirildi. Sport aholini, xususan yoshlarni jismoniy va axloqiy tarbiyalashning, xalqlar o'rtasida do'stlikni mustahkamlash va mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining muhim omilidir.

1992- yil 5- fevralda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining „Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonuni sportni ommaviy ravishda rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. 46 mingdan ortiq sport inshootlari — sport sog'lomlashtirish klublari, bolalar, o'smirlar sport maktablari, olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari, oliy sport mahorati maktablari, o'yingohlar, sport zallari, maydonlari, hovuzlar barpo etildi va ta'mirlandi. Ularda 7 mln kishi jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'ldi.

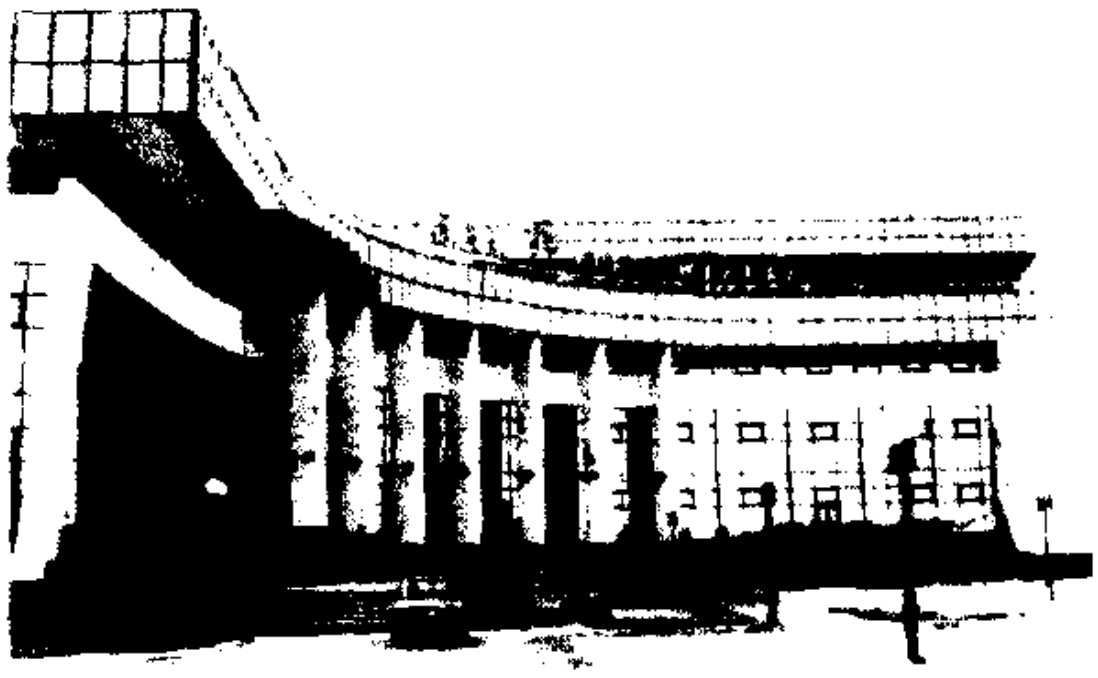

Jar sport markazi.

1992- yil yanvarda O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi tuzildi va 1993- yil sentabrda xalqaro olimpiya qo'mitasining 101-sessiyasida rasmiy e'tirof etildi. 1996-yil 14-avgustda Toshkentda olimpiya muzeyi ochildi. 1992-yili Barselonada o'tkazilgan olimpiya o'yinlarida O'zbekiston sportchilari 3 ta oltin, 2 ta kumush, 1 ta bronza medallarini qo'lga kiritdilar.

Sportning boks turi jadal o'sdi. Artur Grigoryan, Muhammadqodir Abdullayev kabi o'zbekistonlik bokschilarning nomi jahonga mashhurdir. 1999-yil avgust oyida Amerikaning Xyuston shahrida o'tkazilgan X Jahon chempionatida O'zbekiston boks komandasi 83 mamlakat o'rtasida AQSH va Kuba komandalaridan keyin faxrli uchinchi o'rinni egalladi. Bokschilarimiz M.Abdullayev va O'.Haydarovlar oltin, T. Turg'unov kumush medali sohibi bo'lishdi. 2000- yili Avstraliyaning Sidney shahrida o'tkazilgan 27-yozgi Olimpiada o'yinlarida bokschilar M. Abdullayev oltin, Sergey Mixaylov va Rustam Saidovlar bronza medallarini, kurashchi Artur Taymazov kumush medalni qo'lga kiritib, O'zbekiston bokschilari shuhratini olamga namoyon qildilar.

O'zbek bokschisi Ruslan Shagayev 2007- yil 14- aprel kuni Germaniyaning Shtutgart shahrida professional boksning WBA yo'nalishi bo'yicha jahon chempioni N. Valuyev bilan bo'lgan bellashuvda g'alaba qozonib, o'ta og'ir vazn toifasi bo'yicha jahon chempioni unvonini qo'lga kiritdi.

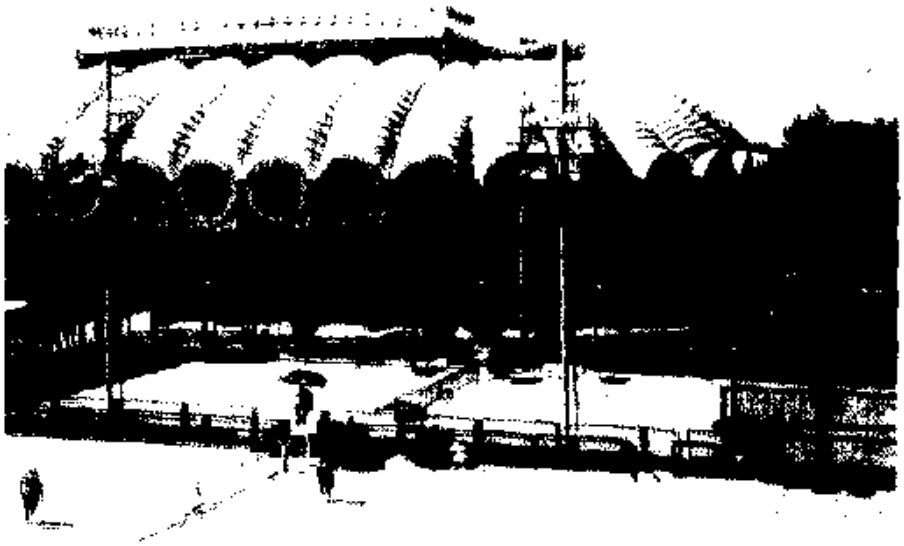

„Yunusobod" tennis korti.

Tennischi Iroda To'laganova.

Vatanimizda sportning tennis turi rivojlandi. 168 ta tennis korti, eng zamonaviy Yunusobod tennis majmuasi barpo etildi. Yunusobod tennis saroyida 1994—2002-yillarda O'zbekiston Prezidenti kubogi uchun 9 marta xalqaro tennis musobaqalari o'tkazildi. 1999-yilning iyul oyida Londonda o'tgan tennis bo'yicha yoshlar xalqaro turnirida toshkentlik sportchi Iroda To'laganova Uimbldon turnirida g'olib chiqib, kumush kubokning kichraytirilgan nusxasini qo'lga kiritdi.

1998- yil may oyida mamlakatimiz alpinistlari Himolay tog'ining eng baland „Everest" cho'qqisiga chiqib, O'zbekiston dovrug'ini dunyoga taratdilar.

1994-yilda Xirosimada o'tkazilgan Osiyo o'yinlarida o'zbekistonlik yengil atletikachilar, merganlar, kurashchilar, dzyudochilar, bokschilar, futbolchilar jami 40 ta, jumladan, 10 ta oltin medal sohibi bo'ldilar. 1999-yilda Germaniyada yoshlar o'rtasida bo'lib o'tgan karate bo'yicha xalqaro turnirda 200 mamlakatdan 900 nafar sportchilar qatnashdi. Unda ishtirok etgan O'zbekiston komandasi faxrli uchinchi o'rinni egalladi. 2002- yil 29- sentabr—14- oktabr kunlari Janubiy Koreyaning Pusan shahrida bo'lib o'tgan Osiyo o'yinlarida o'zbekistonlik sportchilar sportning 24 turi bo'yicha muvaffaqiyat bilan qatnashib, 15 ta oltin, 12 ta kumush, 24 ta bronza medallarini qo'lga kiritib, qirqdan ortiq mamlakatlar orasida faxrli beshinchi o'rinni egalladilar.

Mustaqillik sharofati bilan milliy o'zbek kurashi tiklandi.

Bokschi Muhammadqodir Abdullayev.

Artur Grigoryan. Professional boks bo'yicha bir necha karra jahon chempioni.

Shaxmat bo'yicha jaxon chempioni Rustam Qosimjonov.

1992-yilda Termiz va Shahrisabz shaharlarida dastlabki milliy kurash bo'yicha xalqaro musobaqa o'tkazildi. Milliy kurashimizning nazariy jihatlari va qoidalari ishlab chiqildi va xalqaro ekspertlar tomonidan e'tirof etildi, xalqaro sport turlari qatoridan o'rin oldi. 1999-yil may oyida Toshkentda dunyoning 50 dan ortiq mamlakatlaridan kelgan sportchilar ishtirokida kurash bo'yicha birinchi jahon chempionati bo'lib o'tdi. Unda o'zbekistonlik kurashchilar 3 ta oltin, 3 ta kumush, 3 ta bronza medallarini qo'lga kiritdilar. Akobir polvon, Kamol polvon, Toshtemir polvonlar nomi butun jahonga taraldi. Xalqaro kurash assotsiatsiyasi tuzildi, uning faxriy Prezidenti etib Islom Karimov saylandi. 2000—2002- yillarda Bedford shahrida 3 marta Islom Karimov nomi bilan ataluvchi xalqaro turnir bo'lib o'tdi. 2002- yil oktabrda Xalqaro kurash assotsiatsiyasi Xalqaro sport federatsiyasi a'zoligiga qabul qilindi. O'zbek milliy kurashi xalqaro sport turi sifatida butun dunyoda e'tirof etildi.

2004- yilda Liviya poytaxti Tripoli shahrida bo'lib o'tgan shaxmat bo'yicha jahon chempionatida 56 mamlakatdan 128 nafar shaxmatchi qatnashdi. Ular orasida hamyurtimiz, xalqaro grossmeyster Rustam Qosimjonov ham bor edi. Rustam Qosimjonov barcha da'vogarlar ustidan g'alaba qozonib, **jahon chempioni** degan yuksak unvonni qo'lga kiritdi. Bu g'alaba butun xalqimizga cheksiz quvonch va g'urur-iftixor bag'ishladi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston sportchilari olimpiadalar, Osiyo o'yinlari, Jahon va Osiyo chempionatlari va boshqa musobaqalarda qatnashib, 3000 dan ortiq oltin, kumush va bronza medallarini qo'lga kiritdilar.

Shunday qilib, mustaqillik yillarida O'zbekistonda sport rivojlandi, yangi ma'no-mazmun bilan boyidi, jahon sportiga qo'shildi va xalqaro maydonda salmoqli o'rinni egalladi.

? *Savol va topshiriqlar*

1. 1992—1996- yillarda ta'lim tizimida qanday o'zgarishlar bo'ldi?
2. Ta'lim tizimida qanday kamchiliklar mavjud edi?
3. Islom Karimovning „Barkamol avlod — O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" mavzusidagi ma'ruzasida ko'tarilgan g'oyalar, vazifalar haqida so'zlab bering.
4. Ta'lim sohasidagi davlatimiz siyosatining asosiy prinsiplari nimalardan iborat?
5. O'zbekistonda ta'lim qanday turlarda amalga oshirilmoqda?
6. Kadrlar tayyorlash milliy dasturining maqsadi nima?
7. Milliy dasturni ro'yobga chiqarish bosqichlari va vazifalari haqida so'zlab bering.
8. Birinchi bosqichda ta'lim tizimida qanday o'zgarishlar bo'ldi?
9. Akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari qurilishi haqida so'zlab bering.
10. Oliy ta'lim ravnaqi haqida nimalarni bilasiz?
11. „Umid" jamg'armasi qachon va qanday maqsadda tuzildi?
12. Ta'lim muassasalarining xalqaro hamkorligi to'g'risida nimalarni bilasiz?
13. Fan taraqqiyoti haqida so'zlab bering.
14. Badiiy adabiyot rivojiga salmoqli hissa qo'shgan adiblardan kimlarni bilasiz?
15. Teatr san'ati rivoji haqida nimalarni bilasiz?
16. O'zbek sirki haqida so'zlab bering.
17. Mustaqillik yillarida qanday badiiy va hujjatli filmlar yaratildi?
18. Tasviriy san'at haqida so'zlab bering.
19. Milliy musiqa va qo'shiqchilikning o'sishi haqida so'zlab bering.
20. O'zbekistonda qanday yangi muzeylar tashkil etildi?
21. Muzeylarning tarixiy xotirani tiklash va mustahkamlashdagi ahamiyati haqida referat yozing.
22. O'zbekistonda sportni rivojlantirish yo'lida qanday tadbirlar amalga oshirildi?
23. Sportning qanday turlarini bilasiz?
24. O'zbekiston sport yulduzlaridan kimlarni bilasiz?

VII BOB | O‘zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi

19- §. Xalqaro ahvol. O‘zbekistonning tinchliksevar tashqi siyosati va jahon hamjamiyatiga qo‘shilishi

Xalqaro vaziyatning o‘zgarishi

XXI asr bo‘sag‘asida jahon taraqqiyotining mazmuni tubdan o‘zgardi. Ilgari bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan — SSSR va AQSH yetakchilik qilgan ikki ijtimoiy-siyosiy tuzum, ikki harbiy-siyosiy blok mavjud edi. Dunyoning tinchligi va xavfsizlik tizimi shu ikki sistemaning, blokning o‘zaro muxoliflik muvozanatiga asoslangan edi. Dunyoda „sovuq urush“ siyosati hukmronlik qilardi. Butun insoniyat yadro urushi xavfi ostida yashardi.

XX asrning 90- yillariga kelib, sotsialistik dunyoning *yetakchisi bo‘lgan ulkan imperiya* — SSSR *parokanda bo‘ldi*, sotsialistik sistema halokatga uchradi. Varshava Shartnomasi bloki tarqalib ketdi. Dunyoda yangi mustaqil davlatlar vujudga keldi. Birgina SSSR ning parchalanishi natijasida 15 ta mustaqil davlat, jumladan mustaqil O‘zbekiston davlati bunyod etildi. „Sovuq urush“ siyosati barham topdi.

Xavfsizlikka tahdidning kuchayishi

Xalqaro vaziyatda tub o‘zgarishlar sodir bo‘lsa-da, dunyo tinchligiga tahdid soluvchi xavf-xatarlar, ziddiyatlar saqlanib qoldi. Bu quyidagi hollarda namoyon bo‘lmoqda:

• Turli darajada rivojlangan mamlakatlar o‘rtasida ijtimoiy-iqtisodiy notenglik va ziddiyatlar yanada o‘sdi. Mamlakatlar o‘rtasida ilmiy-texnikaviy bilimlar, ilg‘or texnologiya, erkin sarmoyalarni to‘plash va joylashtirishda hamon tafovutlar katta. Dunyoning katta qismida iqtisodi zaif, aholisi qashshoq yashayotgan mamlakatlar mavjud.

• Bir qator mintaqalarda, hatto bir mamlakat fuqarolari o‘rtasida milliy-etnik va diniy nizolar kelib chiqib mojarolarga, qonli urushlarga aylanmoqda. Mintaqaviy mojarolar tufayli 30 millionga yaqin odam o‘zi yashaydigan joylarni tashlab, boshqa mamlakatlarga qochoq sifatida ketishga majbur bo‘ldilar.

• Umumiy, mintaqaviy va milliy xavfsizlikka terrorizm, ayirmachilik va diniy ekstremizm tahdid qilmoqda. Xalqaro

terroristlar, dinni siyosiylashtirish natijasida vujudga kelgan ekstremistlar, shu jumladan, islom fundamentalistlari odamlar o'rtasida „haqiqiy" va „soxta" dindorlik belgilari bo'yicha qarama-qarshilik chiqarishga, millatlarni parchalashga, islom sivilizatsiyasi bilan boshqa sivilizatsiyalar o'rtasida yangi qarama-qarshiliklar, mojarolar keltirib chiqarishga urinmoqdalar. Xalqaro terroristlarning O'zbekiston, AQSH, Rossiya va boshqa mamlakatlarda sodir etgan terrorchilik urinishlari dunyo ahlini tashvishlantirmoqda.

• „Sovuq urush" siyosatiga chek qo'yilishi natijasida yalpi yadro urushi xavfi kamaygan bo'lsa-da, bu turdagi ommaviy qirg'in qurolining ko'p miqdorda saqlanayotganligi,yadro quroliga ega bo'lgan davlatlar sonining ko'payib borayotganligi (Hindiston, Pokiston) dunyo uzra umumiy xavfsizlikka jiddiy tahdid bo'lib qolmoqda.

• Jahon miqyosida atrof-muhitning ifloslanganligi, nosog'lom ekologik vaziyat, jumladan Markaziy Osiyodagi ekologik tanglik, biogenetik buzilishlar insoniyat boshiga xavf solib turibdi.

• Tobora kuchayib borayotgan korrupsiya, uyushgan jinoyatchilik, giyohvandlik, yashirin qurol oldi-sottisi insoniyatni tashvishlantirmoqda.

Bularning barchasi dunyo hali ham ilgarigidek mo'rt bo'lib turganligidan dalolat beradi. Bizni qurshab turgan olam g'oyat murakkab va muammoli bo'lib kelgan, hozir ham shunday bo'lib qolmoqda.

Bugungi kunda butun insoniyatning taqdiri, ijtimoiy taraqqiyot istiqbollari xalqaro munosabatlarga bog'liq bo'lib qoldi. Xalqaro maydondagi har bir siyosiy tanglik, mojaro barcha mamlakatlar va xalqlar manfaatiga daxldor bo'lib qoldi. Hatto ayrim olingan mamlakat ichkarisidagi nizoli jarayonlarni, urushlarni bartaraf etish ham jahon hamjamiyatining vazifasiga aylandi.

Davrimizning muhim xususiyati aholi talab-ehtiyojlarining g'oyat darajada o'sganligi bilan belgilanadi. Alohida olingan bir mamlakat resurslari bilan uning aholisi talablari, ehtiyojlarini qondirib bo'lmaydi. Hatto rivojlangan mamlakat uchun ham boshqa mamlakatlar bilan iqtisodiy, madaniy, ilmiy-texnikaviy hamkorlik qilish obyektiv zaruriyat bo'lib qoldi.

Hozirgi dunyoda biron-bir mamlakat, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi ham, boshqalardan ajralgan hudud emas. Sayyoramiz yaxlit va bo'linmasdir. Shu boisdan barcha mamlakatlar, xalqlar bir-biri bilan bog'langan, o'zaro aloqadadir.

O‘zbekistonning geosiyosiy o‘rni

O‘zbekiston xalqaro aloqalarni yo‘lga qo‘yish nuqtayi nazaridan va o‘z taraqqiyot istiqbollari jihatidan qulay jug‘rofiy-strategik imkoniyatlarga ega.

• Qadim zamonlarda Sharq bilan G‘arbni bog‘lab turgan Buyuk ipak yo‘li O‘zbekiston hududi orqali o‘tgan. Bu yerda savdo yo‘llari tutashgan, tashqi aloqalar hamda turli madaniyatlar tutashib bir-birini boyitgan. Bugungi kunda ham Yevropa va Osiyoni bog‘laydigan yo‘llar Markaziy Osiyodan, uning o‘rtasida joylashgan O‘zbekistondan o‘tmoqda.

• Markaziy Osiyoda jug‘rofiy-siyosiy jihatdan markaziy o‘rin tutgan O‘zbekiston ushbu mintaqada kuchlar nisbati va muvozanatini saqlash, barqarorlikni ta’minlash, hamkorlikni mustahkamlash imkoniyatlariga ega. Mintaqa doirasida manfaatli munosabatlar o‘rnatish imkoniyati O‘zbekiston orqali ochiladi.

• O‘zbekiston Markaziy Osiyoning transport, energetika, suv tizimi markazida joylashgan.

• Aholi soni, ilmiy-texnikaviy va boshqa imkoniyatlari jihatidan mintaqadagi qo‘shnilaridan ma’lum darajada ustun turadi.

• Tabiiy-iqlim sharoiti qulay, ulkan mineral-xomashyo zaxiralari va strategik materiallarga ega, dehqonchilik madaniyati rivojlangan, oziq-ovqat bilan o‘zini ta’minlashga qodir.

• O‘zbekiston sanoatning bazaviy va zamonaviy tarmoqlariga ega, o‘zini neft, gaz, rangli metallar bilan ta’minlabgina qolmay, ularni eksport qilish imkoniyatiga ega.

• Yurtimizning jahonga mashhur boy ma’naviy merosi bor, shu tufayli insoniyat sivilizatsiyasida salmoqli o‘rin egallab, dunyoning ma’naviy va siyosiy jarayonlariga ta’sir o‘tkazish salohiyatiga ega.

Jug‘rofiy-siyosiy jihatdan O‘zbekistonga qiyinchiliklar tug‘diruvchi omillar ham mavjud. Jumladan:

• O‘zbekiston o‘zining jug‘rofiy-siyosiy holati jihatidan kollektiv xavfsizlik tizimi izchil yo‘lga qo‘yilmagan mintaqada joylashgan. O‘zbekiston Fors ko‘rfazi, Kaspiy dengizi havzasi va Tarim havzasining neft va gazga juda boy konlari joylashgan yarim halqaning strategik markazida joylashgan. Shu boisdan bu hududda butun dunyoda energiya taqchilligi sharoitida ko‘pgina davlatlarning bir-biriga mos kelmaydigan manfaatlari o‘zaro to‘qnashmoqda.

• Yana bir noqulaylik shundan iboratki, O'zbekistonni etnik, demografik, iqtisodiy va boshqa muammolar yuki ostida qolgan mamlakatlar qurshab turibdi. Buning ustiga, yurtimiz mintaqadagi diniy ekstremizm, etnik murosasizlik, narkobiznes va har xil tashqi kuchlar tomonidan rag'batlantirilib kelinayotgan, ichki mojaro avj olgan Afg'oniston kabi beqarorlik o'chog'i bilan chegaradosh.

• Sovetlar davrida Markaziy Osiyoda, jumladan O'zbekistonda kommunikatsiyalar nomaqbul ravishda shakllantirildi. Janubiy yo'nalishda transport kommunikatsiyalari amalda rivoj topmagan. Ittifoq parchalangach, kommunikatsiyalar muammosi O'zbekiston uchun yanada keskinlashdi. O'zbekiston bevosita dengizga chiqa olmaydigan, buning ustiga dengiz bandargohlaridan eng uzoqda joylashgan mamlakat. Qora dengiz, Boltiq dengizi, Yapon dengizi va Shimoliy dengizlarga olib chiquvchi eng qisqa temiryo'li qariyb 3 ming kilometrni tashkil etadi. Bu bir necha davlatlar hududidan o'tadigan olis yo'l bo'lib, O'zbekistonning iqtisodiy aloqalarini chegaralaydi, yuk tashishni qimmatlashtirib, mahsulotlarning raqobatga bardosh berishiga salbiy ta'sir etadi.

• Suv resurslarining cheklanganligi, ekologik muammolar, Orol fojiasi ham mamlakatimiz uchun noqulay omildir.

• Shuningdek, mustamlakachilik davrida yuritilgan Turkistonni bo'lish, millat va elatlari ustidan hukmronlik qilish siyosatining asoratlari hozirgacha tashvishli omil hisoblanadi.

Mustaqil tashqi siyosat zaminining yaratilishi

Mustaqillikning dastlabki kunlaridayoq O'zbekistonning milliy manfaatlariga mos keladigan puxta tashqi siyosiy yo'lni belgilash, jahon hamjamiyatiga qo'shilish, xorijiy mamlakatlar bilan siyosiy, diplomatik, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy aloqalar o'rnatish masalalari dolzarb vazifa sifatida ko'ndalang bo'lib turardi. Negaki, davlatimiz mustaqilligini mustahkamlash, mamlakatimizning xavfsizligi, barqarorligi va taraqqiyoti ko'p jihatdan ana shu vazifalarning oqilona hal etilishiga bog'liq bo'lib qolgan edi. Bu osongina yechiladigan vazifalar emas edi. Masalaning murakkabligi shundan iborat ediki, sobiq Ittifoq davrida tashqi siyosat yuritish, tashqi dunyo bilan aloqa qilish, tashqi savdoni tashkil

etish Moskva, markaziy hokimiyat tomonidan olib borilar edi. Respublikalar esa, jumladan, O'zbekiston ham tashqi dunyodan ajralgan, to'g'ridan to'g'ri aloqa qilolmaydigan yopiq mamlakat edi. Shu bois davlatimiz tashqi siyosat yuritish tajribasiga ham, jahon diplomatiyasini, tashqi iqtisodiy faoliyatni biladigan kadrlariga ham ega emas edi. Respublikada bunday kadrlar tayyorlovchi birorta ham o'quv yurti yo'q edi. Vaziyat zudlik bilan tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy aloqalarni shakllantirishni talab qilmoqda edi. O'zbekiston rahbariyatiga bu sohadagi ko'p qirrali ishlarni boshidan boshlashga to'g'ri keldi.

Prezident Islom Karimov o'zining **„O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li"** va boshqa asarlarida mustaqil tashqi siyosat yuritish qoidalarini belgilab berdi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 17- moddasida mamlakatimiz tashqi siyosatining asosiy qoidalari aniq belgilandi va qonunlashtirildi. Respublikaning tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy aloqalarini tartibga soladigan qonunlar qabul qilindi. **„O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosiy faoliyatining asosiy prinsiplari to'g'risida"**gi, **„Chet el investitsiyalari va xorijiy investorlar faoliyatining kafolatlari to'g'risida"**gi, **„Tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risida"**gi va boshqa qonunlar hamda normativ hujjatlar ana shular jumlasidandir. Bular faol va keng ko'lamli hamkorlik uchun mustahkam huquqiy kafolat yaratib berdi.

Xalqaro huquq normalarining ichki qonunlardan ustunligi respublika qonunchilik faoliyatida o'z ifodasini topdi. **Birinchidan**, respublika qonunlari xalqaro huquq normalariga doimo muvofiqlashtirilmoqda va yaqinlashtirilmoqda. **Ikkinchidan**, mamlakatimiz xalqaro normalarning bajarilishini kafolatlaydigan hamma majburiyatlarni o'z zimmasiga oldi.

Tashqi aloqalarni ta'minlaydigan vazirliklar va muassasalar tashkil etildi. Tashqi ishlar vazirligi, Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi (agentligi), Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy banki, ixtisoslashtirilgan tashqi savdo firmalari shular jumlasidandir. Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi va boshqa universitetlarda tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasi uchun mutaxassis kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

Tashqi siyosatga tinchlik, barqarorlik, hamkorlik yo'li asos qilib olindi.

O'zbekiston tashqi siyosatining asosiy tamoyillari

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- mafkuraviy qarashlardan qat'iy nazar hamkorlik uchun ochiqlik,umuminsoniy qadriyatlarga, tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiqlik;
- davlatlarning suveren tengligi va chegaralar daxlsizligini hurmat qilish;
- boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik;
- nizolarni tinch yo'l bilan hal etish;
- kuch ishlatmaslik va kuch bilan tahdid qilmaslik;
- inson huquqlari va erkinliklarini hurmatlash;
- ichki milliy qonunlar va huquqiy normalardan xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan qoidalari va normalarining ustivorligi;
- davlatning, xalqning oliy manfaatlari, farovonligi va xavfsizligini ta'minlash maqsadida ittifoqlar tuzish, hamdo'stliklarga kirish va ulardan ajralib chiqish;
- tajovuzkor harbiy bloklar va uyushmalarga kirmaslik;
- davlatlararo aloqalarda teng huquqlilik va o'zaro manfaatdorlik, davlat milliy manfaatlarining ustunligi;
- tashqi aloqalarni ham ikki tomonlama, ham ko'p tomonlama kelishuvlar asosida rivojlantirish, bir davlat bilan yaqinlashish hisobiga boshqasidan uzoqlashmaslik.

Mamlakatimizning jahon xalqlari tinchligi va xavfsizligiga mos bo'lib tushgan tinchliksevar tashqi siyosati, uni jahonda mustaqil davlat sifatida tezda tan olinishini ta'minladi. O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini dunyodagi nufuzli davlatlar tan oldi, ularning 120 tasi bilan diplomatik, siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy aloqalar o'rnatildi. Toshkentda 43 mamlakatning elchixonasi ochildi. Bular jumlasiga AQSH, Turkiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Xitoy, Hindiston, Pokiston va boshqalarni kiritish mumkin. Shuningdek, O'zbekistonda 88 xorijiy mamlakatlar va xalqaro tashkilotlarning, 24 hukumatlararo va 13 ta nohukumat tashkilotlarning vakolatxonalari faoliyat ko'rsatmoqda. Dunyodagi 30 dan ortiq davlatda — AQSH, Turkiya, Germaniya, Fransiya, Xitoy, Pokiston va boshqalarda O'zbekistonning elchixonalari va konsulliklari ishlab turibdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimov BMT 48- sessiyasida nutq so'zlamoqda.

O'zbekistonning BMTga a'zo bo'lishi

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki kunlardanoq jahon hamjamiyatiga qo'shilish, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish yo'lini tanladi va og'ishmay shu yo'ldan bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi o'zining xohish-irodasi va taklifiga ko'ra 1992-yil 2-martda jahondagi eng nufuzli xalqaro tashkilot— Birlashgan Millatlar Tashkilotiga qabul qilindi. Mamlakatimiz jahon hamjamiyatining to'la teng huquqli a'zosi bo'ldi.

Mamlakatimiz Prezidenti I. A. Karimovning BMT Bosh Assambleyasining 1993- yilda bo'lgan 48- sessiyasida ishtirok etishi va unda 27- sentabrda qilgan ma'ruzasi O'zbekistonni jahonga ko'hna va yosh, navqiron davlat sifatida namoyon etdi. O'zbekiston Respublikasi nomidan Markaziy Osiyoda xavfsizlik, barqarorlik va hamkorlik masalalari bo'yicha BMT ning Toshkentda doimiy ishlovchi seminarini chaqirish, nar-

kobiznesga qarshi kurashni kuchaytirish, Orol muammosini hal etish va boshqa masalalar bo'yicha bir qator takliflar o'rtaga qo'yildi.

1993-yil 24-oktabrda Toshkentda BMT ning vakolatxonasi ochildi va u ish boshladi. O'zbekiston rahbariyati va BMT rahbarlarining sa'y-harakatlari natijasida O'zbekiston BMT-ning Xalqaro telekommunikatsiya uyushmasi, Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasi, Qochoqlar ishi bo'yicha oliy qo'mitasi, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti, Xalqaro fuqaro aviatsiyasi tashkiloti, Xalqaro atom energiyasi agentligi, Aholi joylashish jamg'armasi, Narkotik moddalarni nazorat qilish dasturi, Sanoat taraqiyoti tashkiloti, Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti singari ixtisoslashgan muassasalarga a'zo bo'ldi.

1994-yil oktabrning boshlarida BMT vakolatxonasining yordami va ishtirokida Toshkentda bo'lgan jahon sayyohlik tashkilotining **„Ipak yo'li"** xalqaro yig'ilishi jahon sayyohlik va tijorat ishlarida O'zbekistonning mavqeyini yanada ko'tardi.

O'zbekistonning tashabbusi bilan va BMT rahnamoligida 1995-yil 15—16-sentabr kunlari Markaziy Osiyoda xavfsizlik va hamkorlik masalalariga bag'ishlangan Toshkent kengash-seminari bo'lib o'tdi. Xalqaro kengashda ishtirok etgan 31 davlat va 6 xalqaro tashkilotdan kelgan muxtor vakillar mintaqa xavfsizligining, mojarolarning oldini olish, integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirishning ishonchli tizimini barpo etish masalalari yuzasidan o'z fikrlarini, takliflarini aytdilar. Kengash yakunlari yuzasidan qabul qilingan Bayonot jahon xalqlarini, xususan Markaziy Osiyo xalqlarini, turli siyosiy kuchlarni mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlashga, iqtisodiy va ekologik hamkorlik tizimlarini barpo etishga chaqirdi.

Mamlakatimiz Prezidenti I. A. Karimov BMT Bosh Assambleyasining 1995-yil oktabr—noyabr oylarida bo'lgan 50-yubiley sessiyasida qatnashib va nutq so'zlab, bu nufuzli xalqaro tashkilot faoliyatini yaxshilashga doir takliflarni bayon etdi. Umumjahon xavfsizligi mintaqaviy xavfsizlikka erishishdan boshlanadigan jarayon ekanligi, mintaqalar xavfsizligini ta'minlash yo'li bilangina jahon xavfsizligini ta'minlash mumkinligi alohida ta'kidlandi. Afg'onistondagi urushga barham berish uchun unga tashqi kuchlarning aralashuvini bartaraf etish, qurol olib kirishni taqiqlash takliflari ilgari surildi. Shuningdek, ommaviy qirg'in qurollarini tarqatmaslik, qurol savdosini cheklash to'g'risida, Orol dengizining qurib borishi bilan bog'liq ekologik muammoni hal etishga xalqaro

moliya tuzilmalarini va rivojlangan mamlakatlarni jalb qilish takliflari ilgari surildi. Xalqaro tashkilotlar va nufuzli davlatlar bu takliflarni ma'qulladilar va muammolarni hal qilishga ko'maklashmoqdalar.

O'zbekistonning BMT bilan hamkorligining yorqin sahifalaridan yana biri Markaziy Osiyo mintaqasini yadro qurolidan xoli zonaga aylantirish masalasida o'z ifodasini topdi. O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov BMT Bosh Assambleyasining 48- sessiyasi minbaridan turib so'zlagan nutqida Markaziy Osiyoni yadro qurolidan xoli zonaga aylantirish g'oyasini ilgari surgan edi. O'zbekistonning bu tashabbusi xalqaro hamjamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlandi.

1997- yil 15—16- sentabr kunlari Toshkentda **„Markaziy Osiyo — yadro qurolidan xoli zona"** mavzusida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. Uning ishida 56 davlat va 16 xalqaro tashkilotdan vakillar ishtirok etdi. Ushbu masala yuzasidan Markaziy Osiyo mamlakatlari tashqi ishlar vazirliklarining Bayonoti imzolandi. Markaziy Osiyo mintaqasining yadro qurolidan xoli zonaga aylanishi mazkur mintaqa xavfsizligini mustahkamlaydi.

O'zbekistonning BMTga yo'llagan afg'on muammosini tinch yo'l bilan hal qilish masalasida muloqot guruhi tashkil etish haqidagi taklifi asosida 1997-yilda BMT homiyligida „6+2" guruhi tashkil etildi. O'zbekiston guruhning asosiy ishtirokchisi bo'ldi. BMT homiyligida 1999-yil 19—20- iyul kunlari Toshkentda Afg'oniston mojarosini hal etish bo'yicha „6+2" guruhining yig'ilishi bo'lib o'tdi. Unda Toshkent Deklaratsiyasi qabul qilindi.

2000- yil oktabr oyida Toshkentda Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash, giyohvand moddalar tijorati, uyushgan jinoyatchilik va terrorizmga qarshi kurash mavzusida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. O'zbekiston Prezidenti tashabbusi bilan 2001- yilda BMT Xavfsizlik Kengashining terrorizmga qarshi kurash bo'yicha maxsus qo'mitasi ta'sis etildi. 2002- yil 18—20- oktabr kunlari BMT Bosh kotibi Kofe Annanning O'zbekistonga tashrifi mamlakatimizning xalqaro hamjamiyatdagi o'rni mustahkamlanib, obro'-e'tibori ortib borayotganining dalilidir.

O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan integratsiyalashuvida BMT doirasidagi ixtisoslashgan tashkilotlar bilan hamkorligi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

YUNESKO bilan hamkorlik

O'zbekistonning BMT homiyligidagi ta'lim, fan va madaniyat bilan shug'ullanuvchi xalqaro tashkilot — YUNESKO bilan aloqalari tobora mustahkamlanib bormoqda. 1993-yil 29-oktabrda YUNESKO ning Parijdagi qarorgohida O'zbekistonni YUNESKOga a'zolikka qabul qilish marosimi bo'ldi. O'sha kuni Ulug'bek tavalludining 600 yilligini nishonlash YUNESKO dasturiga kiritildi. 1994- yil oktabrida Parijda Ulug'bek haftaligi tantana bilan o'tdi. Xiva va Buxoro YUNESKO ning jahon madaniy qadriyatlar ro'yxatiga kiritildi. Bu ro'yxatda 411 ta obyekt bor.

1994-yil dekabrda respublikamizda YUNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi milliy komissiyasi tashkil etildi, u idoralararo organ bo'lib, tarkibiga ta'lim, fan, madaniyat va axborot sohasidagi vazirliklar va idoralardan 49 kishi a'zo bo'ldi.

YUNESKO Markaziy Osiyo taraqqiyotini o'rganish, tiklash va ommalashtirishga katta ahamiyat bermoqda. **„Ipak yo'li — muloqot yo'li"** deb nomlangan yirik tadqiqotda Markaziy Osiyoga birinchi darajali ahamiyat berildi. 1995-yil iyul oyida YUNESKO qaroriga binoan Samarqandda Markaziy Osiyo tadqiqotlari xalqaro instituti tashkil etildi. YUNESKO Bosh direktori Federiko Mayorning O'zbekistondagi rasmiy tashrifi

I. A. Karimov va YUNESKO bosh direktori F. Mayor.

chog'ida 1995-yil iyul oyida mazkur institut ochildi. YUNESKO bobomiz **Amir Temur** tavalludining 660 yilligini xalqaro miqyosda nishonlashga qaror qildi va 1996-yil oktabrda Parijda Amir Temurga bag'ishlangan bir haftalik xalqaro anjuman bo'lib o'tdi. Amir Temur tavallud topgan Shahrisabz shahri YUNESKOning madaniy qadriyatlar ro'yxatiga kiritildi.

1997-yilda jahon madaniyatining durdonalaridan hisoblangan Buxoro va Xiva shaharlarining 2500 yillik muborak sanalari Parijda keng nishonlandi, xalqaro anjuman va ko'rgazmalar o'tkazildi. Bu O'zbekiston bilan BMTning nufuzli xalqaro tashkiloti YUNESKO o'rtasidagi hamkorlikning yana bir yorqin ifodasi bo'ldi. 1997-yil 19—20- oktabr kunlari Vatanimizda Buxoro va Xiva shaharlarining 2500 yilligi munosabati bilan bo'lib o'tgan ulkan tantanalarda BMT, YUNESKO va boshqa ko'plab xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlarning elchilari va vakillari, bir qator mehmonlar ishtirok etdilar.

O'zbekiston BMT doirasidagi ixtisoslashgan muassasalar — Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti, Xalqaro mehnat tashkiloti, Jahon intellektual mulk tashkiloti, Xalqaro bolalar jamg'armasi (YUNISEF), Xalqaro pochta ittifoqi, Elektr aloqasi bo'yicha xalqaro ittifoq, Jahon meteorologiya tashkiloti, Xalqaro olimpiada qo'mitasi, Xalqaro avtomobilchilar ittifoqi va boshqa tashkilotlarning a'zosi, ular bilan hamkorlik qilmoqda.

O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishga, uning jahon hamjamiyati bilan integratsiyalashuviga xalqaro moliyaviy, iqtisodiy tashkilotlar — Xalqaro valuta fondi, Jahon banki, Xalqaro moliya korporatsiyasi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki ham ko'maklashmoqdalar. Xalqaro savdo markazi (YUNKTAD), Tariflar va savdo Bosh bitimi (GATT) bilan hamkorlik qilinmoqda.

EXHT bilan hamkorlik

O'zbekiston 1992- yil fevral oyida dunyoda tinchlikni mustahkamlash, inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha katta tadbirlarni amalga oshirayotgan nufuzli xalqaro tashkilot — Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti — EXHT ga a'zo bo'lib kirdi. I.Karimovning 1992- yil 9—10-iyulda bo'lgan Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining majlisida ishtirok etishi, unda nutq so'zlashi va Kengashning 10 iyulda bo'lgan majlisiga raislik qilishi O'zbekistonning jahon

O'zbekiston Respublikasi EXHT Sammiti a'zosi.

hamjamiyatida munosib o'rin egallayotganligining dalilidir. I. Karimov o'z nutqida u yoki bu mintaqada tinchlik va barqarorlikni buzishi mumkin bo'lgan mojarolar yaqinlashuvining oldini olish, mojarolarga yo'l qo'ymaslik muammolari bilan shug'ullanuvchi mexanizmni vujudga keltirish, tashkilot qabul qilayotgan hujjatlarning ta'sirchanligini oshirish, hujjatlar mojarolarni oldini olish, yo'l qo'ymaslik ruhida bo'lishini ta'minlash takliflarini ilgari surdi. 1994- yil sentabr oyining oxirlarida Toshkentda EXHT ning umumiy masalalarga bag'ishlangan xalqapo anjumani bo'lib, unda tashkilot faoliyatining barcha qirralariga oid masalalar ko'rib chiqildi. EXHT Toshkentda va Urganchda atrof muhitni qayta tiklash bo'yicha seminarlar o'tkazdi, Orol muammosini hal qilishga ko'maklashmoqda. 1995- yil iyulda Toshkentda EXHT ning aloqalar bo'yicha mintaqaviy byurosi ochildi va faoliyat ko'rsatmoqda.

EXHT ning 1996- yil dekabrda Lissabonda bo'lgan Sammitida XXI asr arafasida yalpi xavfsizlik modelini yaratish xususida munozara bo'ldi. O'zbekistonning mojarolar yuz berib turgan hududlarga yashirincha qurol-yarog' yetkazib berishni to'xtatish, EXHTning Markaziy Osiyo faoliyatini kuchaytirishga oid takliflari ma'qullandi va Lissabon deklaratsiyasida hujjatlashtirildi.1999-yil noyabr oyida bo'lgan EXHTning

Stanbul sammiti Islom Karimovning xalqaro terrorchilikka qarshi kurashuvchi xalqaro markaz tuzish haqidagi taklifi ham ma'qullandi. O'zbekistonning EXHT bilan hamkorligi mustahkamlanib, o'sib borayotganligiga 2002-yil 6—7-aprel kunlari EXHT Bosh kotibi Y. Kubishning mamlakatimizga tashrifi ham yaqqol misol bo'la oladi.

O'zbekiston ko'pgina mintaqaviy tashkilotlar, chunonchi, NATOning „Tinchlik dasturi", EKO, Islom Konferensiyasi tashkiloti, qo'shilmaslik harakati va boshqalar bilan ham samarali hamkorlik qilmoqda.

O'zbekiston mustaqil davlat sifatida sayyoramiz ozon qatlamini muhofaza qilish bo'yicha Vena Konvensiyasiga, ozon qatlamini kamaytiradigan moddalar haqidagi Monreal Protokoliga, atrof-muhitga ta'sir etuvchi vositalarni harbiy yoki boshqa dushmanlik maqsadida qo'llashni taqiqlovchi Konvensiyaga, yadro qurolini tarqatmaslik haqidagi shartnomaga qo'shilgan.

Shunday qilib, O'zbekiston tarixan qisqa bir davrda jahon hamjamiyatiga qo'shildi, xalqaro va mintaqaviy muammolarni hal qilishda, umumiy va mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlashda faol qatnashayotgan nufuzli davlat darajasiga ko'tarildi.

Shanxay hamkorlik tashkiloti

1996- yilda Shanxayda, 1997- yilda Moskvada bo'lib o'tgan Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston davlat rahbarlarining sammitlarida harbiy sohada hamda chegara hududlarida o'zaro ishonchni mustahkamlash, qurolli kuchlarni qisqartirish to'g'risida shartnomalar imzolangan edi. Shu tariqa **„Shanxay forumi"** yoki **„Shanxay beshligi"** tashkiloti tuzilgan edi.

2001- yil 14—15- iyun kunlari Xitoyda navbatdagi Shanxay sammiti bo'lib o'tdi. Uning ishida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov qatnashdi va O'zbekistonning „Shanxay forumi"ga to'la huquqli a'zo bo'lishi to'g'risida bayonot imzolandi.

O'zbekiston „Shanxay forumi"ga kirishi munosabati bilan uning nomi **Shanxay hamkorlik tashkiloti — SHHT,** deb o'zgartirildi. O'zbekiston uning asoschilaridan biri bo'ldi.

2001- yil iyunda bo'lgan sammit yakunida Shanxay hamkorlik tashkilotini tuzish to'g'risida deklaratsiya hamda terrorchilik, ayirmachilik va ekstremizmga qarshi kurash borasidagi Shanxay konvensiyasi imzolandi.

Deklaratsiyada Shanxay hamkorlik tashkilotining maqsadi a'zo mamlakatlarning bir-biriga o'zaro ishonchi, do'stlik va qo'shnichilikni mustahkamlash, ular orasida siyosiy, savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy, ta'lim, energetika, transport, ekologiya va boshqa sohalardagi samarali hamkorlikni rag'batlantirishdan iborat ekanligi belgilab qo'yilgan.

SHHT doirasida a'zo mamlakatlar Tashqi ishlar vazirlarining kengashi, Mudofaa vazirliklarining kengashi tuzilgan va faoliyat yuritmoqda. Davlat va hukumat, tashqi ishlar va mudofaa vazirliklari, huquq-tartibot, xavfsizlik organlari rahbarlari va ekspertlarining uchrashuvlari va maslahatlashuvlari muntazam o'tkazilmoqda. Hamkorlik faoliyatini muvofiqlashtirish, tegishli organlarning bahamjihat harakatini ta'minlash maqsadida a'zo davlatlarning milliy muvofiqlashtiruvchilar kengashi (MMK) tashkil etilgan. MMK 2001- yilning iyun oyida tashqi ishlar vazirlari imzolagan nizom asosida faoliyat yuritmoqda. 2002-yilning 24- aprelida Almati shahrida bo'lib o'tgan a`zo davlatlar chegara xizmatlari rahbarlarining uchrashuvida chegara xizmatlari faoliyatining, xususan, terrorchilik, g'ayriqonuniy muhojirlik va narkotik moddalar kontrabandasiga qarshi kurash bo'yicha harakatlarni muvofiqlashtirish masalalari kelishib olindi.

2002- yil 6—7- iyun kunlari SHHT ga a'zo mamlakatlar davlat boshliqlarining Sankt-Peterburg shahrida navbatdagi sammiti bo'lib o'tdi. Muzokaralar yakunida SHHTga a'zo davlatlar rahbarlarining Deklaratsiyasi, tashkilotning ta'sis hujjati — SHHT Xartiyasi, SHHTga a`zo davlatlar o'rtasida **mintaqaviy antiterror tuzilmasi** haqidagi bitim imzolandi. Xartiya imzolanishi bilan SHHT doirasidagi tashkiliy-huquqiy ishlar nihoyasiga yetdi. SHHT ochiq tashkilot bo'lib, o'zaro ishonch, tenglik, manfaatdorlik, hamjihatlik tamoyillari asosida faoliyat yuritmoqda.

2003- yil 29- may kuni Moskvada bo'lib o'tgan sammitda SHHT ning doimiy amal qiluvchi idoralari — Pekinda Kotibiyat va Toshkentda Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi (MATT) ijroiya qo'mitasini ishga tushirishga qaror qilindi. Bu tashkilotlar 2004- yil yanvardan boshlab ish boshladilar.

2003- yil sentabrda Pekinda SHHT davlatlari hukumat boshliqlari (bosh vazirlar) Kengashi bo'lib o'tdi, uning qarori bilan ko'p tomonlama hamkorlikning uzoq muddatli dasturi ishlab chiqildi va tasdiqlandi. SHHT doirasida a'zo mamlakatlarning tashqi ishlar vazirliklari, iqtisodiy va savdo vazirliklari, xavfsizlik kengashlari o'rtasida muntazam aloqalar yo'lga qo'yildi.

2004- yil 17- iyun kuni Toshkentda SHHT ga a'zo davlatlar rahbarlarining Sammiti bo'lib o'tdi. Unda ikki asosiy masala— xavfsizlik va savdo-iqtisodiy hamkorlik bo'yicha muzokaralar bo'ldi. Sammitda 2004- yil mart oyida O'zbekistonda sodir etilgan terrorchilik harakati nafaqat O'zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo mintaqasida vaziyatni izdan chiqarishga qaratilganligi qayd etildi. Butun dunyoda terrorchilik kuchayib, yadroviy, kimyoviy, biologik, elektron terrorchilik havfi paydo bo'lganligi, terrorchilarning bazalarini yo'qotish, odamlarning ongini zaharlaydigan, terrorchilikni moliyalashtiradigan markazlarga qarshi keskin kurash olib borish zarurligi ta'kidlandi.

Shu boisdan Toshkentda tashkil etilgan MATT zimmasiga axborot almashish, chegara va bojxona qo'mitalarining, maxsus xizmatlarning hamkorligini muvofiqlashtirish, shu orqali terrorchilikning oldini olish vazifasi yuklatiladi.

SHHTning Toshkent sammitida savdo-iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor berildi. Sammitda SHHT a'zo mamlakatlarni havfsizlik orqali hamkorlik sari boshlaydigan tashkilotdir, deb ta'kidlandi. Sammitda iqtisodiy hamkorlikning quyidagi yo'nalishlarini rag'batlantirishga kelishib olindi:

- transport infratuzilmasini rivojlantirish;
- tabiiy mineral xomashyo zaxiralarini o'zlashtirish;
- suv-energetika zaxiralaridan unumli foydalanish;
- ekologiyaga oid masalalar, xususan, ichimlik suvi muammolarini hal qilish;
- fan-texnika va yuqori texnologiya, energetika sohalarida integratsiyalashish;
- investitsiyalar xavfsizligini kafolatlaydigan huquqiy poydevor yaratish, bu sohadagi to'siq va muammolarni bartaraf etish.

Xutoy Xalq Respublikasi raisi Xu Szintao Xitoy hukumati SHHT doirasidagi iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirishga 900 mln AQSH dollari miqdorida kredit ajratishini ma'lum qildi.

Sammit yakunida Toshkent deklaratsiyasi, SHHTning vakolatlari va immunitetlari to'g'risidagi konventsiya, Narkotik vositalar va psixotrop moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashda hamkorlik to'g'risidagi bitim, tashkilot va uning organlari faoliyatiga doir hujjatlar — jami o'nta hujjat imzolandi.

SHHTning shakllanish davri nihoyasiga yetdi, hamkorlikning yangi davri boshlandi. SHHTning Toshkent kelishuvlari xavfsizlikning mustahkamlanishiga, iqtisodiyotning yuksalishi va xalqlar farovonligining oshishiga katta umid uyg'otadi.

Muxtasar aytganda, O'zbekiston tarixan qisqa vaqtda dunyo hamjamiyati tomonidan e'tirof etildi. Nufuzli xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'ldi.

„Biz shuni unutmasligimiz kerakki, bunday e'tirof, O'zbekistonning jahon miqyosida ortib borayotgan nufuzi — bu avvalambor mamlakatimizda istiqlolning dastlabki kunlaridanoq o'tkazib kelinayotgan, har tomonlama chuqur o'ylangan, og'ir-vazmin, qat'iy va mustaqil tashqi siyosatning natijasidir."

I. A. Karimov. O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari. — Xalq so'zi, 2002-yil, 30- avgust.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Xalqaro vaziyatda qanday o'zgarishlar sodir bo'ldi?
2. Umumiy, mintaqaviy va milliy xavfsizlik deganda nimalarni tushunasiz?
3. Xavfsizlikka qanday omillar tahdid solmoqda?
4. O'zbekistonning geosiyosiy jihatdan qulay imkoniyatlari nimalardan iborat?
5. Qanday geosiyosiy jihatlar O'zbekistonga qiyinchiliklar tug'dirmoqda?
6. Mustaqil tashqi siyosat yuritish borasida qanday huquqiy zaminlar yaratildi?
7. O'zbekistonning tashqi siyosati qanday tamoyillarga tayanadi?
8. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 17-moddasini daftaringizga yozib oling.

9. Dunyodagi qaysi davlatlar Toshkentda o'z elchixonalarini ochgan?
10. Qaysi mamlakatlarda O'zbekistonning elchixonalari faoliyat ko'rsatmoqda?
11. O'zbekiston nima uchun jahon hamjamiyatiga qo'shilish yo'lidan bormoqda?
12. O'zbekistonning BMT bilan aloqalari haqida so'zlab bering.
13. O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov BMT Bosh Assambleyasining 48—50- sessiyalarida qanday takliflarni ilgari surdi?
14. O'zbekistonning EXHT bilan hamkorligi haqida nimalarni bilasiz?
15. O'zbekistonning YUNESKO bilan hamkorligi haqida so'zlab bering.
16. Shanxay hamkorlik tashkilotining tuzilishi va faoliyati haqida nimalarni bilasiz?

20- §. O'zbekistonning Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari bilan ko'p tomonlama va ikki tomonlama aloqalari

MDHning tashkil topishi

1991- yil 19—22- avgust voqealaridan keyin respublikalar birin-ketin o'zlarini mustaqil davlat deb e'lon qildilar. Sobiq Ittifoq chuqur siyosiy inqirozga uchradi va parchalana boshladi.

1991-yil 8-dekabrda Minskda uch slavyan respublikasi — Rossiya, Ukraina, Belorus rahbarlari—B. Yelsin, L.Kravchuk, S.Shushkevichlarning uchrashuvi bo'ldi. O'sha kuni **Belovejskaya Pushchada** uch davlat boshliqlari Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH)ni tuzish to'g'risida Shartnoma imzoladilar. Shartnomada yagona iqtisodiy makon, yagona valuta va moliya-bank sistemasi bo'ladi, fan, ta'lim, madaniyat va boshqa sohalarda hamkorlik qilinadi, tashqi siyosat, armiya sohasidagi siyosat kelishilgan holda yuritiladi, deb belgilangan edi. Hujjatda SSSRning mavjudligi va uning Konstitutsiyasi to'xtatiladi, deb e'lon qilindi.

Ukraina, Belorus, Rossiya parlamentlari MDHni tuzish haqidagi shartnomani ratifikatsiya qildilar va 1922-yil 30-dekabrdagi SSSRni tuzish to'g'risidagi shartnomani bekor qildilar. Mazkur respublikalarning SSSR Oliy Sovetidagi deputatlari chaqirib olindi.

SSSR Prezidenti bo'lmish M.S.Gorbachyovning Ittifoqni yangi shaklda saqlab qolish yo'lidagi urinishlari barbod bo'ldi. Mamlakatda uni quvvatlovchi birorta siyosiy kuch topilmadi.

Qozog'iston, O'zbekiston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston prezidentlari 1991- yilning 13- dekabrida Ashgabatda

uchrashdilar va Minskda imzolangan MDH haqidagi shartnoma munosabati bilan vujudga kelgan ahvolni muhokama qildilar. Uchrashuvda Bayonot qabul qilindi.

Bayonotda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi huquqiy asosda, sobiq SSSRdagi barcha respublikalar tomonidan ixtiyoriy va teng asoslarda tuzilishi lozim, ularning barchasi MDHni tuzuvchilar bo'lib qolishi kerak, deb ta'kidlanadi. Bayonotda MDH etnik prinsip asosida yoki insonlar huquqini buzish asosida qurilmasligi kerak, deyilgan edi. Besh davlat boshliqlari MDHga uni ta'sis etuvchilar rolida kirishga tayyor ekanligini bildiradilar.

1991- yil 21- dekabrda Rossiya (B.Yelsin), Ukraina (L.Kravchuk), Belorus (S.Shushkevich), Qozog'iston (N.Nazarbayev), O'zbekiston (I.Karimov), Qirg'iziston (A.Akayev), Tojikiston (R.Nabiyev), Turkmaniston (S.Niyazov), Ozarbayjon (A.Mutalibov), Armaniston (Ter-Petrosyan), Moldova (M.Snegur) davlat boshliqlarining kengashi bo'ldi. O'sha kuni 11 davlat boshliqlari Belovejskaya Pushcha shartnomasi yuzasidan protokolni imzolab, **„Teng huquqli va ahdlashayotgan oliy tomonlar"** maqomida MDH muassisi bo'ldilar. Kengashda **Almati Deklaratsiyasi** qabul qilindi. Deklaratsiyada quyidagilar haqida bayonot berildi:

• hamdo'stlik qatnashchilarining o'zaro aloqalari ular o'rtasidagi tenglik asosida tuziladigan bitimlar hamda bitimlarda belgilangan tartiblar doirasida faoliyat yuritadigan muvofiqlashtiruvchi muassasalar orqali amalga oshiriladi;

• MDH davlat ham emas, davlatlar ustidagi tuzilma ham emas;

• xalqaro strategik barqarorlikni va xavfsizlikni ta'minlash maqsadida harbiy-strategik kuchlarning birlashgan qo'mondonligi va yadro quroli ustidan yagona nazorat saqlab qolinadi;

• MDH ochiqdir, uning barcha a'zolari roziligi bilan sobiq Ittifoqning a'zolari va boshqa davlatlar ham unga qo'shilishi mumkin;

• umumiy iqtisodiy makonni, Umumyevropa va Yevropa-Osiyo bozorlarini vujudga keltirishda va rivojlantirishda hamkorlik qilishga sodiqlik tasdiqlanadi;

• MDHning tuzilishi bilan Ittifoqning mavjudligi to'xtatiladi;

• hamdo'stlik qatnashchilari o'z Konstitutsiyalaridagi tartib-qoidalarga binoan sobiq Ittifoqning shartnomalari va bitimlaridan kelib chiqadigan xalqaro majburiyatlarini bajarilishiga kafolat beradilar;

• MDH qatnashchilari mazkur Deklaratsiya qoidalariga og'ishmay rioya etish majburiyatini oladilar.

MDH kengashlarini tayyorlash bo'yicha ishchi guruhini tuzish to'g'risida protokol imzolandi. Shu tariqa **Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi** tashkil topdi.

MDHning faoliyati

1992- yil 9- fevralda **Moskvada** MDH davlatlari boshliqlarining kengashi bo'lib, unda ekologiya va tevarak-atrofdagi tabiiy muhitni muhofaza qilish sohasidagi o'zaro aloqalar haqida bitim, bir-birlarining hududlaridan yuklarni soliq va yig'imlarsiz o'tkazish haqida bitim, gidrometeorologiya sohasidagi o'zaro aloqalar haqida bitim, temiryo'l transportida yo'lovchilar va yuk tashishning yangi yagona tariflari haqida ahdnoma imzolandi.

1992-yil 20-martda **Kiyevda** MDH davlatlari boshliqlarining navbatdagi uchrashuvi bo'ldi. Unda sobiq Ittifoqning mulki haqida, davlat arxivi, qarzlari, davlat banki va boshqa masalalar muhokama qilindi. Kiyev uchrashuvida davlatlarning chegaralarini va hamdo'stlikning dengiz iqtisodiy zonalarini qo'riqlash haqida bitim imzolandi.

1992- yil 15- may kuni **Toshkentda** MDH mamlakatlari rahbarlarining navbatdagi Kengashi bo'lib o'tdi. Unda hamdo'stlik doirasida moliyaviy ahvol va bu sohadagi hamkorlik, havo bo'shlig'idan foydalanish, kosmik dasturlarni bajarish, yagona budjetni shakllantirish, chegara qo'shinlarini pul bilan ta'minlash tartibi, kollektiv xavfsizlik, yagona axborot makoni va boshqa masalalar muhokama qilindi. Toshkent kengashida kollektiv xavfsizlik, tinchlikni saqlash, kollektiv kuchlarning maqomi haqida bitim, moliyaviy ahvol va bu sohadagi hamkorlik haqida bitim havo bo'shlig'idan foydalanish haqida bitim, kosmik dasturlarni bajarishga pul ajratish to'g'risida bitim, chegara qo'shinlarini pul bilan ta'minlash to'g'risida bitim, qurolli kuchlarni qisqartirish to'g'risida bitim va boshqa hujjatlar imzolandi.

1993- yil yanvarda **Minskda** MDH davlatlari boshliqlarining navbatdagi kengashi bo'ldi. Unda MDHning Nizomi imzolandi va MDHni huquqiy rasmiylashtirish jarayoni yakunlandi. Kengashda davlatlararo bank va iqtisodiy hamkorlik maslahat

kengashini tuzish, Afg'oniston bilan Tojikiston o'rtasidagi chegarani mustahkamlash uchun MDHning tinchlik o'rnatuvchi harbiy bo'linmalarini yuborish masalalari muhokama qilindi va tegishli hujjatlar qabul qilindi. Minskda imzolangan hujjatlar iqtisodiy ahvolni barqarorlashtirishga, tinchlikni mustahkamlashga, tanglik jarayonlarini bartaraf qilishga qaratildi.

1993- yil 14- mayda **Moskvada** bo'lib o'tgan hamdo'stlik davlatlari boshliqlarining uchrashuvida MDHning muvofiqlashtirish-maslahat qo'mitasini hamda ijroiya kotibiyatini tuzishga qaror qilindi.

1993- yil 24- sentabrda **Moskvada** MDH davlatlari boshliqlarining Kengashi bo'ldi. Unda muhim masala—MDH doirasida Iqtisodiy ittifoq barpo etish masalasi muhokama etildi va Iqtisodiy ittifoqni tuzish haqidagi shartnoma imzolandi. Bu shartnoma hamdo'stlik faoliyatining muhim natijalaridan biri bo'ldi. Kengashda MDH a'zolari bo'lgan davlatlar Tashqi ishlar vazirlari kengashi to'g'risidagi Nizom, MDH birlashgan qurolli kuchlari bosh qo'mondonligini qayta tuzish, Inson huquqlari va erkinliklari sohasidagi xalqaro majburiyatlar haqidagi bayonotnoma, Tojikistonda tuziladigan Birlashgan mudofaa kuchlari to'g'risidagi Nizom, Davlatlararo Yevroosiyo ko'mir va metall birlashmasini tuzish haqida bitim imzolandi. MDH davlatlari o'rtasida yagona valuta—rubl zonasini saqlashga kelishildi. Ammo rubl zonasini saqlab qolish haqidagi ahdnoma barbod bo'ldi. Har bir davlat o'zining milliy valutasini joriy etdi.

1993- yil 24- dekabrda **Ashgabatda** MDH davlatlari boshliqlarining Kengashi bo'ldi. Unda Gruziya rahbari Eduard Shevarnadze qatnashdi va Gruziya MDHga a'zo etib qabul qilindi. 1993- yil 24- sentabrda imzolangan Iqtisodiy ittifoq shartnomasini parlamentlarda tasdiqlanishini kutib o'tirmay, uni kuchga kiritish haqida bitim, Xavfsizlikni mustahkamlash maqsadida harbiy hamkorlikni muvofiqlashtirish bo'yicha shtab tuzish haqida bitim imzolandi. Tojikistonning Afg'oniston bilan chegarasida vaziyatni barqarorlashtirish bo'yicha qo'shimcha tadbirlar kelishib olindi. Sarmoya sarflash faoliyati sohasida hamkorlik haqida, Dori-darmon va boshqa meditsina mahsulotlari bilan ta'minlash to'g'risida, Davlatlararo „Mir" telekompaniyasining faoliyatini ta'minlash haqida bitimlar imzolandi.

MDH davlatlari o'rtasidagi munosabatlarda ishonchni mustahkamlash va hamkorlikni rivojlantirish haqida Ashgabad Deklaratsiyasi qabul qilindi.

1994- yil 21- oktabrda **Moskvada** MDH davlat boshliqlarining Kengashi bo'lib o'tdi. Bu 16- kengash edi. 10 ga yaqin masalalar muhokama qilindi. Asosiy e'tibor MDH mamlakatlarining iqtisodiy integratsiyasiga doir masalaga qaratildi. MDH o'rtasida integratsiyani rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari haqida memorandum imzolandi. Unda iqtisodiy hamkorlikning asosiy yo'nalishlari, integratsiyaviy taraqqiyotning istiqbol rejalari belgilab berildi.

Mazkur Kengashda Iqtisodiy ittifoqning davlatlararo iqtisodiy qo'mitasi (DIQ) tuzildi. DIQning maqsadi iqtisodiy ittifoq faoliyatini shakllantirish va samaradorligini ta'minlash, MDH a'zolari o'rtasida iqtisodiy aloqalarni tartibga solish, integratsiya jarayonlarini samarali rivojlantirishni ta'minlashdan iborat, deb belgilandi. DIQning vazifasi iqtisodiyotni, islohotlarning borishini tahlil etish, xo'jalik qonunlarini bir-biriga yaqinlashtirishni ta'minlash, iqtisodiyotni rivojlantirishni bashoratlash, sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa tarmoqlarni rivojlantirish bo'yicha qo'shma dasturlar ishlab chiqish, transnatsional xarakterdagi tarmoqlar (energetika, transport, aloqa, gaz va neft quvurlari) bo'yicha tadbirlarni muvofiqlashtirish kabi umumiy ahamiyatga molik masalalarni hal etishdan iboratdir. DIQning shtab-kvartirasi Moskva shahri deb belgilandi. DIQga tartibga solish bilan birga, nazorat qilish funksiyasi ham berildi.

DIQ iqtisodiy ittifoqni shakllantirish uchun quyidagi hujjatlarni ishlab chiqish va imzolanishini ta'minlash zarur deb belgilanadi: o'zaro to'lov ittifoqi; erkin savdo hududlari barpo etish; boj ittifoqi; tovarlar, xizmatlar, sarmoya va ishchi kuchi umumiy bozorini vujudga keltirish; valuta ittifoqi va boshqalar. Kengashda MDH a'zolari o'rtasida o'zaro to'lov ittifoqini tuzish haqida bitim imzolandi.

1995- yil 26- may kuni **Minskda** MDH davlatlari rahbarlarining navbatdagi uchrashuvi bo'lib o'tdi. O'zaro to'lovlarni tartibga solishga xizmat qiladigan davlatlararo valuta qo'mitasi tuzish, kollektiv xavfsizlik, MDH chegaralarini qo'riqlash, kollektiv tinchlikni saqlash kuchlarining (KTSK) Tojikiston va Abxaziya kabi keskin o'choqlarda turish muddatini uzaytirish, ixtiloflarni bartaraf etish, xo'jalik sud faoliyati va uni takomillashtirish kabi ko'plab masalalar muhokama qilindi va tegishli hujjatlar imzolandi. MDH umumiy chegaralari va ularni birgalashib qo'riqlash to'g'risida tomonlarning fikri turlicha bo'ldi. Mustaqil davlatlar chegaralarini hamdo'stlikning umumiy chega-

ralari deb tan olish va qo'riqlash to'g'risidagi shartnomani 7 davlat imzoladi. O'zbekiston tomoni imzolamadi, negaki, MDHning umumiy chegarasi yo'q, aksincha, har bir mustaqil davlatning o'z chegarasi bor va har bir davlat uni o'zi qo'riqlashi kerak deb ta'kidlandi.

MDH davlat boshliqlarining 1996- yil 19- yanvar,1996-yil 17- may va 1997- yil 28- mart kunlari **Moskvada,** 1997- yil 23-oktabrda **Kishinyovda** bo'lib o'tgan Kengashlarida integratsiya jarayonlarini tezlashtirish konsepsiyasi, uyushgan jinoyatchilik va boshqa xavfli jinoyatchilarga qarshi birgalikda kurash dasturi, MDH doirasida qabul qilingan hujjatlarning bajarilish ahvoli, MDHning istiqbollari, MDH organlari faoliyatini takomillashtirish masalalari muhokama qilindi.

1991—1999- yillarda MDH davlat boshliqlarining 25 ga yaqin kengashi bo'lib, ularda hammasi bo'lib iqtisodiy, ijtimoiy, harbiy-siyosiy, tashkiliy va umumiy soha1arga oid 1300 ga yaqin masalalar muhokama etilib, tegishli hujjatlar imzolandi.

Hamdo'stlik mamlakatlarining iqtisodiy va madaniy aloqalari katta mashaqqatlar va sekinlik bilan mustahkamlanib bordi. Qabul qilingan hujjatlarning aksariyati qog'ozda qolib ketdi. Bunga sabab tomonlarning muammolarni yechishni istamayotganida emas, aksincha, o'zaro hamkorlik teng huquqli asosda, har bir mamlakatning milliy manfaatlarini hisobga olgan holda yuritilishiga intilayotganligi bilan bog'liq edi. O'tgan yillar davomida erishilgan ahdlashuvlarni amalga oshirishning samarali mexanizmi yaratilmadi, o'zaro hisob-kitoblar muvofiqlashtirilmadi.

MDHda hamjihatlikning mustahkamlanishi

2000- yil 24—25- yanvar kunlari **Moskvada** MDH mamlakatlari rahbarlarining sammiti bo'lib o'tdi. Unda Rossiya davlat boshlig'i V. Putin hamdo'stlik davlatlari boshliqlari kengashining raisi etib saylandi. Ukraina Bosh vaziri V. Yushenko MDH mamlakatlari hukumat boshliqlari kengashining raisi etib saylandi. Kengashda MDH a'zolari bo'lgan mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlarni yanada rivojlantirish, MDHni isloh qilish borasidagi masalalar muhokama qilindi. Bu kengash MDHning kelajagiga katta ishonch uyg'otdi. Bu ishonch Rossiya Prezidenti V. Putinning MDH doirasidagi sheriklar bilan yaqinlashishga qaratilgan harakatlarida o'z ifodasini topmoqda.

2000- yil 21- iyunda **Moskvada** bo'lib o'tgan MDH davlat boshliqlarining sammitida MDH doirasida erkin savdo zonasi barpo etish borasidagi ishlarni, integratsiya jarayonlarini faollashtirishga qaratilgan 2005-yilgacha bo'lgan muddatda Hamdo'stlikni rivojlantirish dasturi muhokama qilindi va tegishli hujjat imzolandi.

MDH davlat boshliqlari 2003-yilgacha jinoyatchilik, terrorchilik va ekstremizmning turli ko'rinishlariga qarshi birgalikda choralar ko'rish to'g'risida, MDHning terrorchilikka qarshi kurash markazini tuzish haqida qarorlar qabul qiladilar.

2001-yil 29—30- noyabr kunlari **Moskvada** MDH tashkil etilgan kunning 10 yilligiga bag'ishlangan yubiley sammiti bo'lib o'tdi. Sammit qatnashchilari Afg'onistondagi voqealar to'g'risida bayonot qabul qildilar.

Bayonotda aksilterror operatsiyasi ijobiy baholandi, uning natijasida xalqaro terrorchilarning infratuzilmasiga qattiq zarba berilgani hamda mintaqaviy va dunyoviy xavfsizlikni yanada mustahkamlashga yo'l ochilgani qayd etildi. Shu bilan birga, toliblar hukmronligi tugatilganidan keyin Afg'oniston taqdirini afg'on xalqining o'zi belgilashi, mamlakatdagi vaziyatni barqarorlashtirish ishlari BMT rahnamoligida amalga oshirilishi qo'llab-quvvatlandi.

MDHning 10 yillik tarixi guvohlik beradiki, hamdo'stlikning tashkil etilishi foydali bo'ldi. Hamdo'stlik 10 yil oldin qanday kerakli tashkilot bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda ham shunday keraklidir. Sobiq Ittifoq parchalangach, yuzaga kelgan mustaqil davlatlarning bir-biriga bog'langan iqtisodiyotini to'ldirib turish zarur edi. Hamdo'stlik mana shunday to'ldiruvchilik rolini o'ynadi, parchalanish jarayonida nizo-janjal chiqishiga yo'l qo'ymadi.

Hamdo'stlik hozirgi kunda ham ahamiyatini yo'qotgani yo'q. MDH yon-atrofdagi voqealarga munosabat bildirishda yakdillik, ko'rsatish, xususan, terror, narkobiznes, uyushgan jinoyatchilik, ekstremizm kabi balolarga qarshi turishda hamjihatlikni mustahkamlash, bahamjihat harakat qilishda muhim o'ringa ega. Hamdo'stlikning yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, globalizatsiya jarayonlari jadallashib borayotgan hozirgi

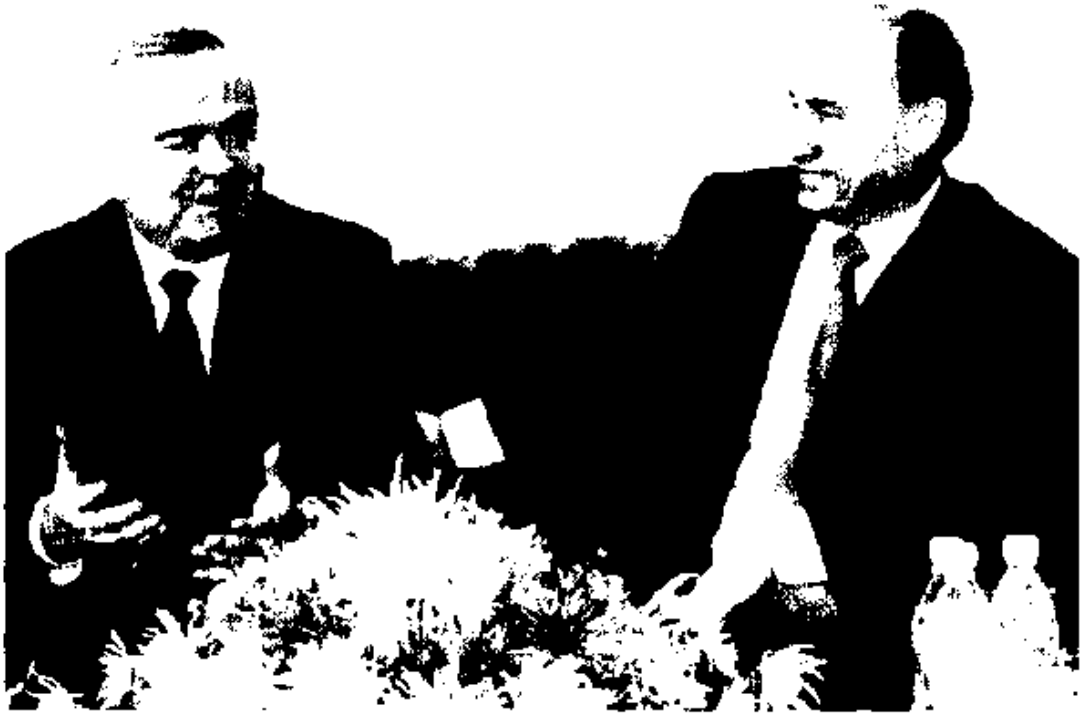

I. A. Karimov va V. V. Putin.

sharoitda dunyoda yuz berayotgan iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarga tayyor turish, turli inqirozlarni yengishda barcha a'zo davlatlar uchun kerakli va foydali tashkilotdir.

O'zbekiston va Rossiya hamkorligi

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatida hamdo'stlik mamlakatlari bilan ikki tomonlama hamkorlikni yo'lga qo'yish va rivojlantirish alohida o'rin tutadi. Ikki tomonlama hamkorlik deganda ikki davlat o'rtasidagi, ya'ni O'zbekistonning boshqa bir mamlakat bilan davlatlararo aloqalarini yo'lga qo'yish va chuqurlashtirish jarayoni tushuniladi.

O'zbekiston Rossiya Federatsiyasi bilan davlatlararo munosabatlar o'rnatish va rivojlantirishga alohida ahamiyat berib kelmoqda.

1992- yil 30- mayda I. Karimov boshliq O'zbekiston delegatsiyasining Rossiyaga davlat tashrifi paytida O'zbekiston Respublikasi bilan Rossiya Federatsiyasi o'rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari, do'stlik va hamkorlik to'g'risida shartnoma imzolandi. Shartnoma ikki davlat o'rtasida har tomonlama hamkorlikni yo'lga qo'yish va rivojlantirishga huquqiy asos soldi. Ikki davlat o'rtasida diplomatik aloqalar o'rnatildi, elchixonalar ochildi.

Rossiya Federatsiyasi Prezidenti B. Yelsinning 1993-yil mart oyida O'zbekistonga tashrifi paytida ikki davlat o'rtasidagi

aloqalarni yanada mustahkamlash choralarini ko'rishga ahd-lashildi. 1993- yil 19- martda O'zbekiston va RF o'rtasida mada-niyat, fan va texnika, ta'lim, sog'liqni saqlash, axborot, sport va turizm sohasida hamkorlik qilish to'g'risida bitimlar imzolandi.

Ikki davlat o'rtasidagi aloqalarni takomillashtirish va rivojlan-tirishda I. Karimovning 1994-yil mart oyidagi Rossiya Federatsi-yasiga qilgan rasmiy davlat tashrifi muhim o'rinni egalladi. I.Karimov bilan B. Yelsin o'rtasidagi muzokaralar yakunida 1994-yil 2-martda O'zbekiston Respublikasi bilan Rossiya Federatsiyasi o'rtasida har tomonlama hamkorlikni rivojlantirish va chuqurlashtirish to'g'risida Deklaratsiya imzolandi. Shu-ningdek, ikki davlat prezidentlari O'zbekiston bilan Rossiya o'rtasida iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish to'g'risida, harbiy sohadagi hamkorlik to'g'risida shartnoma imzoladilar.

Rossiya Federatsiyasi hukumati raisi V.S.Chernomirdin 1995- yil 26—28- iyul kunlari rasmiy safar bilan O'zbekistonda bo'ldi. Safar chog'ida quyidagi hujjatlar imzolandi:

- O'zbekistan Respublikasi bilan Rossiya Federatsiyasi o'rtasidagi hamkorlikni yanada taraqqiy ettirish va kengaytirish to'g'risida memorandum;
- 1996—1997-yillarda iqtisodiy hamkorlikning asosiy prin-siplari va yo'nalishlari to'g'risida hukumatlararo bitim;
- „Ilyushin" transnatsional moliya-sanoat qo'shma guruhini barpo etish haqida bitim;
- oliy ta'lim sohasida hamkorlik qilish, ilmiy-texnik ham-korlik, „Supa" xalqaro radioastronomik abservatoriyasini tashkil etish, jinoyatchilikka qarshi kurashda hamkorlikni kuchaytirish to'g'risida hukumatlararo bitimlar;
- ikkala mamlakat tashqi ishlar vazirliklari o'rtasida hamkorlik dasturi.

O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o'rtasida imzolangan hujjatlar ikki mamlakat o'rtasidagi savdo-iqtisodiy, kommunikatsiya, fan-texnika, madaniy aloqalarni kengaytirish-ga xizmat qilmoqda.

V. Putinning Rossiya Prezidenti etib saylanishi Rossiya va O'zbekiston o'rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga ko'tardi. V.Putin qisqa muddatda O'zbekistonga ikki marta—1999- yil 10—11- dekabrda va 2000- yil 18—19- may kunlarida davlat tashrifi bilan keldi. Tashrif davomida ikki mamlakat prezidentlari va rasmiy delegatsiyalari o'rtasida savdo-iqtisodiy aloqalarni yanada kengaytirish, harbiy va harbiy-texnikaviy hamkorlik, xavfsizlik, jumladan, Afg'onistondagi vaziyatni barqarorlashti-

rish, xalqaro terrorchilikka qarshi birgalikda kurashish va boshqa masalalar muhokama etildi.

Dekabrdagi uchrashuvda „O'zbekiston bilan Rossiya o'rtasida harbiy va harbiy-texnikaviy hamkorlikni yanada chuqurlashtirish to'g'risida shartnoma" imzolangan bo'lsa, may oyidagi muzokaralar nihoyasida ikki mamlakat hukumatlari o'rtasida „O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilmalari Rossiya Federatsiyasi subyektlari o'rtasida hamkorlikni kengaytirish to'g'risida bitim", „Xalqaro avtomobil qatnovi to'g'risida bitim" imzolandi.

Shu tariqa O'zbekiston bilan Rossiya o'rtasidagi o'zaro manfaatli aloqalar yangicha mazmun kasb etmoqda. Ikki mamlakat o'rtasida turli maqsadlarga yo'naltirilgan 150 ta hujjatlar imzolangan.

O'zbekiston bilan Rossiya o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi 2000-yilda 1-mlrd AQSH dollarini tashkil etdi. O'zbekistonda 520 ta O'zbekiston-Rossiya qo'shma korxonasi, shuningdek, Rossiya Federatsiyasi firma va kompaniyalari ro'yxatga olingan. Rossiyada esa O'zbekiston sarmoyasi ishtirokida tuzilgan 250 ga yaqin qo'shma korxona mavjud. O'zbekiston Rossiyadan mashinalar va jihozlar, kimyo mahsulotlari va plastmassa, qora metall va boshqa tovarlar sotib olib, Rossiyaga turli mashina va jihozlar, paxta tolasi, xizmatlar, oziq-ovqat mollarini eksport qiladi.

O'zbekiston bilan Rossiya o'rtasidagi hamkorlikni yanada rivojlantirishda Prezident Islom Karimovning 2001-yil 3–5-may kunlari davlat tashrifi bilan Rossiya Federatsiyasida bo'lishi muhim ahamiyatga ega bo'ldi. I.Karimov va V.Putin harbiy-texnikaviy,iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy sohalarga oid masalalarni muhokama qildi.

Muzokaralar yakunida Islom Karimov va Vladimir Putin O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi Prezidentlarining Qo'shma bayonoti hamda chegara masalasi bo'yicha hamkorlik to'g'risidagi shartnomani imzoladilar. Shuningdek, iqtisodiy hamkorlik bo'yicha hukumatlararo komissiya, o'zaro savdoda bilvosita soliq olish tamoyillari, kontrabanda va bojxona qonunbuzar-

ligiga qarshi kurashda hamkorlik, bojxonaga oid hujjatlar va tartib-qoidalarni o'zaro tan olish, bojxonadan o'tish tartibini yengillashtirish va soddalashtirish, madaniy sohada 2001—2003- yillarga mo'ljallangan hamkorlik to'g'risida hujjatlar qabul qilindi.

O'zbekiston Prezidenti I. Karimovning 2004- yil aprel oyida Rossiyaga tashrifi va Rossiya Federatsiyasi Prezidenti V. V. Putinning 2004- yil iyun oyida O'zbekistonga tashrifi ikki mamlakat o'rtasidagi hamkorlikni yangi pog'onaga ko'tardi.

2004- yil 16- iyunda O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o'rtasida **strategik sherikchilik to'g'risida bitim** imzolandi. 15 moddadan iborat mazkur bitim o'zaro havfsizlikni ta'minlash, global tahdidlarga qarshi harakat qilish, siyosiy, iqtisodiy va gumanitar sohalardagi hamkorlikni kengaytirishga qaratilgan strategik sherikchilikning mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladi.

2005- yil 14- noyabr kuni Moskvada O'zbekiston—Rossiya o'rtasida „Ittifoqchilik munosabatlari to'g'risida shartnoma" imzolandi va kuchga kirdi. Bugungi kunda ikki davlat o'rtasida hamkorlik yangi sifat darajasiga ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasi bilan „Lukoyl" neft kompaniyasi OAJ hamda „O'zbekneft-gaz" milliy holding kompaniyasi bilan „Gazprom" ochiq aksionerlik jamiyati o'rtasida mahsulot taqsimotiga oid bitim imzolandi. Bu hujjatlar O'zbekiston yonilg'i-energetikasi sohasiga qariyb 2,5 mlrd AQSH dollari miqdorida investitsiya kiritishni nazarda tutadi. Ikki mamlakat o'rtasidagi savdo hajmi 2003- yilda 1 mlrd 149 mln, 2004- yilda 1 mlrd 642 mln, 2005- yilda esa 2 mlrd AQSH dollarini tashkil etdi.

O'zbekiston Rossiya o'rtasidagi munosabatlar tom ma'nodagi teng huquqlilik, o'zaro manfaatdorlik, bir-birlarining suvereniteti, hududiy yaxlitligi va manfaatlarini hurmat qilish tamoyillari asosida chuqurlashib bormoqda.

O'zbekiston va Ukraina aloqalari

O'zbekiston bilan Ukraina o'rtasida davlatlararo munosabatlarga asos solishda I.Karimovning 1992- yil avgust oyida Kiyevga rasmiy davlat tashrifi muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Tashrif chog'ida 25-avgust kuni O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov va Ukraina Prezidenti Leonid Kravchuk O'zbekiston bilan Ukraina o'rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari, do'stlik va hamkorlik

to‘g‘risidagi shartnomani imzoladilar. Shuningdek, ikki davlat o‘rtasida diplomatik munosabatlar o‘rnatish to‘g‘risida protokol va savdo-iqtisodiy hamkorlik bitimi imzolandi.

1994- yil 10—11- noyabr kunlari I. Karimovning Ukrainaga ikkinchi davlat tashrifi O‘zbekiston bilan Ukraina o‘rtasidagi munosabatlarni yana yuqori pog‘onaga ko‘tardi. O‘zbekiston va Ukraina respublikalari o‘rtasida iqtisodiy hamkorlikning asosiy yo‘nalishlari haqida bayonnoma, O‘zbekiston va Ukraina respublikalari o‘rtasida savdo-iqtisodiy hamkorlik to‘g‘risida, daromad va mulkdan ikki tomonlama soliq olmaslik haqida, madaniy hamkorlik to‘g‘risida bitimlar imzolandi.

1995- yil 20—21- iyun kunlari Ukraina Prezidenti Leonid Kuchma O‘zbekistonda bo‘ldi. Ikkala davlat prezidentlari tomonidan O‘zbekiston-Ukraina hamkorligini kengaytirish va chuqurlashtirish yo‘llari to‘g‘risida Deklaratsiya, O‘zbekiston bilan Ukraina o‘rtasidagi iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish to‘g‘risida shartnomani imzoladilar. Safar chog‘ida O‘zbekiston va Ukraina hukumatlari o‘rtasida jinoyatchilikka qarshi kurash sohasida hamkorlik qilish to‘g‘risida bitim, ilmiy-texnikaviy hamkorlik haqida bitim, elchixonalar faoliyati haqida bitim imzolandi. Islom Karimovning 1999-yil oktabrida Ukrainaga safari chog‘ida O‘zbekiston va Ukraina o‘rtasida 1999—2008-yillarga mo‘ljallangan iqtisodiy hamkorlik to‘g‘risida bitim imzolangan.

Muxtasar aytganda, O‘zbekiston va Ukraina o‘rtasida 1992—2002-yillarda neftni qayta ishlash, kommunikatsiya, fan-texnika, sanoat, savdo, axborot almashish, madaniyat va boshqa sohalarda hamkorlik bo‘yicha 130 dan ortiq hujjatlar imzolandi. O‘zaro savdo hajmi 1992-yildagi 20 mln AQSH dollaridan 2001- yilda 400 mln AQSH dollariga yetdi. O‘zbekiston Ukrainaga aviatsiya, kimyo va yengil sanoat mollari, paxta tolasi, rangli metallar, gaz eksport qilmoqda. Ukrainadan gaz va neft konlarini o‘zlashtirishda zarur bo‘lgan texnika uskunalari, qora metallurgiya, kimyo sanoati mollari, shakar, pista yog‘i import qilinmoqda. O‘zbekistonning Qora dengizdagi Ukraina bandargohlari orqali Yevropa mamlakatlari bilan savdo-iqtisodiy aloqalari yo‘lga qo‘yildi. O‘zbekistonda

Ukraina sarmoyalari ishtirokida barpo etilgan 20 ta qo'shma korxona ishlamoqda. Jumladan, „ToshVALEO" qo'shma korxonasi bir kunda ming qutiga yaqin qandolat mahsulotlari tayyorlamoqda. Shuningdek, ikki davlat o'rtasida ilm-fan, ta'lim, madaniyat sohasida hamkorlik qilinmoqda.

O'zbekistonning Belorus va Moldova bilan aloqalari

Belorus Respublikasi Oliy Kengashining raisi S.Shushkevichning 1991-yil 6- noyabrda O'zbekistonga rasmiy davlat tashrifi O'zbekiston bilan Belorus o'rtasida davlatlararo aloqalarga asos soldi. Tashrif paytida Toshkentda I. Karimov va S. Shushkevich **O'zbekiston Respublikasi bilan Belorus Respublikasi o'rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari to'g'risida shartnoma** imzoladilar. Shuningdek, ikki davlat hukumatlari o'rtasida 1992-yilda savdo-iqtisodiy hamkorlik prinsiplari to'g'risida bitim imzolandi.

1994- yil 21—22- dekabr kunlari Belorus Respublikasi Prezidenti Aleksandr Lukashenko rasmiy tashrif bilan Toshkentda bo'ldi. Tashrif paytida davlatlararo, hukumatlararo hamda har ikki davlat muassasalari o'rtasida 18 hujjat imzolandi. O'zbekiston bilan Belorus o'rtasida do'stlik va hamkorlikni yanada mustahkamlash haqidagi Deklaratsiyani, Madaniyat va san'at sohasida hamkorlik qilish to'g'risida shartnomani I. Karimov va A. Lukashenko imzoladilar. Hukumatlar o'rtasida daromad va mulklardan ikki tomonlama o'zaro soliq olmaslik, avtomobil, temiryo'l, havo yo'li va pochta aloqasi bo'yicha hamkorlik haqidagi bitimlar imzolandi. Tashqi ishlar vazirliklari o'rtasida maslahatlashuv haqida protokol hamda tarmoqlararo hujjatlar imzolandi.

1995- yil 30—31- mart kunlari O'zbekiston Prezidenti I. Karimov Moldova Respublikasida rasmiy safarda bo'ldi. I. Karimov va Moldova Prezidenti Mircha Snegur o'rtasidagi muzokaralar nihoyasida **O'zbekiston Respublikasi va Moldova Respublikasi o'rtasida do'stona hamkorlik to'g'risida shartnoma** imzolandi. Hukumatlar o'rtasida erkin savdo munosabatlarini rivojlantirish, fan-texnika, madaniyat va san'at, pochta xizmati, aloqa, bank sohalarida hamkorlik, samolyotlar qatnovini yo'lga qo'yish, ikki tomonlama soliq olmaslik to'g'risidagi o'ndan ziyod bitimlar imzolandi. Bu hujjatlar izdan chiqqan aloqalarning tiklanishi uchun huquqiy zamin yaratdi.

O'zbekiston uchun shakar, dori-darmon, qishloq xo'jalik texnikasi, elektrotexnika asbob-uskunalari, sug'orishda foydalaniladigan nasoslar kerak. Moldova sanoati uchun esa, O'zbekistonning paxtasi, kimyoviy tolasi, qattiq metallari kerak. Bu zaruriyat ikki mamlakat hamkorligining zaminidir.

O'zbekistonning Kavkazorti mamlakatlari bilan aloqalari

1995- yil 5- sentabrda Gruziya davlat rahbari, respublika parlamenti raisi Eduard Shevarnadze rasmiy tashrif bilan O'zbekistonda bo'ldi. Bu tashrif O'zbekiston bilan Gruziya o'rtasidagi qadimiy aloqalarni tiklashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ikki tomonlama munosabatlarga doir masalalar muhokama qilindi va muzokaralar nihoyasida I. Karimov va E. Shevarnadze tomonidan **O'zbekiston va Gruziya o'rtasida do'stlik va hamkorlik to'g'risida shartnoma** imzolandi. Ikki mamlakat o'rtasida sarmoyalarni o'zaro himoya qilish va rag'batlantirish, fan-texnika, bank, qishloq xo'jaligi, bojxona, xalqaro transport aloqalari, erkin savdo va ishlab chiqarish, maorif, madaniyat, sport, sog'liqni saqlash, sayyohlik, atrof- muhit muhofazasi bo'yicha hamkorlik to'g'risida 20 dan ziyod hukumatlararo va muassasalararo hujjatlar imzolandi.

Mazkur bitimni ro'yobga chiqarishda O'zbekiston Prezidenti Islom Karimovning 1996- yil may oyida Gruziya Respublikasiga rasmiy davlat tashrifi muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Islom Karimovning Gruziyaga safari chog'ida E. A. Shevarnadze bilan xalqaro Transkavkaz yo'li, uning Gruziyadan o'tadigan qismini barpo etish, Gruziyaning Poti bandargohi imkoniyatlaridan O'zbekiston yuklarini tashishda foydalanish masalalari bo'yicha ahdlashib olindi. I. Karimov va E. Shevarnadze **O'zbekiston va Gruziya o'rtasida hamkorlikni kengaytirish va chuqurlashtirish to'g'risidagi Deklaratsiyani** imzoladilar. Shuningdek, O'zbekiston bilan Gruziya o'rtasida moliya-sanoat guruhini tuzish, huquq-tartibot, pochta aloqasi, savdo, soliq-bojxona tizimi kabi 15 ga yaqin hukumatlararo bitimlar imzolandi.

O'zbekiston bilan Ozarbayjon o'rtasida davlatlararo aloqalar yo'lga qo'yildi va rivojlanib bormoqda. 1996-yil 27-may kuni Islom Karimov boshliq O'zbekiston davlat delegatsiyasi Ozarbayjonda bo'ldi. Ikki davlat Prezidentlari **O'zbekiston bilan Ozarbayjon o'rtasida do'stlik va hamkorlik to'g'risida shartnoma** imzoladilar. Ikki qardosh mamlakat o'rtasida davlatlararo aloqalar yo'lga qo'yildi. Safar chog'ida O'zbekiston bilan Ozarbayjon

o'rtasida savdo-iqtisodiy, soliq, bojxona, havo yo'li, avtomobil va temiryo'li aloqalari, madaniy va boshqa sohalardagi aloqalarni rivojlantirish bo'yicha 20 ga yaqin hukumatlararo hujjatlar imzolandi. Ikki davlat rahbarlari xalqaro Transkavkaz yo'lini barpo etish, uning Ozarbayjondan o'tadigan qismini shakllantirish, O'zbekiston yuklarini Ozarbayjon hududi orqali Yevropa tomon chiqarish, Ozarbayjon bandargohlarini ta'mirlash masalalari to'g'risida kelishib oldilar. Ikki mamlakat tashqi ishlar vazirliklari o'rtasida o'zaro maslahatlashuvlar yo'lga qo'yildi.

O'zbekistonning Boltiq bo'yi mamlakatlari bilan aloqalari

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. Karimovning 1995- yil 6—8- iyun kunlari davlat tashrifi bilan Latviya Respublikasida bo'lishi muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Mazkur tashrif chog'ida I. Karimov Latviya Respublikasi Prezidenti Guntis Ulmanis bilan **O'zbekiston Respublikasi bilan Latviya Respublikasi o'rtasida do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnomani** imzoladilar. O'zbekiston va Latviya hukumati o'rtasida transport, havo aloqasi, sayyohlik hamda ilmiy-texnik sohalar bo'yicha hamkorlik to'g'risida bitimlar imzolandi.

Latviya Prezidenti Guntis Ulmanisning 1996- yil 23- mayda O'zbekistonga qilgan davlat safari ikki mamlakat o'rtasida aloqalarni yanada chuqurlashtirdi. Ikki prezident O'zbekiston bilan Latviya o'rtasidagi hamkorlikni yanada rivojlantirish va kengaytirish to'g'risida deklaratsiya imzoladilar. Hukumatlararo fuqarolik, mehnat, huquq-tartibot, xalqaro avtomobil qatnovi, temiryo'l transporti, madaniyat, bojxona ishida o'zaro hamkorlik to'g'risida bitimlar imzolandi.

O'zbekiston Latviyadan elektr mashinalari, uskunalar va ularning ehtiyot qismlari, shakar va qandolatchilik mahsulotlari, efir moyi, qora metall sotib oladi. Latviyaga esa rangli metallar, ipak, paxta va boshqa mahsulotlarni eksport qiladi. Toshkentda „Dzintars" Latviya aksionerlik jamiyatining O'zbekiston-Latviya qo'shma korxonasi qurilib, „Volida", „Saodat", „Istiqbol" singari atirlar ishlab chiqarmoqda va „Dzintars" firma do'koni orqali sotilmoqda. O'zbekiston va Latviya tashqi ishlar vazirliklari o'rtasida o'zaro maslahatlashuv to'g'risida Protokol imzolandi. Ikki davlat o'rtasidagi savdo-sotiq o'sib bormoqda. 1994- yil o'zaro tovar ayirboshlash 121,8 million so'mni tashkil etdi.

I. A. Karimovning 1995- yil iyun oyida Litvaga tashrifi chog'ida Prezident A. Brazauskas bilan O'zbekiston Respub-

likasi va Litva Respublikasi o'rtasidagi ikki tomonlama hamkorlikni rivojlantirish va chuqurlashtirish to'g'risidagi qo'shma Deklaratsiyani imzoladilar. Shuningdek, O'zbekiston hukumati bilan Litva hukumati o'rtasida ta'lim, fan va texnika, sayyohlik, madaniyat va san'at, savdo-iqtisodiy, havo yo'li va havo transporti sohalarida hamda bojxona qonunini buzish hollariga qarshi kurash borasida hamkorlik qilish to'g'risida bitimlar imzolandi.

O'zbekiston Litvadan elektr uskunalar va ularning ehtiyot qismlari, sut va sut mahsulotlari, mebel sanoati mahsulotlarini sotib olib, Litvaga paxta, neft, rangli metallar eksport qiladi. 1994- yilda o'zaro tovar ayirboshlash hajmi 248,6 million so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2001- yilda bu ko'rsatkich uch barobarga ko'paydi. O'zbekiston Litvaning transport-xo'jalik kommunikatsiyasi, dengiz yo'li, ayniqsa, Klaypeda bandargohi orqali o'z mahsulotlarini jahon bozoriga chiqarmoqda.

O'zbekiston Prezidenti Islom Karimovning 2002- yil 23—25-sentabr kunlari Litva Respublikasiga tashrif buyurishi ikki davlat o'rtasidagi aloqalarni yangi bosqichga ko'tardi. **„O'zbekiston bilan Litva o'rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari, do'stlik va hamkorlik to'g'risida shartnoma"**, ikki davlat tashqi ishlar vazirliklari, bojxona xizmatlari hamda milliy universitetlari o'rtasida hamkorlik to'g'risida bitimlar imzolandi. O'zbekiston-Litva hukumatlararo savdo-iqtisodiy hamkorlik bo'yicha komissiya tuzildi va u faoliyat ko'rsatmoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. MDH qachon tashkil topdi, unga qaysi respublikalar a'zo bo'lib kirdi?
2. MDH muassislari tomonidan qabul qilingan Almati Deklaratsiyasida nimalar haqida bayonot berildi?
3. MDH faoliyati haqida nimalarni bilasiz?
4. MDH davlatlari boshliqlarining Toshkentda bo'lgan kengashi qachon bo'ldi, qanday hujjatlar imzolandi?
5. Qanday omillar MDHda hamjihatlikni mustahkamladi?
6. MDH faoliyatidagi salbiy va ijobiy tomonlar nimalarda o'z ifodasini topdi?
7. O'zbekiston va Rossiya o'rtasida davlatlararo munosabatlarning o'rnatilishi haqida so'zlab bering.
8. O'zbekiston Respublikasi bilan Rossiya Federatsiyasi o'rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari, do'stlik va hamkorlik to'g'risida shartnoma qachon imzolandi, uning ahamiyati nimada?

9. Qanday misollar O'zbekiston va Rossiya o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanib borayotganligidan guvohlik beradi?
10. O'zbekiston bilan Ukraina o'rtasida davlatlararo munosabatlar qanday hujjatlar asosida o'rnatilgan?
11. O'zbekiston bilan Ukraina o'rtasidagi o'zaro manfaatli aloqalar haqida so'zlab bering.
12. O'zbekiston va Belorus Respublikalari o'rtasidagi aloqalar haqida nimalarni bilasiz?
13. O'zbekiston va Gruziya aloqalari haqida so'zlab bering.
14. O'zbekiston va Ozarbayjon o'rtasida hamkorlik haqida nimalarni bilasiz?
15. O'zbekistonning Baltika mamlakatlari bilan o'zaro manfaatli aloqalari haqida so'zlab bering.

21- §. Markaziy Osiyo respublikalari o'rtasida qardoshlarcha hamkorlik aloqalari

Markaziy Osiyo respublikalari o'rtasida aloqalarning yo'lga qo'yilishi

O'zbekiston tashqi siyosatning ta'sirli yo'nalishlaridan biri Markaziy Osiyodagi yangi mustaqil davlatlar — Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston bilan hamkorlik, do'stlik aloqalarini mustahkamlashga qaratilgan.

Mintaqadagi beshta davlat o'rtasida o'xshash jihatlar ko'p. Tariximiz, madaniyatimiz, tilimiz, dilimizning birligi, tomirlarimizning tutashib ketganligi bu mamlakat xalqlarini bir-biriga yanada yaqinlashtirishning zaminidir.

Markaziy Osiyo davlatlari boshliqlarining birinchi uchrashuvi 1990-yil iyunda **Almati** shahrida bo'lib o'tdi. Uchrashuv sobiq Ittifoq hali mavjudligi sharoitida, uning ahvoli tobora yomonlashib borayotgan, xalq xo'jaligining barcha sohalarida tanglik kuchayib borayotgan, pul qadrsizlanayotgan, narx-navo qimmatlashib borayotgan sharoitda bo'lgan edi.

Shuning uchun ham Markaziy Osiyodagi besh davlat iqtisodiy tanglikdan chiqish uchun resurslarni birlashtirish zarur degan xulosaga keldilar. Beshta respublika davlat boshliqlari — I. Karimov, N. Nazarbayev, A. Masaliyev, Q. Mahkamov va S. Niyozovlar O'rta Osiyo va Qozog'iston xalqlariga murojaatnoma hamda respublikalar rahbarlarining Bayonoti nomli hujjatlarni imzoladilar.

Almati uchrashuvida davlat boshliqlari har yili uchrashuv o'tkazish to'g'risida ahdlashib oldilar.

Markaziy Osiyo davlatlari prezidentlarining navbatdagi uchrashuvi 1991- yil 13—15- avgust kunlarida **Toshkent** shahrida bo'ldi. Unda uchrashuv yakunlari xususida Axborot hamda respublikalararo Maslahat kengashini tuzish to'g'risida bitim imzolandi. Maslahat kengashining vazifasi beshta mamlakat o'rtasida iqtisodiy hamkorlik qilish uchun shart-sharoit yaratishdan, bozor munosabatlariga o'tishda mintaqa manfaatlarini himoya qiluvchi kelishilgan siyosat yuritishdan, iqtisodiyotning umumiy muammolarini hal etishga yagona yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat deb belgilandi.

1991- yil 13- dekabrda **Ashgabatda** O'rta Osiyo Respublikalari va Qozog'iston davlat boshliqlarining uchrashuvi bo'lib, unda Tajan-Seraxs temiryo'l qurilishi bo'yicha iqtisodiy hamkorlik qilish haqida bitim imzolandi. Uni O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Turkmaniston prezidentlari—I. Karimov, N. Nazarbayev, A. Akayev va S. Niyozovlar imzoladilar. Temiryo'l qurilishi haqidagi bu bitim yagona Osiyotrans magistralini yaratishda muhim ahamiyatga egadir. Besh davlat boshliqlari Chernobil halokati, Orol fojiasi oqibatlarini tugatish masalasida birgalikda harakat qilish haqida qaror qabul qildilar. Halokat zonalari aholisiga tezlikda gumanitar yordam jo'natishga ahdlashdilar.

1993- yil 4- yanvarda I. Karimov tashabbusi bilan Toshkentda O'rta Osiyo Respublikalari va Qozog'iston prezidentlarining yig'ilishi bo'lib o'tdi. Unda **Markaziy Osiyo** atamasi tilga olindi va bundan keyin Markaziy Osiyo deganda O'rta Osiyo Respublikalari va Qozog'iston tushuniladigan bo'ldi. Uchrashuv qatnashchilari mintaqa davlatlaridagi siyosiy va iqtisodiy ahvolni muhokama qildilar. Mintaqa mamlakatlari o'rtasidagi ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalar, savdo-iqtisodiy bitimlar qanday bajarilayotganligi tahlil etildi.

Tojikistonda 1992- yilda boshlangan birodarkushlik urushi to'g'risida fikr almashindi va Tojikistonga ko'rsatilayotgan yordamni davom ettirishga kelishildi. Mintaqa xavfsizligini va tinchlikni mustahkamlash yuzasidan hamkorlik qilish masalalari xususida maslahatlashib olindi. Bir-birlariga elchilar yuborishga qaror qilindi va uni 1993- yil 1- fevralgacha belgilangan tartibda hal qilish tashqi ishlar vazirliklariga topshirildi. Hukumatlarga narx siyosati, energiya manbalari bilan ta'minlash, Orol va Kaspiy dengizlari muammolarini tomonlar manfaatini ko'zlab ishlab chiqishni topshirdilar. Toshkent uchrashuvida Orolni saqlab qolish xalqaro jamg'armasini tuzish

to‘g‘risida qaror qabul qilindi. Jamg‘arma majlislarini Qizil O‘rda, Nukus va Tashovuzda o‘tkazish zarur deb topildi. Besh davlat boshliqlari hamkorlik haqidagi bitimni imzoladilar.

Orol muammolarini hal qilish tomon tutilgan yo‘l

1993- yil mart oyida **Qizil O‘rdada** Markaziy Osiyo davlatlari boshliqlarining Rossiya davlat delegatsiyasi ishtirokida anjumani bo‘lib o‘tdi. Anjumanda Orol dengizi va Orolbo‘yi muammolarini hal etish, Orol mintaqasi ekologiyasini sog‘lomlashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlash sohasida birgalikda qilinadigan harakatlar to‘g‘risida bitim imzolandi. Orol dengizi havzasi muammolari bilan shug‘ullanuvchi Davlatlararo kengash tuzildi. Orolni qutqarish Xalqaro jamg‘armasi ta’sis etildi.

Uchrashuv qatnashchilari Qozog‘iston, Qirg‘iziston, O‘zbekiston, Tojikiston, Turkmaniston va Rossiya nomidan BMT Bosh kotibi Butros G‘oliyga maktub yo‘llab, Orol bo‘yidagi murakkab ahvol va ro‘y bergan muammolarni hal etish uchun belgilangan chora-tadbirlar haqida, shuningdek Orol dengizi havzasi muammolarini hal qilishga xalqaro hamjamiyatning diqqat-e’tiborini jalb qilish zarurligi to‘g‘risida uni xabardor etdilar.

1993- yil avgustda **Nukusda** Orol dengizi havzasi muammolari bilan shug‘ullanuvchi Davlatlararo kengash va Orolni qutqarish xalqaro jamg‘armasining qo‘shma majlisi bo‘ldi. 1994- yil 11-yanvarda **Nukusda** Markaziy Osiyo mamlakatlari boshliqlarining Rossiya Federatsiyasi davlat delegatsiyasi (Yuriy Yakovlev, RF Bosh vaziri o‘rinbosari) ishtirokida konferensiyasi bo‘lib o‘tdi. Konferensiyada Orol dengizi havzasidagi hozirgi ahvol bilan bog‘liq ko‘pgina masalalar, Orolni qutqarish Xalqaro jamg‘armasi mablag‘lari qanday to‘planayotgani muhokama qilindi, faoliyati ma’qullandi. Ekologik vaziyatni yaxshilash yuzasidan yaqin 3—5 yil ichida bajarilishi lozim bo‘lgan vazifalar belgilandi. Orol dengizini qutqarish bo‘yicha Davlatlararo kengash Nizomi tasdiqlandi hamda uning ijroiya organining rahbari tayinlandi. Bu masalalar bo‘yicha qarorlar qabul qilindi.

O‘zbekiston rahbariyati mintaqadagi mamlakatlar va xalqlar o‘rtasida teng huquqli va o‘zaro manfaatli hamkorlik o‘rnatib, uni mustahkamlash va rivojlantirish tadbirlarini qadam-baqadam amalga oshirib bordi. Tojikiston xalqi boshiga musibat tushganda O‘zbekistonning bergan siyosiy va iqtisodiy madadi, Orolni qutqarish harakatida O‘zbekistonning faol ishtiroki fikrimizning dalilidir.

Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati

1994- yil 10- yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi bilan Qozog'iston Respublikasi o'rtasida tovarlar, xizmatlar, sarmoyalar va ishchi kuchlarning erkin o'tib turishini nazarda tutuvchi hamda o'zaro kelishilgan kredit-hisob-kitob, budjet, soliq, narx, boj va valuta siyosatini ta'minlovchi yagona iqtisodiy makonni tashkil etish to'g'risida shartnoma imzolandi. 1994-yil 16- yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi bilan Qirg'iziston Respublikasi o'rtasida yagona iqtisodiy makon to'g'risida shartnoma imzolandi. 1994- yil 30- aprelda **Cho'lponota** shahrida O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston o'rtasida yagona iqtisodiy makon tuzish to'g'risida uch tomonlama shartnoma imzolandi.

O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'iziston prezidentlarining 1994- yil iyul oyi boshida Almati shahrida bo'lib o'tgan uchrashuvi ham bu uch qardosh mamlakatlar xalqlari o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashda yana bir yangi qadam bo'ldi. Unda o'zaro integratsiyani kuchaytirish bo'yicha, Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot bankini tuzish to'g'risida bitimlar imzolandi. Tomonlar dalvatlararo kengash hamda uning doimiy ijroiya organini, shuningdek Bosh Vazirlar kengashi, Tashqi ishlar vazirlari kengashi, Mudofaa vazirlari kengashini ta'sis etdilar. Bunday yagona muvofiqlashtiruvchi boshqaruv organlarining paydo bo'lishi O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'iziston o'rtasida integratsiya uchun huquqiy zaminni yanada mustahkamladi. Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot banki tashkil etildi. Shu tariqa Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati (MOIH) tashkil topdi.

1995- yil 14- aprel kuni **Shimkentda** O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston prezidentlarining uchrashuvi bo'ldi. Tojikiston va Afg'oniston chegarasidagi vaziyat haqida maslahatlashib olindi. Qabul qilingan Bayonotda Tojikiston muxolifat kuchlari tomonidan 1995- yil 7- aprelda qilingan, qon to'kishga olib kelgan hujum qoralandi. Tojikiston rahbariyatiga tojiklararo muzokaralarni faollashtirish va mojaroni bartaraf etish uchun barcha vositalardan foydalanish taklifi ilgari surildi.

Uch davlat boshlig'i Markaziy Osiyo davlatlari integratsiyasini jadallashtirish bo'yicha Hujjat (Kommyunike) imzoladilar. Bu

borada 2000-yilgacha dastur ma'qullandi. Uchrashuvda davlatlararo kengash va Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot banki („Sentraz bank") ning axborotlari tinglandi.

1995- yil 15- dekabrda **Jambulda** Qozog'iston, Qirg'iziston va O'zbekiston respublikalari davlatlararo kengashining navbatdagi majlisi bo'ldi. Prezidentlar 2000-yilgacha bo'lgan iqtisodiy integratsiya va birinchi navbatda, sarmoya sarflanishi lozim bo'lgan loyihalar dasturlarini hayotga joriy etish, kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish masalalarini muhokama etdilar. Integratsiya dasturida 53 ta loyihalar ishlab chiqildi. BMT rahnamoligida harakat qiladigan Qozog'iston, Qirg'iziston va O'zbekiston Respublikalarining tinchlikni saqlash kollektiv batalyonini tashkil qilish haqida qaror qabul qilindi. Uch davlatning *tinchlikni saqlash kollektiv batalyoni shakllantirildi.*

1997- yil 9—10- yanvar kunlari **Bishkekda** O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston davlat boshliqlarining kengashi bo'lib, unda **uch qardosh davlatlar o'rtasida abadiy do'stlik haqida shartnoma** imzolandi. Bu hujjatda o'zbek, qozoq, qirg'iz xalq*larining orzu-niyatlari o'z ifodasini topdi. Mazkur shartnoma* uch qardosh davlat xalqlarining iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ilmiy-texnikaviy hamkorligini yangi asoslarda rivojlantirishga yo'naltirdi.

1997- yil 12- dekabr kuni Qozog'iston Respublikasining yangi poytaxti — **Astana** shahrida Qozog'iston, Qirg'iziston va O'zbekiston *prezidentlarining kengashi bo'lib o'tdi. Kengashda uch* mamlakat o'rtasida energetika, suv zaxiralaridan oqilona foydalanish, oziq-ovqat ta'minoti, kommunikatsiya hamda mineral xomashyo zaxiralarini o'zlashtirish va qayta ishlash sohalari bo'yicha xalqaro konsorsiumlar tuzish to'g'risida muzokara bo'ldi. Prezidentlar xalqaro konsorsiumlar tuzish bo'yicha uch mamlakat hamkorligi tamoyillari konsepsiyasini ma'qulladilar.

1998- yilda Tojikiston Respublikasi Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyatiga a'zo bo'lib kirdi.

2000- yil 20—21- aprel kunlari **Toshkentda** O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston prezidentlarining uchrashuvi bo'lib o'tdi. Uchrashuvda mintaqaviy hamkorlik va mamlakatlararo munosabatlarga doir masalalar muhokama qilindi. To'rt mamlakat rahbarlari terrorchilik, siyosiy va diniy ekstremizm, xalqaro uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash va mintaqa davlatlariga tahdid soladigan boshqa xavf-xatarning oldini olishga qaratilgan hamkorlik to'g'risida shartnoma imzoladilar. Gap shundaki, Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida o'zaro hamkorlik sohasida 200 dan ortiq hujjat imzolangan bo'lsa-da, ular orasida

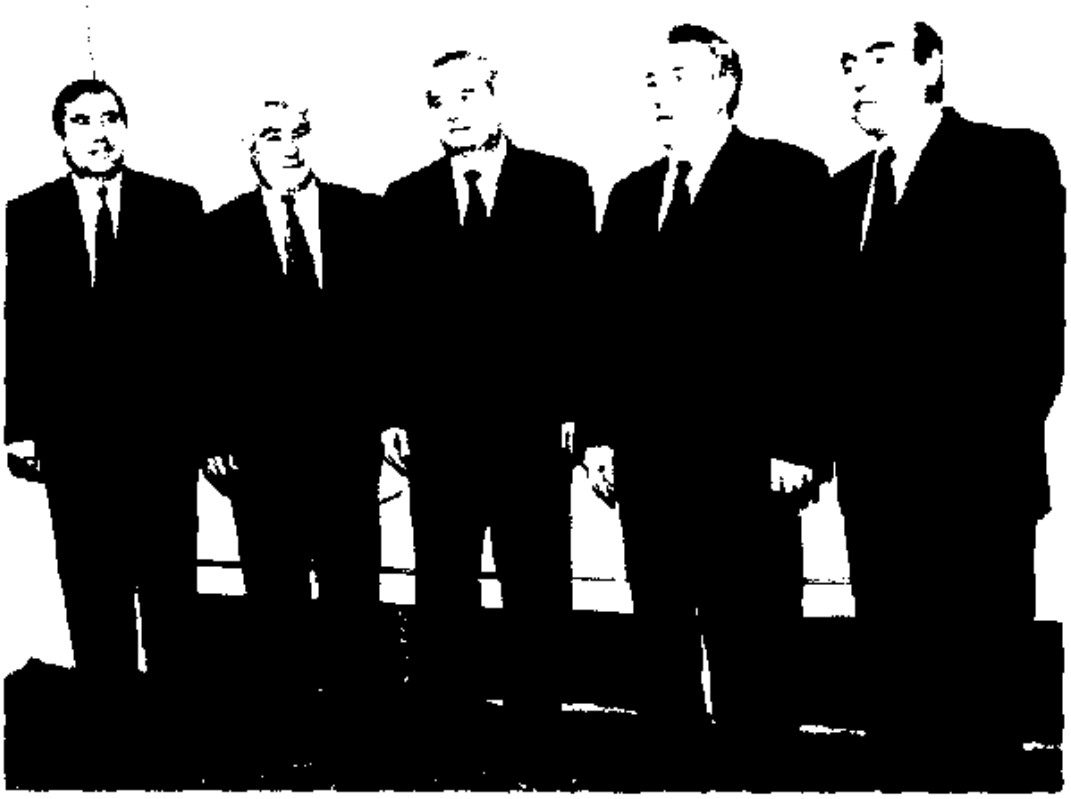

Markaziy Osiyo Respublikalari Prezidentlari uchrashuvi (Toshkent, 1998-yil).

mazkur masalaga tegishli hujjat yo'q edi. Bunday hujjatning imzolanishi Markaziy Osiyodagi vaziyatdan kelib chiqqan muhim qadam bo'ldi. To'rt davlat prezidentlari xalqaro terrorizmga, siyosiy va diniy ekstremizmga qarshi birgalikda kurash olib borishga kelishib oldilar.

2000- yil 14- iyulda Dushanbeda bo'lib o'tgan Markaziy Osiyo iqtisodiy hamjamiyati davlat boshliqlarining kengashida prezidentlar iqtisodiy hamkorlikning bugungi ahvoli, iqtisodiy integratsiyani yanada chuqurlashtirish tadbirlari, Sirdaryo va Amudaryoning suv-energetika zaxiralaridan unumli foydalanish masalalari yuzasidan fikr almashdilar. Kengashda MOIH ning 2002-yilgacha bo'lgan muddatda yagona iqtisodiy makonni yaratish bo'yicha birinchi navbatdagi sa'y-harakatlari dasturi to'g'risida, 2005- yilgacha bo'lgan muddatda integratsiyani rivojlantirish strategiyasi haqida qarorlar qabul qilindi.

Markaziy Osiyo Hamkorlik tashkiloti

2001- yil 28- dekabr kuni Toshkentda MOIH davlatlari boshliqlarining navbatdagi kengashi bo'lib o'tdi. Kengashda hamkorlikni rivojlantirish, mintaqada barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash masalalari muhokama qilindi va Toshkent bayonoti imzolandi. Mazkur kengashda MOIH tashkiloti

faoliyatini to'xtatishga qaror qilindi. Islom Karimov taklifiga binoan MOH negizida Markaziy Osiyo Hamkorligi tashkilotini tuzishga kelishib olindi.

2002- yil 28- fevral kuni Almati shahrida Markaziy Osiyo davlatlari boshliqlarining uchrashuvi bo'lib o'tdi. Muzokaralar yakunida prezidentlar Markaziy Osiyo Hamkorligi tashkilotini ta'sis etish to'g'risidagi shartnomani imzoladilar. Shu tariqa MOH tashkiloti huquqiy jihatdan rasmiylashdi. MOH tashkilotining raisi etib Islom Karimov saylandi. Mazkur tashkilot endi nafaqat iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish, shuningdek siyosiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa turdagi aloqalar ko'lamini kengaytirish masalalari bilan shug'ullanadi. Har bir a'zo mamlakatdan bevosita davlat rahbariga hisobot berib turadigan bittadan muvofiqlashtiruvchi vakil tayinlandi. 4 ta vakil MOH tashkiloti faoliyati samaradorligini oshirish, a'zo mamlakatlarining integratsiya jarayonlarini faollashtirish borasidagi nuqtayi nazarlarini yaqinlashtirish, qabul qilingan hujjatlarning ijrosini nazorat qilish va umumiy vaziyatni tashkil etish bilan shug'ullanmoqda. MOH tashkilotining tashkil etilishi, uning a'zolari bo'lgan 4 ta mamlakat o'rtasidagi o'zaro manfaatli aloqalarni yangi pog'onaga ko'tardi.

MOH tashkilotiga a'zo davlat boshliqlarining 2002-yil 6—7-iyul kunlari **Oqtov** (Qozog'iston), 5—6- oktabr kunlari **Dushanbe** (Tojikiston) sammitlari bo'lib o'tdi. Toshkentda 2002- yil noyabr oyida MOH tashkilotiga a'zo davlatlar parlamentlari rahbarlari hamda ishbilarmon doiralari vakillarining forumlari bo'lib o'tdi.

2002- yil 27- dekabrda va 2004- yil 28- mayda **Astana** shahrida bo'lib o'tgan MOH tashkilotiga a'zo davlat boshliqlarining sammitlarida mintaqaviy xavfsizlik, Orol inqirozi, noqonuniy migratsiya, uyushgan jinoyatchilik, narkotik kontrabandasi umumiy bozor barpo etish, suv-energetika zaxiralaridan unumli foydalanish, transport tizimining umummintaqaviy infratuzilmasini barpo etish kabi masalalar muhokama etildi. Mazkur masalalar bo'yicha hamkorlik qilishga qaratilgan qo'shma kommyunike va bitimlar imzolandi.

Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyati

2005- yil 6—7- oktabr kunlari Sankt-Peterburg shahrida bo'lib o'tgan Markaziy Osiyo tashkiloti Davlat

rahbarlarining kengashida o'tgan davrda qilingan ishlar sarhisob qilindi. Kengashda Markaziy Osiyo umumiy bozorini barpo etish konsepsiyasi tasdiqlandi. MOHning bu galgi sammiti Yevroosiyoda integratsiyalashuv jarayonidagi burilish nuqtasi bo'ldi. O'zbekiston rahbarining tashabbusi bilan MOH va Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyati negizida yangi **EOIHni shakllantirishga qaror qilindi**. Negaki, bu ikki tashkilotning maqsad va vazifalari deyarli farq qilmas edi. Ikki tashkilotning qo'shilishi natijasida yirik jo'g'rofiy makonda yanada faol yangi integratsiya uchun keng yo'l ochildi. YeOIH Rossiya, Belorus, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston o'rtasida 1995- yilda tuzilgan Bojxona ittifoqi negizida tashkil topgan edi. YeOIHning 2006- yil 24—25- yanvar kunlari Sankt-Peterburg shahrida bo'lib o'tgan sammitida O'zbekiston unga a'zo bo'lib kirdi. Mazkur sammitda O'zbekistonning YeOIHni ta'sis etish to'g'risidagi shartnomaga qo'shilishi to'g'risidagi protokol, „YeOIHni ta'sis etish to'g'risidagi shartnomaga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi qarorlar imzolandi.

YeOIH tashkiloti unga a'zo mamlakatlar o'rtasida integratsiyani rivojlantirishga, yagona umumiy bozorning shakllanishiga, Bojxona ittifoqiga, erkin savdo zonasining tashkil topishiga ko'maklashadi.

O'zbekistonning Qozog'iston bilan hamkorligi

Markaziy Osiyodagi mustaqil davlatlar o'rtasida ko'p tomonlama hamkorlik bilan birga ular o'rtasida ikki tomonlama aloqalar ham yo'lga qo'yildi.

O'zbekistonning Qozog'iston bilan ikki tomonlama munosabatlari 1992- yil 24- iyunda Turkiston shahrida O'zbekiston Prezidentining Qozog'istonga rasmiy davlat tashrifi paytida N. Nazarbayev bilan I. Karimov tomonidan imzolangan **„O'zbekiston Respublikasi bilan Qozog'iston Respublikasi o'rtasida do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnoma"** asosida mustahkamlanib bormoqda.

1993- yil 10- noyabrda I. Karimov Almatiga safar qildi. O'zbekiston va Qozog'iston prezidentlari ikki mamlakat integratsiyasiga oid aloqalar masalasini, iqtisodiy siyosatini muhokama qilishdi. O'zaro sarmoyalarni amalga oshirish yo'llari va usullari, qo'shma korxonalar, yuksak texnologiyalar yaratish haqida kelishib olishdi.

Tomonlar pul tizimiga doir masalani muhokama qilib, ikkala tomon bir vaqtda milliy valutani joriy etish haqida ahdlashdilar. Ikkala mamlakat pul tizimini birgalikda mustahkamlashning

prinsipial masalalari bo'yicha kelishib olishdi. Aholining ikkala mamlakat pullarini erkin almashtirish uchun pul almashuv tarmoqlarini vujudga keltirishga e'tibor qilish zarurligini ta'kidladilar, hukumatlarga va banklarga banklararo hisob-kitoblar, erkin savdo, bojxona bo'yicha amaliy choralar ko'rish to'g'risida ko'rsatma berildi. Ikki davlat o'rtasida savdo-sotiq, iqtisodiy hamkorlik to'g'risida bitimlar tuzildi. O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasida iqtisodiy integratsiyaga oid aloqalar, o'zaro sarmoyalar almashish, qo'shma korxonalar va yuksak texnologiyalar yaratish ishlari yo'lga qo'yildi.

Qozog'iston Prezidenti N. Nazarbayev 1994- yil 10—12-yanvarda rasmiy davlat tashrifi bilan O'zbekistonda bo'ldi. Ikki prezident O'zbekiston bilan Qozog'iston o'rtasida tovarlar, xizmatlar, sarmoyalar va ishchi kuchlarning erkin o'tib turishini nazarda tutuvchi hamda o'zaro kelishilgan kredit-hisob- kitob, budjet, soliq, narx, boj va valuta siyosatini ta'minlash to'g'risida shartnomani imzoladilar. O'zbekiston va Qozog'iston chegaralari orqali kirishda va chiqishda ikkala mamlakat fuqarolarining yuklarini bojxona tekshiruvidan o'tkazishni bekor qilish to'g'risida qaror qabul qilindi.

O'zbekiston milliy banki bilan Qozog'iston Milliy banki Toshkent shahrida „O'zbekiston — Qozog'iston" hamda Almati shahrida „Qozog'iston — O'zbekiston" Kliring palatalarini, shaharlarda uning filiallarini, valuta almashtirish punktlarini ochish to'g'risida ikki mamlakat hukumatlari va banklari o'rtasida bitimlar tuzildi. 1998-yil 31-oktabrda O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasida abadiy do'stlik shartnomasi imzolangan. Shu tariqa O'zbekiston bilan Qozog'iston o'rtasidagi hamkorlik tobora kengayib, chuqurlashib bormoqda. O'zbekiston va Qozog'iston prezidentlarining Toshkentda 2000-yil 20—21-aprel kunlari bo'lgan uchrashuvida ikki davlat chegaralarini aniq belgilab olishga bag'ishlangan uchrashuvi bo'ldi. Muzokaralar yakunida „O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimov va Qozog'iston Respublikasi Prezidenti N. A. Nazarbayevning qo'shma bayonoti" imzolandi. Ikki mamlakat mustaqilligi va chegaralari daxlsizligini ta'minlashga qaratilgan bu hujjat ikki tomonlama hamkorlik aloqalarini yanada mustahkamlash va chuqurlashtirishda muhim ahamiyatga egadir. „Davlat rahbarlari,— deyiladi qo'shma bayonotda, — O'zbekiston Respublikasi bilan Qozog'iston Respublikasi o'rtasidagi chegara ikki davlat qardosh xalqlarini birlashtiruvchi tinchlik, do'stlik va yaxshi qo'shnichilik chegarasi bo'lib qolishda yakdildirlar". *2001- yil 16—17- noyabr*

kunlari O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov rasmiy tashrif bilan Qozog'istonda bo'ldi. Ikki davlat prezidentlari O'zbekiston-Qozog'iston davlat chegarasi to'g'risida Shartnomani imzoladilar. 2440 km uzunlikdagi chegaraning 96 foizi belgilab olindi. Qolgan qismini kelishuv asosida delimitatsiya qilishga kelishildi. 10 oy davomida bu borada tegishli ishlar amalga oshirildi. 2002-yil 9-sentabrda Qozog'iston Respublikasi Prezidenti Nursultan Nazarboyevning taklifiga binoan Islom Karimov Astana shahriga tashrif buyurdi. **„O'zbekiston—Qozog'iston davlat chegaralarining alohida uchastkalari to'g'risida bitim"** imzolandi. Ikki mamlakat o'rtasidagi chegaraga oid dolzarb masalalar huquqiy jihatdan o'z yechimini topdi. Ikki mamlakat o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi 2002- yilning birinchi yarmida 124 mln AQSH dollarini tashkil etdi. O'zbekistonda 38 ta o'zbek-qozoq qo'shma korxonasi, Qozog'istonda 92 ta qozoq-o'zbek qo'shma korxonasi faoliyat yuritmoqda.

O'zbekiston va Qirg'iziston aloqalari

O'zbekistonning Qirg'iziston bilan ikki tomonlama hamkorligi „O'zbekiston Respublikasi bilan Qirg'iziston Respublikasi o'rtasida do'stlik, hamkorlik va o'zaro yordam haqida shartnoma" asosida yo'lga qo'yildi va rivojlantirilmoqda. Bu shartnoma Qirg'iziston Prezidenti Askar Akayevning O'zbekistonga rasmiy davlat tashrifi paytida Toshkentda 1992- yil 29-sentabrda I. Karimov va A. Akayev tomonidan imzolangan edi.

I. Karimovning 1993- yil avgustida Qirg'izistonga qilgan rasmiy davlat tashrifi paytida O'sh shahrida O'zbekiston va Qirg'iziston o'rtasida 1994—2000- yillarga mo'ljallangan iqtisodiy integratsiyani rivojlantirish to'g'risida Bayonot imzolandi. Bu hujjat ikkala respublikada ishlab chiqilgan milliy dasturlarni muvofiqlashtirishga, xomashyo va ishchi kuchidan, ilmiy salohiyatdan unumli foydalanishga qaratilgan. Ikki davlat o'rtasida iqtisodiyot, savdo, madaniyat, sog'liqni saqlash, fan va ta'lim, sport va turizm bo'yicha hamkorlikni mustahkamlash haqida bitimlar imzolangan.

1994- yil 16- yanvarda O'zbekiston Prezidenti I.Karimov Qirg'izistonda bo'ldi. Rasmiy tashrif yakunida ikki davlat prezidentlari tovarlar, xizmatlar, sarmoya, ishchi kuchlarining erkin yurishini, o'zaro kelishilgan kredit-hisob-kitob, budjet, soliq, narx, bojxona va valuta siyosatini belgilovchi shartnomani imzoladilar.

O'zbekiston va Qirg'izistonning iqtisodiy imkoniyatlarini uyg'unlashtirish haqida qaror qabul qilindi. Bu qarorga binoan fuqarolarning chegaralardan o'tayotganida yuklarini bojxona

tekshiruvidan o'tkazish bekor qilindi, soliqlar, to'lovlar va boshqa turdagi cheklashlar kamaytirildi. Ikki mamlakat banklari kliring palatalari, ularning filiallari, valuta almashtirish punktlarini ochishga kelishib olishdi.

O'zbekiston va Qirg'iziston o'rtasida 1994-yil uchun savdo-iqtisodiy hamkorlik, madaniyat, sog'liqni saqlash, fan va ta'lim, sport va turizm bo'yicha hamkorlikni yanada mustahkamlash haqida bitimlar imzolandi. Bu hujjatlar asosida ikki mamlakat o'rtasidagi ikki tomonlama hamkorlik rivojlanib bormoqda. 2000-yilda O'zbekistonda 22 ta o'zbek-qirg'iz qo'shma korxonasi, Qirg'izistonda 62 ta qirg'iz-o'zbek qo'shma korxonasi faoliyat yuritdi.

O'zbekiston va Tojikiston aloqalari

O'zbekiston bilan Tojikiston o'rtasida aloqalar o'rnatilgan va rivojlanib bormoqda. Tojikistonda 1992—1996-yillarda davom etgan birodarkushlik urushi Tojikistonning iqtisodiy taraqqiyotiga salbiy ta'sir etdi, uning qo'shni mamlakatlar, jumladan O'zbekiston bilan hamkorligiga ham salbiy ta'sir etdi.

1997- yilda Moskvada Tojikistonning rasmiy hokimiyati bilan muxolifat kuchlar o'rtasida tuzilgan milliy murosa haqidagi shartnoma Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari uchun ayni muddao bo'ldi. Tojikistonning qo'shni mamlakatlar bilan aloqalari yana jonlandi.

O'zbekiston Prezidenti Islom Karimovning taklifiga binoan 1998- yil 4- yanvar kuni Tojikiston Prezidenti Imomali Rahmonov O'zbekistonga amaliy tashrif bilan keldi. Ikki mamlakat rahbarlari tashrif yakunlari bo'yicha qo'shma axborot imzoladilar. O'zbekiston va Tojikiston Bosh vazirlari sog'liqni saqlash, madaniyat va gumanitar soha, fan, texnika va axborot sohalari bo'yicha hamkorlik to'g'risida bitimlarni imzoladilar. Ikki mamlakat hukumatlari o'rtasida yuk tashish hamda gaz yetkazib berish, Tojikistonniig qarzi bo'yicha o'zaro hisob-kitob to'g'risidagi bitimlar ham imzolandi. O'zbekiston va Tojikiston munosabatlari o'zining yangi, mustahkamlanish va taraqqiyot davriga o'tdi. Shu vaqtgacha O'zbekiston bilan Tojikiston o'rtasida 30 dan ortiq hujjatlar imzolangan. Ular o'rtasida tovar ayirboshlash hajmi 1997-yilda 50 mln AQSH dollaridan oshdi, bu avvalgi yilga nisbatan 50 foiz ko'pdir. O'zbekiston Tojikiston hududidan o'tgan transport kommunikatsiyalardan foydalanmoqda. 2000- yilda O'zbekistonda 15 ta o'zbek-tojik qo'shma korxonasi, Tojikistonda 3 ta tojik-o'zbek qo'shma korxonasi faoliyat yuritdi.

O‘zbekiston va Turkmaniston aloqalari

1991- yilda O‘zbekiston va Turkmaniston prezidentlari uchrashuvida „O‘zbekiston Respublikasi bilan Turkmaniston Respublikasi o‘rtasida do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risida“ shartnoma imzolandi. Bu shartnoma ikki davlat o‘rtasidagi savdo-iqtisodiy, madaniy aloqalarga negiz bo‘lib xizmat qilmoqda.

I. Karimovning 1993- yil 14—15- aprel kunlari Turkmanistonga rasmiy safari ikki davlat o‘rtasidagi aloqalarni yanada kengayishiga xizmat qilmoqda. Ana shu safar chog‘ida tomonlar neft va tabiiy gaz qazib olish, qayta ishlash va tashish, buning uchun zarur korxona va inshootlarni qurish hamda ishga tushirish, bu sohadagi loyihalarni birgalikda pul bilan ta’minlash masalalarini muhokama qildilar. Tomonlar jahon talablariga mos avtomobil va temiryo‘llar qurish sohasida zarur chora-tadbirlar ko‘rish haqida kelishib olishdi. Suv boyliklaridan foydalanish, ekologiya, savdo-iqtisodiy aloqalarni kengaytirish masalalari muhokama etildi.

O‘zbekiston Prezidenti I. Karimov 1996- yil 16- yanvar kuni amaliy tashrif bilan Turkmanistonda bo‘ldi. Chorjo‘y shahrida S. Niyazov bilan I. Karimov o‘rtasida va ikki mamlakat delegatsiyalari o‘rtasida muzokaralar bo‘ldi. Prezidentlar **O‘zbekiston bilan Turkmaniston o‘rtasida do‘stlik, hamkorlik va o‘zaro yordam to‘g‘risidagi shartnomani,** O‘zbekiston bilan Turkmaniston o‘rtasida davlat chegarasini qo‘riqlashda hamkorlik qilish to‘g‘risidagi va suv xo‘jaligi masalalari bo‘yicha bitimlarni imzoladilar. Ikki mamlakat hukumatlari o‘rtasida esa sarmoyalarni rag‘batlantirish va o‘zaro himoyalash, havo yo‘li, bojxona ishlarida hamkorlik va o‘zaro yordam, uzoq muddatli savdo-iqtisodiy hamkorlikning asosiy yo‘nalishlari, daromad va mulkdan ikki yoqlama soliq olmaslik, madaniyat, ta’lim, sog‘liqni saqlash, sayyohlik va boshqa sohalarda hamkorlik qilish to‘g‘risidagi 20 dan ziyod bitimlar imzolandi. Qabul qilingan shartnoma va bitimlar O‘zbekiston va Turkmaniston o‘rtasidagi munosabatlarni yangi bosqichga ko‘tardi.

Turkiston—umumiy uyimiz

O‘zbekiston Prezidenti Islom Karimov o‘zbek, qozoq, qirg‘iz, qoraqalpoq, tojik, turkman va mintaqada yashovchi barcha xalqlar o‘rtasidagi qadimiy do‘stlik aloqalarini yangi sharoitda mustahkamlashni nazarda tutib **„Turkiston — umumiy uyimiz“** degan g‘oyani ilgari surdi. Mintaqa jamoatchilik vakillarini, birinchi navbatda, ijodkor ziyolilar—yozuvchilar, tarixchilar va boshqalarning e’tiborini Turkiston tuyg‘usini—tarixiy birlik tuyg‘usini qaytadan tiklashga qaratdi.

Islom Karimov va Chingiz Aytmatov.

Mintaqa ziyolilari, Turkiston zaminida yashovchi barcha xalqlarni yaqinlashtirish maqsadida yurgan sog'lom kuchlar bu g'oyani qo'llab-quvvatladilar. „Turkiston—umumiy uyimiz" deb nom olgan jamoatchilik harakati tashkil topdi.

1995-yil 21-noyabr kuni Toshkentda Markaziy Osiyo ziyolilari ishtirokida **„Qardosh xalqlar uchrashuvi"** mavzusida xalqaro qurultoy bo'lib o'tdi. Qurultoyda „Turkiston—umumiy uyimiz" harakatini birinchilardan bo'lib qo'llab-quvvatlagan olamaro mashhur bo'lgan qirg'iz yozuvchisi **Chingiz Aytmatov** ma'ruza qildi. Ma'ruzachi va so'zga chiqqan qardosh xalqlar vakillari mintaqada yashab o'tgan ajdodlarimiz ruhi bilan olis istiqbolda tug'ilajak avlodlar bog'liqligi, mintaqa yaxlitligi, yagona Turkiston tuyg'usining muqaddasligi haqida so'zladilar. Qurultoyda „Turkiston xalqlari madaniyati Assambleyasi" tashkil etildi. Chingiz Aytmatov Assambleya Prezidenti, **Odil Yoqubov** Assambleya vitse-prezidenti etib saylandi. Assambleyaning qarorgohi Toshkent shahrida bo'lib, Bishkek va Almatida uning bo'limlari tashkil etildi.

„Turkiston—umumiy uyimiz" g'oyasini to'g'ri tushunish lozim. Uning tagida Markaziy Osiyo mamlakatlarini birlashtirish yoki ular tepasida turuvchi yangi bir tuzilmani yaratish kabi

maqsadlar qo'yilayotgani yo'q. „Turkiston—umumiy uyimiz" deganda barcha turkiy davlatlar, hamma turkiy xalqlar nazarda tutilayotgani ham yo'q. Gap Turkiston deb nomlangan siyosiy-jug'rofiy hudud ustida, hududdagi mamlakatlarning o'zaro birligini mustahkamlash, ularning xalqlarini yaqinlashtirish haqida bormoqda. Markaziy Osiyo davlatlarining har biri o'z doirasida, o'z taraqqiyot yo'lidan rivojlanib boraveradi.

Turkiston xalqlari madaniyati Assambleyasi tashabbusi bilan Markaziy Osiyo mamlakatlari madaniyat, san'at, adabiyot va fan namoyandalari o'rtasida aloqalarni chuqurlashtirish, xalqlarni bir-biriga yanada yaqinlashtirish tadbirlari ko'rilmoqda. 1997-yilda Bishkekda **„Mustaqillik vaziyatida ma'naviyat masalasi"** mavzusida simpozium bo'lib o'tdi. Simpoziumda qardosh xalqlar ma'naviyatining yangi sharoitdagi holati va rivojlantirish muammolari haqida qimmatli fikrlar bildirildi.

Toshkentda 1997- yil aprelda taniqli qozoq adibi Muxtor Avezovning ijodiga bag'ishlangan **„Muxtor Avezov va O'zbek adabiyoti"** mavzusida ilmiy konferensiya bo'ldi. 1997-yil may oyida **„Mustaqillik — baxtimiz, toleimiz, kamolimiz"** mavzusida mushoira, **„Markaziy Osiyo mustaqil davlatlari xalqlari she'riyatining buguni va ertasi"** mavzusida davra suhbati bo'lib o'tdi.

1997- yil — oktabrda Assambleya Almatida **„Muxtor Avezov va jahon adabiyoti"** mavzusida uning 100 yilligiga bag'ishlangan xalqaro konferensiya o'tkazdi.

1997- yil oktabr oyidan boshlab Assambleya tashabbusi bilan 8 sahifalik **„Markaziy Osiyo madaniyati"** nomli haftalik gazeta o'zbek, qozoq, qirg'iz, tojik, rus tillarida chiqmoqda. Bu tadbirlar mintaqa xalqlari o'rtasidagi azaliy do'stlik aloqalarini yanada mustahkamlash va chuqurlashtirishga ko'maklashmoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. Markaziy Osiyo mintaqasiga qanday respublikalar kiradi? Bu ibora qachon muomalaga kiritildi?
2. Markaziy Osiyo respublikalari o'rtasida aloqalarning yo'lga qo'yilishi haqida nimalarni bilasiz?
3. Orol muammosini hal qilish yo'lida qanday tadbirlar amalga oshirilmoqda?
4. Markaziy Osiyo Iqtisodiy Hamjamiyati (MOIH) tashkil topishini tushuntirib bering.
5. MOIH davlatlari o'rtasidagi aloqalar haqida nimalarni bilasiz?

6. O'zbekistonning Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston bilan tuzilgan abadiy do'stlik to'g'risidagi shartnomalarning mohiyati nima?
7. Nima sababdan MOIH Markaziy Osiyo Hamkorlik tashkiloti etib qayta tuzildi?
8. MOH raisi etib kim saylandi?
9. O'zbekistonning Qozog'iston bilan hamkorligi haqida so'zlab bering.
10. O'zbekiston va Qirg'iziston o'rtasidagi hamkorlik aloqalari haqida nimalarni bilasiz?
11. O'zbekiston va Tojikiston o'rtasidagi aloqalar haqida so'zlab bering.
12. O'zbekiston va Turkmaniston o'rtasidagi aloqalar haqida nimalarni bilasiz?

22- §. O'zbekistonning xorijiy mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli aloqalari

O'zbekiston davlat mustaqilligini qo'lga kiritgan kundan boshlab, jahondagi nufuzli davlatlar bilan hamkorlik qilish yo'lidan bormoqda.

O'zbekistonning Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari bilan hamkorligi

O'zbekiston Respublikasi birinchi navbatda Yaqin va O'rta Sharq hamda arab mamlakatlari bilan davlatlararo munosabatlar o'rnatish va rivojlantirishga kirishdi. Negaki, O'zbekistonning ruhi, dini, urf-odatlari va an'analari Osiyodagi mamlakatlarga yaqindir.

1991- yil 16—19- dekabr kunlari I. Karimov boshliq O'zbekiston davlat delegatsiyasi mamlakatimiz mustaqilligini birinchi bo'lib tan olgan mamlakat — **Turkiyada** bo'ldi. Turkiya prezidenti **Turg'ut O'zol,** bosh vazir **Sulaymon Demirel** va boshqa rahbarlar, ishbilarmonlar bilan amaliy uchrashuvlar, suhbatlar bo'lib o'tdi. Safar chog'ida **O'zbekiston Respublikasi bilan Turkiya jumhuriyati o'rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari va maqsadlari to'g'risida** shartnoma, konsullik vakolatxonalarini ayirboshlash to'g'risida protokol, iqtisodiy va savdo sohasidagi hamkorlik to'g'risida bitim, madaniyat, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, sport va turizm sohasidagi o'zaro hamkorlik to'g'risida bitim, transport va kommunikatsiyalar sohasidagi hamkorlik to'g'risida bitim, axborot ayirboshlash, televideniya va radio eshittirish bo'yicha hamkorlik qilish haqida protokollar va boshqa hujjatlar imzolandi.

O'zbekiston bilan Turkiya o'rtasidagi munosabatlar keyingi yillarda ancha kengaydi. 1992- yil 28- aprel kuni O'zbekistonda Turkiya elchixonasi, Turkiyada O'zbekiston elchixonasi ochil-

di va faoliyat ko'rsatmoqda. Hamkorlikning yanada chuqurlashtirishda Turkiya davlati rahbarlari Turg'ut O'zol, Sulaymon Demirel, Tansu Chiller, Mesut Yilmazar Ahmet Sezerlarning O'zbekistonga rasmiy tashriflari chog'ida imzolangan hujjatlar katta ahamiyatga ega bo'ldi. Ikki davlat o'rtasidagi hamkorlik gazlama va tayyor kiyim-kechak ishlab chiqarish, qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlash, qo'shma korxonalar qurish, kadrlar tayyorlash, turizmni rivojlantirish va boshqa sohalarda amaliy natijalar bermoqda. O'zbekistonda Turkiya sarmoyadorlari ishtirokida 200 dan ortiqroq qo'shma korxonalar barpo etildi. 1996- yil iyun oyida O'zbekiston avtomobilsozlik korxonalari assotsiatsiyasi — „O'zavtosanoat" Turkiyaning „KochXolding" konserni bilan Samarqand shahrida „SamKochavto" o'zbek-turk qo'shma korxonasini barpo etish to'g'risida shartnoma tuzdilar. Tez orada bu qo'shma korxona bunyod etildi va sig'imi o'rtacha avtobuslar hamda 8 tonnagacha yuk ko'taradigan yuk avtomobillar yig'ish yo'lga qo'yildi. Ikki mamlakat o'rtasidagi o'zaro tovar ayirboshlash hajmi 1992- yilda 75 mln AQSH dollarini tashkil etgan bo'lsa, 1998- yilda 275 mln AQSH dollariga ko'paydi.

1992-yil 27—28- iyun kunlari **Pokiston Islom Respublikasi Bosh vaziri Muhammad Navoz Sharifning** O'zbekistonga rasmiy davlat tashrifi ikki davlat o'rtasidagi aloqalarga asos soldi. Safar kunlarida **„O'zbekiston Respublikasi bilan Pokiston Islom Respublikasi o'rtasida davlatlararo munosabatlar va hamkorlik prinsiplari to'g'risida"** shartnoma, iqtisodiy va savdo hamkorligi to'g'risida, madaniyat, sog'liqni saqlash, fan, texnika, kadrlar tayyorlash, turizm, sport va ommaviy axborot sohasida hamkorlik qilish to'g'risida bitimlar imzolandi.

O'zbekiston va Pokiston o'rtasidagi hamkorlikni O'zbekiston Prezidenti Islom Karimovning 1992- yil 13—14- avgust kunlari Pokistonga rasmiy tashrifi va unda imzolangan hujjatlar yanada yangi pog'onaga ko'tardi. Ikki davlat o'rtasida suv resurslari, elektrlashtirish, irrigatsiya va melioratsiya sohasida hamkorlik qilish to'g'risida, pochta va telekommunikatsiya sohasida, davlat banklari va milliy banklar o'rtasida vakolatxonalar ayirboshlash to'g'risida, investitsiyalar va sarmoyalarni himoya qilish to'g'risida bitimlar imzolandi.

Pokiston Islom Respublikasi Bosh vaziri **Benazir Bxutto** 1995- yil may va noyabr oylarida O'zbekistonga tashrif

buyurdi. Ikki davlat o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish va Markaziy Osiyo xavfsizligi, Afg'onistonda birodarkushlik urushini to'xtatish masalalari bo'yicha fikr almashildi. Iqtisodiyot, sog'liqni saqlash, fan, texnika, sayyohlikni rivojlantirish haqida bitimlar imzolandi.

O'zbekistonda Pokiston sarmoyalari ishtirokida 120 qo'shma korxona tuzilgan. Tabani, Merkuriy, Metro, Laksan Taraka kabi 19 ta yirik firma va kompaniyalar faoliyat ko'rsatmoqdalar. 1994- yilda O'zbekiston va Pokiston o'rtasida tovar ayirboshlash hajmi 4,3 mln AQSH dollarini tashkil etdi. O'zbekiston Pokistonga charm xomashyosi, pilla, shoyi matolar, shisha, billur, yengil sanoat uchun mashina va uskunalar eksport qilmoqda. Pokistondan esa xalq iste'moli mollari, xususan, tayyor kiyimlar, poyabzal, charm buyumlar, kakao va shakar keltirilmoqda

1992- yil 24—25- noyabr kunlari respublikamiz Prezidenti I. Karimovning **Eron Islom Jumhuriyatiga** rasmiy davlat tashrifi O'zbekiston va Eron o'rtasida davlatlararo aloqalarga asos soldi. Safar chog'ida **„O'zbekiston Respublikasi bilan Eron Islom Jumhuriyati o'rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari to'g'risida"** deklaratsiya, havo transporti sohasidagi hamjihatlik to'g'risida memorandum, iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy hamkorlik sohasidagi hamjihatlik to'g'risida memorandum, pochta, telefon va telegraf sohasidagi hamjihatlik to'g'risida memorandum, davlat Markaziy banklari o'rtasida bitim imzolandi. 1993- yil 18-oktabrda Eron prezidenti Ali **Akbar Xoshimiy Rafsanjoniyning** O'zbekistonga rasmiy tashrifi bilan kelishi ikki mamlakat o'rtasidagi aloqalarni yanada kengayishiga ko'maklashdi. Safar chog'ida tranzit aloqalarni tartibga solish to'g'risida hamda xalqaro avtomobil qatnovi to'g'risida bitimlar imzolandi.

O'zbekiston bilan Eron o'rtasidagi o'zaro aloqalar transport sohasida keng rivojlandi. 1996-yilda O'zbekiston Eron hududi orqali 34 ming tonna yuk tashigan bo'lsa, 2001-yili bu ko'rsatkich 487 ming tonnani tashkil etdi. 2001-yili O'zbekiston hududi orqali Eronning 750 ming tonna tranzit yuki olib o'tildi. O'zbekiston yuklari, asosan, Eronning Bander Abbos va Chobahor portlari orqali Janubi-sharqiy Osiyo mintaqasiga chiqarilmoqda.

2002- yil boshlarigacha Eron tadbirkorlari sarmoyalari ishtirokida mamlakatimizda 50 ga yaqin O'zbekiston—Eron qo'shma korxonasi barpo etildi va ular, asosan, ishlab chiqarish bilan shug'ullanmoqda.

2002- yil 26- aprel kuni Eron prezidenti Sayyid Muhammad Hotamiyning O'zbekistonga qilgan rasmiy tashrifi paytida O'zbekiston va Eron o'rtasida imzolangan ikki tomonlama soliqqa tortilishga yo'l qo'ymaslik, daromad va sarmoya soliqlariga taalluqli ma'lumotlarni almashish, transport vositalari haydovchilari uchun viza masalalarini yengillashtirish, O'zbekiston tovar ishlab chiqaruvchilari va tadbirkorlar palatasi bilan Eronning savdo, sanoat va tog'-kon sanoati palatasi o'rtasida hamkorlik to'g'risida hujjatlar ikki mamlakat o'rtasidagi munosabatlarning huquqiy asosini yanada boyitdi.

O'zbekiston Prezidenti I. Karimov boshliq davlat delegatsiyasi rasmiy tashrifi bilan **Saudiya Arabistoni, Misrda** bo'ldi va ular bilan davlatlararo munosabatlarning asoslari to'g'risida shartnomalar, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy hamkorlik bitimlari imzolandi. Saudiya Arabistoni, Misr davlat va hukumat vakillarining O'zbekistonga rasmiy safari paytida imzolangan hujjatlar esa davlatlararo munosabatlarni yanada rivojlantirishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonlik yoshlar Qohira universitetida, „Al-Azxor" va „Ayn Shams" universitetlarida, misrliklar Toshkent texnika va agrar universitetlarida tahsil ko'rmoqdalar. Toshkentda Misr Respublikasining fan va ta'lim markazi faol ishlab turibdi.

1992- yilda O'zbekiston Pokiston, Eron va Turkiya tomonidan tuzilgan iqtisodiy hamkorlik tashkiloti **(EKO)**ga a'zo bo'lib kirdi. 1992- yil 10- mayda Ashgabatda O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Turkmaniston, Eron, Turkiya, Pokiston davlat va hukumat rahbarlarining uchrashuvi bo'ldi. Uchrashuvda Transosiyo temiryo'lini vujudga keltirish maqsadida Tajan—Seraxs—Mashxad temiryo'li qurish haqida bitimni, bojxona xizmatini tashkil etish, shu soha uchun mutaxassislar tayyorlash haqida hujjatlarni imzoladilar.

1992—1996-yillarda uzunligi 295 km bo'lgan Mashxad-Seraxs—Tajan temiryo'li qurildi. 1996-yil 12-may kuni mazkur temiryo'lning ochilishiga bag'ishlangan tantanalar bo'lib o'tdi, unda EKO a'zolari bo'lgan mamlakatlarning

rahbarlari, Rossiya, Ukraina, Belorus hukumatlarining vakillari, jami 50 mamlakat vakillari qatnashdi. Istanbul—Pekin Transosiyo temiryo'lining tarkibiy qismi bo'lgan Mashxad—Seraxs—Tajan temiryo'li Osiyo va Yevropa mamlakatlari o'rtasida yuk tashish muddatini bir haftaga qisqartirdi. Bu temiryo'lning 132 kilometri Turkmaniston hududida qurildi, uni qurishda o'zbekistonlik yo'lsozlar faol qatnashdilar, qurilish ishlariga 45 mln. AQSH dollari sarflandi. Ana shu yo'l orqali O'zbekiston o'z mahsulotini Anqaragacha yoki Fors ko'rfazigacha, keyin dunyoning istalgan burchagiga yetkazishi mumkin bo'lib qoldi.

O'zbekistonning yirik mamlakat — **Hindiston** bilan aloqalari kengayib bormoqda. 1993- yil 23—25- may kunlari Hindiston Bosh vaziri **Narasimxa Rao** davlat tashrifi bilan O'zbekistonda bo'ldi. Safar kunlarida **„O'zbekiston Respublikasi bilan Hindiston Respublikasi o'rtasida davlatlararo munosabatlar va hamkorlik prinsiplari to'g'risida" shartnoma,** foyda va mulkka ikki yoqlama soliq solmaslik to'g'risida, havo yo'llari to'g'risida va savdo-iqtisodiy hamkorlik to'g'risida bitimlar imzolandi.

O'zbekiston Prezidenti I. Karimovning 1993- yil 17—19- avgust kunlari Hindistonga rasmiy tashrifi chog'ida ikki mamlakat o'rtasida iqtisodiy, savdo va ilmiy-texnikaviy hamkorlik to'g'risida bitim, madaniyat, sog'liqni saqlash, fan, texnika, turizm, sport va ommaviy axborot sohasida hamkorlik qilish to'g'risida bitim imzolandi. O'zbekiston bilan Hindiston o'rtasidagi hamkorlik kengayib bormoqda. 1995- yil 25- avgust kuni Toshkent shahrida Hindistonning „TATA Projekte LTD" firmasi tomonidan qurib bitkazilgan 600 o'rinli salomatlik zali, majlislar xonasi, servis xizmati, yer osti garaji, sauna, barlari, katta restoranlari bo'lgan zamonaviy mehmonxonaning ochilishi fikrimizning dalilidir.

Ikki davlat o'rtasidagi hamkorlik munosabatlarini Islom Karimovning 2000- yil 1—3- may kunlari Hindistonga qilgan safari yanada yuqori pog'onaga ko'tardi. Safar paytida O'zbekiston Prezidenti Hindiston prezidenti va Bosh vaziri bilan muzokaralar olib borib, uning yakunida 10 ga yaqin hujjatlar imzolandi. Ular orasida xalqaro jinoyatchilik, terrorchilik, diniy ekstremizm, narkotik moddalar va qurol-yarog' kontrabandasiga qarshi birgalikda kurashga qaratilgan O'zbekiston bilan

O‘zbekiston — Xitoy hamkorligi.

Hindiston o‘rtasida hamkorlik to‘g‘risida Qo‘shma bayonot, jinoyat qidiruv ishlarida huquqiy yordam va ekstraditsiya to‘g‘risidagi shartnoma muhim ahamiyatga ega. Shuningdek iqtisodiy, madaniy, ta’lim, axborot, bojxona sohalari bo‘yicha hamkorlik qilish haqidagi hujjatlar imzolandi.

O‘zbekiston va Hindiston o‘rtasida o‘zaro manfaatli aloqalarga xizmat qiluvchi 40 ga yaqin hujjatlar qabul qilingan. O‘zbekistonda 2000-yilda Hindiston bilan hamkorlikda tashkil etilgan 30 ga yaqin qo‘shma korxona faoliyat ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston va Xitoy aloqalari

O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri Sharq va Tinch okean havzasi mamlakatlari bilan aloqalar o‘rnatish va rivojlantirishga qaratilgan. Bu mamlakatlar orasida **Xitoy Xalq Respublikasi** bilan davlatlararo aloqa o‘rnatish alohida ahamiyatga ega.

O‘zbekiston davlat mustaqilligini qo‘lga kiritgan dastlabki paytlardayoq, O‘zbekiston va Xitoy o‘rtasida diplomatik munosabatlar o‘rnatildi. 1992- yil 2—3- yanvar kunlari XXR tashqi iqtisodiy aloqa va tashqi savdo vaziri **Li Lanzin** Toshkentda bo‘ldi, shu kunlari ikki mamlakat o‘rtasida diplomatik munosabatlar o‘rnatildi, elchixonalar ochishga qaror qilindi.

1992- yil 12—14- mart kunlari O‘zbekiston Prezidenti I. Karimovning XXR ga davlat tashrifi ikki davlat o‘rtasidagi hamkorlikka asos soldi. Safar chog‘ida hamkorlikning turli sohalari bo‘yicha 20 ga yaqin hujjatlar imzolandi. Ular orasida ilmiy-texnikaviy hamkorlik to‘g‘risida, qishloq xo‘jaligida hamkorlik to‘g‘risida, sarmoyalarni rag‘batlantirish va o‘zaro himoya qilish to‘g‘risida bitimlar bor edi.

1994- yil 18—20- aprel kunlari XXR davlat Kengashining raisi **Li Penning** O‘zbekistonga davlat tashrifi paytida O‘zbekiston bilan Xitoy o‘rtasida kredit, xalqaro iqtisodiy hamkorlik, havo transporti aloqalarini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha hukumatlararo bitimlar imzolandi. Xitoy tomoni O‘zbekistonda tayyorlanayotgan IL-76 TD va IL-114 samolyotlarini xarid qiladigan bo‘ldi.

1994- yil 24—25- oktabr kunlari O‘zbekiston Prezidenti Xitoyga ikkinchi marta safar qildi va muhim ahamiyatga molik bo‘lgan hujjat **„O‘zbekiston Respublikasi bilan Xitoy Xalq Respublikasi o‘rtasida o‘zaro munosabatlarning asosiy prinsiplari, o‘zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirish to‘g‘risida bayonnoma“** imzolandi. Shuningdek, ikki davlat o‘rtasida konsullik shartnomasi imzolandi. Islom Karimovning 1999-yil 8—10-noyabr kunlari XXRga uchinchi marta safari chog‘ida siyosat, iqtisodiyot, madaniyat, telekommunikatsiya sohalarida hujjatlar imzolandi.

Xitoy Xalq Respublikasi Raisi **Xu Szintao** davlat tashrifi bilan 2004- yil 14- iyun kuni O‘zbekistonga keldi. Ikki davlat boshliqlari uchrashuvida O‘zbekiston — Xitoy munosabatlariga doir masalalar muhokama qilindi. 2004 yil yanvar-aprel oylarida o‘zaro savdo hajmi 134 mln AQSH dollariga yetganligi, umumiy qiymati 100 mln. AQSH dollariga teng ikki

„UZ-DAEWOO AUTO“ jo‘natish maydoni.

tomonlama loyihalar amalga oshirilayotganligi qayd etildi. Ikki mamlakat to‘qimachilik, qishloq xo‘jaligi, mashinasozlik, kimyo, kommunikatshiya sohalarida hamkorlik aloqalarini o‘rnatgan. Muzokaralar yakunida O‘zbekiston bilan Xitoy o‘rtasida sheriklik munosabatlari, do‘stlik va hamkorlikni yanada rivojlantirish va mustahkamlash to‘g‘risida Qo‘shma deklaratsiya imzolandi. Ikki mamlakat hukumatlari o‘rtasida narkotik vositalarning, psixotrop moddalarning noqonuniy aylanishi va suiiste’mol etilishiga qarshi kurashda hamkorlik qilishga, texnikaviy-iqtisodiy hamkorlikka oid, Toshkentda Konfutsiy nomidagi institutni tashkil etish boyicha hamkorlik to‘g‘risida bitimlar—jami 10 ta hujjat imzolandi.

Xitoy rahbari ta’kidlaganidek, o‘zaro ishonch va hurmat, ikki tomonlama manfaatdorlikka tayangan O‘zbekiston — Xitoy munosabatlari xalqlarimizning umumiy mulkidir. Ikki tomonlama aloqalar yanada kengaydi. O‘zbekistonda faoliyat ko‘rsatayotgan 78 ta O‘zbekiston—Xitoy qo‘shma korxonasi ikki mamlakat o‘rtasida hamkorlikning rivojlanib borayotganining dalilidir.

O‘zbekiston va Janubiy Koreya hamkorligi

1992- yil mart oyida O‘zbekiston va Janubiy Koreya o‘rtasida diplomatik aloqa o‘rnatiladi. 1992-yil 19-iyunda O‘zbekiston Prezidenti Islom Karimov **Janubiy Koreya Respublikasiga** davlat tashrifi bilan bordi. Bu safar ikki mamlakat o‘rtasidagi iqtisodiy, savdo, madaniy-texnikaviy aloqalarga asos soldi. **„O‘zbekiston bilan Janubiy Koreya o‘rtasida davlatlararo munosabatlar va hamkorlik asoslari to‘g‘risida“** Deklaratsiya imzolandi. Savdo-iqtisodiy ayirboshlash haqida, O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishga mablag‘ sarflaydigan Janubiy

Koreya ishbilarmonlariga beriladigan kafolatlar haqida bitimlar tuzildi. Madaniyat, maorif, ommaviy axborot, sayohat, sport sohalarida bahamjihat hamkorlik qilishning uzoq muddatga mo'ljallangan rejalari belgilab olindi. Janubiy Koreyadagi DEU Korporatsiyasi rahbariyati bilan **Asakada** avtomobil zavodi qurishga kelishildi.

1992—1996- yillarda „O'zDAEWOOavto" O'zbekiston — Janubiy Koreya qo'shma avtomobil zavodini loyihalashtirish, qurish ishlari amalga oshirildi. Zavod 1995-yil 25-mart kuni avtomobillar ishlab chiqarishni boshlab yubordi. O'zbekiston jahondagi avtomobil ishlab chiqaruvchi 28- mamlakat bo'ldi. 1998-yilda „O'zDAEWOOavto" zavodi 54400 ta „Damas", „Tiko", „Neksiya" rusumli avtomobillar ishlab chiqardi.

O'zbekiston Prezidenti I. Karimovning 1999- yil 4—6- oktabr kunlari Koreya Respublikasiga tashrifi ikki mamlakat o'rtasidagi hamkorlikni yanada kengayishida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Koreya Respublikasi yangi Prezidenti **Kim De Jung** bilan Islom Karimov XXI asrda yangicha ruhdagi sheriklik to'g'risida qo'shma bayonot imzoladilar. Koreyadagi yirik Eksimbank bilan „O'zDAEWOOavto" qo'shma korxonasini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash bo'yicha kelishildi. „O'zDAEWOOavto" zavodida „Neksiya-2" va „Matiz" rusumli avtomobillar ishlab chiqarish, Toshkentda „DEU" rusumli avtodvigatellar ishlab chiqaruvchi korxona barpo etish loyihalarini amalga oshirishga birgalikda sarmoya ajratish haqida hujjatlar imzolandi va amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston bilan Koreyaning „Kobul Tekstayl" kompaniyasi o'rtasidagi hamkorlik yildan yilga chuqurlashib bormoqda. Mazkur kompaniya O'zbekistonga 250 mln. AQSH dollari hajmida sarmoya kiritdi va o'zlashtirildi. „Kobul Tekstayl" ishtirokida Toshkent, To'ytepa va boshqa shaharlarda qo'shma korxonalar barpo etildi va xaridorgir, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarilmoqda.

Shunday qilib, O'zbekistonning Koreya Respublikasi bilan hamkorligi kengayib bormoqda. 1999-yilga qadar O'zbekistonga Koreyadan 1,2 mlrd AQSH dollari hajmida sarmoya kirib keldi va o'zlashtirildi. O'zbekistonda 70 dan ortiq Koreya hamkorligida barpo etilgan qo'shma

korxonalar faoliyat ko'rsatmoqda. Ikki mamlakat o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi 1997-yildayoq 1 mlrd AQSH dollaridan oshdi.

O'zbekiston va Yaponiya aloqalari

O'zbekiston Sharqning eng rivojlangan mamlakati — **Yaponiya** bilan ham hamkorlik qilmoqda. Yaponiya 1991-yildayoq O'zbekiston mustaqilligini tan oldi, 1992-yilda o'zaro diplomatik aloqalar o'rnatildi. 1994-yil 16—19-may kunlari O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov boshliq davlat delegatsiyasi rasmiy tashrif bilan Yaponiyada bo'ldi. Safar paytida „O'zbekiston bilan Yaponiya o'rtasida munosabatlarning asosiy prinsiplari haqida" qo'shma bayonot, tashqi ishlar bo'yicha munosabatlar haqida hujjat imzolandi. O'zbekiston delegatsiyasi mashhur „Panasonik" konsernida bo'ldi va uning rahbariyati bilan O'zbekistonda filial ochishga kelishildi. Respublikamiz shaharlarida Panasonik mahsulotlarini sotish yo'lga qo'yildi. Yaponiya O'zbekistonga 156,1 mln. AQSH dollari hajmida beg'araz yordam berdi.

O'zbekistonda Yaponiyaning dunyoga mashhur „Mitsui", „Mitsubisi", „Sumitoto", „Tomen", „Marubeni", „Nishe Ivai" korporatsiyalarining doimiy vakolatxonalari faoliyat ko'rsatmoqda. Ular bilan O'zbekiston Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi o'rtasida hamkorlik to'g'risida bitimlar imzolangan. Yaponiya hukumati, o'nlab firma va kompaniyalari Ko'kdumaloq, Sho'rtan neft-gaz konini o'zlashtirishda, Buxoroda neftni qayta ishlash zavodini qurishda, Farg'ona neftni qayta ishlash zavodini ta'mirlashda, telealoqa tarmoqlarini ta'mirlashda o'z sarmoyalari bilan qatnashdi.

O'zbekiston Yaponiya bilan hamkorlik qilishga alohida e'tibor berayotganligi sababli 1999-yil aprel, 2001-yil may oylarida Yaponiyaning „Keydzay Doyukay" Korporativ rahbarlar uyushmasining prezidenti Koichi Minaguchi boshchiligidagi delegatsiya O'zbekistonga tashrif buyurdi. Bu uyushma Yaponiyadagi eng yirik kompaniya va korporatsiyalarning 1600 ga yaqin rahbar xodimlaridan tashkil topgan. „Keydzay Doyukay" uyushmasi tashabbusi bilan Yaponiya O'zbekistonga imtiyozli kreditlar ajratmoqda.

Yaponiya hukumatining „Taraqqiyotga rasmiy yordam" dasturi doirasida O'zbekistonda telekommunikatsiya, transport infratuzilmasi va ta'lim sohalaridagi loyihalar ijrosi uchun 873,2

mln AQSH dollari miqdorida imtiyozli davlat krediti berildi. Yaponiya xalqaro hamkorlik banki esa yoqilg'i-energetika va to'qimachilik sohalari uchun O'zbekistonga 812 mln AQSH dollari miqdorida kredit berdi.

O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov 2002-yil 28—31-iyul kunlari Yaponiya hukumatining taklifiga binoan rasmiy tashrif bilan Yaponiyada bo'ldi. Yaponiya bosh vaziri **Dzunitiro Koidzumi** va imperator **Akixito** bilan samimiy uchrashuvlar, suhbatlar bo'lib o'tdi. Tashrif natijasida O'zbekiston Respublikasi va Yaponiya o'rtasida:

- do'stlik, strategik sheriklik va hamkorlik to'g'risida Qo'shma Bayonot;
- iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish va O'zbekistondagi islohotlarni qo'llab-quvvatlash to'g'risida Qo'shma Bayonot;
- ikki mamlakat Tashqi ishlar vazirliklari hamkorligi, O'zbekiston Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligining „Michubisi", „Mitsui", „Marubeni", „Nishe Ivai" korporatsiyalari bilan hamkorligi, O'zbekiston Tashqi iqtisodiy faoliyat banki bilan „Bank of Tokio-Mitsubisi" o'rtasida imtiyozli kredit borasidagi va boshqa jami 14 ta hujjat imzolandi.

Islom Karimov Tokiodagi Vaseda universitetida bo'ldi va universitetning huquq fanlari faxriy doktori etib saylandi. Islom Karimov Vaseda universiteti rektori **Takayasi Okushimaga** O'zbekistonning **„Do'stlik ordeni"**ni taqdim etdi.

Safar natijasida O'zbekiston bilan Yaponiya o'rtasidagi hamkorlik yangi, strategik bosqichga ko'tarildi.

1995—2004-yillarda Yaponiyaning O'zbekiston iqtisodiyotiga kiritgan kreditlar miqdori 1,8 mlrd. AQSH dollarini tashkil etdi. O'zaro tovar ayirboshlash hajmi yildan yilga oshib bormoqda.

O'zbekistonda 10 dan ortiq O'zbekiston—Yaponiya qo'shma korxonalari barpo etildi va faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekistonning Tinch okean havzasi mamlakatlari—Malayziya va Indoneziya bilan davlatlararo aloqalari o'rnatildi. Bu borada O'zbekiston Prezidenti I.Karimov boshliq davlat delegatsiyasining 1992-yil iyun oyidagi Malayziya va Indoneziyaga safari muhim ahamiyatga egadir. Safar kunlarida O'zbekiston va Malayziya o'rtasida iqtisodiy va texnikaviy hamkorlik to'g'risida bitimlar imzolandi. Shuningdek, O'zbe-

kiston va Indoneziya o'rtasida diplomatak aloqalar o'rnatish bo'yicha qo'shma axborot, ikki tomonlama munosabatlar bo'yicha qo'shma bayonot, iqtisodiy va texnikaviy hamkorlik to'g'risida bitim imzolandi.

1995- yil 8—10- aprel kunlari Indoneziya Respublikasi prezidenti Suxarto rasmiy tashrif bilan O'zbekistonda bo'ldi. Muzokaralar nihoyasida O'zbekiston Prezidenti I.Karimov va Indoneziya Prezidenti Suxarto O'zbekiston Respublikasi bilan Indoneziya Respublikasi o'rtasidagi munosabatlar va hamkorlik tamoyillari to'g'risidagi qo'shma bayonnoma imzoladilar. Ikki mamlakat hukumatlari o'rtasidagi sayohlik sohasidagi hamkorlik haqidagi memorandum hamda ikki mamlakat poytaxtlari oralig'ida samolyotlar qatnovini yo'lga qo'yish to'g'risidagi hukumatlararo bitim imzolandi.

O'zbekistonning Osiyo va Okeaniya mintaqasidagi Vyetnam Sotsialistik Respublikasi, Kambodja, Tailand, Avstraliya va boshqa mamlakatlar bilan siyosiy-diplomatik aloqalari yo'lga qo'yildi, iqtisodiy va madaniy hamkorligi rivojlanib bormoqda.

O'zbekiston va AQSH aloqalari

O'zbekiston bilan Amerika Qo'shma Shtatlari o'rtasida davlatlararo aloqalar mustaqillikning dastlabki yillaridayoq yo'lga qo'yildi. 1992-yil 15—16-fevral kunlari AQSH davlat kotibi **Jeyms Beyker** O'zbekistonga rasmiy tashrif buyurdi va ikki davlat o'rtasida diplomatik aloqalar o'rnatildi. 1992-yil 16-mart kuni Toshkentda birinchi bo'lib, AQSHning elchixonasi ochildi. 1993- yil 14- sentabrda AQSH davlat deportamentining maxsus topshiriqlar bo'yicha elchisi **Strob Talbot** O'zbekistonda bo'ldi va O'zbekiston Prezidenti bilan hamkorlik qilish masalalarida suhbatlashdi. 1995-yil 6-aprelda AQSH mudofaa vaziri **Uilyam Persi** O'zbekistonga keldi, O'zbekistonning NATO **„Tinchlik yo'lida hamkorlik"** dasturida ishtiroki muhokama qilindi. AQSH armiyasi o'quv-mashq markazida tinchlikni ta'minlash maqsadida o'tkazilgan harbiy mashqlarda O'zbekiston Qurolli Kuchlari vzvodi ishtirok etdi. O'zbekiston bilan AQSH o'rtasida sarmoyalarni rag'batlantirish va o'zaro himoya qilish to'g'risida, ikki yoqlama soliq olmaslik to'g'risida shartnomalar tuzilgan. Toshkent — Nyu-York o'rtasida bevosita havo yo'li ochildi. O'zbekiston Prezidenti I.Karimov 1995- yilda — BMT yubiley sessiyasi kunlarida AQSH vitse-prezidenti **Albert Gor** bilan uchrashdi. Uchrashuvda jahon va mintaqaviy xavfsizlik masalalari, ikki davlat o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish

to‘g‘risida fikr almashindi. Ikki mamlakat o‘rtasidagi iqtisodiy va madaniy aloqalarga ko‘mak berish maqsadida Amerika—O‘zbekiston savdo palatasi tuzildi. Palata savdo va investitsiya munosabatlarini rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratdi.

O‘zbekistonda 1996- yil boshlarigacha amerikalik sarmoyadorlar ishtirokida 200 ta „O‘zbekiston—Amerika“ qo‘shma korxonalari tashkil topdi va faoliyat ko‘rsatdi. Bular orasida Navoiy viloyati Zarafshon vodiysidagi Muruntov AQSHning Nyumont Mayning Korporatsiyasi bilan hamkorlikda tog‘ jinslaridan oltin va kumush ajratib oluvchi „Zarafshon-Nyumont“ qo‘shma korxonasi bor. Bu korxonada 2002- yilgacha 83 tonna oltin tayyorlandi.

O‘zbekiston Prezidenti I. Karimovning 1996- yil 23—28- iyun kunlarida AQSHda bo‘lishi O‘zbekiston va Amerika munosabatlarini yangi pog‘onaga ko‘tardi. I.Karimov AQSH Prezidenti **Bill Klinton** bilan uchrashdi. Ikki mamlakat o‘rtasidagi munosabatlarni chuqurlashtirish, tomonlar manfaatiga daxldor bo‘lgan siyosiy, iqtisodiy, xavfsizlik masalalari muhokama etildi. Bill Klinton AQSH ma’muriyati Markaziy Osiyo mamlakatlarining mustaqilligi, barqarorligi va ravnaqidan manfaatdor ekanini, O‘zbekiston bilan qalin munosabatlar o‘rnatishni istayotganini, O‘zbekistonning tezroq dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi yo‘lida yordam berajagini ta’kidladi. I. Karimov bilan B. Klinton uchrashuvi ikki mamlakat o‘rtasidagi munosabatlarga siyosiy zamin hozirladi.

1996- yil 25- iyun kuni O‘zbekistonning AQSHdagi elchixonasi ochildi, bu marosimda O‘zbekiston Prezidenti I. Karimov AQSH davlat departamentining MDH davlatlari bo‘yicha vakili **J. Kollinz** qatnashdi.

O‘zbekiston Prezidenti AQSHdagi Xorijiy xususiy sarmoyalar korporatsiyasi (OPEK)ning Vashingtondagi qarorgohida o‘tkazgan brifingda, Xyuston shahrida O‘zbekiston gaz va neft sanoatiga bag‘ishlangan, Denver shahrida O‘zbekiston tog‘-kon sanoati imkoniyatlari va boy tabiiy resurslariga bag‘ishlangan konferensiya hamda ko‘rgazmalarda qatnashdi va nutq so‘zlab O‘zbekistonda chet el sarmoyalari va biznesi uchun yaratilgan qulay iqtisodiy, huquqiy, siyosiy sharoitlar to‘g‘risida batafsil axborot berdi. Bu tadbirlarda AQSHning 70 dan ortiq moliya, tog‘-kon sanoati, ishlab chiqarish bilan mashg‘ul

yetakchi kompaniyalar rahbarlari ishtirok etdilar. **„O'zbekneftgaz"** milliy korporatsiyasi bilan **„Enron"** korporatsiyasi va **OPEK** o'rtasida loyihalarni mablag' bilan ta'minlash va sug'urta qilish to'g'risida protokol, O'zbekiston tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki bilan **„Keys"** korporatsiyasi o'rtasida lizing kompaniyasi tuzish to'g'risida bitimlar imzolandi.

Loyihalarni mablag' bilan ta'minlash va sug'urta qilish to'g'risidagi protokol bo'yicha OPIK ajratadigan 400 mln AQSH dollari O'zbekistonda gaz sanoatini rivojlantirishga xizmat qiladi. 1996- yil birinchi yarmigacha OPIK ishtirokida O'zbekiston iqtisodiyotiga 200 mln dollarlik AQSH sarmoyasi kiritildi.

O'zbekiston delegatsiyasining Texas shtatining poytaxti Xyustonga safari chog'ida neft va gaz sanoati bilan bog'liq bo'lgan yirik korporatsiya va kompaniyalar rahbarlari bilan uchrashuvlar bo'ldi. „O'zbekneftgaz" korporatsiyasi va „Teksako" kompaniyasi o'rtasida qo'shma korxona tuzish to'g'risida ta'sis shartnoma, „O'zbekneftgaz" bilan „Enron Oyl Gaz Interneshnl" o'rtasida gaz konlarini izlab topish va ishga tushirish bo'yicha qo'shma korxona tuzish to'g'risida shartnoma imzolandi. Shartnomada Amerikaning moylash materiallari ishlab chiqarish texnologiyalarini O'zbekistonga keltirish ko'zda tutiladi. Prezident I. Karimov va Tennessi shtatining gubernatori **T. Sandkvest** o'rtasida O'zbekistonda „Gazomotors" va „Gazkompressor" qo'shma korxonalari tuzish to'g'risida hujjatlar imzolandi.

O'zbekiston delegatsiyasining Kolorado shtatiga safari chog'ida **I. Karimov** va Kolorado shtati gubernatori **R. Romer** o'rtasida hamkorlik to'g'risida bitim imzolandi. 28-iyun kuni I. Karimov „Nyumont Mayning" korporatsiyasining bosh qarorgohiga tashrif buyurib, uning prezidenti **R. Kembri** bilan uchrashdi, muzokaralar o'tkazdi. Uchrashuv chog'ida O'zbekiston davlat geologiya qo'mitasi bilan „Nyumont Mayning" o'rtasida oltin konlarini qidirib topilish borasida qo'shma korxona tuzish to'g'risida bitim hamda O'zbekiston davlat geologiya qo'mitasi, „Nyumont Mayning" va „Mitsui" korporatsiyalari o'rtasida oltin konlarini birgalikda ishga tushirish sohasida bitim imzolandi.

O'zbekiston Prezidenti boshliq davlat delegatsiyasining AQSHda bo'lishi chet el sarmoyasi uchun respublikada yaratilgan shart-sharoitlar to'g'risidagi axborot taqchilligini bartaraf etdi. Safar chog'ida imzolangan hujjatlar Amerika biznesi va sarmoyalarining O'zbekistonga erkin kirib kelishi uchun yanada keng yo'l ochdi. Ikki mamlakat o'rtasidagi hamkorlik O'zbekistondagi islohotlarni qo'llab-quvvatlash, o'zaro manfaatli aloqalarni

kengaytirish yo'lidan bormoqda. O'zbekistonda AQSHning 28 ta kompaniya, firma va banki o'z vakolatxonalarini ochgan. Bular qo'shma korxonalar barpo etish, savdo-sotiqni kengaytirish ishiga ko'maklashmoqda.

2001- yilda O'zbekistonda AQSH bilan hamkorlikda amalga oshirilayotgan loyihalar soni 70 dan ortdi. AQSH sarmoyasi ishtirokida respublikamizda barpo etilgan 305 ta qo'shma korxona sanoat, qishloq xo'jaligi, to'qimachilik, gaz-kimyo, neft, oltin qazib olish, transport, kommunikatsiya va ta'lim sohalarida samarali faoliyat ko'rsatmoqda. „Zarafshon-Nyumont", „O'z-Teksako", „O'zKeysmash", „O'z-Keystraktor", „O'z-Eksayd", „BiEyAy"ning Xo'jaobod gaz ombori qurilishi, „ABB Lummus Global" bilan hamkorlikdagi Sho'rtan gaz-kimyo majmuasi shular jumlasidandir. O'zbekistonning AQSH bilan savdo aylanmasi 300 mln. AQSH dollaridan oshdi.

Istiqlol yillarida yuzlab o'zbek yoshlari **„Umid"** jamg'armasi va AQSH hukumati dasturlari bo'yicha Amerika universitetlarida tahsil olib qaytdilar. 2001—2002- o'quv yilida AQSH da ta'lim olayotgan yoshlar soni 2 ming kishini tashkil etadi.

2001- yil 11- sentabr kuni xalqaro terroristlar AQSHda sodir etgan fojiali voqealar paytida O'zbekiston birinchilardan bo'lib AQSH hukumatining Xalqaro terrorizmga qarshi aksilterror koalitsiya tuzish haqidagi taklifi tarafdori bo'lib chiqdi.

„Shuni katta mamnuniyat bilan ta'kidlashimiz zarurki, jahon hamjamiyati xalqaro terrorizmga — bu jirkanch baloqazoga qarshi e'lon qilingan kurashda davlatimiz va jamiyatimiz ham qat'iy bel bog'laganini dunyo maydonida bugun ko'pchilik tan olmoqda va O'zbekistonimizga hurmat-e'tibor bilan qaramoqda."

I. A. Karimov „O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari". „Xalq so'zi", 2002- yil 30- avgust.

O'zbekiston bilan AQSH o'rtasidagi 1991- yildan 2001- yil sentabrgacha davlat ahamiyati darajasida 28 ta tashrif qayd etilgan bo'lsa, 2001-sentabrdan 2002-yil apreligacha esa 20 taga yaqin ana shunday tashriflar amalga oshirildi.

2002- yil 11—14- mart kunlari O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov boshliq davlat delegatsiyasi Prezident Jorj Bush taklifiga binoan rasmiy davlat tashrifi bilan AQSHda bo'ldi. AQSH Prezidenti **J. Bush** va martabali hukumat vakillari **Islom Karimovni** Oq uyda obro'-e'tiborli mehmon sifatida kutib oldi. Tomonlar xalqaro ahvol, Markaziy Osiyodagi jarayonlar, xalqaro terrorizmga qarshi kurash, harbiy va harbiy-texnikaviy, iqtisodiy hamkorlik masalalarida fikr almashdilar. Tashrif yakunida „O'zbekiston bilan AQSH o'rtasida o'zaro sheriklik va hamkorlik asoslari to'g'risida deklaratsiya", ilmiy-texnikaviy tadqiqotlar, yadroviy materiallar va texnologiyalar tarqalishining oldini olishda hamkorlik, moliya, qishloq xo'jaligiga oid qator hujjatlar imzolandi.

Eng muhimi, AQSH ni sinovli damlarda qo'llab-quvvatlagani uchun Prezidentimiz **Islom Karimov** Amerika jamoatchiligi tomonidan **„Xalqaro miqyosdagi lider"** mukofoti bilan taqdirlandi. Bu mukofot Amerika xalqining O'zbekiston xalqiga hurmat-e'tiborining timsolidir.

O'zbekistonning Yevropa mamlakatlari bilan hamkorligi

O'zbekiston Respublikasining jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvida Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan o'zaro manfaatli aloqalarni yo'lga qo'yish va tobora chuqurlashtirish alohida o'rin tutadi. 1996- yil 21- iyunda Florensiya shahrida imzolangan O'zbekiston bilan Yevropa Ittifoqi o'rtasidagi „Sheriklik va hamkorlik to'g'risidagi bitim", uning 1999- yil 1- iyulda kuchga kirishi mamlakatimizning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan o'zaro munosabatlarining huquqiy negiziga aylandi.

O'zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnik va madaniy-gumanitar aloqalari yildan-yilga rivojlanib, chuqurlashib bormoqda. Bugungi kungacha respublikamizda Yevropa Ittifoqiga a'zo mamlakatlarning 145 firma va kompaniyasi vakolatxonalari akkreditatsiya qilindi. Yevropalik sarmoyadorlar ishtirokida tashkil etilgan 491 ta korxona ishlayapti, ulardan 111 tasi yuz foizlik Yevropa kapitaliga ega. 1995—2002-yilladga Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining firma va kompaniyalari respublikamizda umumiy qiymati qariyb 8 mlrd AQSH dollarlik yirik sarmoyaviy loyihalarni amalga oshirishda qatnashdi. 2002- yilda O'zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan mahsulot ayirboshlash hajmi 1 mlrd 65,8 mln AQSH dollarini, 2003- yilda esa 1,2 mlrd AQSH dollarini tashkil etdi.

O'zbekistonning Yevropa Ittifoqining a'zosi, ulkan iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy salohiyatga ega bo'lgan Germaniya bilan o'zaro manfaatli aloqalari kengayib bormoqda.

O'zbekiston Prezidentining ***Germaniyaga*** *1993-yil 28-aprel* kuni boshlangan va besh kun davom etgan rasmiy tashrifi O'zbekiston bilan Germaniya o'rtasida munosabatlarni yo'lga qo'yishda muhim ahamiyatga egadir. Ayni paytda bu safar respublikamizga Yevropa sari katta yo'lni ochdi. I. Karimov GFR Federal prezidenti **Rixard fon Vayzenker** va Federal kansleri **Gelmut Kol** bilan samimiy, o'zaro tenglik asosida, ishonch va *qat'iyat bilan suhbatlashdi. Ikki davlat o'rtasida madaniy* hamkorlik to'g'risida, sarmoyalar qo'yishni amalga oshirish va o'zaro himoya qilishga ko'maklashish to'g'risida, *ilmiy* tadqiqotlar va mutaxassislar fondini tashkil etish to'g'risida bitimlar imzolandi. O'zbekiston delegatsiyasi Germaniya sanoatini o'rganishga *katta* e'tibor berishdi. Safar samarali bo'ldi, jiddiy va istiqbolli munosabatlar o'rnatishga, bo'lajak hamkorlik imoratiga poydevor qo'yildi. *„Doyche-bank"*, *„Mercedes-Benz"* va „Simens" kompaniyalarining rahbarlari bilan uchrashuvlar bo'ldi, ular bilan hamkorlik qilish haqida kelishib olindi. Safar natijalariga ko'ra O'zbekiston—Germaniya hamkorligi masalalari bo'yicha hukumatlararo komissiya tuzildi. Toshkentda *ikki tomonlama savdo-iqtisodiy* palata tashkil etildi, GFRning elchixonasi ochildi. 1994-yil 1-sentabrda GFR poytaxti Bonnda O'zbekiston Respublikasining Yevropada birinchi elchixonasi ochildi. Hozirgi paytda elchixona Germaniyaning yangi poytaxti Berlin shahrida faoliyat yuritmoqda. „Toshkent-Frankfurt" havo yo'li yo'lga qo'yildi, O'zbekistonda „Doyche-bank"ning bo'limi faoliyat ko'rsatmoqda.

1995-yil aprelda Germaniya Federal Prezidenti **Roman Gersog**ning O'zbekistonda bo'lishi ikki mamlakat o'rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamladi. Roman Gersog O'zbekistonda *istiqomat qilayotgan 50 mingdan ortiqroq nemis millatiga mansub* O'zbekiston fuqarolarining hayoti bilan tanishib, ular uchun teng imkoniyatlar yaratilganidan mamnun bo'ldi. Germaniyaning **„Geydelberg"** firmasi O'zbekistonda nashriyot-matbaa sohasida *hamkorlik qilayotgan yirik* kompaniyadir. „Geydelberg" firmasi asbob-uskunalari bilan Yangiyo'l kitob fabrikasi, Toshkent va Nukus poligrafiya *kombinatlari*, Samarqanddagi „Tong" nashriyoti qayta *jihozlandi*. O'zbekistondagi **„Rastr"** va **„Groteks"** nashriyotlari „Geydelberg" *firmasi texnologiyasi* asosida ishlamoqda. Natijada maktablar uchun darslik, o'quv qo'llanmalari va boshqa turdagi nashriyot *mahsulotlari ishlab chiqarish ancha*

yaxshilandi. 2001- yilda O'zbekiston—Germaniya—Rossiya hamkorligidagi **„Namangan qog'oz"** qo'shma korxonasi qurilib ishga tushirildi. O'zbekistonning Germaniya bilan hamkorligi boshqa sohalarda ham kengayib bormoqda.

O'zbekiston Prezidenti I. A. Karimovning 2001- yil 2—5- aprel kunlari Germaniya Federativ Respublikasiga, Germaniya Federal kansleri Gerxard Shryoderning 2002- yil 9—10- may kunlari O'zbekistonga qilgan rasmiy safarlari O'zbekiston-Germaniya o'rtasidagi o'zaro manfaatli hamkorlikni yangi bosqichga ko'tardi.

Ikki mamlakat tadbirkorlari va rasmiy doiralari o'rtasida aloqalar kengayib bormoqda. 1997- yilda O'zbekistonda 55 ta Germaniya kompaniyasining vakolatxonalari faoliyat yuritgan bo'lsa, 2001- yilda bu ko'rsatkich 80 taga yetdi. Ularning eng yiriklari „Xobas TAPO", „Xiva Karpet" va boshqalardir. 2003- yilda germaniyalik sarmoyadorlar ishtirokida yengil sanoat, oziq-ovqat sanoati, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, farmatsevtika sanoati, transport va boshqa sohalarda tashkil etilgan 138 ta korxona faoliyat ko'rsatdi, ulardan 40 tasi yuz foizlik Germaniya kapitaliga ega. O'zbekistonga kiritilayotgan Germaniya sarmoyalari hajmi 2001- yildayoq 1 mlrd AQSH dollaridan oshdi. Ikki mamlakat o'rtasidagi savdo aylanmasi 2001- yilda 283,3 mln AQSH dollarini tashkil etdi. Germaniya Federativ Respublikasi O'zbekistonning Yevropadagi eng yirik iqtisodiy hamkoridir.

1994- yil 9—12- iyun kunlari O'zbekiston davlat delegatsiyasi **Niderlandiya** (Gollandiya)da bo'ldi, qirolicha **Veatriks** va hukumat boshlig'i — bosh vazir **Rudolf Lyubbers** bilan ikki tomonlama hamkorlik to'g'risida suhbatlar bo'ldi. O'zbekiston delegatsiyasi a'zolari kun davomida dehqonlar va chorvadorlar xo'jaligida bo'ldi, ular bilan suhbatlashdi, ko'p narsalarni o'rganishdi. Safar natijasida O'zbekiston va Gollandiya o'rtasida davlatlararo munosabatlar prinsiplari haqida bayonot va savdo-iqtisodiy hamkorlik haqida protokol imzolandi. Gollandiya agrar xo'jaligi texnologiyasi, urug' va nasllari, mehnat usullaridan O'zbekistonda foydalanishga kelishildi. Bugungi kunda O'zbekistonda Gollandiya kartoshka urug'lari ekilib mo'l hosil yetishtirilmoqda.

O'zbekiston bilan Fransiya o'rtasida munosabatlarni o'rnatish va rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. 1993- yil 28—30- oktabr kunlari O'zbekiston delegatsiyasining **Fransiyaga** rasmiy tashrifi ikki davlat o'rtasidagi hamkorlikka asos soldi. Prezident I. Karimov Fransiya Prezidenti **F. Mitteran**, Fransiyaning boshqa rahbarlari

hamda jamoatchilik vakillari bilan do'stona suhbat va samarali muzokaralar yuritdi. F.Mitteran qabul marosimida nutq so'zlab: „Hozirgi siyosiy vaziyatda Markaziy Osiyoda yetakchi o'rinni egallab turgan mustaqil O'zbekiston Sharq bilan G'arb o'rtasida ishonchli ko'prik bo'lishi mumkin. Ko'p asrlik tarix teran an'analarga ega bo'lgan, insoniyatning faxriga aylangan allomalarni yetkazib bergan O'zbekiston doimo fransuzlarning diqqatini tortib kelgan. Bu tashrifdan keyin shuni ishonch bilan aytish mumkinki, mamlakatingiz biz uchun yanada yaqin bo'lib qoldi", deb ta'kidladi. Bu Vatanimiz to'g'risida, uning shon-shuhratini ulug'lovchi xolisona, oliyjanoblik bilan berilgan bahodir. Safar natijasida Parijda **„O'zbekiston Respublikasi va Fransiya Respublikasi o'rtasida do'stlik va hamkorlik to'g'risida shartnoma"**, madaniyat, ilmiy-texnikaviy va maorif sohasida hamkorlik qilish to'g'risida bitim, sarmoyalarni o'zaro rag'batlantirish va himoyalash to'g'risida bitim imzolandi.

Mamlakatimiz rahbarining **Parij Xartiyasini** imzolashi respublikamizda demokratiyaning yanada rivojlanishi, shuningdek, O'zbekistonning Yevropa va boshqa taraqqiy etgan mamlakatlar bilan yanada yaqinlashuvi uchun muhim ahamiyatga ega bo'ldi. O'zbekiston Milliy banki bilan Fransiyadagi yirik **„Kredit Kommersial de Frans"** banki o'rtasida muddaolar haqida bitim imzolandi, unda Buxoroda neftni qayta ishlash zavodi qurish loyihasini pul bilan ta'minlash ko'zda tutildi. Taniqli **„Elf-akiten"** neft-kimyo konserni, **„Texnip"** firmasi va boshqa kompaniyalar bilan Buxoroda neftni qayta ishlash zavodi qurishga kelishildi. Fransiya va O'zbekiston o'rtasida savdo-sotiq hisob-kitoblarini ta'minlab turgan **„Kredit kommersial de Frans"** banki zavod qurilishini ham mablag' bilan ta'minladi. O'zbekiston bu bankka mablag' qo'ydi, u hamkorlik uchun kafolat bo'lib turibdi. Ana shu hamkorlik va hujjatlar qatoriga 1994- yil 25—27- aprel kunlari Fransiya Prezidenti **F.Mitteranning** O'zbekistonga qilgan rasmiy tashrifi chog'ida imzolangan ikki mamlakat tashqi ishlar vazirliklari o'rtasidagi hamkorlik to'g'risida, O'zbekiston va Fransiya o'rtasida fuqarolarning erkin harakati haqidagi bitimlar, shuningdek havo transporti sohasida hamkorlik to'g'risidagi deklaratsiyalar qo'shildi. 1996-yil aprel oyida O'zbekiston Prezidenti boshchiligidagi davlat delegatsiyasining Fransiyaga tashrifi chog'ida ikki mamlakat o'rtasida ikki tomonlama soliq olmaslik to'g'risida konvensiya hamda moliyaviy protokol imzolandi.

O'zbekiston bilan Fransiya o'rtasida iqtisodiy, ilmiy, madaniy aloqalar kengayib bormoqda. Qishloq xo'jalik mahsulotlarini

qayta ishlash, oziq-ovqat, neft va gaz sanoati, qurilish va boshqa sohalarda hamkorlik qilinmoqda.

O'zbekiston xalqaro ishlarda katta tajriba va nufuzga ega bo'lgan **Buyuk Britaniya** bilan ham hamkorlik qilmoqda. 1993-yil 17—19-iyul kunlari Buyuk Britaniya qirolichasining qizi **malika Anna** O'zbekistonda bo'lib, mamlakatimiz bilan, xalqimizning turmush tarzi bilan tanishib, Samarqand shahrining o'lmas tarixiy yodgorliklarini ziyorat qilib ketdi. 1993-yil 15-oktabr kuni Buyuk Britaniya tashqi ishlar va hamdo'stlik ishlari bo'yicha davlat vaziri **Daglas Xogning** O'zbekistonga safari chog'ida ikki davlat o'rtasida madaniyat va ta'lim sohasidagi hamkorlik, ikki yoqlama soliq olmaslik to'g'risida bitimlar imzolandi.

1993- yil 22—25- noyabr kunlari O'zbekiston Prezidenti I. Karimov boshliq respublikamiz delegatsiyasining rasmiy amaliy tashrif bilan **Buyuk Britaniya** va **Shimoliy Irlandiya** birlashgan qirolligida bo'lishi ikki mamlakat o'rtasidagi hamkorlik tarixida buyuk voqea bo'ldi. Mamlakatimiz rahbarini qirolicha **Yelizaveta II**, bosh vazir **J.Meyjor** bilan samimiy, ochiq, o'zaro manfaatli suhbatlari, muzokaralari bo'lib o'tdi. Safar samarali bo'ldi. **O'zbekiston Respublikasi bilan Buyuk Britaniya qirolligi o'rtasida o'zaro iqtisodiy aloqalar to'g'risida shartnoma,** sarmoyalarni o'zaro rag'batlantirish va himoyalash to'g'risida bitim, havo yo'llarini ochish to'g'risida bitim, ikki mamlakat hududida fuqarolarning erkin yurishi haqida memorandum imzolandi. Mashhur **Rotshildlar** banki hamda Yevropa tiklash va taraqqiyot banki rahbarlari bilan uchrashuvlar bo'ldi, ular bilan o'zaro hamkorlik haqida bitimlar tuzildi. Yevropa qayta tiklash va taraqqiyot banki O'zbekistonda oltin qazib olish korxonalari qurish uchun 150 mln AQSH dollari ajratishga qaror qildi. O'zbekiston va **„Lonro"** kompaniyasi o'rtasida imzolangan oltin biznes haqidagi bitim amaliy ahamiyatga ega bo'ldi. Bu tadbirlar amalga oshirilmoqda. Liverpul paxta assotsiatsiyasi rahbarlari bilan O'zbekiston paxta tolasini jahon bozorida sotish masalalari bo'yicha muzokaralar bo'ldi. „Toshkent—London" havo yo'lida samolyot qatnovining yo'lga qo'yilishi aloqalarni yaxshilashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. 1996- yilning boshlarida O'zbekistonda — Britaniya Kengashi bo'limining ish boshlashi ham-korlikni mustahkamlash va kengaytirish yo'lidagi yangi qadam bo'ldi.

O'zbekistonning **Finlandiya, Avstriya, Belgiya, Shveysariya, Italiya, Ispaniya, Gretsiya, Polsha, Vengriya, Chexiya, Slovakiya, Xorvatiya, Bolgariya** kabi Yevropa mamlakatlari bilan siyosiy, diplomatik, iqtisodiy va madaniy aloqalari o'rnatildi va kengayib

bormoqda. Shveysariyaning Altendorf shahrida O'zbekiston Savdo uyining ochilishi muhim voqea bo'ldi. Bu maskan bugungi kunda savdo uyigina bo'lib qolmay, O'zbekistonning Yevropa va jahonda biznes va savdo markazi hisoblanadigan mamlakat — Shveysariyadagi vakolatxonasiga ham aylandi. 1995-yil oktabrda Jenevada **„O'zbekistonda xususiylashtirish: hamkorlik uchun imkoniyatlar"** mavzusida konferensiya bo'lib o'tdi. Shu yil noyabr oyida esa Londonda o'tgan **„O'zbekistonda biznes"** konferensiyasida iqtisodiy islohotlarning xususiyatlari muhokama qilindi. Shtutgartda bo'lib o'tgan **„Buyuk ipak yo'li merosi: O'zbekiston"** ko'rgazmasi O'zbekistonning aql-ziyo sohasida jahonda tutgan o'rniga va salohiyatiga berilgan katta baho bo'ldi.

O'zbekiston Prezidentining Davosda har yili o'tadigan jahon iqtisodiy anjumanida ishtirok etishi va anjumanda so'zlagan nutqlari uning ishtirokchilarini, davlat va hukumat boshliqlarini, xalqaro moliya tashkilotlari, yirik banklar va kompaniyalarning rahbarlarini, qolaversa jahon biznesmenlarini O'zbekiston bilan, uning salohiyati bilan tanishtirdi, O'zbekistonga xorijiy sarmoyalarni jalb qilishda katta ahamiyatga ega bo'ldi.

O'zbekiston tashqi siyosatining jo'g'rofiyasi uzluksiz kengayib bormoqda. U mustaqillikni mustahkamlashga, xalq farovonligini va xavfsizligini ta'minlashga yo'naltirilgan. O'zbek diplomatiyasi xorijiy mamlakatlardan sadaqa so'rashga emas, ikki tomonlama manfaatdorlikka, insonparvarlikning yuksak va oliyjanob prinsiplariga tayanadi. Respublika Prezidenti I. Karimov qaysi mamlakatda bo'lmasin, avvalo, ulardagi ilg'or tajribani o'rganishga, foydali narsalarni topishga, ulardan foydalanishga alohida e'tibor beradi.

O'zbekiston tashqi siyosatida iqtisodiy omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Xorijiy mamlakatlardan respublikaga ilg'or texnologiyalar, sarmoyalar kirib kelishi, ko'plab qo'shma korxonalarning qurilishi oqilona tashqi siyosatning natijasidir.

2003-yilda respublikamizda xorijiy sarmoya ishtirokida barpo etilgan 2000 ta qo'shma korxona jahondagi 80 mamlakatdan kelgan sheriklari bilan birgalikda faoliyat ko'rsatdi. Ular iste'mol mollari, eksport uchun sifatli tovarlar ishlab chiqardi, aholiga xizmat ko'rsatdi. Jahondagi 80 dan ortiq xorijiy bank bilan o'zaro munosabatlar o'rnatilgan. Mustaqillik yillarida O'zbekistonga kiritilgan chet el sarmoyalari 14 mlrd AQSH dollaridan

oshdi. Bir yilda taxminan 1 mlrd AQSH dollari o'zlashtirilmoqda. O'zbekiston jahondagi 140 mamlakat bilan savdo-sotiq qilmoqda. Har yilgi tovar ayirboshlash hajmi 6—8 mlrd AQSH dollarini tashkil etmoqda. Ilg'or mamlakatlar kadrlar tayyorlashda, bank sohasida va boshqaruvda, axborot tarmoqlarini yo'lga qo'yishda, yetakchi birjalar bilan aloqalar o'rnatishda, qonunchilik tajribasini o'rganishga respublikamizga ko'maklashmoqdalar.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda tarixiy jihatdan qisqa bir davrda xalqaro munosabatlarni yo'lga qo'yish va rivojlantirish bobida asrlarga arziydigan ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston o'zining tinchliksevar, yaxshi qo'shnichilik, o'zaro foydali hamkorlikka qaratilgan siyosati va faoliyati bilan butun dunyoga tanildi, jahon hamjamiyatida o'zining munosib o'rnini egalladi, uning mavqeyi yildan yilga mustahkamlanib bormoqda.

? *Savol va topshiriqlar*

1. O'zbekiston va Turkiya aloqalari haqida so'zlab bering.
2. O'zbekistonda Pokiston sarmoyadorlari bilan qanday qo'shma korxonalar barpo etilgan?
3. EKO qanday tashkilot? O'zbekistonning EKO bilan hamkorligi to'g'risida nimalarni bilasiz?
4. O'zbekiston va Hindiston o'rtasidagi hamkorlik aloqalari haqida referat yozing.
5. O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi aloqalar haqida nimalarni bilasiz?
6. O'zbekiston bilan Koreya Respublikasi o'rtasida qanday sohalarda hamkorlik qilinmoqda?
7. O'zbekiston va Yaponiya o'rtasida o'zaro manfaatli aloqalar nimalarda o'z ifodasini topmoqda?
8. O'zbekiston bilan AQSH o'rtasidagi hamkorlik haqida nimalarni bilasiz?
9. O'zbekistonda barpo etilgan O'zbekiston—AQSH korxonalaridan qaysilarini bilasiz?
10. O'zbekistonning Yevropa mamlakatlari bilan hamkorlik aloqalari haqida so'zlab bering.
11. Siz yashayotgan viloyat, shahar va tumanda chet el sarmoyalari ishtirokida qanday qo'shma korxonalar tuzilgan? Ular faoliyatini o'rganing va referat yozing.

XOTIMA

Davlat mustaqilligining qo'lga kiritilishi O'zbekiston xalqi hayotida muhim tarixiy voqea bo'ldi. Mustaqillik xalqimizga o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zlari uchun munosib turmush yaratish erkinligini berdi.

Jahon tarixi guvohlik beradiki, qadim zamonlardan boshlab u yoki bu mintaqalarda yirik imperiyalar tashkil etilgan, ular ko'plab xalqlarni o'z manfaatlariga bo'ysundirgan, asoratga solgan. Biroq ularning barchasi mazlum xalqlarning ozodlik uchun kurashi natijasida parchalanib ketgan. Bu tarixiy jarayon XX asrda ham takrorlandi. Mazlum xalqlarning milliy ozodlik harakati natijasida jahon mustamlakachilik tizimi barbod bo'ldi, imperiyalar quladi. Dunyodagi yirik imperiya bo'lmish SSSRning qulashi, parchalanishi ham ana shu tarixiy qonuniy jarayonning natijasi bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining qo'lga kiritilishi ham obyektiv tarixiy jarayon bo'lib, xalqimizning uzoq yillar davomidagi olib borgan milliy istiqlol uchun kurashining qonuniy mevasidir.

Tarixda bironta qaram bo'lgan xalq o'z mustaqilligini osonlikcha qo'lga kiritmagan. O'zbekiston xalqi ham mustaqillikni qo'lga kiritish yo'lida minglab millatparvar farzandlaridan judo bo'ldi.

Mustaqillikka erishilgandan keyin ham ichki va tashqi dushmanlar tomonidan mamlakatimizga o'ta xavfli xurujlar uyushtirildi. 1989- yil may—iyun oylarida Farg'ona, 1990- yil iyunda O'sh va O'zgan voqealari, 1991- yil oktabrda Oliy Kengashda Prezidentni ag'darishga bo'lgan urinish, 1992- yil yanvarda Toshkentning talabalar shaharchasida uyushtirilgan tartibsizliklar, 1999- yil fevralda Toshkentda terrorchi guruhlar uyushtirgan portlashlar, 1999, 2000, 2001- yillarda Afg'oniston hududida o'ziga uya qurib olgan terrorchi to'dalarning chegaralarimizga bostirib kirishi kabi hollar xalq hamjihatligini buzish, mustaqillikka zarba berish uchun qilingan harakatlar edi. Ming shukurlar bo'lsinki, g'animlarning barcha urinishlari barbod bo'ldi.

Xalqimiz Prezident Islom Karimov tomonidan asoslab berilgan „Taraqqiyotning o'zbek modeli"ni ro'yobga chiqarish yo'lida bunyodkorona mehnat qildi.

O'zbekistonda demokratik davlat poydevori barpo etildi. Davlat qurilishida demokratik tizim — qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati barpo etildi. Davlat boshqaruvining yangi zamonaviy, samarali, eng maqbul tizimi — Prezidentlik Respublika boshqaruvi yaratildi va amal qilmoqda. Parlamentchilikda demokratik asoslar yaratildi, demokratik davlatlarga xos parlamentarizm shakllandi.

Amalga oshirilgan siyosiy islohotlar natijasida fuqarolik jamiyati asoslari shakllandi. Fuqarolarning manfaatlarini o'zida ifoda etuvchi siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalari, demokratik jamiyatning muhim omili bo'lgan erkin ommaviy axborot vositalari vujudga keldi.

Mustaqillik yillarida ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish uchun iqtisodiyot tubdan isloh qilindi. Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish natijasida ko'p ukladli iqtisodiyot shakllandi. O'rta va kichik biznes rivojlandi, mulkdorlar tabaqasi vujudga keldi. Bozor iqtisodiyotining barcha sohalariga xizmat ko'rsatuvchi bozor infratuzilmasi shakllantirildi.

Iqtisodiyotning hayotiy muhim tarmoqlari rivojlantirildi, yangi sanoat tarmoqlari, yirik korxonalar bunyod etildi. O'zbekistonda avtomobilsozlik sanoati yaratildi, don va yoqilg'i mustaqilligiga erishildi.

Mustaqillik yillarida boy ma'naviy merosimiz, milliy an'analarimiz, rasm-rusumlarimiz, diniy qadriyatlarimiz qayta tiklandi. Ona tilimiz — xalq va davlat turmushidagi o'z o'rni va ahamiyatiga ega bo'ldi.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlar, ta'lim, madaniyat, sog'liqni saqlash sohalari yuksaldi. Shahar va qishloqlarimizning qiyofasi o'zgardi, aholining turmush saviyasi o'sdi. Ma'naviy hayotimizda uyg'onish yuz berdi, odamlarning tafakkuri va hayotga munosabati o'zgardi.

O'zbekistonning jahon xalqlari tinchligi va xavfsizligiga mos bo'lib tushgan tinchliksevar tashqi siyosati uning jahonda mustaqil davlat sifatida tezda tan olinishini ta'minladi. O'zbekiston BMT, EXHT, MDH, EKO, Shanxay hamkorlik tashkiloti, Markaziy Osiyo hamkorlik tashkiloti kabi nufuzli xalqaro tashkilotlarning a'zosidir. Dunyodagi nufuzli davlatlar bilan o'zaro manfaatli hamkorlik qilmoqda.

O‘zbekiston o‘zining davlat mustaqilligini qo‘lga kiritgani va mustaqil taraqqiyot yo‘lini boshlaganiga 14 yil to‘ldi. Bu yillar mohiyatan Vatanimiz tarixida sharafli va o‘ta mas’uliyatli davr bo‘ldi.

„O‘tgan davrning har bir yilini ahamiyati jihatidan tariximizning o‘n yilliklariga, hatto asrlariga tenglashtirish mumkin, desak mubolag‘a bo‘lmaydi“.

ISLOM KARIMOV.

Muhim voqealar solnomasi

1991- yil 31- avgust	O'zR Oliy Kengashining navbatdan tashqari oltinchi sessiyasida Prezident Islom Karimov O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e'lon qildi. „O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida" Konstitutsiyaviy Qonun qabul qilindi.
1991- yil 1- sentabr	O'zbekiston Respublikasining Mustaqillik kuni — umumxalq bayrami.
1991- yil 28- sentabr	Toshkentda Alisher Navoiyga haykal o'rnatildi.
1991- yil 1- noyabr	O'zbekiston xalq demokratik partiyasi tashkil topdi.
1991- yil 18- noyabr	O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i qabul qilindi. „O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida" Qonun qabul qilindi.
1991- yil 18- noyabr	O'zbekiston Respublikasining „Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi.
1991- yil 8- dekabr	Namanganda diniy ekstremistlarning konstitutsion tuzumga qarshi tajovuzi bo'ldi.
1991- yil 29- dekabr	O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida referendum o'tkazildi.
1991- yil 29- dekabr	O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga umumxalq saylovi bo'ldi. I. A. Karimov O'zbekiston Respublikasining Prezidenti etib saylandi.

1991- yil dekabr	O‘zbekiston ishtirokida MDH tuzildi.
1991- yil dekabr	O‘zbekiston va Turkiya o‘rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari va maqsadlari to‘g‘risida shartnoma imzolandi.
1992- yil 4- yanvar	O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Bosh vaziri lavozimi ta’sis etildi.
1992- yil yanvar	Viloyat, tuman va shaharlarda hokim lavozimi ta’sis etildi.
1992- yil yanvar	Millatlararo madaniyat markazi Respublika Baynalmilal madaniyat markaziga aylantirildi.
1992- yil 14- yanvar	O‘zbekiston Respublikasining „Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida“gi Qonuni qabul qilindi.
1992- yil yanvar	O‘zbekiston Milliy olimpiya qo‘mitasi tuzildi.
1992- yil 28- yanvar	„O‘zbekiston havo yo‘llari“ milliy kompaniyasi tashkil etildi.
1992- yil 26- fevral	O‘zbekiston EXHT ga a’zo bo‘ldi.
1992- yil 28- fevral	Prezident farmoni bilan 8 ta viloyat pedagogika institutlari universitetlarga aylantirildi.
1992- yil 2- mart	O‘zbekiston BMT ga a’zo bo‘ldi.
1992- yil 16- mart	Toshkentda birinchi bo‘lib AQSH elchixonasi ochildi.
1992- yil 27- mart	Prezident farmoni bilan Iyd Ramazon va Qurbon hayitining birinchi kunlari bayram va dam olish kunlari deb e’lon qilindi.
1992- yil 15- may	Toshkentda MDH kengashi bo‘lib o‘tdi.

1992- yil 30- may	O‘zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o‘rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari, do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risida shartnoma imzolandi.
1992- yil iyun	O‘zbekiston va Pokiston o‘rtasida davlatlararo munosabatlar va hamkorlik prinsiplari to‘g‘risida shartnoma imzolandi.
1992- yil	O‘zbekiston EKO ga a’zo bo‘ldi.
1992- yil iyun	O‘zbekiston bilan Janubiy Koreya o‘rtasida davlatlararo munosabatlar va hamkorlik asoslari to‘g‘risida Deklaratsiya imzolandi.
1992- yil 2- iyul	O‘zbekiston Respublikasining Davlat gerbi qabul qilindi.
1992- yil 2- iyul	„Siyosiy partiyalar to‘g‘risida“ Qonun qabul qilindi. U 1996- yil 25- dekabrda yangi tahrirda qabul qilindi.
1992- yil 25- avgust	O‘zbekiston va Ukraina o‘rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari, do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risida shartnoma imzolandi.
1992- yil noyabr	O‘zbekiston va Eron o‘rtasida davlatlararo munosabatlarning asoslari to‘g‘risida Deklaratsiya imzolandi.
1992- yil 8- dekabr	O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilindi.
1992- yil 10- dekabr	O‘zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi qabul qilindi.
1993- yil 14- yanvar	Vatan himoyachilari kuni.

1993- yil may	O‘zbekiston va Hindiston o‘rtasida davlatlararo munosabatlar va hamkorlik prinsiplari to‘g‘risida shartnoma imzolandi.
1993- yil 2- sentabr	O‘zbekiston Respublikasining „Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida“gi Qonuni qabul qilindi. 1999- yil 14- aprelda esa u yangi tahrirda qabul qilindi.
1993- yil sentabr	O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov BMT Bosh Assambleyasining 48- sessiyasida nutq so‘zladi.
1993- yil sentabr	Bahouddin Naqshband tavalludining 675 yilligi nishonlandi.
1993- yil oktabr	Toshkentda BMT ning vakolatxonasi ochildi.
1993- yil 28—30- oktabr	O‘zbekiston bilan Fransiya o‘rtasida *do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risida* shartnoma imzolandi. O‘zbekiston Prezidenti Parij Xartiyasini imzoladi.
1993- yil 29- oktabr	O‘zbekiston YUNESKO ga a’zolikka qabul qilindi.
1993- yil 1- noyabr	O‘zbekistonda aholi qo‘lidagi rubl o‘rniga so‘m-kupon (1 so‘m-kupon 1 rublga tenglashtirilgan holda) muomalaga kiritildi.
1993- yil 22—25- noyabr	O‘zbekiston Respublikasi bilan Buyuk Britaniya Qirolligi o‘rtasida o‘zaro iqtisodiy aloqalar to‘g‘risida shartnoma imzolandi.
1993- yil 28- dekabr	„O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylovlar to‘g‘risida“ Qonun qabul qilindi.
1994- yil aprel	Respublika „Ma’naviyat va ma’rifat“ jamoatchilik markazi tuzildi.

1994- yil 30- aprel	Markaziy Osiyo Iqtisodiy Hamjamiyati tashkiloti tashkil topdi.
1994- yil 5- may	„O'zbekiston Qahramoni" unvoni, „Mustaqillik" ordeni ta'sis etildi.
1994- yil 16—19- may	O'zbekiston bilan Yaponiya o'rtasidagi munosabatlarning asosiy prinsiplari to'g'risida qo'shma bayonot imzolandi.
1994- yil 1- iyul	O'zbekiston Respublikasining milliy valutasi — so'm (1 so'm kursi 1000 so'm-kuponga tenglashtirilgan holda) muomalaga kiritildi.
1994- yil iyul	O'zbekiston NATO ning „Tinchlik yo'lida hamkorlik" dasturiga qo'shildi.
1994- yil 1- sentabr	GFR poytaxti Bonnda O'zbekistonning Yevropada birinchi elchixonasi ochildi.
1994- yil 22- sentabr	„O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi to'g'risida" Qonun qabul qilindi.
1994- yil oktabr	Mirzo Ulug'bek tavalludining 600 yilligi jahon miqyosida nishonlandi.
1994- yil 4—25- oktabar	O'zbekiston va Xitoy o'rtasida o'zaro munosabatlarning asosiy prinsiplari, o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirish to'g'risida bayonnoma imzolandi.
1994- yil 25- dekabr	O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga birinchi bor saylovlar bo'lib o'tdi.
1995- yil 18- fevral	„Adolat" sotsial-demokratik partiyasi tuzildi.
1995- yil 23—24- fevral	Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasi bo'lib o'tdi. E. H. Xalilov Oliy Majlis Raisi etib saylandi.
1995- yil 23- fevral	Inson huquqlari bo'yicha Oliy Majlis vakili (ombudsman) instituti ta'sis etildi.

1995- yil 26- mart	O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti vakolat muddatini 1997- yildan 2000-yilgacha uzaytirish bo‘yicha referendum o‘tkazildi.
1995- yil may	„Xalq birligi“ harakati tashkil topdi.
1995- yil	„Zarafshon-Nyumont“ qo‘shma korxonasi ishga tushirildi.
1995- yil 3- iyun	Milliy tiklanish demokratik partiyasi tuzildi.
1995- yil iyul	Toshkentda EXHT ning mintaqaviy byurosi ochildi.
1995- yil 21- noyabr	Turkiston xalqlari madaniyati Assambleyasi tashkil topdi.
1995- yil 21- dekabr	O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirda „Davlat tili to‘g‘risida“gi Qonuni qabul qilindi.
1995- yil 21- dekabr	„Fuqarolik kodeksi“ qabul qilindi.
1995- yil 21- dekabr	O‘zbekiston Respublikasining „Kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish to‘g‘risida“gi Qonuni qabul qilindi.
1996- yil yanvar	„Oltin meros“ xalqaro xayriya jamg‘armasi tuzildi.
1996- yil mart—avgust oylari	„O‘zbekiston — Vatanim manim“ birinchi qo‘shiqlar ko‘rik tanlovi bo‘lib o‘tdi.
1996- yil aprel	Amir Temur tavalludining 660 yilligi jahon miqyosida nishonlandi.
1996- yil 25- aprel	O‘zbekiston Respublikasining „Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida“gi Qonuni qabul qilindi.
1996- yil 26- aprel	„Amir Temur“ ordeni, „Buyuk xizmatlari uchun“ ordeni ta’sis etildi.
1996- yil 25- iyun	AQSH da O‘zbekistonning elchixonasi ochildi.

1996- yil iyul	O'zbekiston bilan Yevropa Ittifoqi o'rtasida sherikchilik va hamkorlik to'g'risida shartnoma imzolandi.
1996- yil 19- iyul	„O'zDAEWOOavto" qo'shma korxonasining rasmiy ochilish marosimi bo'ldi. „Damas", „Tiko", „Neksiya" rusumli avtomobillar ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi.
1996- yil 27- avgust	Prezident farmoni bilan har yili avgust oyining uchinchi yakshanba kuni qo'shiq bayrami kuni deb e'lon qilindi. Mavzu: „O'zbekiston — Vatanim manim".
1996- yil 1- sentabr	Toshkentda Olimpiya shon-shuhrati muzeyi ochildi.
1996- yil 18- oktabr	Toshkentda Temuriylar tarixi davlat muzeyi ochildi.
1997- yil 7- yanvar	Iste'dodli yoshlarni chet elda o'qishini qo'llab-quvvatlash maqsadida „Umid" jamg'armasi tashkil etildi.
1997- yil 9—10- yanvar	Bishkekda O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston o'rtasida abadiy do'stlik haqida shartnoma imzolandi.
1997- yil 24- aprel	„Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) to'g'risida" Qonun qabul qilindi.
1997- yil 22- avgust	Buxoro neftni qayta ishlash zavodi ishga tushirildi.
1997- yil 25- avgust — 2- sentabr	Samarqandda „Sharq taronalari" birinchi xalqaro festivali bo'lib o'tdi. Har ikki yilda shunday festivalni o'tkazish an'anaga aylandi.
1997- yil 29- avgust	O'zbekiston Respublikasining „Ta'lim to'g'risida", „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" haqidagi qonunlari qabul qilindi.

1997- yil oktabr	Buxoro va Xiva shaharlarining 2500 yilligi nishonlandi.
1998- yil 30- aprel	O‘zbekiston Respublikasining „Chet el investitsiyalari to‘g‘risida“, „Chet ellik investorlar va investitsiyalarga kafolat berish to‘g‘risida“gi qonunlari qabul qilindi.
1998- yil 30- aprel	O‘zbekiston Respublikasining „Yer kadastri to‘g‘risida“, „Fermer xo‘jaligi to‘g‘risida“, „Dehqon xo‘jaligi to‘g‘risida“gi qonunlari qabul qilindi.
1998- yil may	O‘zbekiston alpinistlari Himolay tog‘ining eng baland „Everest“ cho‘qqisiga chiqdilar.
1998- yil 17- avgust	„El-yurt hurmati“ ordeni ta’sis etildi.
1998- yil oktabr	Samarqandda Imom al-Buxoriy tavalludining hijriy-qamariy taqvim bo‘yicha 1225 yilligi nishonlandi, yodgorlik majmuyi ochildi.
1998- yil oktabr	Farg‘ona shahrida Ahmad al-Farg‘oniyga haykal o‘rnatildi, bog‘ yaratildi.
1998- yil 28- dekabr	„Fidokorlar“ milliy-demokratik partiyasi tashkil topdi.
1999- yil 16- fevral	Toshkentda terrorchi kuchlar tomonidan portlashlar sodir etildi.
1999- yil mart	„SamKochavto“ qo‘shma korxonasi ishga tushdi. „Otayo‘l“ rusumli avtobus va yuk avtomobillari ishlab chiqarish boshlandi.
1999- yil 9- may	Toshkentda „Xotira maydoni“ majmuasining ochilish marosimi bo‘ldi.
1999- yil may	Toshkentda O‘zbek milliy kurashi bo‘yicha birinchi jahon chempionati bo‘lib o‘tdi. Xalqaro kurash assotsiatsiyasi tuzildi.

1999- yil	Toshkent islom universiteti ochildi.
1999- yil 5- noyabr	Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligi nishonlandi, uning xotirasiga bag'ishlangan ulug'vor haykal, yodgorlik majmuyi ochildi.
1999- yil 5- dekabr	O'zbekiston Respublikasi ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisiga saylovlar bo'lib o'tdi.
2000- yil 9- yanvar	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi bo'ldi. I. A. Karimov O'zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi.
2000- yil 12- may	Toshkentda „Shahidlar xotirasi" yodgorlik majmuyi ochildi.
2000- yil 21- iyun	MDH sammitida terrorchilikka qarshi kurash markazini tuzish haqida qaror qabul qilindi.
2000- yil 30- avgust	„Jaloliddin Manguberdi" ordeni ta'sis etildi.
2000- yil 16—17- noyabr	Burhoniddin Marg'inoniy tavalludining 910 yilligi va Imom Abu Mansur Moturudiy tavalludining 1130 yilligi nishonlandi, ular xotirasiga bag'ishlangan yodgorlik majmualari ochildi.
2001- yil 23- mart	„Kamolot"yoshlar ijtimoiy harakati tashkil topdi.
2001- yil 24- aprel	Navoiy—Uchquduq—Sulton Uvaystog'—Nukus yo'nalishi bo'ylab qurilgan yangi temiryo'lda dastlabki yuk poyezdi harakati boshlandi.
2001- yil 14—15- iyun	O'zbekiston „Shanxay forumi"ga a'zo bo'ldi. Uning nomi Shanxay Hamkorlik Tashkiloti deb o'zgartirildi.
2001- yil 14 —15- iyun	Shanxay Hamkorlik Tashkiloti sammitida terrorchilik, ayirmachilik va ekstrimizmga qarshi kurash haqida konvensiya imzolandi.

2001- yil iyun	4890 nafar o'g'il-qiz akademik litsey va kasb-hunar kollejlarini birinchi bitiruvchilari bo'ldi.
2001- yil 17- avgust	„O'zDAEWOOavto" qo'shma korxonasi yangi rusumdagi „Matiz" avtomobilini ishlab chiqara boshladi.
2001- yil avgust	Toshkent metrosi Yunusobod yo'nalishining 6 ta bekatdan iborat birinchi qismi qurilib, foydalanishga topshirildi.
2001- yil 16—17- noyabr	„O'zbekiston—Qozog'iston davlat chegarasi to'g'risida" shartnoma imzolandi.
2001- yil dekabr	Sho'rtan gaz-kimyo majmuasi ishga tushirildi.
2002- yil 27- yanvar	Ikki palatali parlament tuzish masalasida O'zbekiston Respublikasining referendumi bo'lib o'tdi.
2002- yil	O'zbekistonda istiqomat qilayotgan millat va elatlarning 120 ta milliy madaniyat markazlari faoliyat ko'rsatdi.
2002- yil 28- fevral	Markaziy Osiyo Hamkorlik Tashkiloti tashkil etildi.
2002- yil 11—14- mart	O'zbekiston Prezidenti I. A. Karimov rasmiy davlat tashrifi bilan AQSH da bo'ldi. „O'zbekiston bilan AQSH o'rtasida o'zaro sheriklik va hamkorlik asoslari to'g'risida" Deklaratsiya imzolandi.
2002- yil 2- aprel	Termiz shahrining 2500 yilligi nishonlandi.
2002- yil 4—5- aprel	„Referendum yakunlari hamda davlat hokimiyati tashkil etilishining asosiy prinsiplari to'g'risida" Konstitutsiyaviy Qonun qabul qilindi.
2002- yil 28—31- iyul	O'zbekiston va Yaponiya o'rtasida do'stlik, strategik sheriklik va hamkorlik to'g'risida qo'shma bayonot imzolandi.
2002- yil 27- avgust	Toshkentda „Qatag'on qurbonlari xotirasi" muzeyi ochildi.

2002- yil 12- dekabr	„O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to‘g‘risida“ Konstitutsiyaviy Qonun qabul qilindi.„O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to‘g‘risida“ Konstitutsiyaviy Qonun qabul qilindi.
2003- yil 24- aprel	„O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida“ Qonun qabul qilindi.
2003- yil oxiri	O‘zbekiston Liberal demokratik partiyasi tashkil topdi.
2004- yil 1- yanvar	Toshkentda SHHTning Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi (MATT) faoliyat yurita boshladi.
2004- yil 28- may	Ostonada MOH tashkilotiga a’zo davlatlar rahbarlarining sammiti bo‘lib o‘tdi.
2004- yil 16- iyun	Toshkentda O‘zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi o‘rtasida strategik sherikchilik to‘g‘risida bitim imzolandi.
2004- yil 17- iyun	Toshkentda SHHTga a’zo davlatlar rahbarlarining sammiti bo‘lib o‘tdi va Toshkent Deklaratsiyasi imzolandi.
2004- yil 18- iyun — 13- iyul	Hamyurtimiz Rustam Qosimjonov shaxmat bo‘yicha jahon chempioni unvonini qo‘lga kiritdi.
2005-yil 27- yanvar	O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati tuzildi va faoliyat boshladi.
2005- yil 14- noyabr	Moskvada O‘zbekiston-Rossiya o‘rtasida ittifoqchilik munosabatlari to‘g‘risida shartnoma imzolandi va kuchga kirdi.
2006- yil 24—25- yanvar	Yevrosiyo iqtisodiy hamjamiyatiga qo‘shilish haqidagi protokol va shartnomalar imzolandi.

MILLIY ISTIQLOL DAVRI BO'YICHA TEST SAVOLLARIDAN NAMUNALAR

1. O'zbekistonda Prezidentlik lavozimi ilk bor qachon, qaysi hokimiyat organi tomonidan ta'sis etildi?

A) 1989- yil 28- iyunda, O'zbekiston Kompartiyasi MKning qaroriga asosan;
B) 1990- yil 24- martda, Oliy Kengash qaroriga asosan;
C) 1990- yil 20- iyunda, Oliy Kengash qaroriga binoan;
D) 1990- yil 24- fevralda, Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan;
E) 1991- yil 31- avgustda, Oliy Kengash Qonuniga asosan.

2. I. Karimovning „O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida..." asarida qamrab olingan mavzular...

A) iqtisodiyotni erkinlashtirish;
B) islohotlarni chuqurlashtirish;
C) xavfsizlik, taraqqiyot va barqarorlik;
D) xalqaro hamkorlik va taraqqiyot;
E) sanab o'tilganlarning barchasi.

3. I. Karimovning qaysi asarida bozor munosabatlariga o'tishning besh tamoyili asoslab berilgan?

A) „O'zbekiston o'z istiqlol va taraqqiyot yo'lida";
B) „O'zbekiston XXI asrga intilmoqda";
C) „O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida...";
D) „O'zbekiston — bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li";
E) „Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q".

4. Qaysi huquqiy hujjatda mamlakatimizni bundan buyon O'zbekiston Respublikasi deb atash belgilab qo'yildi?

A) Mustaqillik Deklaratsiyasida;
B) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida;
C) Oliy Kengashning O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini e'lon qilish haqidagi qarorida;
D) „O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi Qonunda;
E) barcha javoblar to'g'ri.

5. O‘zbekistonda saylovlar qaysi asoslarda amalga oshiriladi?

A) huquqiy;
B) konstitutsiyaviy;
C) umumiy, teng, to‘g‘ridan to‘g‘ri, bevosita, yashirin ovoz berish orqali;
D) ko‘ppartiyaviylik asosida;
E) hamma javoblar to‘g‘ri.

6. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga asos qilib olingan hujjatlarni belgilang.

A) BMT hujjatlari, YUNESKO qoidalari, Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi;
B) Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi, Xalqaro huquqning qoidalari, BMT hujjatlari;
C) Xalqaro huquq qoidalari, YUNESKO qoidalari, BMT hujjatlari;
D) Xalqaro valuta fondi hujjatlari, Xalqaro huquq qoidalari, inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi;
E) Xalqaro valuta fondi hujjatlari, BMT hujjatlari, Xalqaro huquq qoidalari.

7. O‘zbekiston YUNESKOga...

A) 1992- yilda a’zo bo‘ldi;
B) 1993- yilda a’zo bo‘ldi;
C) 1994- yilda a’zo bo‘ldi;
D) 1995- yilda a’zo bo‘ldi;
E) 1996- yilda a’zo bo‘ldi.

8. Oliy Majlis Senati a’zolari kimlardan iborat bo‘ladi?

A) hokimiyat organlari vakillaridan saylangan deputatlardan;
B) hududiy vakillik organlari deputatlari orasidan saylanganlardan;
C) Prezident tomonidan tayinlanganlardan;
D) umumxalq saylovida saylangan senatorlardan;
E) B) va C) javoblar to‘g‘ri.

9. O‘zbekistonda hozirgi kunda nechta siyosiy partiya faoliyat ko‘rsatmoqda?

A) 2 ta;
B) 3 ta;
C) 4 ta;
D) 5 ta;
E) 6 ta.

MUNDARIJA

Kirish 3

I bob. Mustaqil O'zbekiston davlatining tashkil topishi 5

1- §. O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining e'lon qilinishi va umumxalq tomonidan ma'qullanishi 5
2- §. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va davlat ramzlarining qabul qilinishi 18
3- §. O'zbekistonning ma'muriy-hududiy tuzilishi, aholisi va moddiy imkoniyatlari 35
4- §. Islom Karimov — O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti 42
5- §. O'zbekistonning o'z taraqqiyot yo'li 50

II bob. Siyosiy islohotlar. Milliy davlat hokimiyat organlarining barpo etilishi 57

6- §. O'zbekiston Respublikasi parlamenti—Oliy Majlisning tashkil etilishi 57
7- §. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qonun ijodkorligi 66
8- §. Milliy davlat boshqaruv hokimiyati tizimining shakllantirilishi 81

III bob. Fuqarolik jamiyati asoslarining shakllantirilishi 92

9- §. Mahalliy o'zini o'zi boshqarishning tashkil etilishi 92
10- §. Inson huquqlari, erkinliklari kafolatlarining va demokratik saylov tizimining yaratilishi 100
11- §. Siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi 111

IV bob. Iqtisodiy islohotlar. Bozor munosabatlarining shakllanishi va iqtisodiy taraqqiyot 124

12- §. O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'li, huquqiy asoslari va bozor infratuzilmasining yaratilishi 124
13- §. Ko'p ukladli iqtisodiyot va mulkdorlar tabaqasining shakllanishi 136

14- §. Respublika iqtisodiyotining barqarorlashuvi va taraqqiyoti 150

V bob. Mamlakatda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikning *ta'minlanishi* 173

15- §. Aholini ijtimoiy himoyalash va millatlararo totuvlikning mustahkamlanishi 173
16- §. Vatan xavfsizligining mustahkamlanishi 184

VI bob. O'zbekistonning ma'naviy va madaniy taraqqiyoti 193

17- §. Ma'naviy meros, milliy va diniy qadriyatlarning tiklanishi va rivojlanishi. Milliy istiqlol g'oyasi 193
18- §. Ta'lim va madaniyt ravnaqi 212

VII bob. O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi 241

19- §. *Xalqaro ahvol. O'zbekistonning tinchliksevar tashqi* siyosati va jahon hamjamiyatiga qo'shilishi 241
20- §. O'zbekistonning Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi *mamlakatlari bilan ko'p tomonlama va ikki tomonlama* aloqalari 257
21- §. Markaziy Osiyo respublikalari o'rtasida qardoshlarcha *hamkorlik aloqalari* 273
22- §. O'zbekistonning xorijiy mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli aloqalari 287
Xotima 309
Muhim voqealar solnomasi 312
Milliy istiqlol davri bo'yicha test savollaridan *namunalar* 323

QAMARIDDIN USMONOV

O‘ZBEKISTON TARIXI

(Milliy istiqlol davri)

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarining
2- kurs o‘quvchilari uchun darslik

Beshinchi nashri

„O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2007

Muharrirlar: *S. Mirzaxo‘jayev, R. Mirxoliqov*
Badiiy muharrir *Sh. Xo‘jayev*
Texnik muharrir *S. Tursunova*
Kompyuterda sahifalovchi *K. Hamidullayeva*
Musahhihlar: *M. Ibrohimova, A.Ibrohimov*

IB №8940

2007-yil 25-mayda andoza nushasidan chop etishga ruhsat berildi. Bichimi $60\times90^{1}/_{16}$. Kegli 11 shponli. "Tayms" harfida terilib ofset usulida chop etildi. Shartli b.t.20,5+0,25 rangli forzas. Nashr t.18,5+0,24 rangli forzas. 31 148 nusxada bosildi. Buyurtma № 63.

O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligining „O‘qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent, 129. Navoiy ko‘chasi, 30. // Toshkent, Yunusobod dahasi, Murodov ko‘chasi, 1- uy.
Shartnoma № 07—55—07.

1000-00
63.3
У759

«O‘QITUVCHI»

www.oqituvchi.uz

124-04-12

ISBN 978-9943-02-047-4

9 789943 020474